

all

's

**СТАРѦ
БЪЛГАРСКА
КНИЖНИНА**

ИЗБРАНИ ЧЕТИВА

ХЕМУСЪ

ИВАНЪ ДУЙЧЕВЪ

ИЗЪ СТАРАТА БЪЛГАРСКА КНИЖНИНА

I

КНИЖОВНИ И ИСТОРИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ
ОТЪ ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ВТОРО ПОПРАВЕНО И ДОПЪЛНЕНО ИЗДАНИЕ

Екманъ
Содмъ, 21. XII. 199г.

ХЕМУСЪ

А. Д. ЗА КНИГОПЕЧАТАНЕ И ИЗДАТЕЛСТВО — СОФИЯ

ПЕЧАТНИЦА Р. МЛАДЕНОВЪ • СОФИЯ • 1943

На проф. М. Г. Попруженко

*който е посветилъ
живота си за про-
учване на старата
българска книжнина*

Вече има няколко сборници с текстове и преводи на творения из старата българска книжнина¹. Отделни произведения на старобългарски писатели сж издавани по няколко пжти въ първообразъ и новобългарски преводъ. Тѣкмо поради всичко това, можеби, трѣбва да се изтъкнатъ причинитѣ, които сж наложили издаването на единъ новъ „изборникъ“ съ образци на текстове и преводи из старата българска книжнина. На първо мѣсто трѣбва да се посочи незадоволителността на нѣкои отъ досегашнитѣ издания и преводи. Презъ последнитѣ години бѣха обнародвани нови, научни и критични издания на нѣкои старобългарски книжовни паметници. Въз основа на тѣзи оправени и научно установени текстове трѣбва, разбира се, да се направятъ и съответнитѣ преводи на новобългарски езикъ. Въ обикновенитѣ сборници сж текстове и преводи из старобългарската книжнина, отъ друга страна, сжществувва голѣмо еднообразие по отношение избора на паметниците. Навсѣкжде сж дадени почти едни и сжи произведения. А по този начинъ не може да се даде представа за голѣмото богатство и разнообразие на старобългарската книжнина. Въ самия изборъ трѣбва да се прокара едно ново начало: вмѣсто да се подбиратъ само

¹ Най-пълна наша антология на старобългарската книжнина, съ образци и библиографски бележки, е тази на Б. Ангеловъ и М. Геновъ, *Стара българска литература (IX—XVIII в.)* (София 1922). Добъръ сборникъ съ старобългарски текстове е издаденъ отъ проф. Йорд. Ивановъ, *Старобългарски разкази. Текстове, новобългарски преводъ и бележки* (Университетска библиотека № 165, София 1935). — Преди няколко години обнародва подобна антология съ уводъ, преводи и библиографски бележки А. Cronia, *Saggi di letteratura bulgara antica. Inquadramento storico e versioni* (Roma 1936). Негодна за употреба е книгата на Цв. Минковъ, *Срѣднобългарска антология* (София 1938); текстове сж зле подбрани, а преводътъ е лошъ; вж. острата, но върна критика на В. Киселковъ въ *Просвѣта*, V. 4 (1939), сс. 498—503.

VI

произведения, писани на старобългарски езикъ, трѣбва да се подбере всичко — безъ разлика на езикъ и писмо — което може да бѣде смѣтнато изобщо като книжовна творба на старобългарския духъ. Като излизаме отъ това начало, ние можемъ да обгърнемъ и такива творби, които сж писани, напримѣръ, на грѣцки езикъ и съ грѣцко писмо. Ржководени отъ сжщото начало, ние ще разширимъ и по време границитѣ на старата ни книжнина, въ която обикновено се включватъ само творбитѣ на старобългарския езикъ, та тя се превръща, по тоя начинъ, само на славянобългарска книжнина. Вмѣсто да почнемъ отъ времето на създаването на славянската книжнина у насъ и нейнитѣ първи творения, ние трѣбва да се върнемъ по-назадъ съ десетилѣтия, па дори и вѣкове, за да обгърнемъ и такива книжовни произведения, които предхождатъ времето на Кирила и Методия. Отъ това гледище, въ единъ сборникъ съ старобългарски книжовни паметници трѣбва да се поставятъ на първо мѣсто онѣзи творби, които сж били създадени като каменни надписи: „Именникътъ на първобългарскитѣ ханове“ и първобългарскитѣ надписи отъ деветия вѣкъ.

Всички паметници на старата българска книжнина — съ изключение на онѣзи, които иматъ тѣсно езиково значение — сж сжщевременно и исторически извори за своето време. Разбира се, тѣхната стойностъ като исторически извори не е напълно еднаква. Самобитнитѣ паметници даватъ най-ценни сведения за историка, а преводитѣ — дори когато сж буквални — и даже робскитѣ подражания свидетелствуватъ поне за проникването и господството на нѣкакво силно чуждо влияние — нѣщо извънмѣрно важно за она, който проучва вътрешната история. Сведенията за нашата срѣдно-вѣковна история ние черпимъ главно отъ византийски и, помалко, отъ западни и източни извори. Тѣзи сведения страдатъ твърде често отъ неточности, непълноти, неосведоменостъ, а понѣкога дори отъ грубо пристрастие и враждебностъ. За родната история най-ценни оставатъ, несъмнено, домашнитѣ извори, защото тѣ обикновено заслужаватъ напълно довѣрие, като най-достовѣрни. Писменитѣ исторически паметници отъ старобългарско време сж и творби на старо-

българската книжнина. Изборът на паметниците в този сборник е направен повече с желание да се дадат именно такива творения, които сж не само занимливи и забележителни писмени паметници на старобългарската книжнина, но и представят важни домашни извори за историята на първото българско царство и на времето на византийското владичество у насъ презъ XI—XII вѣкове. Изоставени сж, напротивъ, всички такива паметници, които биха имали значение само отъ тѣсно езиково гледище. Благодарение на такъвъ подборъ тази книга представя не само единъ сборникъ отъ писмени паметници отъ старобългарско време, но сжщо и сборникъ отъ най-важнитѣ домашни извори за нашата история презъ първото ни царство. Поради това, тукъ твърде често чисто историческитѣ интереси преобладаватъ надъ книжовно историческитѣ, та затова този сборникъ ще може да ползува не само онѣзи, които се занимаватъ съ старата българска книжнина, но, въ по-голѣма степенъ, и историцитѣ и може да представя първи опитъ за създаване на сборникъ съ текстове и преводи на писмени извори за нашата сръдновѣковна история. А такъвъ сборникъ досега у насъ не сжществувал и неговото създаване е извънредно необходимо.

Именникътъ¹ е най-ценниятъ домашенъ паметникъ за историята на първото столѣтие отъ сжществуванието на първобългарската държава. Отъ него ние узнаваме имената и реда на царуване на отдѣлнитѣ владѣтели, имената на владѣтелскитѣ родове и указания за първобългарската хронологическа система. Колкото богатъ по своитѣ исторически данни и колкото цененъ като исторически изворъ, Именникътъ на първобългарскитѣ ханове е толкова беденъ книжовно. Писанъ първоначално, както изглежда, на камѣкъ, Именникътъ е съставенъ отъ кжси и еднообразни изрази. Всички данни сж дадени въ извънредно стегната и еднообразна форма — която

¹ Книгописни указания за Именника вж. тукъ с. 162 бел. 1.

VIII

напомня толкова много формата на най-старитѣ анали отъ римско време. Трѣбва да се припомни, обаче, че това е най-стариятъ писменъ паметникъ на българския народъ и сжщинско начало на старата българска книжнина.

Има известна приемственостъ между Именника и онѣзи първобългарски писмени паметници, запазени отъ по-късно време, именно първобългарскитѣ надписи. Самиятъ Именникъ трѣбва да бжде смѣтанъ за най-ранния първобългарски надписъ—известенъ само въ славянски преводъ. Познатитѣ първобългарски надписи произхождатъ отъ време, само нѣколко десетилѣтия по-късно отъ крайния предѣлъ на Именника. По основна мисль тѣ целятъ сжщото: да овѣковѣчатъ спомена за известни лица и събития. Отъ времето на първото българско царство сж открити 49 надписа на грѣцки езикъ и съ грѣцко писмо. Най-пълно и най-добро издание на тѣзи надписи даде проф. В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи. Уводъ, текстъ и коментаръ (==ГодСУиф, XXXI, 1, 1934); сжщиятъ, Първобългарски надписи. Добавки и оправки (==п. т., XXXII. 5. 1936); сжщиятъ ученъ обнародва напоследъкъ единъ новъ първобългарски надписъ въ *Studia historico-philologica Serdicensia*, II (1940), pp. 97—98. Преводътъ на надписитѣ тукъ е направенъ по тѣзи издания. Разбира се, отъ многото първобългарски надписи тукъ сж дадени само онѣзи, които не сж толкова откъслечни и чието съдържание е сравнително ясно.

Именникътъ и първобългарскитѣ надписи досега сж били разглеждани единствено като исторически извори, та затова е необходимо да се оправдае тѣхното включване въ този сборникъ. За другитѣ паметници, напротивъ, е достатъчно да се дадатъ само нѣкои кратки библиографски сочвания.

Преводътъ на откъслечитѣ отъ житието на св. Константина—Кирила (ЖК) е направенъ по изданието на проф. Ал. Теодоровъ-Баланъ, Кирилъ и Методий. Житие на Кирила и Методия и похвалнитѣ тѣмъ слова (София 1920, издание Университетска библиотека, I); това издание, въ сжщность, е най-достъпно за нашия четецъ. Напоследъкъ проф. Ив. Гошевъ, Светитѣ братя Кирилъ и

Методий. Материали изъ ръкописитѣ на Синодалния църковенъ музей въ София (=ГодСУбф, XV. 3, 1937/38), издаде по преписа на Владислава Граматика отъ 1479 г. въ така наз. „Рилски сборникъ“ ЖК, съ нѣкои разночтения и обяснителни бележки. Между по-новитѣ трудове върху ЖК трѣбва да се посочи основното изследване на чешкия ученъ отецъ Fr. Dvorník, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance* (Prague 1933: Byzantino-slavica, supplementa I); тамъ е даденъ (pp. 349—380) и единъ френски преводъ на ЖК. Общи библиографски указания за пространнитѣ жития на Кирила и Методия сж дадени у Г. А. Ильинский, *Опыт систематической кирилло-мефодьевской библиографии*, подъ редакцией и с дополнениями М. Г. Попруженка и Ст. М. Романского (София 1934), с. 20 сл.¹ Въ превода на текста на този паметникъ, както и изобщо на всички други помѣстени тукъ паметници, сж дадени препратки за всички цитати. Тамъ, гдето цитатитѣ не бѣха отъждествени досега, поставялъ съмъ се да сторя това, доколкото ми бѣ възможно².

Откъслекътъ изъ Житието на св. Методия (ЖМ) е преведенъ по изданието на проф. Баланъ, п. с., I, с. 81 сл. У Dvorník, op. c., pp. 381—393, е даденъ френски преводъ на цѣлото житие.

Похвалата за св. Кирила е преведена изцѣло, все по изданието на проф. Баланъ, п. с., с. 109 сл. Проф. Ив.

¹ Вж. също М. Попруженко и Ст. Романски, Библиографски прегледъ на славянскитѣ кирилски източници за живота и дейността на Кирила и Методия (София 1935), с. 27 сл. Пъленъ преводъ на ЖК и ЖМ е даденъ отъ В. Киселковъ, *Жития на светитѣ братя Кирилъ и Методий* (София s. a., изд. Хемусъ). Познатиятъ изследвачъ на Кирилометодиевскитѣ въпроси Franc Grivec даде добъръ преводъ на дветѣ жития съ ценни уводни и обяснителни бележки (*Žitja Konstantina in Metodija. Prevel in razložil Franc Grivec, Celje 1936*).

² Важни текстове за славянскитѣ апостоли и тѣхното дѣло е далъ А. Теодоровъ — Баланъ, *Кирилъ и Методи, II* (София 1934). Ср. още В. Велчевъ, *Константинъ-Кирилъ и Методий въ старобългарската книжнина. Първо българско царство* (София 1939).

Х

Гошевъ, п. с., сс. 78—98, обнародва похвалното слово за св. Кирила и Методия изъ Владиславовия Рилски сборникъ, съ нѣкои разночетения и бележки. Библиографски указания за похвалнитѣ слова на свв. Кирила и Методия сж дадени у Г. А. Ильинский, Опыт..., сс. 24; ср. и Й. Ивановъ, Български старини изъ Македония (София 1931), сс. 327—333¹.

Прогласътъ къмъ Евангелието на епископъ Константина Преславски е обнародванъ най-добре и достъпно у проф. Йорд. Ивановъ, Български старини изъ Македония, сс. 338—344. Текстътъ е даденъ тамъ споредъ „най-надежния“ Хилендарски преписъ (XIII в.), съ разночетения отъ преписа въ Печското четвероевангелие (XIV в.) и отъ Хлудовския преписъ (XIV в.), както и по Троицкия преписъ (XVI в.). Библиографски указания върху този паметникъ сж дадени у Г. А. Ильинский, Опыт..., с. 133². Напоследъкъ Е. Георгиевъ, Две произведения на св. Кирила (София 1938: *Studia historico-philologica Serdicensia, supplementi vol. II*) даде (сс. 12—17) „възстановенъ текстъ“ и преводъ на Прогласа, като се опита да припише Прогласа, както и Азбучната молитва, на св. Константина-Кирила.

Азбучната молитва на епископъ Константина Преславски е издадена, освенъ отъ други, отъ руския славистъ А. И. Соболевскій, Черковнославянскитѣ стихотворения въ IX—X в. и тѣхното значение за черковнославянския езикъ (=СБНУК, XVI—XVII (1900), сс. 314—324)³. За другитѣ издания дава сведения Г. А. Ильинский, Опыт..., сс. 133—134⁴. Азбучната молитва бѣ преиздадена съ „възстановенъ текстъ“, преводъ и бележки, отъ Е. Георгиевъ, п. с., с. 17 сл. Ср. още Баланъ, п. с., II, сс. 140—141.

¹ Вж. още М. Попруженко — Ст. Романски, п. с., с. 35 сл.

² Вж. п. т., с. 63 сл.

³ Вж. сжшо А. И. Соболевски, Епископъ Константинъ (=СБНУК, XVIII (1901), сс. 68—73).

⁴ Вж. още М. Попруженко — Ст. Романски, п. с., с. 64 сл.

Предисловието къмъ Поучителното Евангелие и Беседа 42 на Константина Преславски сж издадени достъпно за нашия четецъ въ статията на архимандритъ Антоний, Константинъ епископъ българский и неговото поучително Евангелие (=Псп, XXI-XXII (1887), сс. 373—425). За Поучителното Евангелие вж. още Ю. Трифоновъ, Кога сж писани Учительното евангелие на епископа Константина... (=СпБАкН, LVIII иф. 29 (1939), сс. 1—15). Библиографски указания за другитѣ издания и изследвания е посочилъ Ильинский, Опыт..., сс. 189—190.

Историкиитѣ, приписвани на епископъ Константина Преславски, сж издадени отъ проф. В. Н. Златарски, Най-стариятъ исторически трудъ въ старобългарската книжнина (=СпБАкН, XXVII. иф. 15 (1923), сс. 132—182), въ първообразъ, съ снимки и обстояни обяснителни бележки¹. Тукъ (сс. 45—50) е даденъ преводъ на цѣлия текстъ на „Историкиитѣ“, по изданието на текста у проф. Златарски. Напоследъкъ съ този паметникъ се занима Ю. Трифоновъ, въ: СпБАкН, LVIII. иф. 29 (1939), с. 2 сл., сс. 37—46; той изказва нѣкои нови мисли и иска да докаже, че това съчинение, което било съставено съ учебна и духовно-просвѣтна цель, стои въ свръзка съ Поучителното Евангелие и е било написано, несъмнено, отъ еп. Константина.

Гръцкиятъ първообразъ на посланието на патриарха Фотия до българския князь Бориса, съ уводъ, преводъ и коментари е издаденъ отъ покойния митрополитъ Варненски и Преславски Симеонъ, Посланието на Цариградския патриархъ Фотия до българския князь Бориса (София 1917: Български старини V). Посланието е било изпратено до българския владѣтель въ 866 г. и било преведено, но по-късно, на старобългарски езикъ.

¹ Нѣкои други указания въ свръзка съ този паметникъ вж. у Iv. Du j č e v, Una pagina della civiltà bulgara nel medioevo. La cronologia bulgara (=L'Europa Orientale, NS. XIV, fasc. V—VI (1934), p. 336 sqq.; Въпроси изъ вътрешната история на първото българско царство (въ сб. „Презъ вѣковетѣ“, I (1939), с. 109 сл.); Прегледъ на българската историография (=Jug. Jst. Čas., IV. 1/2, 1938), сс. 42—43.

XII

Поради това то може да се смѣта — ако и преведено — като творба на старата българска книжнина. Славянският преводъ на посланието бѣ издаденъ отъ проф. В. Н. Златарски въ същата книга „Български старини“ V. Покойниятъ ученъ отнесе (п. с., сс. 7—8) превода на това послание на старобългарски къмъ края на XIV и началото на XV в. Хронологически, обаче, то трѣбва да се отнесе къмъ историческитѣ паметници на първото българско царство. Преводътъ, даденъ тукъ (сс. 51—59), е направенъ съ съпоставяне на нѣкогашния — твърде мжченъ за разбиране самъ по себе си — старобългарски преводъ съ грѣцкия първообразъ.

Дветѣ жития на св. Наума Охридски сж издадени, съ нѣкои обяснителни бележки, отъ проф. Йорд. Ивановъ, Български старини изъ Македония, сс. 305—313. Указанията за другитѣ издания и проучванията върху тѣзи жития сж събрани у Ильинский, Опыт..., с. 31¹. Заслужава особено да се отбележи изследването на проф. В. Н. Златарски, Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI в. (=СпБАН, XXX (1925), сс. 1—25). Проф. А. Теодоровъ-Баланъ, Кирилъ и Методи, II, сс. 179—187, издаде грѣцкия текстъ и българския преводъ на „Македонската легенда“ за св. Наума. Напоследъкъ дветѣ жития на св. Наума бѣха преведени отъ В. Сл. Киселковъ, Свети Климентъ Охридски. Животъ, дейность и жития (София 1941), сс. 142—147.

Тукъ (сс. 65—69) е даденъ преводъ на цѣлото сказание на Черноризеца Храбъръ за славянскитѣ писмена. Преводътъ е направенъ споредъ изданието на проф. Йорд. Ивановъ, Български старини, сс. 440—446, който е взелъ за основа Хилендарския преписъ (XVI в.), като е добавилъ разночетенията отъ други четири преписа. Библиографски указания за другитѣ издания и за изследванията относно този важенъ старобългарски паметникъ и неговия авторъ сж събрани у Ильинский, Опыт..., сс. 27—28²; ср. Ба-

¹ Вж. още М. Попруженко—Ст. Романски, п. с., с. 62; Баланъ, п. с., II, сс. 135—138.

² Вж. още М. Попруженко—Ст. Романски, п. с., с. 55 сл. За този паметникъ ср. сжщо Ив. Дуйчевъ, Прегледъ на българската историография, с. 42.

ланъ, п. с., II, сс. 143—144. Ново издание на текста (нормализиранъ) и преводъ сж дадени въ занимливото изследване на М. Геновъ, Черноризецъ Храбъръ. Борби за национална култура въ България презъ IX и X вѣкъ (София 1942), сс. 45—53.

Текстътъ на Чудото на св. Георги и българинътъ е издаванъ вече нѣколко пѣти, защото този паметникъ представя важенъ домашенъ исторически изворъ за българската история отъ края на IX в. Добро издание даде Хр. Лопаревъ, Чудо святаго Георгия о болгаринѣ (Спб 1894: Памятники древней письменности, С). Текстътъ на това „чудо“ бѣ преиздаденъ, съ преводъ, отъ проф. Йорд. Ивановъ, Старобългарски разкази, сс. 45—48; сс. 213—215¹.

Преводътъ на третѣ писма на царъ Симеона до византийския пратеникъ въ България Лѣва Магистра Хиросфакта е направенъ споредъ най-новото и критично издание на грѣцкия ученъ G. Kolias, Léon Choerosphactès magistre, proconsul et patrice. Biographie — correspondance (texte et traduction) (Athen 1939: Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, № 31), pp. 77, 79, 81². Писмата се отнасятъ къмъ 896 год. — времето на първата българо-византийска война при царъ Симеона.

Приписката на епископъ Константина къмъ превода на словата на св. Атанасия Александрийски противъ арианитѣ е издадена отъ А. Горскій и К. Невоструевъ, Описание славянскихъ рукописей Московской Синодальной библиотеки, II, 2 (Москва 1859), сс. 32—33; тя е преиздавана и проучвана множество пѣти³; ср. Баланъ, п. с., II, с. 141.

¹ Текстътъ на този паметникъ е преиздаденъ и отъ проф. В. Н. Златарски, Извѣстията за българитѣ, въ: СбНУК, XXIV (1908), с. 88 сл. Откъслекъ отъ този паметникъ е използванъ (по ръкописъ отъ XIV в.) отъ покойния М. Дриновъ въ Българска сбирка, XIV, 5 (1907), с. 305, бел. 1.

² За другитѣ издания на тѣзи писма вж. указанията тукъ накрая, с. 213.

³ Вж. нѣкои указания тукъ накрая, с. 214.

XIV

Похвалата на царь Симеона се намира въ Светославовия сборникъ отъ 1073 г. Издадена е достъпно у Я. И. Соболевскій, Церковнославянскитѣ стихотворения въ IX—X в..., сс. 320—321, преиздадена също и въ Българска историческа библиотека, I, 4 (1928), сс. 1—2.

Откъслецитѣ изъ Шестоднева на Иоана Екзарха сж преведени споредъ изданието на Андрей Поповъ, Шестодневъ съставленный Иоанномъ екзархомъ болгарскимъ. По харатейному списку Московской Синодальной библиотеки 1263 года (Москва 1879)¹. Едно отлично изследване на културно-историческия материалъ, почерпенъ изъ Шестоднева на Иоана Екзарха е далъ Ю. Трифоновъ, Свѣдения изъ старобългарския животъ въ Шестоднева на Иоана Екзарха (—СпБАН, XXXV (1926), сс. 1—26). Сжщиятъ ученъ въ статията: Иоанъ Екзархъ Български и неговото описание на човѣшкото тѣло (—БПР, I, 2 (1929), сс. 165—202) е далъ вѣренъ преводъ съ богати обяснителни бележки на помѣстеното тукъ (сс. 87—98) „описание на човѣшкото тѣло“ отъ Шестоднева.

Изъ дветѣ служби на св. царь Петра български — чиято паметъ се е чествувала на 30 януарий, заедно съ паметъта на св. Климента архиепископъ (сиречь папа!) римски — сж преведени само онѣзи мѣста, които се отнасятъ до българския владѣтель. Текстътъ на нѣкои мѣста е повреденъ и неразбираемъ. Преводътъ на службитѣ е направенъ споредъ изданието на проф. Йорд. Ивановъ, Български старини..., сс. 383—394.

Притежаваме едно отлично критично издание на беседата на пресвитеръ Козма, отъ проф. М. Г. Попруженко, Козма Пресвитеръ болгарскій писателъ Х вѣка (София 1936: Български старини XII). Къмъ изданието е добавенъ обширенъ уводъ, въ който сж разгледани въпроситѣ въ свръзка съ личността на автора и състава на самия книжовенъ паметникъ; даденъ е богатъ речникъ на употребяванитѣ отъ Козма думи и езикови обрати. Изъ най-

¹ Откъслецитѣ сж взети изъ казаното издание лл. 1 сл., 195 сл., 212 сл.

новитѣ изследвания въ свръзка съ пресвитеръ Козма и неговата творба¹ трѣбва да се упомене работата на Ю. Трифоновъ. Кога сж писани Учителното евангелие на епископа Константина и Беседата на Козма Пресвитера (=СпБАН, LVIII. иф. 29 (1939), сс. 15—37). Латински преводъ на „беседата“ на Козма е даденъ отъ от. Joseph M. Gagon, *Theologia antibogomilistica Cosmae presbyteri bulgari* (Saec. X) (Roma MCMXLII), pp. 49—124; въ книгата, освенъ това, сж събрани историческитѣ указания за творбата на Козма, за самия авторъ и за ересъта, а накрая е дадена „Expositio systematica doctrinae theologicae Cosmae episcopi bogomilis opposita“ (pp. 127—188). Пълень български преводъ на „беседата“ е даденъ отъ В. Сл. Киселковъ, Беседа противъ богомилитѣ отъ пресвитеръ Козма (III изд., София 1934).

Извадкитѣ изъ хрониката на Симеона Логотета сж направени по изданието на В. Срезневскій, Симеона Метафраста и Логофета списание мира отъ бытіа и лѣтоуникъ собранъ отъ различныхъ лѣтописецъ. Славянскій переводъ хроники Симеона Логофета съ дополненіями (СПб 1905). Избрани сж само онѣзи мѣста, които се отнасятъ къмъ българското минало². На тази хроника и известията ѝ въ свръзка съ българската история посвети едно обстойно изследване покойниятъ проф. В. Н. Златарски, Извѣстията за българитѣ въ хрониката на Симеона Метафраста и Логотета. Историко-критическо изслѣдване (=СБНУК, XXIV (1908), сс. 1—161)³. За жалость, това изучване е останало недовършено, въпрѣки намѣрението на автора (ср. п. т., с. 161): проф. В. Н. Златарски е разгледалъ само сведенията, които достигатъ до края на IX в. (ср. п. т., с. 82 сл.). Преводътъ

¹ Въ увода на проф. М. Г. Попруженко е указана най-важната книжнина по въпроса. Може да се добави статията на Н. П. Благоевъ, Времето, когато пресвитеръ Козма е живялъ и написалъ беседата си (=ИзвБИД-во, XVI-XVII (1939), сс. 25—29).

² Съответнитѣ мѣста сж заети отъ казаното издание, сс. 71, 73-74, 78, 80, 81, 84, 86, 87, 89, 90-91, 101-102, 103, 104, 116-117, 124, 126, 126-128, 131-135, 136-137, 139, 140, 144.

³ Вж. указанията у Дуйчевъ, Прегледъ на българската историография, с. 46.

XVI

на тази хроника на старобългарски ще да е билъ направенъ презъ XIV в. или пъкъ въ началото на XV в., но тя е произведение на X в., и затова хронологически тукъ е включена между книжовнитъ и исторически паметници отъ времето на първото българско царство.

Най-добро и достъпно издание на надписа на царъ Самуила отъ 993 г. е дадено отъ проф. Йорд. Ивановъ, Български старини изъ Македония, сс. 23-25, съ обяснителни бележки и намалено факсимиле; надписътъ бѣ издаденъ съ библиографски указания и отъ покойния проф. Б. Цоневъ, История на българский езикъ. А. Общая часть, т. I (София 1919), сс. 181—183; второ издание (София 1940), сс. 151—153. Препечата надписа, съ преводъ на френски, неотдавна N. Adontz, *Samuel l'Arménien Roi des Bulgares* (Bruxelles 1938: *extrait des Mémoires publiés par l'Académie royale de Belgique, classe des lettres etc., t. XXXIX*), p. 40.

Солунската легенда е издадена най-добре и достъпно у проф. Йорд. Ивановъ, Български старини изъ Македония, сс. 281—283, като сж добавени кратки уводни бележки, указания за другитъ досегашни издания и разночетения. Общи библиографски указания за нея сж дадени у Г. А. Ильянски, Опыт..., сс. 26—27¹.

Така назованото Видение Исаево е издадено, съ славянски текстъ и успореденъ латински, най-достъпно у проф. Йорд. Ивановъ, Богомилски книги и легенди (София 1925), сс. 131—164. Тукъ е даденъ (сс. 144—153) пълень преводъ на този паметникъ.

Българската апокрифна лѣтопись е издадена достъпно и добре у проф. Йорд. Ивановъ, Богомилски книги и легенди, сс. 273—287. Тукъ (сс. 154—161) е преведенъ изцѣло този занимливъ и важенъ паметникъ, който има значение не само като книжовна творба, но и като опитъ въ българската историография.

¹ Вж. още М. Попруженко — Ст. Романски, п. с., сс. 53—54; Баланъ, п. с., II, сс. 110—114.

* * *

Преводът на всички текстове, помѣстени въ този сборникъ, е направенъ наново. Нѣкои паметници се превеждатъ изцѣло или отчасти за първи пѣтъ. Преводитѣ сж направени съ стремежъ да се предаде колкото може по-точно мисълта на първообраза. Доколкото това е постигнато — при моето най-добро желание — други ще отсждятъ. Превеждането на старобългарскитѣ книжовни паметници пред-ставя голѣми трудности, които сж добре познати, вѣрвамъ, на онѣзи, които сж работили повече или по-малко въ тази областъ. Най-често преводътъ е въпросъ на тълкувание. Не се самозалѣгвамъ, че преводътъ на преведенитѣ тукъ старобългарски паметници — особено на онѣзи, които за първи пѣтъ сж „преведени“ на новобългарски — може да бжде навсѣкжде безпогрѣшенъ или напълно сполучливъ. Посочването на възможнитѣ грѣшки, несполучливи мѣста или нѣ-какви неточности би могло да спомогне въ голѣма степенъ за изясняването — съ общи усилия и знания — на паметниците отъ старобългарската книжнина, която е все още толкова малко проучена и крие толкова неясноти. Въ увода сж дадени само най-общитѣ и необходими библиографски посоч-вания и то съ предпочитане на онѣзи издания и научни из-следвания, които сж по-нови и по-достъпни за нашия че-тецъ. Бележитѣ накрая не сж пълни, но тѣ сж достатѣчни да покажатъ, колко е трудно изучаването на старобългар-скитѣ книжовни паметници, както и богатството и разно-образието на въпроситѣ които сж свързани съ тѣхъ и които, поне въ известна частъ, още не сж напълно освѣтлени. Проучването на старата българска книжнина трѣбва да върви успоредно съ проучването на нашата история отъ онова време. Старобългарскитѣ книжовни паметници, помѣстени тукъ, сж разгледани повече отъ историческо гледище и като исторически извори, а не отъ чисто езиково или книжовно-историческо гледище.¹ Моята цель, трѣбва да повтора, не

¹ Общо и добро изследване върху историята на ста-робългарската книжнина нѣма, а необходимо е да се из-ползуватъ монографичнитѣ изследвания върху отдѣлни па-

бъ да дамъ „изборникъ“ съ старобългарска книжнина, но повече сборъ отъ домашни исторически извори за първото царство.

Когато днесъ излиза второ, попълнено и поправено издание на книгата¹, смѣтамъ необходимо да добавя нѣколко думи за пояснение. Направени сж, преди всичко, поправки въ превода на нѣкои отъ паметниците. Текстътъ на Имен-

метници. Общодостъпни прегледи на старобългарската книжнина сж издали М. Геновъ, Начало и разцвѣтъ на българската литература. Първо българско царство (София 1937), и Е. Николовъ, Стара българска литература (София 1937). Напоследъкъ излѣзе книгата на Г. Константиновъ, Стара българска литература отъ св. св. Кирилъ и Методий до Паисий Хилендарски (София 1942), която може да бжде използувана при проучването на старобългарската книжнина съ огледъ на своитѣ общи идеи (ср. и отзивътъ на проф. Ив. Снѣгаровъ, МакПр. XIII 2 (1943), сс. 101—107). Измежду новитѣ приноси въ областта на старобългарската книжнина твърде полезна е творбата на М. Попруженко — Ст. Романски, Кирилометодиевска библиография за 1934—1940 год. (София 1942).

¹ За първото издание на книгата се явиха въ нашия печатъ нѣколко отзиви: П. Спасовъ, Приносъ къмъ националната гордостъ = в. Нова вечеръ, брой 67 отъ 2. VII. 1940. — N. Donchev, Une anthologie d'anciens textes bulgares choisis et adaptés par Ivan Douitchev = La parole bulgare, № 646 de 21. VII. 1940. — Г. Константиновъ, Стара българска книжнина. Книжовни и исторически паметници отъ Първото българско царство = в. Днесъ, брой 88 отъ 27. VII. 1940. — П. Диневъ, Антология на старата българска книжнина = Златорогъ, XXI (1940), сс. 300—302. — Б. Ноневъ, Иванъ Дуйчевъ: Изъ старата българска книжнина = Изкуство и критика, III 7 (1940), сс. 347—349. — I. v. A. Petkova = Bulgaria, II 3 (Settembre 1940), pp. 205—206. — Д. Б. Митовъ, Изъ старата българска книжнина = Литературенъ гласъ, брой 484 отъ 9. X. 1940. — (N. Donchev), Opere scelte dell'antica letteratura bulgara = Vita bulgara, № 13 di 31. X. 1940. — К. Ламбревъ, Стара българска книжнина, избрани четива = Училищенъ прегледъ, XXXIX 9 (1940), сс. 1169—1172. — М. Геновъ, Известия на д-вото на филолозите-слависти въ България, т. I (1942), сс. 131—134. — Ср. и М. Попруженко и Ст. Романски, Кирилометодиевска библиография за 1934—1940 год., с. 47, № 257.

ника на първобългарските владетели е даденъ — за първи път — въ единъ съвсемъ новъ редъ: указанието за всѣки владетель е написано отдѣлно, така както, вѣроятно, е било въ първоначалната редакция на този паметникъ. Въ такъвъ редъ Именникътъ наподобява много по-добре най-старитѣ лѣтописи, чиято, най-голѣма отлика е била крайната сухость на съдържанието и малоречивость. Въ книгописнитѣ бележки въ уводната часть сж добавени посочвания за нѣкои новоизлѣзли съчинения изъ тази областъ. Допълнени и поправени сж сжщо нѣкои части отъ обяснителнитѣ бележки въ края на книгата. Нови паметници не сж добавени, ако и да има що да се добави. Това, обаче, би увеличило значително обема на книгата.

СЪКРАЩЕНИЯ

- БИБ — Българска историческа библиотека.
БПр — Български прегледъ.
ВНГ — Bibliotheca hagiographica graeca.
Виз. Врем. — Византійски временникъ.
Глас Ср. Кр. Акад. — Глас Српске Краљске Академие.
Гласник Ск. Н. Д-ва — Гласник Скопског научног д-ва.
ГодСУбф — Годишникъ на Софийския Университетъ, богословски факултетъ.
ГодСУиф — Годишникъ на Софийския Университетъ, историко-филологически факултетъ.
ЖК — Житие на св. Кирила.
ЖМ — Житие на св. Методия.
ИБАИ — Известия на Българския археологически институтъ.
ИзвБГД-во — Известия на Българското географско дружество.
ИзвБИД-во — Известия на Българското историческо дружество.
ИзвНЕМ — Известия на Народния етнографски музей.
ИзвОРАС — Извѣстія отдѣл. русск. языка и словесности имп. Ак. Наукъ.
ИРАИК — Известия русскаго архелогическаго института въ Константинополѣ.
МакПр — Македонски прегледъ.
MGH — Monumenta Germaniae historica.
PWRE — Paulys-Wissowa, Real-Encyklopädie.
Псп — Периодическо списание — София.
ПспБр — Периодическо списание — Браила.
СбБАКН — Сборникъ на Българската академия на наукитѣ.
СбНУК — Сборникъ за народни умотворения и книжнина.
СпБАКН — Списание на Българската академия на наукитѣ.
Споменик Ср. Кр. Ак. — Споменик Српске краљске академие.
-

* * *

Преводът на всички текстове, помѣстени въ този сборникъ, е направенъ наново. Нѣкои паметници се превеждатъ изцѣло или отчасти за първи пѣтъ. Преводитѣ сж направени съ стремежъ да се предаде колкото може по-точно мисълта на първообраза. Доколкото това е постигнато — при моето най-добро желание — други ще отсждятъ. Превеждането на старобългарскитѣ книжовни паметници представя голѣми трудности, които сж добре познати, вѣрвамъ, на онѣзи, които сж работили повече или по-малко въ тази областъ. Най-често преводътъ е въпросъ на тълкувание. Не се самозалѣгамъ, че преводътъ на преведенитѣ тукъ старобългарски паметници — особено на онѣзи, които за първи пѣтъ сж „преведени“ на новобългарски — може да бжде навсѣкжде безпогрѣшенъ или напълно сполучливъ. Посочването на възможнитѣ грѣшки, несполучливи мѣста или нѣкакви неточности би могло да спомогне въ голѣма степенъ за изясняването — съ общи усилия и знания — на паметниците отъ старобългарската книжнина, която е все още толкова малко проучена и крие толкова неясноти. Въ увода сж дадени само най-общитѣ и необходими библиографски посочвания и то съ предпочитане на онѣзи издания и научни изследвания, които сж по-нови и по-достѣпни за нашия четецъ. Бележкитѣ накрая не сж пълни, но тѣ сж достатѣчни да покажатъ, колко е трудно изучаването на старобългарскитѣ книжовни паметници, както и богатството и разнообразието на въпроситѣ които сж свързани съ тѣхъ и които, поне въ известна частъ, още не сж напълно освѣтлени. Проучването на старата българска книжнина трѣбва да върви успоредно съ проучването на нашата история отъ онова време. Старобългарскитѣ книжовни паметници, помѣстени тукъ, сж разгледани повече отъ историческо гледище и като исторически извори, а не отъ чисто езиково или книжовно-историческо гледище.¹ Моята цель, трѣбва да повтора, не

¹ Общо и добро изследване върху историята на старобългарската книжнина нѣма, а необходимо е да се използватъ монографичнитѣ изследвания върху отдѣлни па-

XVIII

бъ да дамъ „изборникъ“ съ старобългарска книжнина, но повече сборъ отъ домашни исторически извори за първото царство.

Когато днесъ излиза второ, попълнено и поправено издание на книгата¹, смѣтамъ необходимо да добавя нѣколко думи за пояснение. Направени сж, преди всичко, поправки въ превода на нѣкои отъ паметниците. Текстътъ на Имен-

метници. Общодостъпни прегледи на старобългарската книжнина сж издали М. Геновъ, Начало и разцвѣтъ на българската литература. Първо българско царство (София 1937), и Е. Николовъ, Стара българска литература (София 1937). Напоследъкъ излъзе книгата на Г. Константиновъ, Стара българска литература отъ св. св. Кирилъ и Методий до Паисий Хилендарски (София 1942), която може да бжде използвана при проучването на старобългарската книжнина съ огледъ на своите общи идеи (ср. и отзивътъ на проф. Ив. Снѣгъровъ, МакПр. XIII 2 (1943), сс. 101—107). Измежду новитѣ приноси въ областта на старобългарската книжнина твърде полезна е творбата на М. Попруженко — Ст. Романски, Кирилометодиевска библиография за 1934—1940 год. (София 1942).

¹ За първото издание на книгата се явиха въ нашия печатъ нѣколко отзиви: П. Спасовъ, Приносъ къмъ националната гордостъ = в. Нова вечеръ, брой 67 отъ 2. VII. 1940. — N. Don tchev, Une anthologie d'anciens textes bulgares choisis et adaptés par Ivan Douitchev = La parole bulgare, № 646 de 21. VII. 1940. — Г. Константиновъ, Стара българска книжнина. Книжовни и исторически паметници отъ Първото българско царство = в. Днесъ, брой 88 отъ 27. VII. 1940. — П. Диневъ, Антология на старата българска книжнина = Златорогъ, XXI (1940), сс. 300—302. — Б. Ноневъ, Иванъ Дуйчевъ: Изъ старата българска книжнина = Изкуство и критика, III 7 (1940), сс. 347—349. — I v. A. Petkanov = Bulgaria, II 3 (Settembre 1940), pp. 205—206. — Д. Б. Митовъ, Изъ старата българска книжнина = Литературенъ гласъ, брой 484 отъ 9. X. 1940. — (N. Don tchev), Opere scelte dell'antica letteratura bulgara = Vita bulgara, № 13 di 31. X. 1940. — К. Ламбревъ, Стара българска книжнина, избрани четива = Училищенъ прегледъ, XXXIX 9 (1940), сс. 1169—1172. — М. Геновъ, Известия на д-вото на филолозите-слависти въ България, т. I (1942), сс. 131—134. — Ср. и М. Попруженко и Ст. Романски, Кирилометодиевска библиография за 1934—1940 год., с. 47, № 257.

ника на първобългарските владетели е даденъ — за първи път — въ единъ съвсемъ новъ редъ: указанието за всѣки владетель е написано отдѣлно, така както, вѣроятно, е било въ първоначалната редакция на този паметникъ. Въ такъвъ редъ Именникътъ наподобява много по-добре най-старитѣ лѣтописи, чиято най-голѣма отлика е била крайната сухость на съдържанието и малоречивость. Въ книгописнитѣ бележки въ уводната часть сж добавени посочвания за нѣкои новоизлѣзли съчинения изъ тази област. Допълнени и поправени сж сжщо нѣкои части отъ обяснителнитѣ бележки въ края на книгата. Нови паметници не сж добавени, ако и да има що да се добави. Това, обаче, би увеличило значително обема на книгата.

СЪКРАЩЕНИЯ

- БИБ — Българска историческа библиотека.
БПр — Български прегледъ.
BHG — Bibliotheca hagiographica graeca.
Виз. Врем. — Византийски временникъ.
Глас Ср. Кр. Акад. — Глас Српске Краљске Академие.
Гласник Ск. Н. Д-ва — Гласник Скопског научног д-ва.
ГодСУбф — Годишникъ на Софийския Университетъ, богословски факултетъ.
ГодСУиф — Годишникъ на Софийския Университетъ, историко-филологически факултетъ.
ЖК — Житие на св. Кирила.
ЖМ — Житие на св. Методия.
ИБАИ — Известия на Българския археологически институтъ.
ИзвБГД-во — Известия на Българското географско дружество.
ИзвБИД-во — Известия на Българското историческо дружество.
ИзвНЕМ — Известия на Народния етнографски музей.
ИзвОРАС — Извѣстія отдѣл. русск. языка и словесности имп. Ак. Наукъ.
ИРАИК — Известия русскаго археологическаго института въ Константинополъ.
МакПр — Македонски прегледъ.
MGH — Monumenta Germaniae historica.
PWRE — Paulys-Wissowa, Real-Encyklopädie.
Псп — Периодическо списание — София.
ПспБр — Периодическо списание — Браила.
СББАкН — Сборникъ на Българската академия на наукитъ.
СБНУК — Сборникъ за народни умотворения и книжнина.
СпБАкН — Списание на Българската академия на наукитъ.
Споменик Ср. Кр. Ак. — Споменик Српске краљске академие.
-

І. ИМЕННИКЪ НА ПЪРВОБЪЛГАРСКИТЪ ХАНОВЕ

Антохолъ житъ лѣт. г'. Родъ емоу Доуло, а лѣт
емъ диломъ твиремъ.

Ирникъ житъ лѣт .р'. н .н'. лѣт. Родъ емоу Доуло, а
лѣт емоу диломъ твиремъ.

Гостоунъ намѣстникъ съ .к'. лѣт. Родъ емоу Еръин,
а лѣт емоу дохъсъ твиремъ.

Коуртъ .ж. лѣт дрѣжа. Родъ емоу Доуло, а лѣт емоу
шегоръ вѣуемъ.

Безмъръ .г'. лѣ(т), а родъ емоу Доуло, а лѣт емоу
шегоръ вѣуемъ.

Синъ .е'. кѣназь дрѣжаше кѣженне оу онъ страпоу
Доуна лѣт .ф'. н .еі'. оустриженѣин глѣвин. И потомъ
приде на страпоу Доуна Искернх кѣсъ тожде н до селѣ.

Ескернх кѣсъ .ж. н оудино лѣто. Родъ емоу Доуло,
а лѣт емоу всереннаемъ.

Тервель .к'. н .х'. лѣт. Родъ емоу Доуло, а лѣт емъ
текоуунтемъ твиремъ.

[. . . .] .к'. н .н'. лѣт. Родъ емоу Доуло, а лѣт
емоу дванъшехтемъ.

Севаръ .еі'. лѣт. Родъ емъ Доуло, а лѣт емоу тохъ
лѣтомъ.

Коринсошь .зг'. лѣт. Родъ емоу Кокнль, а лѣт емоу
шегоръ твиримъ. Снѣже кѣсъ нѣмѣни родъ Доуловъ рекше
Кѣхтенъ.

Кинехъ .з'. лѣт. А родъ емоу Оукиль, а лѣт емоу нѣхъ
шегоралемъ.

Телець .г'. лѣт. Родъ емоу Оуганиъ, а лѣт емоу со-
моръ алтемъ. И снѣ иного рѣд ['].

Оуморъ м'. дѣни. Родъ емоу Оукиль, а [лѣт] емоу ди-
ломъ тоутомъ.

Авитохолъ живѣ 300 години. Родътъ му (бѣше)
Дуло, а годината му на [заемането на властъта] ди-
ломъ твиремъ.

Ирникъ живѣ 150 години. Родѣтъ му (бѣше) Дуло, а годината му [на заемането на властѣта] диломъ твиремъ.

Гостунъ, бидейки намѣстникъ, [управлява?] 2 години. Родѣтъ му (бѣше) Ерми, а годината му [на заемането на властѣта] доксъ твиремъ.

Куртъ управлява 60 години. Родѣтъ му (бѣше) Дуло, а годината му [на заемането на властѣта] шегоръ вечемъ.

Безмѣръ [управлява?] 3 години. А родѣтъ на тогова (бѣше) Дуло, а годината му [на заемането на властѣта] шегоръ вечемъ.

Тѣзи 5 князе управляваха княжеството отгатакъ Дунава 515 години съ остригани глави. И следъ това дойде отсамъ Дунава Исперихъ князь сжщо и досега.

Есперерихъ [1 в. Исперихъ] князь [управлява?] 60 и една година. Родѣтъ му (бѣше) Дуло, а неговата година [на заемането на властѣта] верениалемъ.

Тервелъ [управлява?] 21 година. Родѣтъ му (бѣше) Дуло, а неговата година [на заемането на властѣта] текучитемъ твиремъ.

[...] 28 години. Родѣтъ му (бѣше) Дуло, а неговата година [на заемането на властѣта] дваншъ ехтемъ.

Севаръ — 15 години. Родѣтъ му (бѣше) Дуло, а неговата година [на заемането на властѣта] тохъ алтомъ.

Кормисошъ — 17 години. Родѣтъ му (бѣше) Вокилъ, а неговата година [на заемането на властѣта] шегоръ твиримъ. Този князь измѣни рода Дуловъ, сиречь Вихтунъ.

Винехъ — 7 години. А родѣтъ му (бѣше) Оукилъ, а неговата година [на заемането на властѣта] шегоръ алемъ.

Телець — 3 години. Родѣтъ му (бѣше) Угаинъ, а неговата година [на заемането на властѣта] соморъ алтемъ. И този (бѣше) отъ другъ родъ.

Уморъ — 40 дни. Родѣтъ му (бѣше) Оукилъ, а неговата [година на заемането на властѣта] диломъ тутомъ.

ΠΕΡΒΟΒΛΓΑΡΣΚΙ НАДПИСИ

Чаталарски надписъ на ханъ Омуртага

Κανάς ὄβιγ| | Ὀμουρτάγ |ς τίν| γίν. θεοῦ ἐγενίθην. | ἐκ θεοῦ ἄρχων
 ἐπίν | ⁵ |ς τις Πλακας | τὸν κίντων μένοντα ἐπίσειεν αὐλιν | |ς τιν
 Τοῦτζαν κέ μ|ετί|εν| | τιν δύναμίν του |ς τοῦ;| | ¹⁰ Γρικούς κέ Σκλάβους
 κέ | τεχνές ἐπέσειεν γέφυ|ραν| |ς τιν Τοῦτζαν μέ τὸ |αδλιν| | κέ ἐσι|σεν|
 |ς αὐτὸ τ|δ αὐλιν| | στύλους τεσάρικς κέ ἐ|πάνο τὸν| | ¹⁵ στύλον ἐσιτισεν λέ-
 σ|τας| | δύο. ὁ θεὸς ἀξίωσι τὸν ἐκ θεοῦ ἀ|ρχονταν μέ τὸν πόδα αὐτοῦ | τὸν
 βασιλέα καλο|πτοῦντα ἕως τρε|χι ἡ Τοῦτζα κέ ἕως |
²⁰ τοῦς πολοῦς Βούλγαρικς ἐπέχο|τα| | τοῦς ἐχθροῦς αὐτοῦ ὑποτάσσοντα
 χέ|ροντα κέ ἀγαλιόμενος ζίσιν | ἐπὶ ἐκατόν. ἴτο δὲ ὁ κερὸς, όταν |
 ἐκτίσιν, βουλγαριστι σιγὸρ ἀλέμ | ²⁵ γρικιστι ἰνδικαδὸνος ἱΕ.

Надписъ на князь Борнсъ - Михаил

. . |ἐβαπτίσθη ὁ ἐκ θεοῦ ἄρχων Βουλγ|αρίας | Βορήκς ὁ μετοι-
 κ|ασθεῖς | Μιχαήλ σὺν τῷ ἐκ θ(εο)ῦ δε,δομένῳ αὐτῷ ἔθνει. | ἐ|τους
 ΣΤΟΔ

Надписъ на царъ Симеона

Ἐτους ἀ|πὸ κτ(ίσεως) κόσμου ⁵ SVIB ἰν(δικτιῶνος) ζ | ἄρας Ρωμ-
 κ|ω, λ(α:) Βουλγάρ(ων) | ἐπὶ Συμεὼν ἐκ θεοῦ ἄρχ(οντος) Βουλγάρ(ων)
 | ἐπὶ Θεοδώρου ὀλγοῦ τρακάνου | ἐπὶ ⁵ Δρίστρου κομίτου.

II. Надгробни надписи отъ времето на Омуртага и Маламира

1. † Ханъ ивиги Омуртагъ. Копанътъ Окорсисъ бѣше мой храненъ човѣкъ [дружинникъ] и, като отиде въ войската, удави се въ рѣката Днѣпъръ. Той бѣше отъ рода Чакараръ.

2. † Ханъ ивиги Омуртагъ. Зера-тарканътъ... Онегавонъ бѣше мой храненъ човѣкъ [дружинникъ] и, като отиде въ войската, удави се въ рѣката Тиса. Той бѣше отъ рода Кувиаръ †.

3. Ханъ ивиги Омиртагъ [!]. Жупанъ-тарканътъ Охсунъ бѣше мой храненъ човѣкъ [дружинникъ] и умрѣ въ войската. А родътъ му бѣше Киригиръ.

4. Ханъ ивиги Омуртагъ. Багатуръ-багаинътъ Ославна бѣше мой храненъ човѣкъ [дружинникъ] и, като се разболѣ, умрѣ.

5. Ханъ ивиги Омуртагъ. Изургу-коловъртъ коловъртъ [! Коловъртъ?] бѣше мѣй храненъ човѣкъ [дружинникъ] и умрѣ вжтре.

6. † Ханъ ивиги Омуртагъ. Вон бѣше мой храненъ човѣкъ [дружинникъ] и, като отиде въ войската, умрѣ въ войната. Той бѣше отъ рода дваръ.

7. [Ханъ ивиги Омуртагъ] жупанъ(тъ) бѣше мой храненъ човѣкъ [дружинникъ] и, като се разболѣ, умрѣ. Той бѣше отъ рода Ермиаръ.

8. Ханъ ивиги Маламиръ. Чѣпа боготоръ бѣше боила-кулувъръ и бѣше храненъ човѣкъ [дружинникъ] на владѣтеля и, като се разболѣ, умрѣ, и това се постави за неговъ споменъ. X

Търновски надписъ на ханъ Омуртага

9. † Ханъ ивиги Омомортагъ [!]. обитавайки въ стария свой домъ, направи преславенъ домъ на Дунава. И като измѣрихъ (разстоянието) между

двата всеславни дома, направихъ могила на срѣдата, и отъ самата срѣда на могилата до стария мой дворецъ сж 20,000 растега, и до Дунава сж 20,000 растега. Самата могила пъкъ е всеславна, и, като измѣриха земята, направихъ този надписъ. Човѣкътъ, и добре да живѣе, умира и другъ се ражда, и нека родениятъ последенъ, като гледа това, да си спомни за този, който го е направилъ. А името на владѣтеля е Омортагъ (!) ханъ ивиги. Богъ да го удостои да живѣе 100 години.

Чаталарски надписъ на ханъ Омуртага

10. Ханъ ивиги Омуртагъ въ земята, гдето се е родилъ, е отъ Бога владѣтель. Оставайки въ стана Плиска, направи дворецъ на Тича и премѣсти войската си срещу гърцитѣ и славянитѣ, направи изкустно мостъ на Тича заедно съ двореца и постави въ сжщия дворецъ четири стълба, а върху стълбоветѣ постави два лъва. Богъ да удостои отъ Бога (поставения) владѣтель, каго тѣпче съ крака императора, докато тече Туча и докато . . . , като владѣе надъ много(бройнитѣ) българи (и) подчинява своитѣ врази, радостенъ и веселъ да живѣе сто години. Времето пъкъ, когато се съгради, бѣше по български сигоръ елемъ, по гръцки индиктионъ петнадесети.

Надписъ на ханъ Маламира

* 11. Ханъ ивиги Маламиръ отъ Бога владѣтель. Стариятъ неговъ боилъ кавханътъ Исбулъ направи този водоскокъ и го даде на владѣтеля, а владѣтельтъ много пжти даде на българитѣ да ядатъ и пиятъ и на боилитѣ и баганитѣ даде голѣми дарове. Богъ да удостои владѣтеля отъ Бога да живѣе сто години заедно съ кавхана Исбула.

Лѣтопись на ханъ Маламира

12. [Ханъ ивиги Маламиръ] отъ Бога владѣтель. Моятъ дѣдо Крумъ [воюва срещу гърцитѣ]... и баща ми [владѣтельтъ Омуртагъ], като направи 30-годишенъ миръ и добре живѣ съ гърцитѣ, и азъ нѣкога добре живѣхъ [съ тѣхъ, но] гърцитѣ опустошиха [моята страна. И владѣтельтъ] Маламиръ, като управляваше съ кавханъ Исбула, съ войска дойде срещу гърцитѣ и крепостъта Проватъ, крепостъ и крепостъта Бурдепто и страната на гърцитѣ... и всичко направи славно и дойде до Филипопль и даде да ядатъ, и тогава кавханътъ Исбулъ среща. преславниятъ владѣтель. . . .

Откъси отъ надпись на ханъ Пресиана

13. Владѣтельтъ отъ Бога на многото българъ Персианъ [?] изпрати кавханъ Исбула, като му даде войски и ичиргу-боила и кана-боила-коловра; и кавханътъ срещу смолянитѣ...

14. Ако нѣкой търси истината, Богъ вижда, и ако нѣкой лъже, Богъ вижда. Българитѣ сториха много добрини на християнитѣ [ромеитѣ], а християнитѣ забравиха. Но Богъ вижда.

Откъсъ отъ надпись на ханъ Омуртага

15. [.... на владѣтеля] името е [Омуртагъ ханъ ивиги]. Годината отъ появата на истинския Богъ бѣ [820 и отъ сътворението на свѣта] 6328. Принесоха жертва и се заклеха за [вписанитѣ] въ книгитѣ [взаимни договори?]. . . .

Надпись на печатъ на князь Бориса

16. † Богородице, помогни на Михаила, владѣтеля на България.

Надпись на князь Бориса отъ 865/6, намѣренъ въ Балши (Албания)

17.... [покрѣсти се отъ Бога владѣтельтъ на България] Борисъ, преименуванъ Михаилъ, съ даденія му отъ Бога народъ (въ) годината 6374 [=865/6].

Надпись на царь Симеона отъ 903/4 год., намѣренъ при с. Наръшъ (Солунско)

18. Година отъ сътворението на свѣта 6412[?] [=903/4], индиктъ 7. [Тукъ е] граница между ромеи и българи при Симеона отъ Бога владѣтеля на българитѣ, при олгутракана Теодора, при комита Дристра.

III. ИЗЪ ЖИТИЕТО НА СВ. КИРИЛА

Гл. IV. Югда же прииде къ Црю градоу, въдѣше его оучителемъ да се оучить, и въ три мѣсеце навъкъ граматикю по прохам се ють оучениа. И наоучи се Омироу и геометрини, и оу Аѣва и у Фотиа диалекзицѣ и въсѣмъ философскимъ оучениемъ, къ симъ же и риторикни и арифметикни, астрономни и моусикни, и въсѣмъ проунимъ яланъскимъ хоудожествомъ. Тако же и навъкуе въса, икоже бы юдино отъ нихъ навъкноути: скоростъ бо се съ прилежаніемъ сълоуи, дроуга дроугоу прѣспѣваюци. нмъ же се оучениа и хоудожества съкръшаютъ. Болѣ же оучениа тѣхъ образъ на себѣ имаше, съ тѣми бесѣдовахше, съ нимъ же бѣаше пользѣнѣ, оукаланіе се отъ оукаланіюцихъ се въ стрѣлѣхъ, онѣ тѣню юдина съматрае и дѣе, како бы въ мѣсто земаьныхъ небесьнаа прѣмѣнѣню издѣтѣне ис тѣлесе сего и съ богомъ жити...

Гл. II. Въ града Солунъ живѣеше единъ благородень и богатъ мжжъ, на име Лѣвъ, който заемаше друнгарския санъ подстратегъ. Той бѣ правовѣренъ и спазваше напълно всички божии заповѣди, както нѣкога Йовъ. Като живѣеше съ своята

съпруга, родиха му се седемъ деца, най-младиятъ отъ които бѣше седмиятъ — Константинъ философъ, нашиятъ наставникъ и учителъ. Когато майка му го роди, дадохъ го на дойка, за да го отдои. Детето не пожела никакъ да вземе чужда грѣдь, освенъ майчината, догдето бѣ отдоено. Това стана по божие усмотрение, та добрата издѣнка отъ добрия коренъ да бже изкърмена съ чисто млѣко. Следъ това добритѣ родители решиха да не се събиратъ, да се въздържатъ, и така въ Господа живѣха като братъ и сестра 14 години, докато смъртъта ги разлъчи, безъ никакъ да престѣпятъ това (свое) решение. Когато (бащата) трѣбваше да се представи предъ (божия) сждъ, майката плака за това дете, като казваше: „Не се грижа за нищо, но само за едното това дете, какъ ще се уреди“. А той каза: „Вѣрвай ми, жено, надѣвамъ се въ Бога, че ще му даде такъвъ баща и настойникъ, който урежда и всички християни“. Това се и сбждна.

IV. Когато пристигна въ Цариградъ, дадохъ го на учителъ да се учи, и като изучи въ три месеца граматиката, зае се съ другитѣ науки. И изучи Хомера и геометрията, и при Лъва и при Фотия диалектика и всички философски науки, а заедно съ тѣхъ и риторика и аритметика, астрономия и музика и всички останали елински изкуства. Така (добре) изучи всички, каточели би училъ едно отъ тѣхъ. Бързината се съчетаваше съ прилежание, които се надпреварваха взаимно, а чрезъ тѣхъ се завършватъ наукитѣ и изкуствата. Но повече отъ учението той проявяваше своя кроткъ образъ и съ онѣзи беседваше, съ които бѣше по-полезно; отбѣгваше онѣзи, които се отдаваха на буйность. Той гледаше и вършеше само това, (чрезъ което) би могълъ, като замѣни земнитѣ нѣща съ небесни, да излети отъ това тѣло и да живѣе съ Бога. Логотетътъ, като го видѣ такъвъ, даде му власть

надъ своя домъ и (му позволи) да влиза свободно въ царския палатъ. И веднажъ го запита съ думитъ: „Философе, бихъ искалъ да зная, що е философия?“ Той веднага бързо отговори: „(Това е) разбирането на божиятъ и човѣшки нѣща, доколкото е възможно на човѣка да се приближи до Бога, и на дѣло учи човѣка да бжде по образъ и подобие като Онзи, Който го е създалъ“. Отъ това още повече го обикна и винаги го разпитваше за всичко този толкова великъ и почетенъ човѣкъ. Той му разкри философското учение, като му каза велика мъдростъ въ малко слова. Като живѣеше чисто, колкото угаждаше на Бога, толкова по-любимъ биваше на всички. И логотетътъ отдаваше нему, въздържания, всѣкаква честъ и му предлагаше много злато, но той не приемаше. Веднажъ му рече: „Твоята красота и мъдростъ отколе силно ме принуждаватъ да те обичамъ. Имамъ духовна дъщеря, която съмъ взелъ отъ кръстило, красива и богата и отъ добъръ и голѣмъ родъ. Ако желаешъ, за съпруга ще ти я дамъ. Сега отъ царя като приемешъ голѣма почестъ и княжество, очаквай нѣщо повече: наскоро и стратегъ ще бждешъ“. Философътъ му отвърна: „Дарѣтъ е голѣмъ за ония, които го желаятъ, но за мене нѣма нищо по-велико отъ учението, чрезъ което, като добия разумъ, ще потърся прадѣдовската честъ и богатство“. Логотетътъ, като чу неговиятъ отговоръ, отиде при царицата и каза: „Този младъ философъ не обича този животъ, то да не го изпуснемъ за обществото, но да го подстрижемъ и да му дадемъ служба въ свещеническо звание, да бжде библиотекаръ при патриарха въ Света София, та поне така да го задържимъ“. Така и сториха съ него. Като прекара съвсемъ малко (време) съ тѣхъ, отиде при Тѣсното море и тамъ се скри въ манастиръ. Търсиха го 6 месеца и едва го намѣриха. Като не можаха да го принудатъ (да заеме) тази служба, умолиха го да

приеме преподавателско мѣсто и да преподава философия на туземци и чужденци, съ всѣка служба и помощъ. И той прие това.

V. Патриархъ Аннисъ [Иоанъ VII Граматикъ] бѣше предизвикалъ ересъ, като говорѣше да не се почитатъ светитѣ икони. И като събраха съборъ, изобличиха го, че не говори истина и го изгониха отъ (патриаршеския) престолъ. Но той рече: „Изгониха ме чрезъ насилие, но не ме обориша, защото никой не може да противостои на моитѣ думи“. Царьтъ се споразумѣ съ патрициитѣ и изпрати при него философа, като му каза така: „Ако можешъ да оборишъ този младежъ, то пакъ ще заемешъ своя престолъ“. А той като видѣ философа тѣломъ младъ, но не знаеше зрѣлостъта на неговия умъ, и (видѣ и онѣзи,) които бѣха изпратени съ него каза имъ: „Вие за моето подножие не сте достойни, та какъ азъ ще се препирамъ съ васъ?“ А философътъ му каза: „Не се придържай о човѣшкия обичай, но гледай божитѣ заповѣди. Както, прочее, и ти отъ земя и душа отъ Бога си съставень, така (сме) и всички ние. Затова гледай къмъ земята, човѣче, не се гордѣй“. Аннисъ отново отговори: „Не подобава наесень да се търсятъ цвѣтя, нито старецъ да се призовава въ войска, както срещу юноша нѣкой Несторъ“. Философътъ му отговори: „Ти говоришъ самъ противъ себе си. Кажи, въ коя възраст душата е по-силна отъ тѣлото?“ А той рече: „На старостъ“. Философътъ каза: „То на каква бранъ те викаме, на тѣлесна или на духовна?“ Той рече: „На духовна“. Философътъ отговори: „То ти сега ще бждешъ по-силенъ. Затова не ни разправяй такива приказки; нито цвѣтя ненавреме търсимъ, нито въ войска те викаме“. Като се посрами така старецътъ, обърна другаде разговора и рече: „Кажи, младежо, защо не се покланяме и не цѣлуваме единъ счупень кръстъ, а вие не се срамите да почитате икона, на която е изписанъ (образъ) само

до гърдитѣ?“ Философътъ отговори: „Кръстътъ е съставенъ отъ четири части и ако една негова частъ липсва, той вече губи своя образъ. А иконата само отъ лицето показва образа и подобieto на оновова, за когото е нарисувана. Който я гледа, не вижда нито лице на лъвъ, нито лице на рись, но първообраза“. Старецътъ пъкъ рече: „Защо, прочее, се покланяте на кръста безъ надписъ, тогава, когато сжществуватъ и други кръстове, а иконата, ако на нея не е написано името, чийто е образътъ, то не я почитате?“ Философътъ отговори: „Защото всѣки кръстъ по образъ е подобенъ на Христовия кръстъ, а всичкитѣ икони не носятъ единъ и сжщи образъ“. Старецътъ каза: „Понеже Богъ е казалъ на Мойсея: Не си прави всѣкакво подобие¹, защото вие си правите (подобия и имъ) се кланяте?“ На това философътъ отговори: „Ако бѣ рекълъ: не си създавай никакво подобие, то право говоришъ, но той е казалъ: не всѣкакво, сиречь недостойно“. Старецътъ, като не можа да се противопостави на това, замълча посраменъ.

— — — — —
— — — — —

XIV. Докато философътъ се веселѣше въ Бога, пакъ пристигна друго слово и дѣло не по-малко отъ първитѣ. Моравскиятъ князь Ростиславъ, побуденъ отъ Бога, се посвѣтвя съ своитѣ князе и съ моравцитѣ и изпрати при царъ Михаила съ думитѣ: „Нашитѣ люде се отметнаха отъ езичеството и живѣятъ по християнския законъ, но нѣмаме такъвъ учитель, който би ни обяснилъ на нашъ езикъ истинската християнска вѣра, та и други страни, като виждатъ това, да ни последватъ. Затова, господарю, изпрати ни такъвъ епископъ и учитель, защото отъ васъ къмъ всички страни всѣкога изхожда добъръ законъ“. Царътъ свика съборъ, призова Константина философа и като го накара да

¹ Ср. Изходъ, XX, 4.

изслуша тѣзи слова, каза му: „Зная, философе, че ти си изморенъ, но потрѣбно е да отидешъ тамъ. Защото никой другъ не може да извърши това дѣло, освенъ тебе“. А философътъ отговори: „Въ прѣки, че съмъ уморенъ и боленъ тѣлесно, съ радостъ ще отида тамъ, ако иматъ букви за своя езикъ“. Царътъ му каза: „Моятъ дѣдо и моятъ баща и мнозина други търсиха (да узнаятъ) това, но не го узнаха, то какъ азъ мога да го узная“. Философътъ рече: „Кой може да напише беседа на вода и да си придобие име на еретикъ?“ Царътъ пакъ му отговори, заедно съ своя вуйчо Варда: „Ако ти желаетъ, то Богъ може да ти даде това, както дава и на всички, които молятъ съ твърда вѣра, и отваря на онѣзи, когато чукать“¹. Философътъ, като си отиде, отдаде се на молитва, по своя обичай, заедно съ други сътрудници. Наскоро Богъ, като послуша молитвитъ на своитъ раби, му се яви. И веднага състави азбуката и начена да пише евангелскитъ слова: „Въ началото бѣ Словото, и словото бѣ въ Бога, и Богъ бѣ словото и прочее“². Зарадва се царътъ и, заедно съ своитъ съветници, прослави Бога и го изпрати съ много дарове, като написа това послание до Ростислава: „Богъ, който иска всѣки да постигне истинско познание³ и да придобие по-голѣма степенъ (на съвършенство), като видѣ твоята вѣра и подвигъ, извърши (чудо) и сега, въ наши години, като откри букви за вашия езикъ, — нѣщо, което по-рано не е било, но само въ най-първи времена, — та и вие да се причислите къмъ великитъ народи, които славятъ Бога на свой езикъ. И затова ти изпратихме тогава, комуто Богъ ги откри — мжжъ почтенъ и благовѣренъ, многоначетенъ и философъ. Така, приеми даръ по-голѣмъ и по-почтенъ отъ всѣкакво злато, и сребро, и скъпоцененъ камъкъ, и преходно богатство. Постарай се

¹ Лука, XI, 9.

² Иоанъ, I, 1.

³ I Тимотей, II, 4.

съ него бързо да затвърдишъ дѣлото и съ цѣло сѣрдце да потърсишъ Бога. Не отблъсквай общото спасение, а подбуждай всички да не се лениятъ, но да се насочатъ по истинския пѣтъ, та и ти, като ги доведешъ съ своя подвигъ да познаятъ Бога, да приемешъ своята награда за това дѣло и въ този и въ бѣдещия животъ, за всички души, които ще повѣрватъ въ нашия Богъ Христа, като оставишъ на бѣднитѣ поколѣния, подобно на великия царь Константина, отъ сега и до края споменъ за себе си*.

XV. Когато той пристигна въ Моравия, Ростиславъ го прие съ голѣма почитъ и, като събра ученици, даде (му) ги да ги учи. Въ кратко време той преведе цѣлия църковенъ чинъ и ги научи утринната, часоветъ и вечернята, повечерницата и службата на таинствата. И, по думитѣ на пророка¹, отвориха се ушитѣ на глухитѣ да чуятъ словата на Писанието, и гжгнивитѣ наченаха да говорятъ ясно. Богъ се възвесели отъ това, а дяволътъ се посрами. Докато божие учение се разпространяваше, злиятъ изначаленъ завистникъ, проклетиятъ дяволъ, не изтърпѣ това добро, но като влѣзе въ своитѣ оржидия, начена да подстрекава мнозина, като имъ говорѣше: „Не се прославя Богъ чрезъ това. Ако това би било по Негова угода, то не би ли могълъ Той да стори, шото и тѣзи да славятъ Бога още изначало, като пишатъ своята речъ съ (собствени) букви. Но (Той) е избралъ само три езика: еврейски, грѣцки и латински; чрезъ тѣхъ подобава да се въздава слава Богу“. Така говорѣха латински съпричастници: архиереи, иереи и ученици. Като се борѣ съ тѣхъ, какго Давидъ съ иноплеменицитѣ, победи ги чрезъ словата на Писанието и ги назова триезичници и пилатовци, понеже Пилатъ бѣ написалъ така Господния надписъ. Не само това тѣ говорѣха, но проповѣдваха и друго безчестие, като казваха, че подъ земята живѣятъ голѣмоглави човѣци и че всѣка

¹ Ср. Исая, XXXV, 5; XXXII, 4.

гадъ е дяволско творение и още, че който убие змия, деветъ грѣха му се опрощаватъ заради това; ако нѣкой убие човѣкъ, три месеца да пие въ дървена чаша, а до стѣклена да не се докосва; тѣ не забраняваха да се принасятъ жертви по първоначалния обичай, нито да се сключватъ безчестни женитби. Всички тѣзи нѣща той изсѣче като тръни и (ги) изгори съ словесния огънь, казвайки, както пророкътъ говори за това: „Отдай Богу жертва за възхвала и въздай твоитѣ молитви на Всевишния. Не оставяй жената на своята младостъ. Ако си я възневидѣлъ и я оставишъ, нечестие ще покрие твоята похоть, казва Господь вседържител¹. И запазете се чрезъ вашия духъ и да не остави никой отъ васъ жената на своята младостъ. Но вие вършехте онова, което азъ ненавиждахъ, защото Богъ свидетелствува между тебе и жената на твоята младостъ, която си оставилъ. И това е твоята съобщница и жена на твоя заветъ“². И въ Евангелието Господь (казва)³: „Чухте, че е казано на древнитѣ: не прелюбодействувай. Азъ пакъ ви казвамъ, че всѣки, който поглежда жена съ похоть, вече е извършилъ прелюбодееяние съ нея въ сърдцето си“. И пакъ⁴: „Казвамъ ви, който напусне жена си, освенъ заради прелюбодееяние, прави я да прелюбодействува, а който вземе напусната отъ мъжа, върши прелюбодееяние“. И апостолътъ рече⁵: „Кое-то Богъ е съчеталъ, човѣкъ да не разлжчва“. — Като прекара 40 месеца въ Моравия, отиде да посвети своитѣ ученици. По пътя го прие Коцелъ, панонскиятъ князь, и, като имаше силно желание да изучи славянскитѣ книги, даде му до 50 ученика да ги изучатъ. И като му отдаде голѣма почитъ, от-

¹ Ср. Малахия, II, 15—16.

² Ср. Малахия, II, 14.

³ Матей, V, 27—28.

⁴ Матей, V, 32.

⁵ Матей, XIX, 6.

прати го. (Философътъ) не взе нито отъ Ростислава, нито отъ Коцеля ни злато, ни сребро, ни други вещи; предаде (имъ) евангелското слово безъ отплата и само изпроси отъ двамата пленници, 900 (на брой), (и) ги отпусна.

XVI. Когато той бѣше въ Венеция, събраха се противъ него епископи и попове и черноризци, като врани на соколъ, и проповѣдваха триезичната ересь, като говорѣха: „Човѣче, кажи ни, защо ти сега си създадъ книги за славянитѣ и ги обучаваашъ, докато никой другъ по-рано не ги е изнамѣрилъ, нито апостолитѣ, нито римскиятъ папа, нито Григорий Богословъ, нито Иеронимъ, нито Августинъ? А ние знаемъ само три езика, на които подобава да се слави въ книгитѣ Богъ: еврейски, елински и латински“. А философътъ имъ отговори: „Не пада ли дъждъ отъ Бога на всички еднакво? Или слънцето сжщо не грѣе ли надъ всички?¹ Не дишаме ли въздухъ всички еднакво? И защо не се срамите, като признавате само три езика, а останалитѣ всички езици и племена повелявате да бждатъ слѣпи и глухи? Кажете ми, дали смѣтате Бога немощенъ, та не може да даде това, или пъкъ завистливъ, та не го иска? Ние знаемъ много народи, които иматъ книги и въздаватъ възхвала Богу, всѣки на своя езикъ. Знаятъ се следнитѣ: арменци, перси, абазги, ивери, сугди, готи, обри, турси, хазари, араби, египтяни и сирийци и много други. Ако не желаете отъ това да разберете, то поне отъ Писанието познайте волята на Бога. Давидъ се провиква и казва: Възпѣйте Господу, цѣла земйо, възпѣйте Господу пѣсень нова². И пакъ: Възкликнете Господу, цѣла земйо, пѣйте и възвеселете се и възпѣйте³. И другаде: Цѣлата земя да ти се поклони и да ти пѣе,

¹ Ср. Матей, V, 45.

² Ср. Псалми, XCV, 1.

³ Псалми, XCVII, 4.

и да ти пѣе на Твоего име, Вишній¹. И пакъ: 'Хвалете Бога, всички народи, и похвалете го, всички люде, и всѣко дихание да хвали Господа². А въ Евангелието се казва: На всички онѣзи, крито го приеха, даде имъ властъ да станатъ чада божи³. И пакъ тамъ: Не само за тѣхъ се моля, но и за онѣзи, които, по тѣхното слово, повѣрватъ въ мене, та всички едно да бждатъ, както и Ти, отче, си въ мене, и азъ въ Тебе⁴. А Матей казва: Дадена ми бѣ всѣка властъ на небето и на земята; и тѣй, идете, научете всички народи, като ги кръщавате въ името на Отца и Сина и Светаго Духа, и ги учите да пазятъ всичко, що съмъ ви заповѣдалъ. И ето, азъ съмъ съ васъ презъ всички дни до свършека на свѣта, аминъ⁵. И още Марко: Идете по цѣлъ свѣтъ, проповѣдвайте Евангелието на всички твари. Който повѣрва и се кръсти, ще бжде спасенъ, а който не повѣрва, ще бжде осъденъ. Тѣзи поличиби ще придружаватъ онѣзи, които повѣрватъ: съ името ми ще изгонватъ бѣсове и ще говорятъ нови езици⁶. И къмъ васъ, законоучители, говори отново: Горко вамъ, книжници и фарисеи, лицемѣри, загдето затваряте царството небесно предъ човѣцитѣ, защото вие не влизате и не оставяте и онѣзи, които искатъ да влѣзатъ въ него⁷. И пакъ: Горко вамъ, книжници, загдето взехте ключа на познанието и сами не влѣзохте, и забранихте на онѣзи, които желяеха да влѣзатъ⁸. А Павелъ рече на Коринтянитѣ: Желая всички вие да говорите езици, а още повече да пророчествувате: защото

¹ Псалми, LXV, 4.

² Псалми, CXVI, 1; ср. CL, 6.

³ Иоанъ, I, 12.

⁴ Иоанъ, XVII, 20—21.

⁵ Матей, XXVIII, 18—20.

⁶ Марко, XVI, 15—17.

⁷ Матей, XXIII, 13.

⁸ Лука, XI, 52.

който пророчествува е по-голям отъ оногова, който говори езици, — освенъ ако не (ги) тълкува, та и църквата да получи поука. Сега пъкъ, братя, ако дойда при васъ (и) заговоря на (непознати) езици, каква полза ще ви принесе, щомъ не ви говоря било съ откровение, било съ познание, било съ пророчество, било съ поука? Обаче, бездушнитѣ предмети, които издаватъ гласъ като пищялки или гусли, ако не дадатъ раздѣлни звукове, какъ ще се разбере това пищение или гудение? Защото, ако тржбата издаваше неопредѣленъ звукъ, кой ще се готви за битка?

Тѣй и вие, ако не изговаряте съ езика си разбрани думи, какъ ще се разбере това, що говорите? Защото ще говорите на въздуха. Защото, колкото и различни гласове да има въ свѣта, все пакъ нито единъ отъ тѣхъ не е безъ значение. Ако; прочее, не разбирамъ значението на гласа, то за говорящия ще бжда варваринъ, и говорящиятъ за мене — варваринъ. Тѣй и вие, понеже сте духовни ревнители, залѣгайте да получите въ изобилие за поука на църквата. Затова, който говори на (непознатъ) езикъ, нека се моли [за дарба] да тълкува. Защото, ако се моля на (непознатъ) езикъ, духътъ ми се моли, а моятъ умъ остава безплоденъ. И тѣй, какво? Ще се моля съ духъ, ще се моля и съ умъ; ще пѣя съ духъ, ще пѣя и съ умъ. Ако благословишъ съ духъ единъ човѣкъ безъ познание, какъ ще каже на твоята молитва аминъ, като не знае, що говоришъ? Защото ти добре благодаришъ, но другиятъ не се поучава. Благодаря на моя Богъ, защото повече отъ всинца ви говоря езици; но въ църква желая да кажа петъ слова разбрани, та и другитѣ да поуча, отколкото хиляди слова на (непознатъ) езикъ. Братя, не бивайте деца по умъ, но въ злото бждете младенци, а по умъ бждете съвършени. Въ закона е писано: На чужди езици и съ чужда уста ще говоря на този народъ, но дори и така не ще

ме послушатъ, казва Господъ. Затова езицитѣ сж белегъ не за вѣрнитѣ, но за невѣрнитѣ; а пророчеството не е за невѣрнитѣ, но за вѣрнитѣ. Ако, прочее, се събере цѣлата църква наедно, и всички заговорятъ на (непознати) езици, и влѣзе нѣкой невежа или невѣренъ, не ще ли кажатъ, че сте обезумѣли? Ако всички пророчествуватъ, и влѣзе нѣкой невежа или невѣренъ, той се изобличава отъ всички и се осжда отъ всички, и тайнитѣ на неговото сърдце ставатъ явни; и така, като падне ничкомъ, ще се поклони Богу, изповѣдвайки: Наистина, Богъ е въ васъ. И тъй, братя, що? Когато се събирате, всѣки има псаломъ, има учение, има езикъ, има тълкувание; всичко да бжде за назида-ние. Ако ли нѣкой говори на (непознатъ) езикъ, (да говорятъ) по двама или най-много по трима, и подредъ, а единъ да превежда. Ако ли нѣма преводачъ, да мълчи въ църква, да говори на себе си и на Бога. Пророци пкъ да говорятъ, двама или трима, а други да тълкуватъ. Ако дойде откровение другиму, който седи, първиятъ да замлъкне. Можете поотдѣлно всички да пророчествувате, та всички да се учатъ и всички да се утешаватъ. И пророчески духове се покоряватъ на пророци; защото Богъ не е (Богъ) на безредието, но на мира, както е въ всички църкви на светиитѣ. Вашитѣ жени да мълчатъ въ църквитѣ: не имъ се позволява да говорятъ, но да се повинуватъ, както и законътъ казва. Ако пкъ искатъ да се научатъ нѣщо, да запитатъ мъжетѣ си въ кжщи; защото е срамно жена да говори въ църква. Или словото божие отъ васъ излѣзе? Или само въ васъ се намѣри? Ако нѣкой се мисли, че е пророкъ или изпълненъ съ духъ, да знае това, което ви пиша, защото сж заповѣди на Господа. А който не разбира, нека не разбира! Затова, братя, показвайте ревностъ за пророчествуване и не забранявайте да се говорятъ езици. Всичко да става благообразно и съ редъ¹.

¹ I Корин., XIV, 5—40.

И пакъ казва: Всѣки езикъ да изповѣдва, че Исусъ Христосъ е Господъ, за слава на Бога Отца, аминъ¹. Съ тѣзи думи и съ други по-силни ги посрами и, като ги остави, отиде си.

XVII. И, като узна за него, римскиятъ папа го позова. И когато той пристигна въ Римъ, излѣзе самъ апостоликътъ Адрианъ да го посрещне съ всички граждани, съ свѣщи въ ржце, понеже носѣше и мощитѣ на свети Климента мъченикъ и папа римски. И веднага Богъ сътвори тамъ преславни чудеса. Разслабенъ човѣкъ тамъ изцѣлѣ, и мнозина други отъ различни неджзи се изцѣлиха, както даже и пленници, като позоваха Христа и свети Климента, избавиха се отъ своитѣ заробители. Папата, като прие славянскитѣ книги, освети (ги) и ги положи въ църквата света Мария, която се назовава „Фатни“ (Ясли), и пѣха надъ тѣхъ светата литургия. Следъ това папата заповѣда на двама епископи, Формоза и Гаудерихъ, да посветятъ славянски ученици. И като ги посветиха, веднага пѣха литургия въ църквата на светия апостолъ Петра на славянски езикъ. И на другия день пѣха въ църквата на света Петронила, и на третия день пѣха въ църквата на свети Андрея, а отъ тамъ пакъ въ църквата на великия вселенски учителъ апостолъ Павла. И пѣха цѣлата нощъ, като славословѣха на славянски, а на сутринята (извършиха) пакъ литургия надъ светия неговъ гробъ, подпомогнати отъ епископа Арсения, единъ отъ седемтѣ епископи, и Анастасия библиотекара. Философътъ не преставаше да отдава, заедно съ своитѣ ученици, достойна възхвала Богу за това. А римлянитѣ не преставаша да отиватъ при него и го запитваха за всичко, и той имъ даваше за всичко двойко и тройко обяснение. Дойде сжщо нѣкакъвъ евреинъ, който се препираше съ него и му каза веднажъ: „Още не е

¹ Филип., II, 11.

дошелъ, ако се гледа числото на годинитѣ, Христосъ, за Когото говорятъ пророцитѣ, че ще се роди отъ девица“. Като му преброи философътъ всички години отъ Адама, споредъ родове, доказа му подробно, че е дошелъ, и колко години има отъ тогава до сега. И като го поучи, отпрати го.

XVIII. Сполетѣха го много трудове и той се разболѣ. И като се продължи болката му много дни, единъ день видѣ божие видение (и) начена да пѣе това: „За онѣзи, които ми казаха: да влѣземъ въ дома Господенъ, се възвесели моятъ духъ и сърдцето ми се възрадва“. И като се облѣче въ тържествени одежди, така прекара цѣлия день радостенъ и казваше: „Отъ сега не съмъ служителъ нито на царя, нито другиму нѣкому на земята, но само на Бога вседържителя. Не бѣхъ, и бидохъ, и съмъ въ вѣковетѣ — аминъ“. На другия день се облѣче въ светъ монашески образъ и, като прие свѣтлина при свѣтлината, нарече се съ име Кирилъ. И въ това (монашеско) звание прекара 50 дни. И когато се приближи часътъ да се упокои и да се представи въ вѣчнитѣ обиталища, въздигна своитѣ ръце къмъ Бога, помоли се съ сълзи, като казваше: „Господи Боже мой, Който си създалъ всички ангелски чинове и безплътни сили, разгърналъ си небето и си утвърдилъ земята, и всичко съществуващо отъ небитие въ битие си привелъ, Който всѣкога изслушвашъ онѣзи, които изпълняватъ Твоята воля и се боятъ отъ Тебе и спазватъ Твоитѣ заповѣди, изслушай моята молитва и запази вѣрното Си стадо, при което бѣ поставилъ мене, неспособния и недостоеенъ Твой рабъ. Избави го отъ безбожната и поганска злоба на онѣзи, които Те хулятъ, и погуби триезичната ересь и увеличи множеството на Твоята църква, и ги съедини всички въ единоплеменни и създай лични хора, които мислятъ еднакво за истинската Твоя вѣра и правото изповѣдание, и вдъхни въ сърдцата имъ словото на твоего усино-

вение. Защото Твой е дарътъ, ако си ни приелъ насъ, недостойнитъ, да проповѣдваме благовестието на Твоя Христосъ, (насъ,) които се привикваме на добри дѣла и вършимъ онова, което Ти е угодно. Онѣзи, които ми бѣше далъ, предавамъ Ти ги като Твои. Устрои ги съ силната Твоя дѣсница и ги покрий съ покривката на Твоето крило, та всички да хвалятъ и славятъ Твоето име, Отца и Сина и Светия Духъ. Аминъ". Цѣлуна всички съ света цѣлувка и рече: „Благословенъ Богъ, който не ни остави да (станемъ) плячка въ збитъ на нашитъ невидими врагове, но съкруши тѣхнитъ мрежи и ни избави отъ пагуба". И така, почина въ Господа, на 42 години, месецъ февруарий 14 день, втори индиктъ, а отъ сътворението на този свѣтъ 6377 година. И заповѣда апостоликътъ на всички гърци, които бѣха въ Римъ, както и на римлянитъ, да се събератъ съ свѣщи (въ ржце и) да пѣятъ надъ него и да го съпроводятъ, както биха съпроводили самия папа. И това биде извършено. А Методий, неговиятъ братъ, помоли апостолика, като му каза: „Нашата майка ни е заклела, който отъ насъ понапредъ почине, (другиятъ) да го пренесе въ братовия манастиръ и тамъ да го погребе". Папата заповѣда да го положатъ въ ковчегъ и да заковатъ (ковчега) съ желѣзни гвоздеи, и така го държа седемъ дни, като го приготвяше за пжтъ. А римскитъ епископи казаха на апостолика: „Понеже, следъ като е обходилъ много земи, Богъ го е довелъ тукъ и тукъ е приелъ неговата душа, тукъ трѣбва и да бжде погребанъ като почтенъ мжжъ". И рече апостоликътъ: „Заради неговата светостъ и любовъ, като престѣпя римския обичай, ще го погреба въ моя гробъ въ църквата на светия апостолъ Петра". А неговиятъ братъ каза: „Понеже не ме послушахте и не ми го дадохте, нека почива, ако обичате, въ църквата на свети Климента, защото съ него е дошелъ тукъ". Апостоликътъ заповѣда да направятъ

така. И пакъ, като се събраха епископитѣ и всички люде, които съ почитъ щѣха да го изпроводятъ, казаха: „Нека отковемъ ковчега, за да видимъ дали нѣщо не е взето отъ него“. И, като се мъчиха много, не успѣха, по божия повеля, да отковатъ ковчега. И така съ ковчега го положили въ гроба, отъ дѣсната страна на олтара въ църквата на свети Климента, гдето наченаха да ставатъ много чудеса. Римлянитѣ, като видѣха това, още повече се покланяха на неговата светостъ и го почитаха. И като му изписаха икона надъ гроба му, наченаха да палятъ деня и нощя и възхваляха Бога, Който така прославя онѣзи, които Го славятъ. Нему слава и честь и поклонение на вѣки вѣковъ. Аминъ.

IV. ИЗЪ ЖИТИЕТО НА СВ. МЕТОДИЯ

VI. Оучѣдѣвъ же такова моужа апостоликъ Николай посъла по на желан видѣти ѝ, яко ангела божия... Свѣта оученице ѿю, положи словѣнское евангеліе на олтари свѣтло Петра апостола; свѣти же на поповство блаженнаго Меодия. Блѣхоу же етера многа удѣ, ꙗже гоуждоху словенскими книги, глаголюще: яко не достонѣ ни-
которомуже ꙗзыкоу нѣмѣти боукѣ свонѣ, рѣзѣ ескрен и грѣкъ и латинѣ, но Пилатову писанию, ꙗже на крѣстѣ господни написана. Ёже апостоликъ пилатинѣ и трѣмъзыу-
никѣ нарекаѣ проклатѣ; и повеле единому епископоу, ꙗже бѣ тоуже ꙗзею болѣнѣ, и свѣти отъ оученикѣ словѣнскѣ три понѣ а .вѣ. адиагности.

VII. По дѣмѣхъ же мнѣхъхъ философъ на соудѣ градинѣ, рече къ Меодию братоу своему: се брате! кѣ сопрѣга блѣхѣ единому браздоу тажаща, и азъ на дѣсѣ падлю свои дѣнь скончѣхъ, а ты любѣши гороу кельми; то не мози горѣ рѣди оставити оученикѣ своего, паѣе бо можешѣ кѣмъ спасенѣ быти.

II. ... По башина и майчина страна той бѣ отъ не простѣ родѣ, но твѣрде добѣръ и почтенѣ — известенѣ първомъ Богу и на царя и на цѣлата Солунска областъ, — както се виждаше и отъ тѣ-

лесния неговъ образъ. Поради това и риторитъ (го) обичаха отъ детство и говорѣха съ почитъ (за него), докато царьтъ, като узна неговата бистрота [на ума], даде му да управлява славянско княжество, — бихъ казалъ, каточели прозираше, че ще го изпрати учителъ на славянитѣ и прѣвъ архиепископъ, та да свикне съ всички славянски обичаи и постепенно да ги обикне.

III. Като прекара въ това княжество много години и видѣ много безчислени смутове въ този животъ, той отвърна желанието на земнитѣ тъмнини къмъ небесни мисли; понеже той не желаше да смуги своята честна душа съ преходни дѣла. И, като намѣри случай, напусна княжеството и отиде въ Олимпъ, гдето живѣятъ свети отци, и, като се подстрига, облѣче черни одежди. И той се подчиняваше покорно, изпълняваше напълно цѣлото монашеско правило и усърдствуваше (въ занимаията си) съ книгитѣ.

IV. Като настана тогазъ такова време и изпрати царьтъ философа, неговия братъ, при хазаритѣ, и този го взе съ себе си да му помага, защото тамъ имаше евреи, които хулѣха много християнската вѣра. А той каза: „Готовъ съмъ да умра за християнската вѣра“, и не прояви непослушание, но отиде да служи като рабъ на по-малкия си братъ, като му се покоряваше. Той съ молитва, а философътъ съ слова надвиха (юдеитѣ) и ги посрамирах. Царьтъ и патриархътъ, като видѣха неговия добъръ подвигъ въ божия пжтъ, убеждаваха го да го посветятъ въ архиепископъ на почетно мѣсто, гдето има нужда отъ такъвъ мжжъ. Но тъй като той не пожела, принудиха го и го поставиха игуменъ въ манастира, който се нарича Полихронъ, чийто [приходъ] бѣ 24 спуди злато, а въ него имаше 70 монаси на брой.

V. Случи се въ тѣзи дни, че славянскитъ князь Ростиславъ и Светополкъ изпратиха изъ Мо-

равия при царя Михаила, като му казаха тѣзи слова: „По божия милость ние сме здрави; при насъ дойдоха мнозина учители, християни изъ Италия, и изъ Гръцко, и изъ Нѣмско, и различно ни учатъ. А ние, славянитѣ, сме прости люде и нѣмаме (човѣкъ), който би ни наставилъ въ истината и би ни казалъ смисъла [на Писанието]. Та (затова), добри господарю, изпрати такъвъ мжжъ, който да ни обясни цѣлата правда“. Тогава царъ Михаилъ рече на философа Константина: „Чувашъ ли, философе, това слово? Никой другъ, освенъ тебе, не може да свърши това. Ето ти нѣ много дарове и, като вземешъ своя братъ игумена Методия, иди! Защото вие сте солунци, а всички солунци говорятъ чисто славянски“. Тогава тѣ не посмѣха да откажатъ ни Богу, ни кесарю, по думитѣ на светия апостолъ Петра, както каза: „Бойте се отъ Бога, почитайте кесаря“¹. Но, като изслушаха великото (царско) слово, отдадоха се на молитва заедно и съ други, които бѣха съ сщия духъ като тѣхъ. Тогава Богъ откри славянското писмо на философа. И той веднага, като устрои буквитѣ и състави беседа, пое пътя къмъ Моравия, заедно съ Методия. Отново този начена покорно да се подчинява и да служи на философа и да се учи съ него. И като преминаха три години, тѣ се завърнаха изъ Моравия, следъ като бѣха подготвили ученици.

VI. Като узна за тѣзи мже, апостоликътъ Николай, съ желание да ги види, като ангели божии, прати за тѣхъ... Той благослови тѣхното учение, като положи славянското Евангелие на олтара на свети апостола Петра, а пъкъ блажения Методий посвети въ свещенически санъ. А имаше мнозина други, които негодуваха противъ славянскитѣ книги, като казваха: „Не подобава на никой другъ народъ да има свои букви, освенъ на еврейтѣ, гръцитѣ и

¹ Петр., II, 17.

латинитѣ, споредѣ Пилатовия надписъ, който този написа на кръста Господень¹“. Апостоликътъ, като ги назова пилатяни и триезичници, ги прокле и заповѣда на единъ епископъ, който бѣ уязвенъ отъ сжщата болестъ, да посвети отъ славянскитѣ ученици трима свещеника и двама четци.

VII. Следъ много дни философътъ, като трѣбваше да се представи предъ (божия) сждъ, рече на Методия своя братъ: „Ето, брате, ние бѣхме свързани въ общъ яремъ, една бразда орѣхме, и азъ падамъ на нивата, като завършихъ моя день, а ти обичашъ много планината, но недей, заради планината, оставя твоего учение, защото по-добре чрезъ него можешъ да бждешъ спасенъ“.

VIII. Коцелъ изпрати при апостолика съ молба да му изпроводи Методия, блажения нашъ учителъ. И рече апостоликътъ: „Не само на тебе, но и на всичкитѣ онѣзи славянски страни го изпращамъ учителъ отъ Бога и отъ светия апостолъ Петра, първия приемникъ и ключедържецъ на царството небесно“. И го изпрати, като написа това послание: „Адрианъ епископъ и рабъ божи до Ростислава и Светополка и Коцеля. Слава въ висинитѣ Богу и миръ на земята, между човѣцитѣ благоволение!² За васъ чухме духовни нѣща, а сега силно жадуваме и се молимъ на вашето спасение. (Чухме) какъ Господъ е въздигналъ вашитѣ сърдца, за да Го търсите, и ви е показалъ, че не само съ вѣра, но и съ добри дѣла трѣбва да се служи Богу: защото вѣра безъ дѣла е мъртва, и грѣшатъ онѣзи, които се мислятъ, че знаятъ Бога, а съ дѣлата си се отричатъ отъ Него. Но не само отъ този светителски престолъ поискахте учителъ, но и отъ благовѣрния царъ Михаила. Той ви изпрати блажения философъ Константина и неговия братъ, докато ние не успѣхме.

¹ Лука, XXXIII, 38; Иоанъ, XIX, 20.

² Лука, II, 14.

А тѣ, като узнаха, че вашитѣ страни принадлежатъ на апостолския престолъ, не извършиха нищо противъ църковния законъ, но дойдоха при насъ и донесоха мощитѣ на свети Климента. Ние ги приехме съ тройна радостъ и намислихме, следъ като изпитаме, да изпратимъ Методия, нашия синъ, като го посветиме заедно съ ученицитѣ му, въ вашитѣ страни, бидейки мжжъ съвършенъ по разумъ и правовѣренъ, да ви поучи, както молихте, като обяснява на вашъ езикъ точно книгитѣ на цѣлия църковенъ редъ, заедно съ светата мяса, сиречь служба, и кръщението. Както начена философътъ Константинъ съ божията благодать и съ молитвитѣ на свети Климента, така сжщо ако нѣкой другъ може достойно и правовѣрно да обяснява, това да бжде свето и благословено отъ Бога и отъ насъ и отъ цѣлата католическа и апостолска църква, та лесно да свикнете съ заповѣдитѣ божии. Спазвайте този единственъ обичай: при службата да се чете Апостолътъ и Евангелието първомъ на латински, после на славянски, та да се изпълни словото на Писанието: Да възхвалятъ Господа всички народи¹ и другаде: Всички говорятъ на различни езици за величието божие, както Светиятъ Духъ имъ е далъ да отговарятъ². Ако нѣкой отъ събранитѣ при васъ учители, които угаждатъ на слуха ви и ви отклоняватъ отъ истината къмъ заблуди, начене съ това, че дрѣзне иначе да ви развращава, като порицава книгитѣ на вашия езикъ, да бжде не само отлженъ отъ църквата, но даденъ въ сждъ, докато не се поправи. Защото тѣзи сж вълци, а не овци, които подобава да се познаятъ по тѣхнитѣ плодове и да се пазимъ отъ тѣхъ³. А вие, възлюбени чада, слушайте учението божие и не отхвърляйте църковнитѣ поуки, за да станете истински божии

¹ Псалми, CXVI, 1.

² Деяния на Апост., II, 4, 11.

³ Матей, VII, 15—16.

поклонници на нашия небесенъ Отецъ съ всички светии, аминъ“. Коцелъ го прие съ голѣма почитъ. И отново го изпрати при апостолика съ 20 почтени мжже, за да бжде посветенъ въ епископство въ Панония, на престола на свети Андроника, апостолъ отъ 70-тъ [ученици], което и стана.

IX. Следъ това стариятъ врагъ, завистливъ на доброто и противникъ на истината, повдигна сърдцето на врага на моравския кралъ и на всички епископи срещу него, [които му казаха]: „Въ нашата областъ учишъ“. А той отговори: „Ако бихъ знаялъ, че е ваша, азъ бихъ се махналъ, но тя е на свети Петра. И наистина, ако вие, поради ревностъ и алчностъ, престѣпвате старитѣ граници, въпрѣки законитѣ, като забравяте божиеото учение, пазете се, да не би, като искате да пробиете желѣзна планина съ костено теме, да излѣете вашия мозъкъ“. Тѣ му казаха: „Яростно като говоришъ, зло ще те постигне“. Той отвърна: „Казвамъ истината предъ царя и не се срамувамъ, а вие направете съ мене онова, което желаете. Не съмъ по-добъръ отъ онѣзи, които, като сж говорили правда, следъ много мжчения сж напуснали този животъ“. Като изприказваха много думи и не можаха да му отговорятъ, кралътъ, приведенъ, рече: „Не измжчвайте моя Методий, защото вече се е изпотилъ като при пещъ“. Той рече: „Е, господарю, веднажъ хора срещнали единъ философъ изпотенъ и му казали: „Защо се потишъ?“ Той отвърналъ: „Съ прости хора се препахъ“. Следъ това слово спорящитѣ се разотидоха, а него изпратиха въ Швабия, гдето го държаха две и половина години.

X. Дойде вестъ до апостолика и той, като узна, изпрати клетва до тѣхъ, щото всички кралски епископи да не извършватъ мяса, сиречь служба, докато го държатъ [затворенъ]. И така, тѣ го пуснаха, като казаха на Коцеля: „Ако ти го държишъ, не ще дочакашъ добро отъ насъ“. Но тѣ не избѣгнаха

сжда на свети Петра, защото четирма отъ тѣзи епископи умрѣха. Случи се тогава, че моравцитѣ, като узнаха, че нѣмскитѣ свещеници, които живѣеха всрѣдъ тѣхъ, не имъ бѣха доброжелатели, но злоумишляваха противъ тѣхъ, ги изгониха всички и изпратиха при апостолика [за да му кажатъ]: „Понеже и по-рано нашитѣ бащи сж приели кръщение отъ свети Петра, то дай ни Методия за архиепископъ и учителъ“. Апостоликътъ веднага го изпрати, а князъ Светополкъ съ всички моравци го прие и му повѣри всички църкви и духовницитѣ въ всички градове. Отъ този день божие учение начена много да се разраства и свещеницитѣ да се умножаватъ по всички градове, а езичниците да вѣрватъ въ истинския Богъ, като се отказваха отъ своитѣ заблуждения. Толкова довече и мсравската държава начена да се разширява по всички страни и да побеждава своитѣ врагове съ безпечность, както и сами (моравцитѣ) винаги разправятъ.

— — — — —

XIII. Тѣхната злоба не се задоволи само съ това, но тѣ казаха съ думитѣ: „Царьтъ е разгнѣвенъ срещу него и ако го хване, не ще го остави живъ“. Но милостивиятъ Богъ, като не желаше да бжде похуленъ и за това неговиятъ рабъ, вложи въ сърдцето на царя, — защото царевото сърдце е винаги въ ржцетѣ божии¹ — и този изпрати писмо до него: „Почтени отче, силно желая да те видя, затова направи това добро и дойди при насъ, за да те видимъ, докато си живъ, и да приемемъ твоята молитва“. Той веднага замина за тамъ и царьтъ го прие съ голѣма честь и радость, и, като похвали неговото учение, задържа отъ неговитѣ ученици единъ свещеникъ и единъ дяконъ, заедно съ книгитѣ. Той изпълни всички негови желания и

¹ Притчи, XXI, 1.

нищо не му отказа. Като го възлюби и обдари богато, изпрати го отново славно към неговия престолъ, както (стори това) сжщо и патриархътъ.

— — — — —
— — — — —

XV. Следъ това, като се отдалечи отъ всѣ-какъвъ шумъ и възложи Богу грижата за себе си, постави, по-напредъ, отъ своитѣ ученици два свещеника добри скорописци, преведе бързо всички книги, — точно всички, съ изключение на книгата на Макавейтъ, — отъ гръцки езикъ на славянски. Това стори за шесть месеца, като начена отъ месеца мартъ до двадесетъ и шестия день на месеца октомврий. Като свърши, въздаде достойна възхвала и слава Богу, Който дава такава благодать и успѣхъ. И като издигна светитѣ тайни дарове, заедно съ своитѣ свещеници той почете паметъта на свети Димитрия. По-рано бѣ превелъ заедно съ (брата си) философа само псалтира и Евангелието съ Апостола и избрани църковни служби, а тогава преведе и номоканона, сиречь законното правило, и отеческитѣ книги.

XVI. Когато унгарскиятъ кралъ пристигна въ дунавскитѣ страни, пожела да го види. Въпрѣки че нѣкои говорѣха и мислѣха, че не ще го пусне безъ мжчение, той [Методий] отиде при него. А той [кралътъ], както подобава на владѣтель, така и го прие почетно и славно съ радостъ. И, като говори съ него, както подобава да се разговарятъ такива мжже, отпрати го съ обичъ, цѣлуна го и го обдари съ голѣми дарове, като му каза: „Поменувай ме винаги, почтени отче, въ светитѣ твои молитви“.

XVII. Така, като отблъсна всички обвинения отъ всички страни и затвори многоречивитѣ уста, завърши (земния си) пжтъ, като запази вѣрата си и очакваше вѣнецъ на праведникъ¹. И следъ като

¹ Ср. II Тимот., IV, 7.

така угаждаше Богу и бѣ възлюбенъ [отъ Него], начена да се приближава времето да получи покой отъ страданията и награда за многото трудове. Запитаха го, като казаха: „Кого смѣташъ отъ своитѣ ученици, отче и почтени учителю, да ти бжде приемникъ въ твоето учение?“ Той имъ показа едного отъ по-известнитѣ свои ученици, назоваванъ Гораздъ, като каза: „Този е единъ свободенъ мжжъ отъ вашата земя, добре начетенъ въ латинскитѣ книги (и) правовѣренъ: нека бжде [съ него] божията воля и вашата любовъ, както и моята“. Като се събраха на Цвѣтница всички люде, той влѣзе въ църквата, ако и немощень, помоли се за здравето на царя, княза, духовниците и всички люде, и рече: „Пазете ме, чада, до третия день“. Така и стана. На разсъмване на третия день, прочее, рече: „Въ Твоитѣ ржце, Господи, отдавамъ моята душа“¹. Въ свещенически ржце той почина на 6-ия день отъ месеца априль, трети индиктъ, презъ 6393 година отъ сътворението на цѣлия свѣтъ. Неговитѣ ученици го вложиха въ ковчегъ и му отдадоха по-добаваща почитъ и извършиха църковна служба на латински, гръцки и славянски и го положиха въ съборната църква. И той се присъедини къмъ своитѣ отци, патриарси, пророци, апостоли, учители и мжченици. Людетѣ, като се събраха въ безчислено множество, го съпровождаха съ свѣщи, — оплаквайки добрия учитель и пастиръ — мжже и жени, малки и голѣми, богати и бедни, свободни и роби, вдовици и сираци, странници и туземци, неджгави и здрави, — защото „той бѣ всѣчески всичко за всички, за да спаси всички“².

Ти, света и честна главо, прозри свише съ своитѣ молитви къмъ насъ, които те възжелаваме. Избави ни отъ всѣкаква напасть (насъ), твоитѣ уче-

¹ Лука, XXIII, 46.

² 1 Корин., IX, 22.

ници, като разпространявашъ твоето учение и прогонвашъ ереситѣ, та, следъ като живѣемъ тукъ достойно споредъ нашето призвание, да застанемъ съ тебе ние, твоето стадо, отъ дѣсната страна на Христа, нашия Богъ, като приемемъ вѣченъ животъ отъ Него. Нему слава и честь на вѣки вѣковъ, аминъ.

V. ПОХВАЛА ЗА СВ. КИРИЛА

III. Ереси ко възстанули при Теофила иконоборци, многоа' лѣта прѣбывахъ нѣониза' святими гонима и разоржема, а не утомх. При благовѣр'иѣмъ же црхри Михаилъ привокр'инни съборъ сътвор'ше поустнишъ его на еретигы ты, и вса злобѣ ихъ погнахъ доуховноиѣ силою. ꙗжеже ко аще слышаше ꙗковѣ хоуаѣ о божественноиѣ образѣ, то ꙗко крылатѣ прелѣтихше вса страны, мислими прѣт'уахми съблзани вса разарѣхъ; и наоучихъ прѣвокр'еню Павла остав'ихъ напѣвахше.

Паметъ и похвала на преблжения нашъ отецъ и наставникъ на славянския народъ Кирила философа и свети Методия учителя.

Благослови, отче!

1. Ето, възсия за насъ, христолюбци, свѣтозарната паметъ на преблжения нашъ отецъ Кирила, новия апостолъ и учитель на всички страни, който съ благовѣрство и красота възсия на земята като слънце, просвѣтявайки цѣлата вселена съ лжчитѣ на трисъщественото божество. Божията Премъдрость си създаде храмъ въ неговото сърдце, и на неговия езикъ почиваше, като на херувими, Светиятъ Духъ, винаги раздѣляйки дароветѣ съразмѣрно съ вѣрата, както рече апостолъ Павелъ¹: „Всѣкому отъ насъ ще се даде благодать споредъ Христовото дарование“. „Който ме обича, рече Го-

¹ Ефес., VI, 7.

сподъ, то и Азъ ще го възлюбя, и Самъ ще му се явя, и ще си създамъ обителъ въ него, и той ще ми бжде синъ, и Азъ ще му бжда отецъ"¹.

II. Като търсѣше това отечество преблажениятъ този отецъ и нашъ учителъ остави цѣлата красота на този животъ, домъ и богатство, баща и майка, братя и сестри. Отъ младини бѣ живѣлъ въ чистотата като ангелъ, отклонявайки се и отбѣгвайки отъ житейскитѣ сласти, прекарвайки винаги въ псалмопѣния и пѣсни и духовни поучения, устременъ въ единъ пжтъ, чрезъ който да възлѣзе на небесата. Затова и се излѣ въ неговата уста благодатъта божия, както рече премждриятъ Соломонъ: „Въ устнитѣ на премждрия лежи чувството, на езика (си) той носи закона и милостъта“²; съ тѣхъ свърза злохулнитѣ уста на еретицитѣ.

III. Яви се ересь при Теофила иконобореца и презъ много години светинитѣ иконни бѣха преследвани и унищожавани, а не почитани. При благовѣрния пѣкъ царъ Михаила правовѣрнитѣ, като събраха съборъ, отпуснаха го срещу еретицитѣ и той изгори цѣлата имъ злина съ (своята) духовна сила. Когато чуваше нѣкжде нѣкаква хула за божествения образъ, то като крилатъ прелиташе всички страни, съ ясни притчи всички съблазни премахваше и, учейки на православие, останкитѣ на Павла изпѣлваше.

IV. Прелитайки като орелъ на всички страни, отъ изтокъ до западъ и отъ северъ и югъ, при хазари и сарацини, участвуваше въ събори за светъта вѣра, сияеше като слънце съ трисвѣтлитѣ зари и разрушаваше всѣко тѣхно бледословие. Като разруши безбожната измама въ фулския народъ, [тамъ] възсия трибезначалната свѣтлина. Поради милостъта и човѣколюбието на Господа нашъ Исуса Христа, той се яви като пастиръ и учителъ на сла-

¹ Ср. Иоанъ, XIV, 21, 23.

² Ср. Притчи Соломон., X, 11, 13, 31, 32.

вянския народъ, който живѣеше въ неразумие и грѣховенъ мракъ. И запуши устата на вълцитѣ триезични еретици, като проясни пророчески гжгнивъ езикъ и съ писменѧ насочи всички въ пжтя на спасението. Въ Римъ благоволи Господъ Богъ да почива пречестното негово тѣло.

V. Онѣзи, които пресмѣтнатъ неговия трудъ и странствуванията му, нѣма кому (другиму) да отдадатъ подобни похвали. Въпрѣки че по-късно се яви, всички надмина. Както и денницата, като възхожда по-късно, съ своята свѣтлина озарява цѣлия звезденъ ликъ, съ слънчеви зари проявява свѣтлина, така и този преблаженъ отецъ и учителъ на нашия народъ, като сияеше повече отъ слънце съ троичнитѣ зари, просвѣти безчисленъ народъ, който лежеше въ тъмата на неведението. Кое мѣсто остана неизвестно, та не го освѣти съ своитѣ стѣпки? Кое ли изкуство остана неизвестно за блажената негова душа? Като изложи разумно съкровениѣ тайни на всички народи въ явни словеса, обясни [ги] на едни съ писмена, на други съ учение. Излѣ се божията благодать въ неговитѣ устни и за това го благослови Богъ навѣки.

VI. И така, коя уста ще изповѣда сладостта на неговото учение? Кой ли езикъ ще може да изрече подвизитѣ и трудоветѣ и добротата на неговия животъ? Господъ яви тази уста по-свѣтла отъ свѣтлината, просвѣщаваща помраченитѣ отъ грѣховната измама. Неговиятѣ езикъ произнасяше сладости и жизнени слова. Тѣзи пречестни устни процвѣтѣха въ премждростъ. Неговитѣ пречестни прѣсти положиха гласови уреди на духа и украсиха златозарни писмена. Отъ тѣзи богогласни устни се напоиха онѣзи, които жадуваха за разума божий; отъ тѣхъ се насладиха мнозина съ жизнена храна. И така, обогати Богъ съ богоразумение много народи, а повече съ боготканъ вѣнецъ увѣнча многоплеменния славянски народъ: за него бѣ изпратенъ

този апостолъ. Отъ тази уста изтече изворъ на жизнени слова, като напояваше изсъхналата наша сухота, и чрезъ нея се свърза многохулниятъ еретически езикъ. Тази честна уста се яви като единъ отъ серафимитѣ, прославящъ Бога, и чрезъ нея познахме трисъставното божество, съдържащо се въ единно сщество, по свойства и име раздѣляемо, равнопрославяемо и съприсносжщо — Отца и Сина и Светия Духъ.

VII. И така, ублажавамъ твоитѣ устни, о преблажени отче Кириле: чрезъ тѣхъ на моитѣ устни духовна сладостъ се изочи. Ублажавамъ многогласния твой езикъ, чрезъ който зарята на трибечналното божество, като възсия за моя народъ, прогони грѣховния мракъ. Ублажавамъ многопресвѣтлото твое лице, озарено отъ Светия Духъ, чрезъ което богоразумната свѣтлина възсия за моето лице и биде изкоренена многобожната измама. Ублажавамъ златозарнитѣ твои очи, чрезъ които неразумната слѣпота биде премахната отъ моитѣ очи и свѣтлината на богоразумието възсия. Ублажавамъ ангелозрачнитѣ твои зеници, озарени отъ божествена слава, които, като прогониха сърдечната ми слѣпота, съ боговдѣхновени слова ме просвѣтиха. Ублажавамъ пречестнитѣ твои ржце, чрезъ които слѣзе на моя народъ богоразуменъ дъждъ, който напои съ боготочна роса изгорѣлитѣ отъ грѣховна сухота наши сърдца. Ублажавамъ богодвижнитѣ твои прѣсти, чрезъ които се написа за моя народъ свободата отъ грѣховното иго. Ублажавамъ златозарната твоя утроба, отъ която изтече за моя народъ жизнена вода, слизаща свише съ твоитѣ молитви. Ублажавамъ златозарнитѣ твои нозе, чрезъ които обходи, като слънце, цѣлата вселена, проповѣдвайки боговдѣхновено учение. Ублажавамъ златозарнитѣ твои стѣпки, чрезъ които насочи въ правия пѣтъ заблуденитѣ наши стѣпки. Ублажавамъ пресветата твоя душа, чрезъ която изцѣли грѣховнитѣ струпи

на моята душа и съ духовни слова всади разумъ въ нашитѣ сърдца. Ублажавамъ твоитѣ богодвижни прѣсти, чрезъ които се написа скритата отъ мнозина божия премждрость, откриващи богоразумни тайни. Ублажавамъ пречестната твоя църква, въ която лежи многоразумниятъ богоглаголивъ твой гласовъ уредъ.

VIII. Блаженъ тоя градъ, който е приелъ третия изпълнителъ на божиеото усмотрение. Този блажениятъ се яви, за да изпълни недовършеното отъ тѣзи две върховни свѣтила. И така, повели му Господъ Богъ да се упокои пречестно съ тѣхъ. Почина въ миръ въ Господа въ годината отъ създаването на цѣлия свѣтъ [6377], месецъ февруарий въ 14 день, и приложи се съ живота и вѣрата си къмъ всички свети отци, следъ като завърши всички чинове и трудове въ себе си. И бѣ съ ангелитѣ като ангелъ и съ апостолитѣ — апостолъ и съ пророцитѣ — пророкъ, съ всички светии съобщникъ въ славата божия. Съ тѣхъ моли се, преподобни учителю, за насъ, които славимъ твоеото преславно успение, въ слава на пресветата Троица, Отца и Сина и Пресветия Духъ, сега и всегда и въ вѣки, аминъ.

VI. СЪЧИНЕНИЯ НА ЕПИСКОПЪ КОНСТАНТИНА

Прогласъ на евангелието

Прогласъ сватлесто евангелие :
Ико пророци прорекли сѣтъ прѣдъ
Христосъ градеть чызыкы събъраги,
Свѣтъ бо естъ въсеому мироу сеому.
Рѣша бо они : сѣхъни прозѣратъ,
Глухъни оуслышатъ слово боукъни
Бога познати, ико бо достонѣтъ.
Тѣмъже оуслышите, Словѣне къси,
Даръ бо естъ отъ Бога съ дѣлъ,
Даръ божин десныи части естъ,
Даръ доушамъ, николиже тѣмъ,
Доушамъ тѣмъ, иже и примытѣ.

.
.

Прогласъ на светото Евангелие :

Както пророцитѣ по-рано сѣ прорекли,
Христосъ иде да събере народитѣ,
Защото е свѣтлина на цѣлия тоя свѣтъ.
А тѣ казаха : слѣпитѣ ще прогледатъ,
Глухитѣ ще чуютъ буквеното слово,
Бога да познаятъ, както подобава.
И така, чуйте всички славяни,
Защото отъ Бога този даръ е даденъ,
Даръ божий е за дѣсната часть,
Даръ божий за душитѣ, който никога не тлѣе,
За тѣзи души, които го приематъ.
Матей, Марко, Лука и Иоанъ
Учатъ цѣлия свѣтъ, като казватъ :
Вие, които желаете красота на душитѣ,
Вижте, обичайте и радвайте се,
Вие пѣкъ, които [желаете] да отхвърлите безбоя
грѣхове
И да отблѣснете тлѣнието на този свѣтъ,
Та така да намѣрите животъ въ рая

И да избѣгнете горящия огънь,
 Слушайте сега съ цѣлъ умъ,
 Слушайте, цѣлъ славянски народе,
 Слушайте, защото слово отъ Бога дойде,
 Слово, което храни човѣшкитѣ души,
 Слово, което крепи сърдцата и умоветѣ,
 Слово, което подготвя да се познае Богъ.
 Както безъ свѣтлина не ще има радостъ
 За окото, което вижда цѣлото божие творение,
 Но всичко не е ни хубаво, ни видимо,
 Така и всѣка душа безъ букви,
 Която не вижда добре божия законъ,
 Писания, духовния законъ,
 Закона, който открива божия рай.
 Кой слухъ, като не е чулъ грѣмотевичния тътнежъ,
 Може да се бои отъ Бога?
 А пъкъ ноздритѣ, които не миришатъ цвѣта,
 Какъ ще разбератъ божие чудо?
 Устата, която не чувствува сладостта,
 Като камъкъ прави човѣка.
 А повече отъ това безкнижната душа
 Мрътва изглежда у хората.
 И като проумяваме всичко това, ние, братя,
 Даваме ви подходенъ съветъ,
 Който ще отлжчи всички хора
 Отъ скотския животъ и похотьта,
 Та да не би вие, като имате умъ непросвѣтенъ
 И като слушате слово на чужди езикъ,
 Да [го] чувате като гласъ на меденъ звънецъ.
 Защото ето свети Павелъ, учейки, рече:
 „Когато въздавамъ своята молитва предъ Бога
 Предпочитамъ да изрека петъ слова,
 Та и всички братя да ги разбератъ,
 Отколкото безброй неразбрани слова“¹.
 Кой човѣкъ не разбира?
 Кой не ще приложи мждрата притча,

¹ I Корин. XIV, 19.

Която ни известява правитѣ думи?
 Защото, както тлѣние очаква плътта,
 Разтлѣващо всичко, разгниващо повече отъ торъ,
 Когато нѣма своя храна,
 Така всѣка душа отпада отъ живота,
 Като нѣма животъ божий,
 Когато словата божии не слуша.
 Още и друга притча много мѣдра
 Да кажемъ: човѣцитѣ, които се обичатъ,
 Искатъ да растатъ съ божи растежъ.
 Кой не знае тази права вѣра,
 Която е като семе, що пада на нивата¹;
 Сжшо така [тя, като пада] на сърдцата човѣшки,
 Се нуждае отъ божия дъждъ на буквитѣ,
 За да израстне повече плодътъ божий.
 Кой може да каже всичкитѣ притчи,
 Които изобличаватъ народитѣ безъ книги
 И не говорящи смислена речъ?
 Нито, дори ако знае всички езици,
 Може да изкаже тѣхната немощъ.
 Обаче, нека прибавя своя притча,
 Като кажа много умъ въ малка речъ:
 Голи сж всички народи безъ книги,
 Немощни да се борятъ безъ оржие
 Съ противника на нашитѣ души,
 Готови сж за плена на вѣчнитѣ мѣки.
 Вие, народи, които не обичате врага [дявола],
 А мислите да се борите силно съ него,
 Отворете прилежно дверитѣ на ума,
 Като приемете сега здраво оржие,
 Което коватъ книгитѣ Господни,
 Смазващо силно главата на враждата.
 Който приеме мѣдростъта на тия писмена,
 Христосъ въ него говори
 И крепи всегда вашитѣ души, (Той)
 И апостолитѣ съ всички пророци.
 Които говорятъ словата на тѣзи,
 Такива люде ще убиятъ врага,

¹ Ср. Матей, XIII, 24 сл.

Като принесатъ славна победа Богу,
 Избѣгвайки гнилото тлѣне на плътта,
 На плътта, чийто животъ е като сънь,
 Не падащи, но крепко стоящи,
 Като храбри се явяватъ Богу,
 Застанали отъ дѣсно на божия престолъ,
 Когато съ огънь сжди народитъ,
 Радвайки се съ ангелитъ навѣки,
 Вѣчно славейки милостивия Богъ,
 Всегда пѣсни отъ Писанията
 Пѣящи Богу, Който обича човѣцитъ,
 Както Нему подобава всѣка слава,
 Честь и хвала божия винаги
 Съ Отца и Светия Духъ
 Въ всички вѣкове отъ всѣка тварь.
 Аминъ.

VII. АЗБУЧНА МОЛИТВА

Азъ словомъ съмъ моля се Богу:
 Боже всѣмъ твари и жителю
 Видимимъ и невидимимъ!
 Господа Духа посланъ живящияго,
 Да вдѣхнеть въ срѣдце ми слово,
 Еже вѣдеть на оупитъ всѣмъ
 Живящимъ въ заповѣдѣхъ ти:
 Зело бо есть скѣтальникъ жизни
 Законъ твои, скѣтъ стѣсамъ семоу,
 Иже нреть евангелъска слова
 И проситъ се дѣла твои прияти.
 Летитъ нѣкъ и словенско племѣ
 Къ кръщеню, обратиша се вси
 Людѣ твои нарѣци се хощаще:
 Милость твою, Боже, просатъ зело.

Азъ съ това слово се моля Богу:
 Боже на всѣка тварь и създателю на
 Видимитъ и невидимитъ [нѣща]!

Господа живия духъ изпрати,
 Да вдъхне въ сърдцето ми слово, което ще
 Е за благо на всички, които
 Живѣятъ въ Твоитѣ заповѣди.
 Защото е силенъ свѣтилникъ на живота
 Законътъ Твой, свѣтлина въ пжтекиѣ на този, който
 Исква евангелскитѣ слова
 И се моли да получи Твоитѣ дарове.
 Къмъ кръщение и славянското племе
 Лети сега. Обърнаха се всички, които желаятъ
 Люде Твои да се нарекатъ;
 Милостъта Твоя, Боже, молятъ усърдно.
 Но сега дай ми обилно слово,
 Отче, Сине и Пресвети Душе, на мене, който
 Прося помощъ отъ Тебе.
 Ржцетѣ свои издигамъ винаги нагоре
 Сила да получа и мждростъ у Тебе, защото
 Ти давашъ на достойнитѣ сила,
 Цѣлишъ всѣко сжщество. Отъ
 Фараонска ме злоба избави,
 Херувимска мисълъ и умъ ми дай,
 О, честна пресвета Троице,
 Печальта ми въ радостъ превърни,
 Мждро да начена да описвамъ
 Чудесата Ти много предивни, на
 Шестокрилитѣ силата като приема.
 Вървя сега по дирята на Учителя,
 Като следвамъ Неговото име и дѣло.
 Явно ще сторя евангелското слово,
 Хвала въздавайки на Троицата въ божеството,
 Която възпѣва всѣка възрастъ,
 Младъ и старъ, съ своя разумъ,
 Новъ народъ хвала въздавайки винаги
 На Отца, Сина и Светия Духъ,
 Комуто подобава честь и властъ и слава
 Отъ всѣка тваръ и дихание,
 Въ всички вѣкове и навѣки. Аминъ.

Азбучна молитва

(Поетиченъ преводъ)

Азъ се Богу моля съ тия думи :
 Боже, свѣтотворче, що създаде
 Видимъ свѣтъ и дивенъ свѣтъ невидимъ !
 Господь-Духъ прати ми ти въ сърдцето
 Да ме лъхне съ пламенното Слово —
 Ето, въ прави пжтъ да тръгнатъ всички
 Живи въ Твойта заповѣдь пречиста !
 Знамъ, законътъ Твой е живъ свѣтильникъ
 И въ пжтеки свѣтлина нетлѣнна
 Къмъ евангелския даръ възжажданъ.
 Литна днесъ и славянското племе
 Милостята на кръста Твой да търси...
 Но на мене, който моли помощъ,
 Отче, Сине и пресвети Душе, —
 Просещъ — Твойто мощно Слово дай ми,
 Ржце вдигамъ да получа мждрость,
 Сила, що обилна огъ небето
 Ти дарявашъ на вси твари живи.
 Упази ме Ти отъ горда злоба
 Фараонска, изцѣли ме, дай ми
 Херувимска сила шестокрила,
 Царю на царетѣ ! Да опиша
 Чудесата Твои вдъхновено,
 Шестувайки пакъ по пжтя славенъ,
 Що учителитѣ двама, вѣчно
 Юнни, начертахъ... Да направя
 Явно Твойто Слово за народа !
 На светата Троица прослава :
 Всѣка възраст ней хвала въздава !
 И народътъ мой Отца и Сина
 И Светия Духъ възвеличава —
 Днесъ, вовѣкъ вѣковъ и до амина !

Ем. п. Димитровъ

VIII. ПРЕДИСЛОВИЕ КЪМЪ ПОУЧИТЕЛНОТО ЕВАНГЕЛИЕ

Сего радн и азъ, оумаленин Константинъ, оутвържденъ
въвъхъ на се твоими прошьнии, брате Наоуме, и сими по-
вележними реченьними прѣжде, къ твоѣмоу съмирению прѣ-
клонихъ сѧ. Гъса же, братни мои, отци и сынове, хо-
тащени поощати сѧ, не зазърите ми о сѣмъ дръзльщюу, нъ
притажете насладити сѧ, готова слоуха вѣша нѣмѣшѧ. . .

Добре е, братя, всѣкога отъ Бога да се на-
чева и до Бога да се свършва, както е казалъ
Григорий Богословъ, и въ закона Господень да
се поучаваме деня и ноця, както е казалъ про-
рокътъ¹, и да раздаваме словата Господни на ду-
шитѣ, които ги дирятъ, [споредъ казаното]: „Не
скрихъ Твоята милость и Твоята истина отъ го-
лѣмо сборище“², и другаде: „Ще възвестя Твоето
име на моитѣ братя и всрѣдъ църква ще Те въз-
хваля“³. Поради това и азъ, смиренный Константинъ,
бидейки утвърденъ въ това отъ твоитѣ молби,
брате Науме, и тѣзи преждеречени повели, пре-
клонихъ се предъ твоето смирение. А вие всички,
братя мои, отци и синове, които желаете да се
поучите, не ми предиряйте, че съмъ дръзналъ да
се заема съ това, но се постарайте да се насла-
дите, като се пригответе да слушате. Не е мое
това следъ Оногова, Който е далъ и на безплод-
нитѣ много плодове и на безгласнитѣ да говорятъ
но и това е явно отъ Него, защото намирамъ, че и
ослицата на Валаама⁴ нѣкога е проговорила съ чо-
вѣшки гласъ и сухъ камъкъ е източилъ вода на
жадни люде⁵. — Възвеличиха се дѣлата Господни

¹ Ис. Навинъ, I, 8; Псалмъ . . .

² Псалми, XXXIX, 11.

³ Псалми, XXI, 23.

⁴ Числа, XXII, 28—30.

⁵ Ср. Изходъ, XVII, 2-6.

въ всичко. И така, и азъ, унижениятъ, като бѣхъ убеденъ, както казахъ, да превода изложението на светото Евангелие отъ грѣцки езикъ на славянски, убояхъ се и бѣхъ обзетъ отъ трепетъ, като видѣхъ слова надъ моето разбиране и сила. Но пакъ, като се бояхъ отъ бждещата смъртъ за непослушание, наченахъ само уставнитѣ недѣлни Евангелия, бидейки немощенъ да напиша всичкитѣ. Моля всички христолюбци да се молятъ за успѣхъ, да ме сподоби общиятъ Богъ и Господъ нашъ Исусъ Христосъ докрай да изпълня обещанието, за слава на Отца и Сина и Светия Духъ. Аминъ.

IX. БЕСЕДА 42.

Братъе и отци и синове! послушанте оумно: не въ простоу во хоцѣтъ минити и дньшнини праздникъ, нъ ютеро гощенне доуховно хоцѣтъ намъ подати — не тѣло напнтажѣе, нъ доушъ веселашѣе...

Братя и отци и синове! Послушайте умно, защото не просто тъй ще мине и днешниятъ праздникъ, но нѣкакво духовно угощение ще ни даде, което не тѣлото нахранва, но душата весели. Да послушаме и да се учудимъ на милостъта и човѣколюбието божие, какъ обхожда, понасяйки трудове и желаейки нашето спасение. Защото заради насъ преклони небесата и слѣзе, понесе гладъ и жажда, за да спечели човѣшкия родъ и не само нашитѣ тѣла отъ неджзи освобождава. Както сега чухте, евангелистътъ Лука говори: „Когато Той отиваше въ нѣкакво село, срещнаха Го десетъ прокажени мжже“¹. Защото е милостивъ и човѣколюбецъ този Господъ нашъ Исусъ Христосъ, не оставя ни градове, ни села, които молятъ да бждатъ осво-

¹ Лука, XVII, 12—19.

бодени отъ лютия неджгъ. А Той, понеже е милостивъ, и, за да не се покаже противникъ на Мойсеевия законъ, отпусна ги, като рече: „Покажете се на свещеницитъ“. А тѣ бѣха деветъ евреи и единъ самарянинъ. И като бѣха изцѣлени, отидоха, както имъ повели, да се покажатъ на свещеницитъ. Деветтѣ не проявиха желание да благодарятъ и не се завърнаха да Му въздадатъ слава като на Богъ; а само единъ, иноплеменникътъ, се завърна, като Му въздаваше благодарностъ; защото по добри сж въ вѣрата езичниците, отколкото жестокосърдечните евреи. Поради това и Господъ каза: „Нали десетъ души бидоха очистени?“ — като посрамваше безсрамните еврейски лица, които бѣха получили множество благодеяния отъ Бога и Отца, но бѣха изпаднали въ неблагоприятностъ.

Поради това, о приятели, нека се уподобимъ на този иноплеменникъ, защото прещедриятъ и премилостивиятъ нашъ Богъ освобождава не само нашитѣ тѣла, но и душитѣ, ако пристѣпимъ къмъ Него съ благодарностъ. Защото сме Негови творения, създадени за добри дѣла, не за лукавство, ни за завистъ, но за извършване на добри дѣла. Защото кой е развързалъ нашия умъ и нашата уста е разгърналъ и нашия езикъ е уяснилъ, колкото да заговори на вашата любовъ? Не е ли Онзи, Който дава премъдростъ на незлобивитѣ и чувство на юношата? Да, да. Защото Той рече: „Каквото и да поискате съ вѣра, ще получите“¹. Поради това, моля ви се, братя и бащи, бждете ми помощници съ вашитѣ молитви къмъ Бога, да бжда достоенъ да изпълня вашето обещание и звездно да прославимъ пресветата Троица: Отца и Сина и Светия Духъ, единия премилостивъ Богъ, Комуто да бжде слава сега и винаги и навѣки вѣковъ. Аминъ.

¹ Матей, XXI, 22.

Х. ИСТОРИКИИТЪ НА ЕП. КОНСТАНТИНА

Никѣфоръ . н̄ . а мѣць ф̄ . юго же оубиша
въ вѣлгарѣхъ . мѣца нюна въ к̄с̄ . Стакракъ . мѣца . в̄ . Мн-
хилъ зать юго а̄ . лѣѣ . а мѣць ф̄ . Львъ арменниъ . лѣѣ . э̄ .
а мѣць е̄ . Михалъ дръгын н̄ . а мѣць ф̄ . Теофилак̄ . и с̄нъ
юго . в̄ . а мѣца г̄ . Оеодора жена юго съ с̄нмъ Михалъмъ .
лѣѣ д̄г̄ . а мѣць . а̄ . д̄ни в̄ . Михалъ юдинъ лѣѣ . а̄ . а
мѣца . а̄ . д̄нъ . ф̄ . Кисиль к̄ . лѣѣ . Львъ с̄нъ юго . э̄ . лѣѣ .
Льсъхъ же лѣѣ ѿ пропатна х̄ва до Льва ц̄ра н̄ынъшыжаго .
девать сътъ . н̄ . а ѿ Адама до настоящаго въ в̄т̄ нн-
дикта . Ссть лѣѣ . с̄ . ѱ̄ . с̄ . . .

**Историкии за Бога, съдържащи накратко го-
динитъ отъ Адама до пришествиею Христово
и пакъ отъ Христа до сегашния 12-ти индиктъ.**

Отъ Адама до потопа години 2262.

Отъ потопа до рождението на Аврама 1070.

Всички събрани години 3332.

Отъ рождението на Аврама до изхода на сино-
ветъ Израилеви отъ египетската земя има 505
години.

Всичко отъ Адама до изхода [на евреитъ отъ
египетската земя] 3837.

Следъ изхода на Мойсея 40 години, които [били
прекарани] въ пустинята.

Исусъ [Навинъ] 27.

На с̄ждиитъ по редъ и мжчителитъ, които вла-
дѣха Иерусалимъ:

Хусарсадъ 8 години.

Готониилъ 40.

Егломъ 18.

Аотъ 80.

Иавинъ и Сисара 20.

Девора съ Варакъ 40.

Мадиямъ 7.

Гедѣонъ 40.

Авимѣ[лѣ]хъ 3.

Толѣ 23.

Иаиръ 22.

Въ ржцетѣ пѣкъ на синоветѣ аммунски и фили-
стимски прекараха 18 години.

Иефтае 6.

Авеса Витлеемски 7.

Еаломъ Завулонитъ 10.

Авдонъ Фара[то]нитъ 8.

Въ ржцетѣ филистимски 40.

Сампсонъ 40.

Безвластие 20.

Илия 20.

Самуилъ 30.

Отъ изхода на синоветѣ Израилеви до Саула пър-
вия царъ Израилевъ 547 години. Събрани всичко
отъ Адама сж 4384 години.

Саулъ 40.

Давидъ 40.

Соломонъ 40.

Ровоамъ 17.

Авия 3.

Асса 40.

Иосафатъ 25.

Иорамъ 8.

Охозия 1.

Готолія 7.

Иоасъ 40.

Амасія 29.

Озия 52.

Ио[а]тамъ 16.

Ахазъ 16.

До пленението самарійско има 15 царе, а години
385.

Езекия 29.

Манасія 55.

Амосъ 2.

Иосія 34.

Иохазъ 3.
 Елиакимъ 11.
 Иоакимъ 3.
 Седекия 11.
 До пленението юдово 148 години.
 На(в)уходоносоръ 25.
 Мародахъ 12.
 Валтасаръ 4.
 Дазирий 17.
 Киръ 32.
 Камбисъ 8.
 Магиминъ [?] 47.
 Дарий 36.
 Ксерксъ 20.
 Артаванъ 7 месеца.
 Артаксерксъ 40.
 Ксерксъ 40.
 Су(г)диянъ 42.
 Дарий 19.
 Ксерксъ 41.
 Артаксерксъ 42.
 Арсисъ 4.
 Дарий 16.
 До Александра [Велики] 301 година.
 Всичко отъ Адама до Александра 5029.
 Александъръ 12.
 Птолемей Лагосъ 40.
 Птолемей Филадельфъ 27.
 Птолемей Евергетъ 24.
 Птолемей Филопаторъ 32.
 Птолемей Епифанъ 22.
 Птолемей Филомиторъ 32.
 Птолемей Евергетъ 29.
 Птолемей Сотиръ 15.
 Птолемей Александъръ 12.
 Птолемей Филипъ [? Фусконъ ?] 8.
 Птолемей Дионисий 31.

Клеопатра 22. Убива я Августъ въ тридесетъ и седмата година отъ своето царуване и следъ това царува 4 години. Всичко отъ Адама до въплощението на Христа има 5555 години. Следъ въплощението на Христа:

Августъ 15 години.

Отъ Тиберий 18 години — до спасителнитѣ мъжи на Господа нашъ Исуса Христа.

На християнитѣ е потрѣбно да знаятъ добре, когато ги питатъ за еврейската пасха, да намиратъ днитѣ отъ слънчевия кръгъ точно, — което е потрѣбно християнитѣ да знаятъ и умѣятъ. Намираме слънчевия кръгъ 23, а лунния — 10, въ спасителната мъжа и еврейската пасха, въ сѣбота, споредъ евангелиста¹. Възкресението на Спасителя нашъ Исуса Христа Сина Божия е на 25 мартъ месеца, по църковното предание, което добре посочва по име сѣщинската пасха. Следъ възкресението на Господа нашъ Исуса Христа:

Тиберий 5 години.

Гай 3 години, а месеца 4.

Клавдий 13, а месеца 8.

Неронъ 13, а месеца 8.

Весп[ас]ианъ 19, а месеца 11.

Титъ 12, а месеца 2.

Домитианъ 15, а месеца 5.

Нерва 4, а месеца 4.

Траянъ 19, а месеца 6.

Адрианъ 23, а месеца 3.

Антонинъ 22, а месеца 3.

Маркъ 7 години.

Люкий [Луций] 9.

Комодъ 13.

Септимий 17.

Макринъ 1.

Антонинъ второй 14.

¹ Матей, XXVI, 2.

- Александъръ 13.
 Максиминъ 3.
 Гордианъ 6.
 Филипъ 7.
 Декий [Деций] 4.
 Галъ 2.
 Валерианъ 12.
 Клавдий 1.
 Аврелианъ 5, а месеца 6.
 Пробъ 6, а месеца 6.
 Диоклитианъ 20.
 Максимианъ 18.
 Отъ Августа царя до Макси[ми]ана 30 царе, а години 343; събрани пъкъ отъ Адама до свети
 Константинa [благо]вѣрния царъ има 5843. Царува [благо]вѣрниятъ царъ Константинъ 33 години.
 Константиновци 23.
 Юлианъ 2.
 Ювианъ 1.
 Валенти[ни]анъ 12.
 Валентъ арианинъ [?] 13.
 Теодосий Велики 17.
 Аркадий 13.
 Теодосий Малки 42.
 Маркианъ 6.
 Лъвъ Велики 7.
 Лъвъ Малки 1.
 Зинонъ 17.
 Анастасий 17.
 Юстинъ 9.
 Юстинианъ 19.
 Юстинъ втори 13.
 Тиберий 4.
 Маврикий 20.
 Фока 8.
 Ираклий 30.
 Константинъ 1.

Константинъ втори 27.

Константинъ 17.

Юсти[ни]анъ 10.

Лъвъ 7.

Тиберий 7 и

Юстинианъ и синовѣтъ му 6.

Варданъ 2.

Артемий 2.

Теодосий 1.

Лъвъ 24.

Константинъ и синѣтъ му 52.

Лъвъ и синѣтъ му 30.

Константинъ самъ 16.

Ирина, майка му, 5.

Никифоръ 8, а месеца 9. Него убиха българи-
тѣ на 27 юний.

Ставракий 2 месеца.

Михаилъ, зетъ му, 1 година, а месеца 9.

Лъвъ Арменецъ 7 години, а месеца 5.

Михаилъ втори 8, а месеца 9.

Теофилъ и синѣтъ му 12, а месеца 3.

Теодора, жена му, съ сина [си] Михаила 14 години,
а месеца 1, дни 2.

Михаилъ самъ 11 години, а месеца 1, дни 9.

Василий 20 години.

Лъвъ, синѣтъ му, 7 години.

Всички години отъ разпятието Христово до Лъва
сегашния царъ деветстотинъ и осемнадесетъ,
а отъ Адама до сегашния 12-ти индиктъ има
6406 години.

ХІ. ИЗЪ ПОСЛАНИЕТО НА ПАТРИАРХЪ ФО- ТІЯ ДО КНЯЗЪ БОРИСА

Фотіа патріарха Константи́нѣ града Псла́ніе зунте́лно ѿ седми́хъ собо́ръ и ѿ правосла́внѣ вѣре и кляко́въ подо-
бае́тъ быти кнѣзю. Пресвѣта́ѣишемъ и обо́зрѣтелѣ́номъ и
вѣдо́любившѣмъ дѣ́лѣномъ на́шемъ сѣ́нъ Миха́илъ ѿ Бѣ́га
кнѣзю бѣлѣгѣ́рскомъ радо́ватисѣ : спѣсе.

47. Иже кнѣзѣи прѣкъ зако́нъ бывае́тъ свѣ́щѣмъ по́д-
рвкою. а́ще у́же зѣ́бо мно́жество съгѣ́шѣтъ, на кнѣ́з-
вѣнъ вѣсѣ́лае́тъ, коли́ко мѣ́нши себе́ до́броде́тели приле-
жа́ти, и до́лженъ быти при́сно ѿ до́брыхъ бѣ́дѣти. . .

6. И ꙗ́кѣ, ꙗ́кѣ прѣ́вѣиѣ (и) вселѣ́нски свѣ́ти съ-
бо́ръ се събра́лъ въ Нике́я въ Вѣ́тинѣ, събра́ние
о́тъ триста и осѣ́мнадѣ́сѣтъ бо́жествѣ́ни архѣ́ереи, кои-
то се нае́ха да се произнеса́тъ за исти́нѣта. Прѣ́вен-
ствѣ́нѣи ме́жду тѣ́хъ бѣ́ха: Алекса́ндѣръ, кому́то
се бѣ́ па́дѣло да упра́влява ца́риградскѣ́и архѣ́е-
рейски престо́лъ, мѣ́жѣтъ съ дѣ́лбо́ки стари́ни, укра-
се́нъ съ подо́бѣна мѣ́дрѣсть и съ свѣ́тліѣ́и си живо́тъ
и прѣ́подѣ́биѣто на разума́ и то́чно́стьѣта на вѣ́рата,
чре́зъ ко́ято си бѣ́ придо́билъ го́лѣ́мо дрѣ́знове́нѣе
прѣ́дъ Бо́га. Така́ сѣ́що и Сѣ́лвѣ́стѣръ и Ю́лий,
зна́менѣ́ти и прѣ́славѣ́ни прѣ́дсто́ятѣ́ли на Римскѣ́та
цѣ́рква. О́тъ тѣ́хъ ни́то е́динъ не до́шелъ, но въ
вре́мето на своѣ́то архѣ́ерѣйство́ изпра́тили на об-
що́то събра́нѣе да бѣ́да́тъ прѣ́дста́влява́ни, всѣ́ки
за себе́ си, Вѣ́тона и Вѣ́кѣ́нѣиѣ, чо́вѣ́ци по́чита́щи
до́броде́тельѣ́та и вѣ́здѣ́гнѣти въ прѣ́звѣ́терски са́нѣ.
Кѣ́мъ-тѣ́хъ се по́дрѣ́ждаше́ и корду́вскѣ́иѣ е́писко́пѣтъ,
ко́йто въ вре́мето на е́линскѣ́иѣ го́не́нѣиѣ до́каза,
че имѣ́то му е́ исти́нско : за́що́то то́й се на́зова́ваше́
О́сиѣ́съ, сѣ́рѣчь прѣ́подѣ́бенъ, и за́пази́ своѣ́то
изпо́вѣ́да́нѣе неоскѣ́рвѣ́нѣно о́тъ идо́лослѣ́женѣе. О́тъ
Алекса́ндрѣ́иѣ до́йде са́мѣиѣѣ Алекса́ндѣръ, ко́йто
се укра́сѣ́ваше́ съ свѣ́щенѣ́и по́двѣ́зи ; то́й во́дѣ́ше́ и
своѣ́а съпо́двѣ́жѣ́нѣкъ А́танасѣ́иѣ, ко́йто то́гава бѣ́ удо-

стоенъ съ дяконски чинъ, а не следъ много стана и наследникъ на архиерейския престолъ. Дойде също така и славниятъ Евстатий, украса на антиохийската църква, който блестѣше съ чистота въ вѣрата, а съ мъдростъта на словата и мислитѣ си вдѣваше удивление. Съ тѣхъ и иерусалимскиятъ Макарий, обогатенъ съ разнovidни добродетели, и мнозина други, блестящи съ своитѣ апостолски дарования и мъченически страдания, между които Пафнутий и Спиридонъ, Яковъ и Максимъ бидоха признати за добри и чудни първостоятели на доброто и чудно събрание. Надъ всички тѣхъ свѣтѣше великиятъ и дивенъ Константинъ, който обладаваше властъта въ гръцката [сиречь, ромейската] държава и който събра събора и му даваше още по-голѣмъ блѣсъкъ съ присѣствието си.

27. Съграждай храмове въ името божие и на Неговитѣ светии споредъ църковнитѣ постановления и приучвай хората да се събиратъ въ тѣхъ, та като умоляватъ общо Бога и общо Му принасятъ славословие, още повече да се стремятъ къмъ общо единомислие и да постигатъ общо спасение и полза.

28. Жертвитѣ на свещената наша служба се възлагатъ на свещеницитѣ, на които като служишъ усърдно и правишъ приношения, ще получишъ много благодеяния и благодать. Но можешъ и ти, ако желаешъ, да принесешъ Богу прекрасна жертва, като му посветишъ чистъ животъ съ обичъ и права мисль.

40. Колкото нѣкой превъзходствува по властъ, толкова е длъженъ да първенствува и съ добродетель. А като върши противното, едновременно извършва три най-лоши нѣща: погубва себе си; призовава къмъ зло онѣзи, които гледатъ, и прави да хулятъ Бога за това, че на такъвъ човѣкъ е далъ такава властъ. Затова всѣки човѣкъ трѣбва

да бѣга отъ злото, а най-много онѣзи, които иматъ власть.

41. Началствуй, прочее, надъ подвластнитѣ, не като се надѣвашъ на мжчителството, но на благоразположението на управляванитѣ. Защото благоразположението е по-здрава основа на властта и нейно утвърждение, отколкото страхътъ, а то се добива чрезъ добродетели и чрезъ трудове и грижи за поданицитѣ. Така и ти самъ наистина царски и приятно ще преживѣешъ, а и за тѣхъ ще запазишъ държавата свободна отъ злоумишления и безсмислени напасти, като оставишъ за себе си вѣчна слава въ всички времена.

42. Похвалявай и приемай най-строгитѣ закони и съ огледъ на тѣхъ управлявай своя животъ. Но на поданицитѣ не по тѣхнитѣ присъди налагай строги наказания, но повече ги наставяй въ човѣколюбивитѣ. Така ще се представи, че ти си страшенъ за престѣпниците съ тѣзи нѣща, въ които себе си изправяшъ, и недосаденъ на поданицитѣ.

43. Трѣбва да се началствува властно, не съ желанието да се наказва, но съ това да се показвашъ готовъ да наказвашъ. А това се постига съ твърдъ нравъ и честността на собственитѣ нрави и прилежанието; наказанията сж свойствени по-скоро на гнѣвливи хора, отколкото на мждри: тѣзи, като не умѣятъ да началствуватъ благоразумно, лесно се обръщатъ къмъ наказанията. И това, прочее, може да стори и най-голѣмиятъ тиранинъ, а онова само истинскиятъ властникъ, ако добродетельта на единъ князь се състои въ това не да унищожава, а да умножава и да подобрява подвластнитѣ.

44. Нѣкои сж казали, че добродетельта на единъ князь се състои въ това, да направи единъ градъ отъ малкъ въ голѣмъ, но азъ по-скоро бихъ казалъ, че е по-голѣмо достоинство да го превърне отъ разваленъ въ по-добъръ. За първото много

често е виновно стечението на обстоятелствата, а другото може да стори само онзи, който управлява отлично. Като съревнувашъ на такъвъ началникъ, съ твоитѣ дѣла можешъ да направишъ подвластнитѣ си по-добродетелни.

45. Както една гнила стена загрозява единъ градъ, ако и да има вътре великолеппи кжци и добъръ въздухъ и изобилни стоки, така и онѣзи зли лица, които сж около княза, опетняватъ неговия нравъ. Защото онѣзи, които сж изпитали тѣхното лукавство, смѣтатъ, че и охраняваниятъ отъ тѣхъ е подобенъ тѣмъ.

46. Не възхвалявай ничие законопрестѣпление, ако и да изглежда, че той чрезъ него благоденствува. Защото така беззаконника повече къмъ зло ще подтикнешъ и себе си ще изобличишъ, че търсишъ време да извършишъ подобно деяние. Защото онзи, който насърдчава и почита преждевременно съ похвалитѣ си тѣзи лоши дѣла, какво нѣма да стори, когато му се падне удобно време?

47. Поведението на князетѣ е законъ за подвластнитѣ. Ако, прочее, множеството, като съгрѣши нѣщо, приписва вината на княза, то колко, мислишъ, трѣбва да прилежаващъ въ добродетельта и си длъженъ постоянно да бдишъ за добритѣ дѣла?

— — — — —

54. Смѣтай за най-добъръ сдия оногова, който съ скоростъта на помислитѣ долавя естеството на правдата и, като я долови, я прилага съ правота и бързо съдействува на онеправданитѣ, бавно наказва съгрѣшилитѣ, стои по-горе надъ златото, не помалкъ е отъ могществото и, като съдържа гнѣва си, не се подава на състрадание и знае, когато сжди, правдата като единствено родство, дружба и слава, и неправдата като единствено отчуждение, вражда и безсилие.

55. Не промѣняй лесно и безъ явна причина нищо отъ разположението си къмъ единоплеменниците ти. Защото, ако и да има скрити отъ тѣхъ причини, които оправдаватъ промѣната къмъ тѣхъ, онѣзи, които не ги съзиратъ, не тѣзи [причини] ще обвинятъ за твоята промѣна къмъ тѣхъ, но ще оклеветятъ твоята слабостъ и лекомислие.

56. Не толкова мжжеството въ брань украсява и спасява княза, колкото неговото благоразположение и човѣколюбие къмъ единоплеменниците. Защото мнозина, които сж победили врагове, сж погинали отъ своите поради жестокостта си, и мнозина, които сж се намирали въ опасностъ да бждатъ убити отъ враговетъ, сж били спасявани отъ единоплеменниците си, които сж предпочели спасението на княза предъ самия свой животъ.

57. За началници подобава да се поставятъ такива лица, които сж обогатени съ всѣкакви добродетели, или пъкъ всѣчески най-справедливи, защото законопрестъпленията на началниците предизвикватъ ненавистъта и гнѣва на множеството спрямо тогава, който ги е поставилъ.

62. Взаимните разпри на началствуваните обръщай противъ враговетъ и ги превръщай въ подвизи за отечеството. На тираните е свойствено да скарватъ множествата, защото въ общия развратъ и раздѣление тиранията намира сила. Князътъ и царътъ, напротивъ, се стараятъ подвластните имъ да живѣятъ въ миръ и единомислие. Защото въ спасението на управляваните е основата на тѣхната власть.

63. Както подобава князътъ да бжде страшенъ за ония, които вършатъ неправда, така сжщо трѣбва да бжде стража и утвърждение за ония, които не вършатъ никаква неправда, но живѣятъ споредъ законите.

64. Три нѣща сж важни за хората : наказание, укоръ, похвала и, ако щешъ, благодѣяние. Но за това (наказанието) сж достойни враговетѣ ; укоръ заслужаватъ онѣзи граждани, които сж направили малки грѣшки, а похвала и благодѣяние онѣзи, които се отличаватъ съ подвизи. Ако нѣкой прояви дързостъ или подражава [дѣла], свойствени на враговетѣ, то той ще си навлѣче наказанието, което имъ подобава. А който прилага нѣщо вражеско и промѣня установения редъ, той е врагъ на държавата, повече отколкото самитѣ неприятели. Защото който облагодетелствува враговетѣ, той е предателъ ; а който похвалява злитѣ, обръща наопаки държавата, защото подтиква гражданитѣ къмъ зло ; онзи пъкъ, който не почита отличилитѣ се съ подвизи, хвърля държавата въ сжщото смущение.

66. Ония, които употрѣбаватъ естествениятъ си дарования за служба на лукавството, а не за благодѣяние на ближнитѣ, тѣ унижаватъ и природата и щедростта на Създателя къмъ тѣхъ обръщатъ въ обида и неблагодарность.

67. Както е срамно и лошо да се говори за угода на множеството, така е опасно и погрѣшно винаги да бжде човѣкъ горделивъ и да изглежда надмененъ. Подобава, прочее, да се отбѣгватъ дветѣ крайности, да се следва срѣдината като добродетель и, споредъ времето, да се отдава онова, което е потрѣбно.

68. Прибързана клетва е готово клетвопрежпление. Освенъ това, да се кълне никакъ не подобава на сериозенъ нравъ, нито на благороденъ разумъ. Постоянниятъ и великодушенъ мъжъ ще се засрами да покаже съ клетва, че думитѣ му сж вѣрни, и да опозори вѣрата, която вдъхватъ неговитѣ нрави. Прочее, много полезно и предвидливо Господниятъ законъ забранява да се кълнемъ.

72. Човѣцитѣ, обикновено, обичатъ предателя, когато той върши предателство, а когато го извърши, го ненавиждатъ. Но ти разследвай: защото, ако той, като е билъ наклеветенъ отъ своитѣ близки и е страдалъ много, е извършилъ предателството, не е безнадеждно да стане приятелъ и добъръ човѣкъ; ако пъкъ нѣма нищо, смѣтай го не помалко предателъ и на самия тебе. Защото е човѣшка страсть да се отплати съ зло на оскърбителитѣ; но да се извърши такова злодеяние [каквото злодеяние е предателството безъ причина], това е доказъ на неизцѣлима злоба.

73. Злото превръща всичко човѣшко. Затова спазвай непоковарени нравитѣ на своето отечество, като самъ ти смѣташъ и показвашъ на всички, че златото — този мощенъ зломислителъ на онѣзи, които го обичатъ — е безполезно.

— — — — —

75. Божественъ и човѣколюбивъ законъ е да не се отмѣщава на врагове единоплеменници; а и ползата, която се получава отъ самитѣ дѣла, е много голѣма. Защото онзи, който отмѣщава, има още по-лютъ врагъ, а онзи, който върши благодеяние, или си придобива приятелъ вмѣсто врагъ, или пъкъ съвсемъ по-кроткъ врагъ.

— — — — —

92. Александъръ Македонски, който стана подаръ на Азия чрезъ оржжието, казалъ, че персийскитѣ сж стрели за очитѣ. Наистина цѣломждрениятъ мжжъ и пазителтъ на Господнитѣ заповѣди ще избѣгва и ще се отвръща като отъ остра смъртоносна стрела за душата не само отъ персийскитѣ, но и отъ образа на всѣка жена. Защото шумътъ на гласа уязвява слуха и чрезъ него запечатва въ душата страстьта, а красотата на тѣлата привлича окоето и чрезъ него оковава и поробява самовластния разумъ.

93. Както е невъзможно плуващият въ морето да не изпита смущение и бури, така е невъзможно и онзи, който се взира въ красотата на тѣлата и внимателно ги издирва, да остане извън вълнитѣ и опасноститѣ, които произлизатъ отъ това. Поради това е необходимо да се отвръщаваме отъ началата и причинитѣ на страститѣ, защото това е полезно и нетрудно. Защото, когато злото налети въ помислитѣ и запечати въ тѣхъ образа на възжеланието, тогава страстѣта мжно може да се премахне и тежко е избавлението отъ нея.

94. Нѣкои сж казали, че любящитѣ иматъ своята душа въ чужди тѣла, но азъ смѣтамъ по-разумно да се каже, че тѣ сж загубили въ чужди тѣла ума си заедно съ душата.

95. Пиянството и наслажденията на началниците смѣтай, че сж корабокрушение за началствуванитѣ. Защото, когато кормчията потъне въ пресищане и вино, какъ управляваната държава нѣма да бжде люшкана отъ безчислени вълни и силни бури и заедно съ погиналия кормчия не ще потъне ?

— — — — —

103. Тъкменитѣ бунтове, които не е лесно да бждатъ погасени, по-добре е да се престоришъ, че не ги знаешъ и да ги покриешъ съ забрава, отколкото, като ги обличишъ, да наказвашъ. Защото второто понѣкога разпалва още повече пламъка и донася люти беди и причинява голѣма щета и на спасилия се; а първото упокоява кротко и, заедно съ безопасността, е човѣколюбиво, разумно и безвредно.

104. Подобава князътъ, комуто дѣлата вървятъ благополучно и стоятъ добре, да ги укрепява и да се грижи за тѣхъ като за колебливи; а когато вървятъ наопаки и се сразяватъ, трѣбва да мисли и да се грижи да ги възведе и утвърди. Опитътъ

показва, че нито едно отъ тѣзи противоположни положения не е безнадеждно. Често, обаче, малка леностъ е събаряла голѣми и прегорди началства, и, напротивъ, прилежанието съ добрия съветъ сж възвели въ голѣма сила провалениетѣ.

— — — — —

109. Смѣтай, че благоразумието на управляванитѣ е по-силно и по-твърдо отъ оржията и мжжеството и войнствеността. Ако тази сжществува и предводителствува, то и тѣзи сж полезни и оказватъ голѣма помощъ въ всичко. Когато пъкъ се отнеме благоразумието, по-добре е да се отнематъ и тѣ; защото тѣ по-скоро ще се насочатъ противъ ненавижданото началство, отколкото противъ враговетѣ.

110. Много пжти оржията сж обличавали словото. Често и силата на словата е притжпявала остротата на войната и е спирала напора на голѣми войски. Прочее, ржцетѣ съединени съ словото сж двойна победа. Надеждитѣ засилватъ трудоветѣ, а трудоветѣ раждатъ надежди. А ти, като умолявашъ Бога, не пропускай нищо отъ онѣзи нѣща, които трѣбва да се извършватъ, и ще пожънешъ добри и голѣми надежди.

— — — — —

112. Благоденствието на подвластнитѣ доказва, че властта е много разумна и справедлива.

— — — — —

ХІІ. ЖИТИЕ НА СВ. НАУМА ОХРИДСКИ

Їсгдѣ поставише иѣкоѣна Клімента. тѣжде бл҃говѣр-
нїи црь Сїмеонъ ивсти Наума подроуѣа иѣмоу въ него
мѣсто на учїтелство. И тѣ, тѣжде подвїзанїа на б҃гоу-
годїе творє прѣбывашє. дѣлство нмѣвъ ѿ дѣтства и до
конунны. сѣтворїи сѣ монастырь на нсходѣ Бѣлаго езера
цр҃квѣ стх҃ь Арх҃г҃лаъ и прѣбѣ въ оуучїтелствѣ з҃ лѣтѣ.
прости сє оуучїтелства и шѣдъ въ монастырь пожїи ї. лѣтѣ...

Месецъ декемврий 23-й. Поменъ за преподоб-
нїа отецъ нашъ Наума.

Нека и този, презвїтерътъ Наумъ, братътъ на
тогова блаженїа Клімента и неговъ другарь и съ-
страдалецъ, който съ него изстрада много бєди и
страдания отъ еретицитѣ, не остане, братя, безъ
поменъ.

Когато поставїах Клімента епископъ, сжїцїагъ
благовѣренъ царъ Сїмеонъ изпрати неговїа дру-
гаръ Наума да учїтелствува вмѣсто него. Той сжїщо
живѣеше, като се подвїзавашє въ богоугодни дѣла.
Запазилъ девство отъ детство и до смъртъ, той
сѣтвори този монастырь на нсхода на Бѣлото езеро,
(съ) църквата на светитѣ Архангели и учїтелствува
седемъ години. Като се прости съ учїтелството и
отїде въ монастырь, живѣ десетъ години и при
своята кончина приє монашески образъ. Така по-
чина въ Господа съ миръ презъ месецъ декемврий
23. И това да се знає: презвїтеръ Наумъ почина
шестъ години преди епископа Клімента.

И това да бжде знаїно на всїчки, коїто че-
татъ, че, както написахмє по-напредъ, еретицитѣ
едни мжчїах много, а други — презвїтери и дякони —
продадохѣ на євреї за пари. Евреїтѣ ги взєхѣ и ги
завєдохѣ въ Венеция. И когато ги продавахѣ, тогава
прїстїгна, съгласно устроєнїето божїє, въ Венеция
царскї човѣкъ отъ Константиновїа градъ [Цари-
градъ] за нѣкаквѣ царска работа. И като узна за

тѣхъ, царскиятъ човѣкъ едни откупи, а други така взе, заведе ги въ Константиновия градъ и каза за тѣхъ на царь Василия. И пакъ ги поставиха въ тѣхнитѣ чинове и санове — презвитери и дякони — както бѣха по-рано, и имъ дадоха заплати. И никой не умрѣ въ робство, но едни, покровителствувани отъ царетѣ, се упокоиха въ Константиновия градъ, а другитѣ, като дойдоха въ българската земя, съ велика честь намѣриха покой.

А моравската земя, както бѣ предсказалъ архиепископътъ свети Методий, зарадъ сторенитѣ беззаконни тѣхни дѣла и ереси, както и за изгонването на правовѣрнитѣ отци и за страданията, които тѣ понесоха отъ еретицитѣ, на които онѣзи вѣрвахъ, наскоро получи възмездие отъ Бога. Не следъ много години дойдоха угритѣ [маджаритѣ] — пеонски народъ — и оплениха тѣхната земя и я опустошиха. Ония, които угритѣ не оплениха, то тѣ избѣгаха при българитѣ. И остана пуста тѣхната земя подъ властѣта на угритѣ.

А азъ, окаяниятъ, братя, [изпитахъ] много скръбъ, когато искахъ да намѣря, за [възславяне] паметѣта на нашитѣ блажени отци, цѣлото имъ житие, написано [отъ люде], които отъ началото сж знаели цѣлото имъ житие и [сж го изложили] обстойно и чакъ до тѣхната кончина, но не [го] намѣрихъ. Защото азъ малко знаехъ — само онова, което сами блаженитѣ отци казаха. И възнамѣрвахъ да пиша, но не смѣхъ, като желяехъ да намѣря написано нѣщо повече. Но ако ли нѣкой намѣри нѣщо, написано отъ други, да не придирия намъ, беднитѣ и проститѣ, като знае, прочее, че тѣзи отци сж сторили много повече отъ това и сж извършили много знамения. Но тѣ само това ни казаха, а другото скриха поради своето смирение.

За това самъ се заехъ, а повече ме подкани владиката, който сжщо така бѣ ученикъ на блажения Климента — Марко, който бѣ епископъ въ Де-

волската епископия, и то четвърти епископъ на славянския народъ въ Деволъ. Защото ние се надѣвахме да получимъ, чрезъ молитвитъ на блаженитъ тия отци, милость, благодать и опрощение на грѣховетъ отъ милостивия нашъ Богъ, който рече: „Който приема пророка въ име пророческо, пророческа награда ще получи, и който приема праведника въ име праведнишко, праведнишка награда ще получи“¹. И рече сжщо божествениятъ апостолъ Павелъ: „Помнете вашитъ наставници, които сж ви говорили словото божие и, като имате предъ очи свършека на тѣхния животъ, подражайте на вѣрата имъ“². Поради това и ние, братя, нека подражаваме на добрия животъ на тия блажени отци, които запазиха напълно девство и чистота, изстрадаха много беди и напасти зарадъ правата божия вѣра, та и ние съ тѣхъ да получимъ вѣчни блага отъ Исуса Христа Господа нашъ, Комуто е славата на Отца и Светия Духъ, и сега и винаги и навѣки вѣковъ. Аминъ.

ХІІІ. ВТОРО ЖИТИЕ НА СВ. НАУМА

Месецъ декемврий 23-и, паметъ на преподобния и богоносенъ нашъ отецъ Наумъ, великия чудотворецъ въ Деволския Ливанъ, близо до града Охридъ.

Тоя преподобенъ и великъ отецъ Наумъ израстна въ Мизия и, споредъ възпитанието [което получи] отъ благороднитъ свои родители, смѣтна благородството и богатството — всичко това като плѣвели и се присъедини къмъ равноапостолитъ Константина философа и брѣта му Методия, които обхождаха и учеха мизийския и далматинския родъ, последва ги навсѣкжде и чакъ до стария Римъ.

¹ Матей, X, 40—41.

² Къмъ Евреитъ, XIII, 7.

И тамъ, когато блажениятъ папа Адрианъ, по откровение божие, съ голѣма честъ ги посрещна извънъ града съ цѣлия сборъ църковници и градски първенци, Богъ показа чудеса и много изцѣления и прослави своитѣ светии. И следъ това изпѣха божествената литургия и Константина философа подстрига въ иночество, наименова го Кирилъ и го постави свещеникъ, а Методия ржкоположи архиепископъ на Моравия и на цѣла Панония. Следъ свършването на литургията надъ всички книги, преведени отъ гръцки на български езикъ, [папа Адрианъ ги] показа на всички, понеже самитѣ книги се разгрѣщаха и показваха. И рече папата: „Благословенъ е Богъ. Тия книги сж истински жертвоприношения отъ животни, угодни Богу“. Следъ това ржкоположи и Климента и Наума съ останалитѣ за свещеници дякони и заповѣда да се извърши цѣлото правило, вечерното и сутришното, написано по български, въ великия храмъ на светитѣ апостоли Петра и Павла, което и стана, както и литургия отъ всички заедно се извърши и за всичко биде прославенъ Богъ, Който показа такива чудеса. Прочее, следъ нѣколко време почина въ Римъ богоносниятъ Кирилъ, на 14 отъ месеца февруарий, и биде положено неговото всехвално тѣло въ храма на свети Климента Римски, ученикъ на светия апостолъ Петра. Богъ показа чудеса и знамения чрезъ свети Кирила и следъ смъртъта и прослави Своя истински угодникъ. Методий, като остави скръбъта по своя роденъ братъ Кирила и получи позволение отъ блажения папа Адрианъ, отиде заедно съ всичкитѣ си ученици въ Панония, въ градъ Морава, гдето наследи архиерейството, и тамъ добре устрои [всичко] и поучи.

Следъ смъртъта на Методия прие архиерейството нѣкой-си латинецъ, на име Виглиско. Изпълненъ съ ересъта на Македония и Аполинария, той разврати цѣлото учение Методиево, и като из-

мжчи много неговитѣ ученици, изпрати ги въ тъмници и вериги. Светиитѣ, като се помолиха Богу, стана голѣмо земетресение, и втори пжтъ, и трети пжтъ, та всички избѣгаха отъ домоветѣ, разтвориха се тъмничнитѣ двери и се разкжсаха веригитѣ отъ нозетѣ и ржцетѣ. И всички се удивиха на това чудо и нарекоха светиитѣ велики. Но духовборцитѣ отдадоха това на Велзевула, както юдеитѣ при моя Христосъ¹, а тѣхъ съ голѣми мжчения изгониха далече отъ тая земя.

Тѣзи пѣкъ отърсиха праха отъ нозетѣ си, споредъ Писанието², и дойдоха къмъ земитѣ при Дунава. И тамъ, като възкресиха съ молитви умрѣлия единороденъ синъ на нѣкакъвъ велможа и просвѣтиха неговия домъ заедно съ много други [люде] отъ това село, заради което бидоха удостоени съ голѣма честъ отъ всички, веднага се устремиха къмъ голѣмата рѣка Дунавъ. Тамъ, съ молитви и чудо божие, свързаха три дървета съ павитъ, призоваха името на светата Троица и преминаха презъ рѣката и достигнаха Бѣлградъ. И тамъ бѣха удостоени съ голѣма честъ отъ князь Радислава, а тѣ дадоха благословение и радостъ. Така едни се разсѣяха по Мизия, а други по Далмация и Дакия и умножиха навсѣкжде стократно словото божие.

Наумъ и Климентъ дойдоха въ илирийскитѣ и лихридски страни. Въ Деволския Ливанъ, при края на езерото на Охридския градъ, въ междурѣчието, Наумъ създаде голѣма обителъ и храмъ на името на чиноначалника архангела Михаила и на всички сили небесни, съ срѣдствата и повелението на благочестивия български царь Михаила Бориса и сина му царь Симеона, бидейки тогава године 6413[=905]. И, като устрои всичко благоугодно Богу, почина тамъ блажениятъ Наумъ въ дълбока ста-

¹ Матей, IX, 34; XII, 24; Марко, III, 22; Лука, XI, 15

² Ср. Матей, X, 14.

ростъ и душата си въ ржце божии предаде презъ
месець декемврий 23-й, и биде стькмено честното
негово тѣло отъ божественитѣ ржце на Христовия
архиерей Климента Охридски и съ почитъ бѣ по-
ложено въ гробъ въ дѣсното крило на храма. Богъ
го прослави съ голѣми чудеса и той изцѣлява всѣ-
какви болести и язви и бѣсове изгонва.

XIV. ЧЕРНОРИЗЕЦЪ ХРАБЪРЪ

7. На прѣжѣ сего, Ёлнин не нѣмѣхъ сконъ азъ ко-
нѣсмен. и жъ финицѣскимъ писменъ писахъ своа сн рѣ.
тако вѣше многа лѣта. Панами же послѣди прише,
науѣнъ ѿ алфавиты. шестнадесять писменъ, тѣмъ Ёлнинъ
обрѣте. Приложи же и, Каъ Милісін. писмена три.
Те же многа лѣта. деветио надесяте писмены писахъ.
и пото, Смиѣни, обрѣ, приложи два писмене. Ёни-
хѣрин же сказатель, три писмена обрѣте, и събра сѧ и,
ид. По мнѣше же лѣте, Диѣнисъ граммѣтникъ шесть део-
гласицъ обрѣте. пото же дръгын па. иже три писме-
ни таа. и тако мнози многими лѣты, едеа събраша .а
и нѣ писме. Пото же многы лѣто минѣше бѣжнъ
повѣлѣниѣ, обрѣте сѧ, ѿ мѣжен. иже приложиша ѿ жи-
дѣнскы, на грѣскы азъ. а словѣнскы, едни стын
Коѣстантиѣ нарицѣмыи Кѣриль. и писмена сътвори, и
книгы прѣведе, въ малѣ лѣте .а дни мнози и мно-
гими лѣты. семь и писмена сътвори .а сеьмьдеся прѣ-
вѣженіе. та же словѣнскы писмена, стѣнша сѧ и
хъстѣнши съ въ мѣ сътвори жъ е. а грѣска
Ёлнинъ погани.

{За азбуката

Предѣ, прочее, славянитѣ нѣмаха книги, но
бидейки още езичници, съ черти и рѣзкий четѣха и
гадаеха.

А когато се покрѣстиха, тѣ бѣха принудени
да пишатъ славянската речъ съ римски и грѣцки

букви безъ устроение. Но какъ може да се пише добре съ гръцки букви Богъ, или животъ, или злато, или цръковъ, или чловкъ, или широта, или щедроты, или юность, или идъ, или азъкъ, или идъ, и други подобни тѣмъ. И така бѣше много години.

Следъ това човѣколюбецътъ Богъ, като нарежда всичко и не оставя човѣшкия родъ славянски безъ разумъ, но всички люде привежде до разумъ и спасение¹, смили се надъ славянския родъ и му проводи свети Константина философа, назованъ Кирилъ, мжжъ праведенъ и истиненъ, и сътвори имъ 38 букви, едни по образецъ на гръцкитѣ букви, други пъкъ споредъ славянската речъ. Отъ начало начена по гръцки: тѣ, прочее, казватъ „алфа“, а той „азъ“. Отъ „азъ“ начеватъ и дветѣ (азбуки). И както тѣ (гръцитѣ) създадохъ (азбуката) по образецъ на еврейскитѣ букви, така и (той) взе за образецъ гръцкитѣ букви. Първата буква на еврейтѣ е „алефъ“, което означава „учение“: когато се обучава начеваще дете и му се говори: „Учи се!“ — това е алефъ. И гръцитѣ, като подражаваха на това, казаха „алфа“. И нагоди се този еврейски изразъ къмъ гръцкия езикъ така, че казватъ на детето вмѣсто „учение търсей“ — „алфа“, което значи на гръцки „търсей“. Подобно на това свети Кирилъ създаде първата буква „азъ“. Но като първа буква и дадена отъ Бога на славянския родъ за разврѣзване на устата на онѣзи, които чрезъ азбуката се учатъ на разумъ, „азъ“ се произнася съ широко отваряне на устата, докато другитѣ букви се произнасятъ и казватъ съ малко отваряне на устата.

Тѣзи сж славянскитѣ букви и така трѣбва да се пишатъ и произнасятъ: А, Б, В даже до Я, и тѣзи (букви) сж двадесетъ и четири. Подобни на гръцкитѣ букви сж следнитѣ: А, В, Г, Д, Е; З, И, (Ѡ, І,) К, Л, М, Н, З, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ѡ. А чети-

¹ Ср. I Тимот., II, 4.

ринадесетъ сж споредъ славянскія езикъ и тѣ сж следнитѣ: Б, Ж, С, Ц, У, Ш, Ч, Ъ, М, Ь, Ы, Ю, Ѧ, А.

Нѣкои, прочее, говорятъ: „Защо е създакъ тридесетъ и осемъ букви? Може да се пише и съ по-малко (букви), както (правятъ) гърцитѣ, като пишатъ съ двадесетъ и четири“. Но тѣ не знаятъ точно съ колко (букви) пишатъ гърцитѣ: има, наистина, 24 букви, но не изпълватъ съ тѣхъ книгитѣ, а сж добавили 11 двугласни и три (знака) за числата 6, 90 и 900, та се събиратъ 38. Така подобно на това и по сжщия начинъ свети Кирилъ създаде тридесетъ и осемъ (букви).

Има пъкъ нѣкои, които казватъ: „Защо е славянската азбука? Нито Богъ е създакъ (славянскитѣ букви), нито ангелитѣ, нито сж изначални, както сж изначални и приети отъ Бога еврейскитѣ, римскитѣ и грѣцкитѣ?“ А други мислятъ, че самъ Богъ е създакъ буквитѣ. И не знаятъ, окаянитѣ, що говорятъ, че на три езика Богъ е повелилъ да се пишатъ книги, както пише въ Евангелието: „И имаше дѣска, написана на еврейски, римски и грѣцки“¹. А славянски тамъ нѣмаше, и заради това славянскитѣ букви не сж букви (създадени) отъ Бога. На това що да кажемъ, или що да речемъ на такива безумци? Да имъ кажемъ, обаче, както сме се научили отъ Светитѣ Писания, и че всичко по редъ идва отъ Бога, а не отъ другито. Не е сътворилъ Богъ първо еврейския езикъ, нито римския, нито грѣцкия, но сирийския, на който е говорилъ Адамъ, и отъ Адама до потопа, и отъ потопа, докато Богъ раздѣли езицитѣ при стѣлпотворението, както пише: „Размѣсени бѣха езицитѣ“². И както се размѣсиха езицитѣ, така бѣ и съ нравитѣ, и обичаитѣ, и наредбитѣ, и законитѣ, и изкуствата по народитѣ: на египтянитѣ зедемѣрението, на перситѣ, хал-

¹ Лука, XXIII, 38.

² Ср. Битие, XI, 7-9.

деитѣ и асирийцитѣ — звездоброението, гаданието, врачуването, чародейството и всѣко човѣшко изкуство; на евреитѣ пѣкъ — светитѣ книги, а въ тѣхъ е писано, че Богъ сътвори небето и земята и всичко на нея и всичко по редъ, както пише; а на елинитѣ — граматиката, риториката и философията.

Но преди това елинитѣ нѣмаха букви на своя езикъ, а пишеха своята речъ съ финикийски букви. Така бѣше много години. После се яви Панамидъ, който начена отъ алфа-вита и изнамѣри на елинитѣ само шестнадесетъ букви. Къмъ тѣхъ Кадъмъ Милски прибави три букви. Съ тѣзи деветнадесетъ букви писаха много години. И после Симонидъ изнамѣри (и) прибави две букви; писателятъ Епихарий изнамѣри три букви. И събраха се 24 (букви). Следъ много години Дионисий Граматикъ изнамѣри шестъ двугласни, после другъ — петъ, и другъ — три за числата. И така, мнозина за много години едва събраха 38 букви. После пѣкъ, като преминаха много години, намѣриха се по божия повеля 70 мжже, които преведоха отъ еврейски на гръцки езикъ [Светото Писание]. А свети Константинъ, нарицаемъ Кирилъ, самъ и славянскитѣ букви сътвори, и книгитѣ преведе въ малко години, а онѣзи — мнозина и въ много години: седемъ души сътвориха тѣхнитѣ букви, а седемдесетъ превода. Затова славянскитѣ букви сж по-свети и по-достойни за почитъ, защото светъ мжжъ ги е сътворилъ, а гръцкитѣ — гърци езичници.

Ако нѣкой пѣкъ рече, че не ги е нагласилъ добре, понеже и сега се нагласяватъ, и на това ще отговоримъ: Сжщо така и гръцкитѣ много пжти сж били нагласявани — отъ Акила и Симмаха, а следъ това и отъ мнозина други. Защото по-удобно е после да се претворява, отколкото за първи пжтъ да се създава.

Ако запиташъ, обаче, гръцкитѣ книжовници, като имъ речешъ: „Кой ви е създалъ буквитѣ, или

превелъ книгитѣ, и въ кое време“, то малцина отъ тѣхъ рѣдко знаятъ за тѣзи нѣща. Ако пъкъ запитахъ славянскитѣ книжовници, като имъ речешъ: „Кой ви е сътворилъ буквитѣ, или превелъ книгитѣ“, то всички знаятъ и въ отговоръ ще рекатъ: „Свети Константинъ философъ, нарицаемъ Кирилъ: той и азбуката сътвори, и книгитѣ преведе, заедно съ брата си Методия. Още сж живи ония, които сж (ги) видѣли“. И ако запитахъ, въ кое време, то знаятъ и ще рекатъ, че това е станало въ времето на гръцкия царь Михаила, на българския князь Бориса, на моравския Растица и на блатенския князь Коцеля — въ годината отъ създаването на свѣта 6363 [=855].

Има и други отговори, както другаде ще кажемъ, защото сега нѣма време. Такъвъ разумъ, братя, Богъ е дарилъ на славянитѣ — Нему слава, честь и властъ сега, винаги и навѣки вѣковъ, аминъ.

XV. ЧУДОТО НА СВ. ГЕОРГИ И БЪЛГАРИНЪТЪ

И егда прѣидохомъ въ доѣ, ѿше, видѣхъ подрѣжѣе свое колаче ѿгнѣ люте держимъ оболе тресавицею. И яко преемъ за нѣлю и за дръвѣю и видѣю люте стражѣи и дѣрѣнѣи рѣхъ: Гни, мѣтѣми рожшаѣ та и сѣго оугодилика твоего Георгіа, исцѣли рѣхъ твою Марію. И положи на ней оѣрѣуѣи си, воста въ тоѣ уѣсѣ зѣдрава. И прослави Бѣга и великиѣ мѣуники Георгіа. И азъ поразѣиѣи мѣрдѣа и уѣа колюѣа и рѣтѣа Троицѣа, прѣзѣа кѣзѣиѣа и рѣѣиѣа: Сѣи ми, братѣ, крѣтѣ ко оѣрѣуѣи сѣхъ. Оѣже скова яко ми бѣ сказаѣа сѣтѣи.....

Пристигна, рече, странствуѣиѣ братѣ, който видѣ това [чудо]. Той носѣше крѣстѣ. И, като прѣкара малко дни и се разболѣ, повика ме. И когато отидохъ и седнахъ при него въ страноприемницѣа, гдето лежеше, каза ми: „Господи, благослови отче, и помоли Бога за убогѣа моя окаяна душа. И взѣми този крѣстѣ и го запази“. И азъ му казахъ: „Какѣѣѣ е този крѣстѣ?“ И рече: „Голѣма е повѣстѣа за този крѣстѣ и не мога да говоря, нито дръзѣамъ. Виждамъ, че съмъ близо до моя край. Помоли се за мене на милостивия Богъ да почака, да ти разкажа (повѣстѣа) за него“. И, като изпратихъ, призовахъ трѣа отъ старцитѣ, и следъ като ми го показа, сѣ тѣхъ изѣврѣи молитѣа. Следъ свѣрѣшѣането на молитѣа, седнахѣ при него. И веднага се дигна и седна и, като се прѣкрѣсти сѣ крѣстѣно знамение, рече: „Отче игумене Петре! Азъ съмъ отъ новопросѣѣтѣния бѣлгарски народъ, когото Богъ просѣѣти сѣ светото крѣщение въ тѣзи години чрезъ избраника свой Бориса, когото нарекоха въ светото крѣщение Михаилъ, който сѣ силѣа Христоѣа и крѣстѣното знамение победи корѣвия и непокорливъ бѣлгарски родъ и помраченитѣ отъ зломишленѣно дѣволско дѣло сѣрдѣа просѣѣти сѣ свѣѣтѣлинѣа на богоразумѣието, и го отѣврѣа отъ тѣмнитѣ, и

лъжливи, и смрадни, и богомерзски жертви и го изведе отъ тъмата къмъ свѣтлина, отъ лъжа и неправда къмъ истина, и отхвърли смраднитѣ и нечисти храни, разсипа тѣхнитѣ жертвеници, утвърди ги чрезъ светитѣ книги въ правовѣрната християнска вѣра, като доведе светия архиепископъ Йосифа, и други учители и наставници, и създаде църкви и манастири, и постави епископи, попове, игумени, да учатъ и направляватъ неговитѣ люде въ божия пжть. И следъ това сподоби го Богъ, та прие ангелски образъ, (и) отъ лъжливия този животъ се представи въ вишния Иерусалимъ предъ Христа.

И още докато той бѣ живъ като инокъ и на негово мѣсто [управляваше] Владимиръ, неговиятъ първи синъ, Симеонъ получи благословение божие и отъ Михаила и прие престола; като изгони брата (си). И опълчи се срещу него угърскиятъ [маджарскиятъ] народъ и поробиха неговитѣ люде и той се би съ тѣхъ и го надвиха. Въ тази година и азъ бѣхъ въ тази битка“. Попита и рече великиятъ архимандритъ: „Съ какъвъ санъ ти бѣ почетенъ отъ княза?“ Той ми каза: „Азъ, отче, нѣмахъ никакъвъ санъ, нито съмъ живѣлъ, гдето живѣеше князътъ, но вънъ, всрѣдъ хората. — Като ни разпръснаха угритѣ, побѣгнахме ние 50 души по единъ пжть, и ни подгониха угритѣ, и начена моятъ конъ да слабѣе и да остава. И въззовахъ силно: Господи Боже християнски! Помогни ми съ молитвитѣ на великия мжченикъ Георгия, избави ме! И пакъ рекохъ: Свети Георгие, на Твоето име ме е назвалъ попътъ при светото кръщение, Твой съмъ робъ, помогни ми, избави ме въ този часъ отъ поганцитѣ! И тогава пропадна въ земята предната дѣсна нога на коня и се счупи. Дружината избѣга отъ мене. Наблизо имаше горичка и долина. И като напрегнахъ лжка, съ стрели въ ржка, побѣгнахъ отъ коня къмъ дола. И като се огледахъ, видѣхъ, че угритѣ тичаха къмъ коня, и рекохъ: Господи Исусе Христе

помилуй ме и изпрати угодника Твой и мъченикъ Георгия, за да ме закрили и запази въ този часъ. И когато изрекохъ това слово съ плачъ, и веднага се намъри при мене моятъ конь съ цѣла нога, а угритѣ тичаха следъ него: желяеха да го хванатъ, но не можеше нито единъ да се приближи къмъ него. И рекохъ: Слава Тебе, Господи, защото не си далече, когато Те призоваватъ отъ все сърдце. Великий Георгие, бжди съ мене! Като възседнахъ, подгониха ме угритѣ и обстрелваха ме съ много стрели, но не сполучиха, по силата Христова и помощта на свети Георгия. И въ този часъ се намърихъ въ своето село: отъ това мѣсто, гдето ме стреляха, до моето село има три дни пжтъ надалече. И отъ моята дружина двама пристигнаха на втория день следъ мене, а (угритѣ) бѣха настигнали и избили другитѣ.

И следъ това отново ни поведе на война Симеонъ, като узна, че идатъ угритѣ. И както лежахъ презъ нощта въ своята кжща и съ моята съпруга, дойде при мене голобрадъ и свѣтълъ мъжъ и не можахъ да погледна въ лицето му, и ми каза: Георгие, иди на война, обаче купи си другъ конь, защото този конь ще върви съ тебе три дни на пжтъ и внезапно ще умре. Но азъ ти заповѣдамъ да му одерешъ ногата, която се бѣше счупила, та да видишъ силата на пресвета Троица и помощта на светия мъченикъ Георгия. Онова, което ще намъришъ на тази нога, не го употрѣбявай за нищо друго, освенъ за честенъ кръстъ и да мълчишъ за това, докато видишъ божията слава. — И рекохъ: Господарю, кой си ти, комуто не мога да погледна да видя лицето? — Каза ми: Азъ съмъ рабътъ Христовъ Георгий, когото призовавашъ въ молитвитѣ си. — И като станахъ отъ сънъ, възславихъ Бога и свети Георгия и следъ това, както ми заповѣда светията, купихъ си другъ конь и се отправихъ на война съ два коня. И когато да тръгна на война, позовахъ попа и извърши света служба; за-

клахъ вола, който бѣ най-скжпъ, и отъ овцетѣ и свинетѣ по десетъ, раздадохъ на беднитѣ и тръгнахъ на война. Както пжтувахме, на третия день конѣтъ се разболѣ и, като падна, издѣхна. И начена дружината да бърза и не ми даваха да одера ногата, та имъ разказахъ, какъ бѣ се счутила тази нога. И имаше тамъ между тѣхъ двама, при които си бѣше счупилъ ногата, когато бѣгахме. И почাকাха малко, докато одрахме тази нога и намѣрихме въ нея, подъ колѣното долу, три желѣзни обржча: костъта не бѣше се счутила напрѣко, но се бѣше разцепила надълго, и така обржчитѣ я държаха твърдо. И много се опитвахме да ги свалимъ така, но не можахме. И като отрѣзахме костъта, тогава я поставихме на камъкъ и така се топори я сбихме на дребно, и само така едва можахме да извадимъ желѣзата. И като се чудѣхме на голѣмата и неизречена сила на светата Троица и на бързата помощ на светия мжченикъ Георгия и като прославихме Бога, отидохме на война. По божия милость, колцина отъ насъ отидоха, нито единъ не погина въ тази война, но всички здрави и читави се завърнахме. И когато пристигнахъ у дома, отче, видѣхъ съпругата си болна отъ огнена люта треска. И като прекарахъ недѣля и друга, и я видѣхъ, че страдаше люто, дрѣзнахъ и рекохъ: Господи, съ молитвитѣ на (Онази), Която Те е родила, и на светия Твой угодникъ Георгия, изцѣли Твоята робиня Марія. — И сложихъ на нея този обржчъ и въ сжщия часъ се изправи здрава и прослави Бога и великия мжченикъ Георгия. И азъ, като разбрахъ милосърдието и човѣколюбието на пресветата Троица, призовахъ ковачъ и му рекохъ: Изкови ми, брате, кръстъ отъ тѣзи обржчи. Той ми изкова, както ми бѣ казалъ светията.

Случиха се много други чудеса: този свети кръстъ бѣсове отъ човѣцитѣ прогонваше и отъ неджзи и отъ война избавяше съ молитвитѣ на светията и великомжченикъ Христовъ Георгия.

ПИСМА НА ЦАРЬ СИМЕОНА

Πρῶτο писмо на царь Симеона до Лѣва Магистра.

*Συμεών, ἀρχων Βουλγαρίας, Δέοντι μαγίστρω πρεσβύοντι
ἐκέλευε τὴν α' πρεσβεῖαν.*

Τὴν ἡλιακὴν ἔκλειψιν καὶ τὸν ταύτης κατὸν οὐ μόνον μέτρι-
μηνός τις, ἑβδομάδος καὶ ἡμέρας, ὥρας τε καὶ στιγμῆς αὐτῆς, ὁ
σὸς ἡμῖν προκέρυσι βασιλεὺς μηνύσας ἐφάνη θαυμασιώτατος, ἀλλὰ
δὴ καὶ ὅσον χρόνον ἡ ἡλίου ἔκλειψις ἐπικρατήσῃ δεδήλωκε. Καὶ
ἄλλα δὲ τοῦτον λέγουσιν εἰδέναι πολλὰ οὐρανοῦ κινήσεως καὶ φο-
βᾶς. Εἰ δ' ἀληθὴ ταῦτά γε, καὶ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας οἶδε καὶ εἰδώς
εἶπεν ἄν σοι, ὧς ἡ ἀπολυθῆσται παρ' ἡμῶν ἡ κατασχεθῆσεται.
Μήνυσον οὖν τῶν δύο τὸ ἕτερον, καὶ εἰ τὴν ἐνδιάθετον ἡμῶν γνῶ-
μην γνῶς, ἄθλον καὶ προγνώσεως καὶ πρεσβείας ξεῖς, οἶδε κύριος,
τὸ τὴν αἰχμαλωσίαν λαβεῖν. Ἐρῶωσο.

Второ писмо на царь Симеона до Лѣва Магистра.

Συμεών, ἀρχων Βουλγαρίας, Δέοντι μαγίστρω.

Ἔγνων, ὃ μάγιστρε Λέον, οὐδόλως τὰ μέλλοντα καὶ ἀπόρρη-
τα, γράψας ἡμῖν, ἃ καὶ γέγραφας. Οἶδε δὲ καὶ ὁ σὸς βασιλεὺς καὶ
μετεωρολόγος οὐδαμῶς τὸ μέλλον λοιπόν. Εἶχον οὖν κατὰ νοὺν
εἶχον, οἶδε κύριος, τὸ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐξαποστεῖλαι. Τοῖνον οὐκ
ἀποστελῶ, ἐπεὶ μὴ τὸ μέλλον ἐπέγνων, μηδ' ἀποσταλῆναι ταύτην
ψευδῶς ἐνόησας· μηδ' ἄθλον προγνώσεως λαβεῖν ἠδυνήθης. Ἐρ-
ῶωσο.

Трето писмо на царь Симеона до Лѣва Магистра.

Συμεών, ἀρχων Βουλγαρίας, Δέοντι μαγίστρω.

Ὁ μάγιστρε Λέον, οὐχ ὑπεσχόμην περὶ αἰχμαλώτων· οὐ σοι ἐλά-
λυσά τι· οὐκ ἐξαποστελῶ, καὶ μάλιστα ὡς μὴ τὸ μέλλον γνούς κα-
θαῶς.

XVI. ПИСМА НА ЦАРЬ СИМЕОНА

I

Твоятъ царь се показва предостоеенъ за учудване, като ни извести по-миналата година слънчевото затъмнение и времето му, не само месеца, седмицата и деня, часа и неговия мигъ, но изяви и колко време ще трае затъмнението на слънцето. Казватъ, че той познава и много други нѣща по небесното движение и ходъ. Ако това е истина, знае и за пленниците [букв.: пленничеството] и, като знае, ще да ти е казалъ, че или ще бждатъ освобождени отъ насъ или ще бждатъ задържани. Извести, прочее, едно отъ дветѣ и, ако познаешъ нашето искрено мнение, награда и за предвиждането и за пратеничеството ще имашъ — знае Господь — това, да получишъ пленниците. Здравѣй.

II

Никакъ не си позналъ, Лъве Магистре, бждещето и тайното, като ни пишешъ онова, което си написалъ. Никакъ не знае, значи, бждещето и твоятъ царь и метеорологъ. Имахъ, прочее, на умъ, имахъ — знае Господь, — да отпратя пленниците. Понеже ти не си позналъ бждещето и лъжливо си помислилъ, че не ще ги изпратя, ето защо не ще ги изпратя, а (и) нито ти можѣ да получишъ награда за предвиждането. Здравѣй.

III

Магистре Лъве, не съмъ обещавалъ за пленниците. На тебе нищо не съмъ казалъ. Не ще (ги) изпратя, главно, защото не позна ясно бждещето.

XV I. ПРИПИСКА КЪМЪ ПРЕВОДА НА СЛОВАТА НА СВ. АТАНАСИЙ АЛЕКСАНДРИЙСКИ

Сѣа кнѣга бѣгоуестнаѣ иаруемиѣ Аѣлѣасѣн. покеатиѣм кнѣза нашего болгарскѣ. именемъ Сѣмеона преложи иѣ епископ Константинъ к' словенскѣ изык' ѿ греуеска ꙗко ѿ нахала мира . ꙗꙋ . ꙗꙋ . ꙗꙋ . индикта ꙗꙋ, ꙗꙋ нѣ смъ Методовъ архіепископа Моравы. Написа же иѣ Тодоръ черноризецъ Додовъ. тѣмъже кнѣземъ покеатиѣ, на вѣстѣи Тѣмъ в лѣт(о) ꙗꙋ ꙗꙋ индикта ꙗꙋ, нѣже сѣа златѣ цркви новѣа. сътворена еѣ тѣмъже кнѣмъ. К' се ꙗко лѣтѣ успе рѣе бѣжѣи сего кнѣза ѿ ꙗꙋ, вѣлазѣ вѣрѣ живѣи, в добрѣ испокладѣи Гѣа нашего ꙗꙋ Хѣа. великѣи и ꙗꙋти и бѣговерѣи господѣ нашѣ кнѣз болгарскѣ, именемъ Борисъ; христѣанское же нѣа емѣ Михаилъ, мѣ ꙗꙋ мѣ ꙗꙋ вѣ ꙗꙋ; к' съботѣи кеуер. Сѣи же Борисъ болгары крѣстиѣ еѣ в лѣт(о) етѣхъ бѣхти. вѣ нѣа ѿ ꙗꙋ и сѣа и сѣа ꙗꙋ дѣа аминѣ.

Тѣзи благочестиви книги, назовани Атанасий, преведе по повеля на нашия князь български Симеона отъ гръцки на славянски езикъ епископъ Константинъ, ученикъ на Методия, архиепископа моравски, въ годината отъ началото на свѣта 6414 [=906], индиктъ 10, а ги написа, по повеля на сѣщия князь, черноризецъ Тудоръ Доксовъ, на устието на Тича въ годината 6415 [=907], индиктъ 14, гдето е съградена светата златна нова црква отъ сѣщия князь. Въ сѣщата година, на втори день отъ мѣсець май, въ сѣбота вечерь почина рабѣтъ божий — башата на този князь — великиятъ, почтенниятъ и благовѣрниятъ нашъ господарь князь български, именуванъ Борисъ, а христѣанското му име е Михаилъ, който живѣ въ благовѣрие и добро изповѣдание на Господа нашъ Исуса Христа. Този Борисъ покрѣсти българитѣ въ годината етѣхъ бѣхти. Въ името на Отца и Сина и Светаго Духа, аминѣ.

XVIII. ПОХВАЛА НА ЦАРЬ СИМЕОНА

Великий въ църквѣхъ Симеонъ,
 Въжделаниемъ зело въжделаяъ,
 Дръжалии въладыко, обавити
 Покръкеныи разоумы въ глаженнѣ
 Многострънѣтныи кнѣи
 Прѣмждриго Василя въ разоумѣхъ
 Повесть мѣтъ нехъунитѣдню
 Прѣмѣнъ сътвориши рѣчи инако,
 Набѣдаще тождество разоумѣюго,
 Емже, акы въсела любодѣльна,
 Съ всакааго цѣста пѣсанню
 Събѣраетъ, акы въ единѣхъ сѣтъ,
 Въ вѣдмыслынои срьдѣе свое
 Пролѣкаетъ, акы стрѣдѣ сладкѣхъ
 Изъ оустъ своихъ прѣдѣ боляры
 На въ разоумѣнии тѣхъ мыслѣмъ,
 Мѣхмѣса ниъ новѣ Птоломен
 Не вѣроуѣ, нѣ желаниемъ плѣче,
 И събора дѣла мѣногоуѣстнѣ
 Кожѣствыныи кнѣи въсѣхъ,
 Иниже и скои полаты испѣльнѣ,
 Въуѣнижъ себѣ память сътвори.
 Емже памѣти вѣнижъ въсприяти
 Бѣди христолюбивѣи ѣго доуши
 Въ оуѣмѣщеннѣ вѣнѣцѣмъ
 Блѣженныи и свѣтныи мѣжъ
 Къ неспѣрѣдомыи вѣкъ вѣкомъ.

Великиятъ измежду царетъ Симеонъ,
 Мощниятъ владѣтель,
 Като пожела съ силно желание
 Да изяви скрититѣ мисли
 Въ дълбочината на многотруднитѣ книги
 Споредъ тълкуваніята на премждрия Василия,
 Повели на мене, нищо незнающия,
 Да промѣня речѣта другояче,

Като спазя точността на неговата мисъл.
 Като трудолюбива пчела,
 Отъ всѣки цвѣтъ на Писанието
 Събра (тѣзи мисли), като въ една кошерна лита,
 Въ великождрото свое сърдце,
 Пролива ги като сладъкъ медъ
 Изъ своитѣ уста предъ боляритѣ,
 За да просвѣти тѣхнитѣ мисли,
 Като имъ се явява новъ Птоломей,
 Не по (езическа) вѣра, а повече по желание
 И съ велика честь, защото събра
 Всички божествени книги,
 Съ които и своитѣ палати като изпълни,
 Той увѣковѣчи паметта си.
 Заради тая негова паметъ
 Нека христоролюбивата му душа да приеме
 За отплата вѣнца на блаженитѣ и свети мже
 Презъ непробродимитѣ вѣкове на вѣковетѣ.

ХІХ. ИЗЪ ШЕСТОДНЕВА НА ИОАНЪ ЕКЗАРХА

Якоже сирѣхъ . и нишѣ ѹхкѣ . и страненъ . пришедъ изъ-
 далеуе къ прѣкормѣ . к'нежю дворѣ . и виднѣхъ ю . днѣхъ се .
 и пристоупникъ къ вратомъ . уюдитъ се . въпрашахъ . и истрѣ
 възшедъ . видѣхъ . на обѣ странѣ храмы стояще . оукра-
 шены каменіемъ . и дрѣвомъ испъсаны . и проуею . въ дво-
 рѣхъ възшедъ . и оуэрѣхъ полати высоки . и цркви нѣдо-
 брени безгодѣ каменнемъ и дрѣвомъ и шаромъ . нзоутри
 же мраморомъ и мѣдию . серебромъ и златомъ . тауе не
 възды . уесомъ приложити нхъ . не бо . естъ видѣхъ на
 своенъ земли того . разкѣ хмы сѣхмны . оубогъ . ти яко и
 погоубыиъ си оумъ . уюдитъ се нмъ тоу . нъ аще се
 прилоуитъ юмоу и князя видѣти . сѣдещѣ въ срѣцѣ . внсромъ
 покладѣхъ . грѣноу цѣтакоу на вѣи носещѣ . и ѡброуи
 на роукоу . помсомъ вѣльрѣхитомъ помсана . и мѣхъ
 златъ при бедрѣхъ вносѣхъ . и оба помы юго бохѣхъ сѣдещѣ .
 въ златѣхъ грѣнахъ . и помсѣхъ . и ѡброуѣхъ . ти аще
 него кто въпрашахъ къзкрашѣхъ се на свою землю .

рѣкъ . у'то вѣдѣ тамо . речесть . не вѣдѣ . како въспокъ-
дати того . свои къ епископу оумѣхъ достоянны уюдити се
красотѣ .

(Изъ началото на шестото слово)

Какво по-хубаво, какво ли по-сладко има за боголюбцитѣ, които наистина жадуватъ за вѣченъ животъ, отъ това да не отстѣпватъ никога съ мисълта си отъ Бога и да помнятъ неговитѣ добри творения? Както ето и ти, господарю, княже мой, славни Симеоне христілюбче, не преставаешъ да диришъ Неговитѣ повели и творения, като искашъ съ тѣхъ да се украсишъ и славишъ. Защото така и у насъ има обичай, когато преданиятъ рабъ види, че неговиятъ господарь е извършилъ нѣщо добро, то би желалъ не само той, като знае, да се радва и украсява, но би желалъ, ако е възможно, и другитѣ да чувятъ. Защото, ако онѣзи, които се насичатъ въ ядене и пиене, сж румени, свѣтли и весели, то колко повече този, който се храни съ мислъ, като се вира въ божииѣ дѣла и се украсява съ тѣхъ, би желалъ и други да биха ги видѣли и възприели? На онѣзи, които бждатъ такива, както казва Писанието, пера ще израстатъ като на орли, ще има да летятъ и не ще се мжчатъ. Защото радостта не знае трудъ, а окриля. И какъ не ще се радватъ, като търсятъ това и разбератъ, за кого небето е украсено съ слънце и звезди, за кого и земята е украсена съ градини, джбрави и цвѣтя и е укичена съ гори; за кого ли морето, рѣкитѣ и всички води сж изпълнени съ риба; за кого е приготвенъ раятъ, самото царство? Когато разбератъ, че не е за нѣкого друго, но за тѣхъ, какъ не ще се радватъ и веселятъ, като прославятъ (Бога). При това, нужно е да си помислятъ и това, по чий образъ сж създадени и самитѣ тѣ, какъвъ е тѣхниятъ санъ, за какво сж призвани. Ако помислятъ и всички други нѣща, какъ не ще се гордѣятъ и

радвамъ? Азъ, като припомнямъ тукъ всички шестъ слова (за шесттѣ дни отъ Творението), ще ги премина накратко: добре е да се проследатъ, като се поприказва отново за това добро творение. Защото Богъ сътвори (свѣта) не както човѣцитѣ, които зидатъ, или правятъ кораби, или както медникаритѣ, или златаритѣ, или тъкачитѣ, или кожаритѣ, или нѣкои ковачи, които, като събиратъ (отдѣлни) нѣща, правятъ готови образи, каквито имъ трѣбватъ, а орждията и сѣчивата, съ които правятъ това, взиматъ единъ отъ другъ. Но Богъ, само като помисли, и сътвори, а това преди не съществуваше. Богъ нито има нужда отъ нѣщо, а човѣшкитѣ изкуства се нуждаятъ едно отъ друго.

А великиятъ Творецъ не се нуждае нито отъ орджие, нито отъ вещи, нито отъ нищо. Това, което за другитѣ творци сж вещитѣ, орждието, а още и времето, трудътъ, изкуството и помощта, това за Бога е желанието: всичко, което пожела, Господъ сътвори. Въ моретата и въ всички бездни, както казватъ чиститѣ слова (на Писанието): пожела не колкото да е море, но колкото знаеше, че ще бжде достатъчно. Защото му бѣше лесно да създаде тѣзи гвари, сиречь мириадѣ, да създаде и тѣмата и дветѣ тѣмнини. Нему създаването е по-лесно отъ желанието, а намъ е най-удобно да пожелаемъ нѣщо, отколкото да създадемъ, нито пъкъ можемъ да съворимъ каквото пожелаемъ, а на Бога Твореца всичко е възможно, което пожелае. Сила е свързана съ божие то желание, та каквото пожелае, това може да стори.

Азъ се чудя, какъ не се свършва, нито намалява въздушното естество, когато толкова хора и толкова безсловестни животни дишатъ непрестанно

толкова и така много топли слънчеви лъчи минават презъ него, а при това и луната и звездитѣ правятъ сжщото. Но чудо надъ чудесата! Но и да кажа, че това не е чудно чудо. Защото не подobaва да се чудимъ, когато Богъ твори нѣщо, но повече да Го възхваляваме и да Го прославяме, защото Той създава лесно това, което желае, и въ тѣзи (свои) творения вложи достатъчно сила, за да сжществуватъ, колкото време Той желае. Поради това и земята пребивава както изпърво е създадена, и морето не намалява, нито се увеличава, и въздухътъ запазва и досега естеството си, което е получилъ изначало, и слънцето не може да разтопи небесната твърдъ, и твърдъта не се разлѣ, бидейки преди това водна, но пребивава като твърдъ. Защото Творецътъ е допусналъ такова съсжествувание на противни естества, мокро и сухо, и пакъ студено и топло, като е събралъ Творецътъ всичко въ единъ строежъ и любовъ. Когато видимъ едно отъ тѣзи нѣща: слънцето, че ходи нѣкога по севернитѣ страни, нѣкога по южнитѣ, други пжтъ посрѣдъ небето, и луната, че расте и намалява, и звездитѣ, че изгрѣватъ и залѣзватъ въ своитѣ часове, като означаватъ времената за жетва и за сеитба и известяватъ буря и затишие на онѣзи, които пжтуватъ по вода; когато виждаме всичко това, Господарю мой, възхваляваме Твореца, Който е създалъ такива блага, и отъ тѣзи видимитѣ възлизаме къмъ невидимото. Но не пжтуване ни е нужно, а вѣра, защото чрезъ нея можемъ да Го видимъ. Когато виждаме какъ въ годинитѣ се промѣнятъ времената, и дъждъ се изсипва на земята, и тя расте и се покрива съ трева, и ниви се вълнуватъ, и джбрави се зеленѣятъ, и планинитѣ обрастватъ, и овощия се раждатъ, — нека насочимъ езика си къмъ възхвала и да кажемъ съ блажения Давидъ и съ него да запѣемъ, като речемъ: „Възвеличиха се Твоитѣ дѣла, Господи; всичко създаде

съ премждрость¹. Когато слушаеме пойнитѣ птици: да пѣятъ славеи, косове и сойки, чучулиги и кълвачи, щурци и жетвари, ластовици и скворци и други безчислени птици, да пѣятъ съ различни гласове красиви пѣсни, въ тѣва имъ подражаваме да славимъ Твореца. Не както другитѣ творци, които творятъ отъ готови нѣща, Той всичко това отъ небитие въ битие изведе и даде на несжществуващитѣ битие, защото Нему е лесно да създава и отъ небитие и отъ битие. Така и нѣкога сторѣ и, да кажемъ просто, твори всѣкидневно. Не отъ готови тѣла Той създава тѣлата на животнитѣ и отъ несжществуващи създава души, обаче не на всички животни, но само на човѣцитѣ, а отъ птицитѣ твори птици, и отъ плаващитѣ — плаващи, и отъ другитѣ родове всѣки споредъ своя родъ промѣня. А така сжщо на човѣцитѣ принася земнитѣ плодове чрезъ семена и садива. По-рано земята, безъ да бжде орана, ни посѣвана, роди растения съ разни имена и видове и (разни) родове влѣчуги и четвероноги, и роди водното естество, както бѣ заповѣдано отъ Него, и животнитѣ, които живѣятъ въ водата и които прелитатъ по въздуха. А самата тази земя, и небе, и въздухъ, и водно естество, и огънь, и свѣтлина Той повели да бждатъ създадени не отъ вещь, но несжществуващото никога изведе отъ небитието въ битие, като стана самъ създателъ на този голѣмъ корабъ, сиречь на тази тварь. Самъ я управлява и премждро нареди кораба. Това ни каза Неговиятъ върховенъ пророкъ Мойсей, като прие отъ този премждръ Творецъ, Господа Бога и Владика, на Синайската планина тѣзи шесть слова.

Господарю мой, не отъ себе си сме ги съставили, но едно сме взели точно съ сжщитѣ слова отъ Екзамерона (Шестоднева) на свети Василия, а

¹ Ср. Псалми, СIII, 24.

друго, като взехме само мисълта отъ него, също както и отъ Иоана, и друго отъ други, каквото нѣщо нѣкога сме прочели, така сме съставили това. Както, ако нѣкой, покрай когото би миналъ владѣтельтъ, и, като мине владѣтельтъ, би искалъ да му построи дворецъ, но нѣма съ що да го построи, би отишелъ при богатитѣ и би поискалъ отъ тѣхъ: отъ едного мраморъ, отъ другиго тухли, и би изградилъ стени, би покрилъ пода съ мраморъ, — изпросенъ отъ богатитѣ; а когато поиска да го покрие и не притежава споредъ тѣзи стени и мраморенъ подъ да постави достоенъ покривъ, съ леса би направилъ покривъ на двореца и би го покрилъ съ слама, и врати би наплелъ отъ пржити и така би направилъ преграда. Така подобава на онзи, който нѣма въ своя домъ нищо; така е беденъ и нашиятъ умъ и като нѣма нищо въ своя домъ, съ чужди слова изгради това, и прибави и отъ бедния свой домъ [умъ?]. Но като слама и лесина сж неговитѣ слова. Ако господарьтъ го обича, ще приеме всичко това като неговъ трудъ. Нека Богъ Господъ, владѣтельтъ надъ владѣтелитѣ, да даде животъ на този владѣтель, та като Му угажда добре, да заслужи (животъ въ) рая, заедно съ всички преподобни мже. А на Нашия Богъ слава въ вѣковетѣ, аминъ.

Шестодневъ, съставенъ отъ презвитера Иоана Екзарха, споредъ свети Василия, Иоана, Севериана и Аристотеля философа и други, както самъ свидетелствува въ пролога.

XX. КНИГИ ЗА ШЕСТТЪ ДНИ

Глава първа

Благослови, отче.

„Въ начало Богъ сътвори небето и земята“. Тѣзи книги сж основа, и източникъ, и сила на цѣлото божие дѣло, познаваемо въ това творение. Защото има и друго творение невидимо, както казва светиятъ апостолъ, като говори: „Неговитѣ невидими твари отъ създанието на този свѣтъ“, като се разбиратъ въ творението, ставатъ видими. Но великиятъ Мойсей, като искаше да каже на людетѣ, които живѣха въ Египетъ, че тази видима тварь не е Богъ, както мислятъ египтянитѣ, но създание, сътворено отъ Бога, рече: „Въ начало Богъ сътвори небето и земята“. Съ тѣзи думи той затваря устата на други еретици, защото тѣ казватъ, че небето и земята съществуватъ винаги съ Бога безначално. Тѣзи книги на Битието, както казахъ, сж начало, и източникъ, и корень, и сила на всички [старо]заветни, сиречь на закона и на пророцитѣ. Както не може да се изгради сграда, ако по-напредъ не бждатъ поставени основи, така сжщо красотата на това творение не може да възсияе, ако не сияе началото на това създание. Зная, че мнозина отъ светитѣ отци сж казали изкустно, добре и славно за това дѣло на създанието, като сж говорили, както имъ отмѣрилъ Светиятъ Духъ и благодатъта. Но и намъ той не забранява, нито се противопоставя, когато искаме да се потрудимъ и да кажемъ споредъ нашата бедностъ. Защото този кроткиятъ Господъ казва: „Тѣзи, които тукъ малко сж се помжчили, ще получатъ онзи безконеченъ животъ“. А ние тукъ нищо свое не можемъ да изложимъ, нито сме способни и въ това, но колкото сме чули отъ тѣзи

свети мъже, това излагаме. И както, гдето виждаме да се гради сграда и се поставят жгловитѣ камъни, но не прилѣгатъ добре, а се клатятъ, то, като вземемъ камъче, споредъ своята сила, отъ бедния свой умъ, подлагаме да закрепимъ да не се клати зданието. — „Въ начало сътвори Богъ небето и земята“. Като помисля за това велико дѣло, чудя се и не зная какъ да начена, дали най-напредъ да оборя празднитѣ слова на външната (свѣтска) наука, или да похваля църковната истина. Много сж говорили за природата елинскитѣ философи, но ни едно тѣхно слово не може да остане непоклатимо, безъ да се колебае: последнитѣ тѣхни слова отричатъ първитѣ. За това никакъ не ни е трудно да ги опровергаваеме, защото сж достатъчни самитѣ имъ слова, които едно друго се оборватъ. Които не познаха Бога, че е Творецъ на цѣлото битие, тѣ, прочее, и завършиха съ пълна гибель.

— — — — —

Не знаеха да кажатъ: „Въ начало сътвори Богъ небето и земята“. Поради това се измавиха, заради вселеното въ тѣхъ безбожество, да вѣрватъ, че всичко е безъ ръководство и устройство. За да не попаднемъ и ние въ това (заблуждение), затова Мойсей, който говори за сътворението, (още) въ първитѣ слова, като споменава името божие, е просвѣтилъ нашия умъ, като е казалъ: „Въ начало Богъ сътвори“. Колко много добъръ е този редъ! Първомъ начало на небето постави, за да не мисли, че е безъ начало, така рече: сътворено е“, и да покаже, че по-малката частъ (отъ силата на Твореца) е въ творението, което е създадено. Защото както и онзи (грънчарь), които прави кърчази или грънци, може да прави много различни сждове, безъ да изчерпи въ това своето изкуство, нито да го погуби, така сжщо и Творецътъ на цѣлото това творение има (творческа) сила не

само за това творение, но безмърна, и само съ помисълъ изведе въ сжществувание това, което се вижда. Ако и да има начало цѣлиятъ този свѣтъ и е сътворенъ, то търси кой му е далъ начало, кой ли е творецътъ? А Мойсей ни предпазва, да не би, като търсимъ съ човѣшки помисли и не постигаме, като се отвърнемъ отъ истината, да не попаднемъ въ нѣкакво голѣмо зло (?), затова като предпазитель ни е поставилъ печатъ, като е назвалъ името божие: „Въ начало Богъ сътвори“. Това преславно и преблажено естество, лична доброта, скжпо име, начало на всичко сжществуваще, източникъ на живота, разумна свѣтлина, несравнима премждростъ, сладъкъ и недостижимъ Творецъ — Той е създалъ небето и земята. Не мисли, човѣче, че всичко това видимо, което виждашъ, че отива на кржгъ, е безначално. Като се очертае кржгътъ, онзи, който не го е очерталъ, не вижда, нито знае откъде е началото, где ли е краятъ, но който го е очерталъ не може да рече, че е безъ начало и безъ край, ако и да не вижда началото му и края, но той твърдо знае, че има начало и край. Така и ти, като отива всичко въ кржгъ, а не виждашъ отъ где начева и кжде ли свършва, то не мисли, че творението е безъ начало и безъ край...

XXI. ИЗЪ СЛОВОТО ЗА ШЕСТИЯ ДЕНЬ

Ако ли нѣкой селякъ и нищъ и чуждъ човѣкъ дойде отдалече до кулитѣ (поставени на спонци) на царския дворецъ и ги види, той се учудва. И, като престжпи къмъ вратата, чуди се и пита, а като влѣзе вжтре, вижда отъ дветѣ страни голѣми сгради, украсени съ камъкъ и изпѣстрени съ дърво и прочее. Когато влѣзе въ двореца и види високи палати и църкви, украсени отвънъ съ камъни, дърво и шарки, а отвжтре — съ мраморъ и медъ, сребро и злато, та не знае на какво да ги уприличи, за-

щото не е видѣлъ такова нѣщо въ своята земя, освенъ сламени хижи — бедниятъ сякашъ си загубва ума и имъ се чуди тукъ. Но ако му се случи да види княза, да седи (облѣченъ) въ одежда, обшита съ бисери, съ нанизъ отъ жълтици на шията, съ гривни на ржцетѣ, опасанъ съ кадифянъ поясъ и увисналъ на бедрото му златенъ мечъ, а отъ дветѣ му страни седнали боляритѣ, съ златни огърлици, пояси и гривни, и ако нѣкой го запита, когато се завърне въ своята земя, като каже: „Какво видѣ тамъ?“, той ще рече: „Не зная какъ да разкажа това — само съ вашитѣ собствени очи бихте могли достойно да се удивите на тази красота“...
— — — — —

[Описание на човѣшкото тѣло]

Нека се заловимъ да разкажемъ въ приличенъ размѣръ и останалото за тѣлеснитѣ части и членове. Мжжътъ има, както разказватъ, на главата си три шева, съединени подъ жгълъ, а на женската глава има единъ шевъ, който обикаля главата наоколо. По този белегъ и въ гробоветѣ могатъ да се различатъ, коя е мжжка глава, коя — женска, въпрѣки че понѣкога, но рѣдко, да се намира, както други казватъ, мжжка глава, която съвсемъ нѣма нѣкакъвъ шевъ въ себе си. (Главата) е, както казахъ, по-висока отъ всички членове, а другитѣ членове следъ нея заематъ всѣки своето мѣсто, споредъ природата си. Главата (се състои) отъ три съединени помежду си части: на предната ѝ частъ лежи темето, за което мислятъ, че се образува едва следъ другитѣ части; а на задната страна — така названото иние (ινιον), сиречь тилъ; между тила и темето пъкъ е корифи (κορυφή), сиречь върхътъ: тази частъ наричатъ още скрание (κρανιον), което ще рече лобъ. Но цѣлиятъ тилъ е съвсемъ празенъ, понеже нѣма нищо въ себе си, а темето съдържа мозъчнитѣ полукълба, обвити

въ кожа. При крайната страна на мозъчните полукълба лежи онова, което назоваватъ приглавница (малък мозък), за която мислятъ, че я нѣма никакъ друго животно, освенъ единственъ човѣкътъ. Понеже мозъчните полукълба сж безъ кръвъ, тъй като, бидейки голи, нѣматъ никакъ кръвоносни жили, та затова и [мозъкътъ] е винаги студенъ и обича топлината, а не студа. Нѣкои мислятъ, че въ него е мѣстото на ума. Отъ всѣко око отиватъ по три проходчета (нерва) въ мозъчните полукълба: едно голѣмо и (друго) срѣдно; краятъ на всѣко едно достига до приглавницата. Третото пъкъ, което е най-малко, влиза въ самото мозъчно полукълбо: сжщото отива повече и по-наклонно къмъ ноздритѣ и стига до темето. Къмъ лицето спада, поставено между дветѣ очи, челото, което, ако е голѣмо, показва, че онзи, чието чело е таково, има мждростенъ разумъ; а у които е малко, тѣ иматъ по-остра мисль и бързо разбиратъ словата и дѣлата; за чело, което се простира на широко, мислятъ, че то е образъ и знакъ на страхливъ човѣкъ, а като е кржгло — на досадливъ, припрѣнъ и гнѣвливъ. На края на челото, отпредъ, има две вежди. Ако тѣ лежатъ право, показватъ добъръ, кротъкъ и милосърденъ (човѣкъ); ако пъкъ сж наведени и се наклоняватъ повече къмъ носа, то този (човѣкъ) е раздразнителенъ, opakъ и страхливъ; а ако сж наклонени повече къмъ лоба, показватъ гълчеливъ, пакостливъ и лукавъ. Така твърди първиятъ отъ физицитѣ, сиречь отъ естественицитѣ, следъ като е наблюдавалъ много. — Подъ всѣка вежда се намира, на страната си, по едно око, което има за свои части, отгоре и долу, клепки, всѣка отъ които отдѣля отъ себе си косъмчета, които се назоваватъ ресници. Вжтрешността на окото, презъ която се вижда, е изцѣло водна; назоваватъ я зеница. Онова, което я обхваща непосредствено, е черно наоколо, а онова, което е по-нататъкъ — бѣлообразно. Има

и слѣпо око, и горни и долни клепки. Въ очитѣ има много различия: едни биватъ свѣтло-сини, а други — шарени, а трети — черни, а други — блѣскави. А и по голѣмина едни биватъ по-голѣми отъ други; нѣкои не сж нито голѣми, нито малки, но срѣдни; за тѣхъ мислятъ, че сж по-добри. Едни очи биватъ много владени навжтре, повече отъ своята вдлѣбнатина, а други — изпъкнали навънъ, сякашъ ще изкочатъ; други пъкъ не приличатъ нито на еднитѣ, нито на другитѣ, но сж срѣдни; за тѣхъ мислятъ, че сж знакъ на добъръ нравъ у ония, у които се намиратъ; а онѣзи, които иматъ очи владени много навжтре, мислятъ ги, че виждатъ по-остро — и това е за всѣко животно. Хората, чиито очи мигатъ скоро, мислятъ ги, че иматъ и умъ, който не стои на едно мѣсто, но често се мѣни и се премѣта на друга страна; а у когото очитѣ дълго време не мигатъ, за тогова мислятъ, че се знае безъ срамъ и безочливъ; които очи пъкъ сж срѣдни, нито често мигатъ, нито рѣдко — тѣ сж знакъ на добъръ нравъ.

Но защо разпрострѣхме толкова речъта си за това? — За да изявимъ на читателитѣ почетността на нашето създаване и отреждане, и имената на (тѣлеснитѣ) членове, както и това, какъ се съединяватъ единъ съ другъ, и да покажемъ и (човѣшкитѣ) нрави, както сме слушали отъ изкустни хора, какъвъ е всѣки по образъ — добъръ или зълъ, та да знаятъ и други, какъ да се пазятъ. Чрезъ тѣзи белези, мислятъ, милостивиятъ Богъ е далъ възможность на разбиращитѣ да се отстраняватъ отъ злонравия (човѣкъ), а да се приближаватъ къмъ добронравия, както е далъ поличби и за слънцето и за месеца, чрезъ които се узнава тихо време и топлина, а сжщо и бури, и зима, и бездѣждие, и вѣтрове, и много други нѣща, та като ги види човѣкъ, да се приготви за работа, или които се уплашатъ, да ги избѣгнатъ, и поради това

да славятъ Бога, Който е устроилъ това така за своитѣ слуги. Но ние нека се заловимъ за останалото, та още повече да се чудимъ на невидимата божия сила и да я славимъ.

Има и другъ членъ отъ главата, чрезъ който само слушаме, а не дишаме. Защото се е измамилъ нѣкогашниятъ Алкмей, като е казалъ невѣрно, че козитѣ дишали чрезъ ушитѣ — както говори философътъ Аристотель. Нека се знае и това, че само човѣкътъ не си движи ухото. Знае се (по име) една частъ отъ ухото, която се нарича по грѣцки ловосъ (λοβός), а по славянски — крайчець; на нея се окачватъ обеци. Оставихме другата частъ, като такава, която нѣма име. Извѣтре ухото е кржглесто, а най-подиръ има и костъ съ сжщата форма като него; въ нея, като въ празенъ сждъ, всѣки звуковъ гласъ хлопа и тупа и преминава. И понеже (ухото) нѣма тржбичка, нито проходче къмъ мозъчните полукълба, то затова такава излиза къмъ устния мжжець, и отъ тамъ се протѣга една жила въ полукълбата, и много лесно довежда до тѣхъ гласа и плющенето.

[Умътъ и неговитѣ отношения къмъ сѣтивата]

Отъ тамъ пъкъ умътъ, разумната и управляваща сила на безплътната душа, като нѣкакъвъ истинолюбець и нелицеприятель и твърдъ сждия, или просто казано — като царь, който седи на високъ престолъ, и бързо разбира онова, което чува, както и онова, което се вижда съ очи, по възлизащото проходче разбира и различава природата на всѣко нѣщо, та, ако бжде добро и полезно, да го приеме разумно; сжществуващата въ насъ двойственостъ различава въ всѣко нѣщо своето, различава го и дава на невещественото невеществено, а на вещественото веществено, и нито това дава на другото, нито другото — на това, за да не излѣзе, че върши нѣщо недостойно за своята власть, та отъ това да погуби царското достоинство на са-

модържавната (си) властъ, и умътъ да се покаже несправедливъ и несмисленъ по уредба, раздѣляне и решаване. Кое то пъкъ не излѣзе такова, нито се намѣри за полезна потрѣба, веднага го откъсва като безполезно и го отхвърля далечъ отъ своя приемъ, както му е дошло, и разбира, кое е сродно видение и кое непосредно внушение на разума.

Умътъ, като се издигне отъ само себе си, си-речь по своята дейность, възлиза на височина по-високо отъ небесата, вижда и съглежда умственитѣ блага повече или по-малко, явно, споредъ степенъта на своята чистота, безъ никакъ да търси помощъта на тѣлеснитѣ сѣтива, но по-скоро се отдръпва отъ тѣхъ, и не чувствава нито най-малко, че тѣ го привързватъ къмъ видимото и осезаемото, и отива да схване непосредствено усѣщаното и да ни съобщи намиращитѣ се предъ насъ нѣща. А тѣ (сѣтивата) служатъ на ума като робини и препращатъ, споредъ както всѣко едно (отъ тѣхъ) има естествено устройство, уредба и сила за добро избиране или свойство за избѣгване. Защото онова, което окото възприема чрезъ гледане, или ухото чрезъ слушане, или ноздритѣ чрезъ силата на обонянието, или устата чрезъ словото и вкуса, или осезанието съ допиръ, кое да е качество, (всѣко отъ сѣтивата) го открива и раболепно съобщава на ума като на свой господарь и царь, за да получи отъ него отново достатъчно възвишаване, раздѣляне и полезно нареждане.

Силитѣ на разумната душа сж двойни: смислени и силни, като двама равносилни и еднакво разумни братя — умътъ и разсѣдъкътъ, които дѣлятъ и разкриватъ мисловното изкуство като бащинъ имотъ. Защото ако и разпознаването и именуването на нѣщата да е сила на разумната душа, но то не изнамира напълно нищо въ себе си и отъ себе си, а приема и се обогатява отъ външното, и относно възприеманитѣ нѣща дава онова, което е

отбелязано отъ сътивата и паметъта, че лежи предъ очитѣ, или което е начертано отъ слуховата сила съ слово, както го е видѣлъ или узналъ чрезъ слуха — било човѣкъ, било конь, било волъ, или нѣщо неодушевено, напримѣръ камѣкъ или огънь, това ще посочи явно, споредъ както по природата (си) прилѣга да се нарече съ име, като рече: човѣкъ е, или конь, или нѣщо друго останало, до-бито чрезъ сътивата или паметъта, и става съединение и сглобяване, та се извършва разпознаването и именуването. Така е за възприеманитѣ чрезъ сътивата нѣща. А пъкъ за понятията и построенията на разума паметъта е последица (рожда), а въображението — възприемане и именуване, като това му служи вмѣсто сътивно. Защото, когато слушаме светитѣ пророци — разбира се, Йезекиля и Исая, — словословци на нѣща, по-високи и отъ серафимскитѣ и отъ херувимскитѣ, да описватъ и начертаватъ съ думи шестокрило и четирилико естество — тогава ние не отъ сътива се нуждаемъ, а само отъ помнене и въображаване на онава, което сме чули — нѣщо, което Платонъ добре нарече въображаемо описване — та чрезъ дветѣ да запазимъ и скжтаме вѣрна представа. Ако едно отъ дветѣ се е изличило поради изминаване на време или поради нѣкакъвъ другъ случай, тогава, даже и да бжде другото нѣкакъ трайно, не ще се запази и представата веднага ще загуби своята сжщина, та не ще бжде вече нѣщо представяно, нито ще може да се наименоува, защото, като се загуби производната причина, по необходимостъ се губи и причиненото.

Така, само две сж трайнитѣ сили на човѣшката душа: разсждѣкътъ, значи, и умътъ. Разсждѣкътъ, обаче, е по-смислена душевна сила, която чрезъ съответно и прилично издирване и разпитване изнамира търсенитѣ истинни нѣща. И поради това философътъ Платонъ е казалъ: „Разсждѣкътъ е

вътрешно размишление на самата душа, което изкарва на яве издирващата и мисляща душевна сила; а онова, което излиза от нея чрез гласа, промъквайки се през устата, това е дума; умът пък е душевна дейност, която бързо и независимо от всякакво разстояние схваща вещната природа на истински съществуващите неща. Защото и други от първите философи са нарекли ума душевно око, понеже той като него прониква непосредствено въ природата на нещата и схваща много скоро истината въ тях. Но достатъчно за това!

Ушите се делят на голъми, вдадени и срѣдни. Които са срѣдни — то тези уши служат само за слушане, и по тях не може да се познае никакъв нрав; освен ако не са нито голъми, нито малки, нито пък много издигнати, нито притъпени — та ако бъдат такива, то показват добър нрав. А голъмитъ, които са много издигнати, са несъмнен белег на глупост и празнодумство.

Друга част на лицето е носът, чрез който издишаме и вдишаме навътре: защото ноздритъ приемат въздуха, изпущан от сърдечното скривалище въ гърдитъ и гърлото, чрез бѣлитъ дробове, и така надуват и изпращат въздуха навън, и после пак го въвличат обратно там и го пропускат по-навътре въ тѣлото чрез сжитъ части. Но ноздритъ имат и обонятелна способност; те са устремъ на каквато природно сътивно, което познава и приятна миризма и смрадъ. Носът пък се разделя на две и по срѣдата има преградка от хрущялъ; въ дветъ му половини, сиречь от дветъ страни (на преградката), е праздно, та всяка половина е като тръбичка, чрез която (носът) поема и издиша и (така съ помощта на) природното (въздушно) съкровище действува.

На дветъ страни на лицето има две челюсти — горна и долна. Горната се нарича мустакъ, а долната — брада. Човѣкъ има общо съ всички

животни това, че може да движи на нжде-да-е долната си челюсть; а само за рѣчния крокодилъ мислятъ, че движи горната си челюсть.

Подъ носа сж дветѣ устни, които иматъ меко месо, та затова лесно могатъ да се движатъ. Човѣкътъ има, измежду всички животни, най-истински усѣтъ да пипа и да познава пипаното, а следъ това и вкусъ. Относно другитѣ сѣтива човѣкъ е по-зле отъ много животни. Устата сж по-вжтрешна часть, отколкото устнитѣ и челюститѣ. Преднитѣ имъ части сж: на горната страна — по грѣцки и перои (ὀπερῶν), което ще рече горница (небце); посрѣдата пѣкъ на устата — езикъ, който усѣща и разпознава съ крайчеца (σι), и главно съ химоса (χυμός), сиречь чрезъ соковетѣ на всѣко оовощие, по-пълно казано, и всички качества — сиречь топлина, студенина, мекота, твърдостъ и друго подобно. Ако този не е по-широкъ или по-тѣсенъ (отъ обикновено), а е, следователно, срѣденъ по голѣмина, той поради това е по-добъръ. Езичната плътъ е рѣдка и щуплива като гжба, та поради това скоро познава, чрезъ вкусоване, всички оовощни сокове на нѣщо постѣчно. Но и така наречената приезичница (ἐπιγλωττίς), сиречь лалогъ (мжжець) е часть отъ него. А при нея е прибавенъ така наречениятъ и софагъ (οἰσοφάγος) (сиречь хранопроводъ), предъ когото лежи артирията (ἀρτηρία), която каточели захваща отъ мжжеца и пакъ се отклонява къмъ ноздренитѣ дупчици. Когато приемъ, много пжти издрѣпваме чрезъ тѣхъ водното вещество и скоро го изливаме тамъ. Устата пѣкъ, бидейки двойна, е изпълнена отгоре, отдолу, отпредъ и отстрани съ жби. За рѣдкозжбитѣ естественицитѣ мислятъ, че живѣятъ малко. А по-навжтре има и една часть, която лежи на кървавата жила, на горното меко небце; тя, като се изпълни съ мокрота, често се възбужда ненадейно, та като че ли ще задави човѣка, заграждайки прохода на

дишането. Наричатъ я чепчица (зърно, сливица; гр. σταφυλή). По природа артирията (трахеята) е твърда, обхваната отъ много кръвоносни жили и, поради това, отъ лига. Между нея и хранопровода лежи приезичницата (мжжецътъ), та когато раздъвкваме суха храна на много дребно и я пропускаме въ стомаха, (приезичницата) затуля трахеята и я кара да действа. Чрезъ нея се случва, когато артирията приеме въздухъ отъ вътрешно духане, да се възбудятъ веднага и бѣлитѣ дробове, защото, като се надуе трахеята, (въздухътъ) преминава презъ дробоветѣ въ тѣхнитѣ дупчести части. Дробоветѣ иматъ пролуки и проходчета, които събиратъ (въздухъ); презъ тѣхъ въздухътъ влиза въ дупчицитѣ и въ дирушкитѣ, а дробоветѣ го пропускатъ къмъ сърдцето.

Между лицето и трупа има една частъ, която наричатъ шия; предната ѝ частъ се нарича гръклянъ, а задната — хранопроводъ; предната хрущялна частъ, чрезъ която издаваме гласъ и дишаме, е артирия (трахея), а месната — хранопроводъ (στόμαχος); всички тѣ сж вътре предъ гръбнака. Задната пъкъ частъ (на шията) се казва вратъ (ἐπωρίς). Такива имена и форми иматъ частитѣ и членоветѣ между главата и трупа. Трупътъ (σῶμα) пъкъ отпредъ има гърди, а следъ това стомахъ (υαотήρ). Основа на стомаха е пжпътъ. Подъ тѣхъ е така назованиятъ итронъ (ἡτρον, коремъ, abdomen). Сърдцето пъкъ е поставено и лежи на последното мѣсто на трупа въ празнина, обхванато и пазено наоколо отъ бѣлитѣ дробове, които съ своитѣ ушенца сякашъ го обгръщатъ и обхващатъ съ прѣсти.

О неиздирима премждростъ на Оногова, Който ни е създалъ и така уредилъ! Какъ пъкъ го пази като естественъ владѣтель въ палати и чертози, заобикаля го наоколо съ други части и членове и не дава да се примѣсятъ близки повреди. Подо-

бава, прочее, да кажемъ и сега съ пророкъ Давида¹: „Прославиха се дѣлата ти, Господи, всичко съ премъдростъ си създалъ!“ И пакъ²: „Чрезъ Твоето създание и чрезъ дѣлата на ржцетѣ Ти ще се възрадвамъ“. Защото кой умъ, като чува това, не се радва и не ще похвали съ високъ гласъ и прослави Създателя на такава и толкова заслужаваща похвала крепостъ, дѣло на ржцетѣ Му? Но хубаво е всѣки отъ насъ пакъ да рече къмъ Тогова, Който е единичкъ между всички Богъ и изкустенъ строителъ: „Зачуди ме Твоето знание, наложи ми могществото Си, безсиленъ съмъ срещу Него“³.

Прочее, сърдцето, както казахме и по-горе, лежи и е поставено отъ Създателя като князь и владѣтель на природата въ най-скрититѣ мѣста. Има пъкъ и по природа твърда плътъ и се свързва съ разнообразни връзки. Поради това тупането му явно показва, че е наклонено повече на лѣвата страна. По две причини е турено то на тази страна на животното: поради така нареченото въздушно и вѣтрено черво, и поради това, защото като че ли лѣвата страна има по-голѣма нужда отъ него, защото е по-слаба; споредъ както казватъ и други за дѣсната страна, тя приема не малка помощъ и отъ черния дробъ. Наведено е, прочее, както казахме, повече къмъ лѣвата страна. Но върхътъ му не държи въ грѣдния кошъ, както основата, подпълно и истински срѣдното мѣсто, което му е опредѣлено между лѣвата и дѣсната страна: той не свършва досущъ въ право положение отгоре надолу, но се наклонява малко къмъ лѣво мѣсто, и на свършекъ по видъ е повече окръжленъ, отколкото продълговатъ, а само последниятъ му край се свива и свършва остро. Сърдцето има три стомахчета — на дѣсна страна по-голѣмо, на лѣва —

¹ Ср. Псалми, СIII, 24.

² Ср. Псалми, XCI, 5.

³ Ср. Псалми, CXXXVIII, 6.

по-малко, а помежду тѣхъ — срѣдно. Дветѣ по-малкитѣ свършватъ при бѣлитѣ дробове. По-долу, при голѣмото стомахче, е закачена голѣмата кървава жила, а отъ нея захваща така нареченото срѣдно стомахче.

А къмъ бѣлитѣ дробове отиватъ отъ сърдцето нѣкакви проходчета и се разклоняватъ, както и артирията, по всичкитѣ имъ части, като продължаватъ отъ трахеята. Тѣ приематъ въздухъ, сиречь вѣтръ, и го препращатъ къмъ сърдцето. За бѣлитѣ пѣкъ дробове мислятъ, че иматъ кръвь повече отъ другитѣ части, но тя лежи не въ самитѣ тѣхъ, а въ кръвнитѣ жили. А и въ сърдцето има кръвь, но само въ себе си, както иматъ другитѣ две вжтрешности. Кръвьта, която е въ голѣмото стомахче, е тънѣа и чиста.

Тѣй наречениятъ поясъ, сиречь трупна преграда, лежи подъ бѣлитѣ дробове и се нарича френесъ (φρένες), сиречь мисли. Подъ пояса, на дѣсната страна, лежи черниятъ дробъ, който сякашъ има околчеста форма, а на лѣво — далакътъ, който е дълъгъ и тѣсенъ. Черниятъ дробъ лежи при голѣмата и кървава жила, а къмъ нея е прикаченъ и далакътъ. И черниятъ дробъ, и далакътъ си иматъ всѣки своя кървава жила, която се отдѣля отъ главната кървава жила и препраща кръвь. Следъ тѣхъ, при самия грѣбнакъ, лежатъ бжбрецитѣ, които иматъ проходчета отъ голѣмата (кървава) жила, разположена въ самитѣ тѣхъ (бжбрецитѣ): презъ тѣзи проходчета, (бжбрецитѣ) приематъ кръвна дажба.

Но Този, Който издирва сърдца и бжбреци, едничкитѣ истински Творецъ и съ велико име Господъ Богъ нашъ, отсжди да направимъ до тия части раздѣление между вжтрешното (духовното) и външното (вещественото) и да свършимъ частитѣ и членоветѣ, доколкото сж достѣпни за човѣшката

природа да ги разбере. А остава да ги разбератъ по-вѣрно и по-надълго ония, които сж навикнали на лѣкарското изкуство. Ние пѣкъ ще се вѣрнемъ къмъ реда на библейскитѣ думи.

XXII. СЛУЖБИ НА СВ. ЦАРЬ ПЕТРА

Изъ първата служба

Икоже прѣжде възлюбн мнѡмъ прѣбывати къ жити своемъ, тако и нѣнѣ намъ моантвами къ бѣгоу страни вса оумнри.

Оускори Петре ѡуе прѣсватын. видѣ великѡмъ бѣдѣ належѡмъ на ны, моантвами своимъ. то оуже са зело кон'уаеми.

Ты яви са намъ свѣздѣ свѣтааа изъ бокуу земноу вснмъ. въ лѣта послѣднѣа. т'мѣ всѣмъ разгона съпротивнаго врага.

Икоже сынъ прѣжде с нами ѡуе. и яко и уада scom прнемаа любезно. тако и нѣнѣ прннми мѣвы снѣ. и защити ны ѡ всѣкожъ напасти.

Оуже останѣа си не прѣзри. въ вѣмѣ и боурѣ прѣкелѡмъ грѣшемъ. уестнѣн ѡуе нѣшъ Петре црю с'тын. ѡ видимъ и невидимъ врагъ сопротивнѣ. скоро избеаѣмъ.

Изъ втората служба

Придѣте в'си вѣрни. Петра мнѣхъ да въсхваалимъ. бѣв'ши ѡ бѣ црѣ вългарьска. радѣ(н) са твѣрды каменю вѣрѣ х(ри)с(то)вѣ. радѣ(н) са Петре утвѣржденнѣ црѣкамъ. и градоу твоемоу Прѣславоу. радѣ(н) са ревнителю добрыхъ дѣлъ. архистратѣгъ Миханлоу. ты бо въздръжаннѣмъ и моантвами. дѣшѣ си оуиствѣтъ. алканнѣмъ и жѣданнѣмъ. тѣло си истинѣ. и помазаннѣмъ мира твоего. прннми же и нѣ яко страннѣмъ люѣ. изѣлѣи на ны м(и)л(о)ст твоѣ. да оуиствѣше са ѡ грѣхъ. дос(то)нно та просѣвнѣмъ.

Първа служба

Месецъ януарий 30-и день

Пренасяне мощитѣ на свети Климента архиепископа римски и поменъ за светия нашъ отецъ Петра инока, бившъ царъ на българитѣ.

.....
На Петра.

Както и застѣпникъ отъ видимитѣ ни врагове противни, преблажени Петре, моли Бога за насъ.

Погледни останкитѣ отъ твоитѣ люде сега, като мислено къмъ твоя гробъ, Петре царю пречестни, моля те да уяснишъ (моя) умъ, за да те прославимъ.

Като озари моята душа, като я наставишъ за божиеото слизание (на земята), а сега за възвисяването на раклата съ мощитѣ на Климента.

Сега приеми, Христе Боже, вѣрата на Твоето благочестиво стадо, което пристѣпя благодушно, защото прилежно се яви при раклата...

На царя Петра.

Както по-рано възлюби съ миръ да пребиваашъ въ своя животъ, така и сега за насъ съ молитви къмъ Бога умири всички страни.

Побързай, отче Петре пресвети, като виждашъ голѣмата беда, която ни застрашава, съ твоитѣ молитви, защото вече много изнемогваме.

Ти ни се яви като свѣтла звезда, като възсия отъ земята презъ последнитѣ години и разпрѣсвашъ всѣка тъма на съпротивния врагъ.

Грѣшнитѣ устни, които се опитватъ да те възхвалятъ, не могатъ да сторятъ това споредъ красотата на твоитѣ доброты, царю Петре. За това ти се молимъ, дари ни слово за възхвала.

Първият родъ процъвтѣва, както пророкътъ предрече; слава и богатство въ дома и неговата правда навѣки. Това за тебе се изпълни, царю Петре.

На двойно царство, отче блажени царю Петре, по вѣра си (владѣтель?), и тукъ, и тамъ царувашъ.

Предвѣзвестилиятъ те владѣтель, като помладъ всрѣдъ малкитѣ братя, както нѣкога Давида те помаза и ти повѣри тази земя да пазишъ всѣчески отъ напасть.

На върховния ти този съименникъ създаде твоята църква, като я утвърди на камъкъ, запазвайки я съ вѣра отъ вражескитѣ рѣки.

Като празнува чинътъ на преподобнитѣ, радватъ се днесъ съ тебе, царю Петре, преблажени отче, винаги въ обителитѣ. Тамъ и тукъ бжди ни (помощникъ), за да сполучимъ.

Както по-рано си билъ съ насъ, отче, и като чада твои ни приемаше любезно, така и сега прими тѣзи молитви и защити ни отъ всѣка напасть.

Какъ да похвалимъ честната твоя глава, свети царю Петре, като не можемъ да си изяснимъ ума, когато виждаме добрия редъ на твоитѣ обичаи, по който ти не преставаше да служишъ Богу винаги.

Не презирай вече твоитѣ останки, потънали въ преголѣми вълни и бури, честни отче нашъ свети царю Петре, като (ни) избавишъ бързо отъ противнитѣ видими и невидими врагове.

Не презирай онѣзи, които днесъ празнуватъ твоята паметъ, но съ молитви къмъ Владиката (небесенъ) изпроси и ни дари обилень животъ и отъ всѣко зло да се избавимъ на земята и да полу-

чимъ отъ Владиката вѣченъ животъ на небесата. Пречестний отче Петре, не презирай онѣзи, които (ти) се молятъ.

Втора служба

(Паметъ на) свети Климента и на свети Петра, бившъ царъ български

Подражателъ на върховния [апостолъ Петра], блажени, имайки топлотата, вѣрата и любовта на апостола къмъ Бога, не преставайки да лежишъ винаги презъ всички часове безъ леностъ въ храма божий и отпущайки и причестявайки своитѣ църковници и давайки безъ щадение въ светителскитѣ ржце.

Пристѣпете, всички вѣрни, да възхвалимъ Петра монаха, бившия български царъ отъ Бога (поставенъ). Радвай се, твърди камъко на вѣрата Христова. Радвай се, Петре, утвърждение на църквитѣ и на твоя градъ Преславъ. Радвай се, ревнителю на добритѣ дѣла на архистратега Михаила. Защото ти съ въздържание и молитви си очисти душата и съ гладъ и жажда си изтъни тѣлото, и съ помазването на твоето миро приеми ни сега като странници, излѣй върху насъ твоята милостъ, та, като се очистимъ отъ грѣховетѣ, достойно да те прославимъ.

Ти бѣ източникъ и нескѣдно съкровище, което дава (и се) излива винаги на беднитѣ, и твоята милостиня не оскудяваше, и ти обичаше иноцитѣ и служителитѣ на божията църква заради тѣхнитѣ молитви, и се надѣваше за отплата отъ Бога, въ което не се излѣга, като показа добъръ плодъ.

Не презирай онѣзи, които днесъ празднуватъ (твоята) паметъ, но (застѣпи се) съ молитви къмъ Владиката (небесенъ) да имъ се дари обиленъ животъ и отъ всѣко зло да се избавятъ и да получатъ вѣченъ животъ и като стоишъ на небесата предъ Владиката, отче Петре, не презирай този, който ти въздава тази възхвала.

Сѣга, съборе на правовѣрнитѣ, който (си се) събралъ днесъ въ честния домъ на пресветия отецъ, да пѣемъ пѣсни на стройни гласове на тогова, който е прославилъ нашия Богъ Христа, и весело съ радостъ да го възхвалимъ, като кажемъ: Радвай се, човѣче на небесата и земни ангеле, — и още: Радвай се, като не преставаме да зовемъ къмъ тебе, света царска главо. Радвай се, помощниче топли и застѣпниче, цѣлителю на душитѣ и тѣлата на твоитѣ люде; избави ни отъ страсти и противни беди и внезапна смъртъ, моли Владиката и Бога, свети отче Петре.

XXIII. ИЗЪ БЕСЕДАТА НА ПРЕСВИТЕРЪ КОЗМА

Сѣтъ бо єретници нѣкиѣ а́кы ѡвѣдѣ образомъ. кроуци
и смиренїи. молчаливи. блѣди^ж сѣтъ видѣти ѡ лицемѣ
наго пося. сѡвесе сѣа не рекуть не смѣютъ са грохо-
то^ж не ѡплзѣютъ сѣ. храни^т са ѡ зора и вса твора^т
нѣкиѣ. мѡкорь^ж не рознати и съ правокрѣпными хрѣтїи.
нѣзтр^ж соутъ воци и хыщници мѡко^ж реуе гѣ. кидаше
во уацѣ толко^ж и такое и хъ смиренїе. и мнѣше а право-
верны сѣца и моцны направити на спїиѣ. прианжѣю^т са
кни^и и възрашѣю^т и хъ ѡ спїи^и души. ѡни^и подобнѣ
волкъ. хотѣхъ агнѣа взати. сперва потѣхѣютъ са козды-
шѣи и съ смиренїемъ ѡбѣщѣваю^т и провѣдѣше са тво-
ратѣ сѣцаа на небеси^и и гдѣ оуѣратъ уака проста сѣца
и грѣхѣа тѣ же сѣютъ плекелѣи оуѣненїа своего. хѣлаше
предѣнѣа оуѣстави сѣти^и цркви^и. еже прѣжѣ понѣдѣи
скажѣу.

Всички заповѣди на Господа нашъ Исуса
Христа сѣа дивни и скѣпи за онѣзи, които ги по-
читатъ, защото сѣа казани заради нашето спасение.
Ако, прочее, и да се отдалечаваме отъ Неговитѣ
заповѣди, но Той всѣкога, като чадолюбивъ отецъ,
търпи нашата злина, като не иска никого да по-
губи, но, като желае възвръщането на всички насъ
къмъ Себе си и (нашето) спасение, ни говори и ни
учи, едни чрезъ светото Евангелие, други чрезъ
светитѣ мѣже, да не попаднемъ въ еретическия
ровъ. „Всѣки грѣхъ и хула, рече Господь, ще се
прости на човѣцитѣ, а който каже хула противъ
Светия Духъ, не ще му се прости нито въ сегаш-
ния вѣкъ, нито въ бждещия“¹. Като знае това и изна-

¹ Матей, XII, 31—32.

чалниятъ нашъ врагъ дяволътъ, не престава да съблазнява човѣшкия родъ. Като е наченалъ отъ първия, Адама, и досега не престава да търси да откъсне нѣкого отъ вѣрата, та повече (люде) да бждатъ съ него въ мжкитѣ. И едни прелѣсти да се покланятъ на кумири, други да убиватъ братята (си), други (научи) на прелюбодействие и на други грѣхове. Но като видѣ, че всички тѣзи грѣхове не сж равни на еретичеството, влѣзе първомъ въ Ария, който начена да хули Сина божий, като не Го признаваше равенъ на Отца, но (Го смѣташе) като ангелъ и като подчиненъ Богу, забравяйки за Христа, Който каза: „Азъ и Отецъ сме едно“¹. Така сжщо (влѣзе) и въ Савелия, който начена да слива божеството (Му) — като казваше, че съ тѣло Христосъ е страдалъ на кръста, — и божеството на Света Троица. Македоний пъкъ хулѣше Светия Духъ, като го смѣташе по-доленъ отъ Отца и Сина, а не отъ сжщото божество. Светитѣ отци на никейския съборъ проклеха тѣхнитѣ учения и ги изтрѣбиха изсрѣдъ християнитѣ като плѣвели изъ нива, като се ползуваха отъ помощта на Константина царя (поставенъ) отъ Бога. Имаше и следъ това различни ереси на други мѣста, обаче не за Света Троица, но за създанията божии—едни така, а други иначе бледословѣха. Но ученията на светитѣ апостоли и отци навсѣкжде ги прогонватъ, както се случи въ българската земя въ годинитѣ на правовѣрния царъ Петра, че се яви попъ на име Богомилъ, а споредъ истината да се каже, Богу не милъ, който пръвъ начена да проповѣдва ересъ въ българската земя, за чието бледословие по-нататъкъ ще разкажемъ.

Господъ, като знаеше предварително, че всрѣдъ хората ще се явятъ съблазни, предрекълъ ни е

¹ Иоанъ, X, 30.

всичко и ни е научилъ, като казва: „Съблазни трѣбва да дойдатъ“¹, но за да се явятъ избранитѣ. Но има нѣкои, които не приематъ съ услада тѣзи думи. Тѣмъ никога не ще се прости грѣхътъ, ако не се покаятъ. За тѣхъ сега ми предстои да говоря. Желаяхъ и да замълча за тѣхъ, поради многото тѣхни бледословия, но се боя отъ по-голѣмо осжждане, когато, ако ние мълчимъ, нѣкой се съблазни отъ тѣхното прелѣщение и „погине немощниятъ братъ при нашето разумение, за когото е умрѣлъ Христосъ“². Затова се одързостявамъ чрезъ моята творба, съ упование въ богатството на Господа нашъ, че може да разясни нашия езикъ, за изобличение на врага на Христовия кръстъ. За тѣхъ и блажениятъ Павелъ пишеше на филипянитѣ, говорейки: „Пазете се отъ псета, пазете се отъ разколъ, пазете се отъ злодѣлатели“³. „Много пжти ги назовавахъ, сега и съ плачъ ви казвамъ, че сж врагове на кръста Христовъ; тѣхниятъ край е погибель“⁴. Азъ, като начевамъ да изобличавамъ тѣхнитѣ слова и дѣла, мисля, че и въздухътъ се осквернява отъ тѣхнитѣ дѣла и думи, но заради христолубивия народъ ще изложя лукавитѣ тѣхни речи, та никой да не попадне въ тѣхнитѣ мрежи, но, като разбератъ тѣхното прелѣщение, да се пазятъ отъ тѣхното учение. „Понеже всѣко дърво, рече Господъ, отъ неговия плодъ ще се познае“⁵.

Еретицитѣ сж извѣнъ на видъ като овци: кротки, смирени и мълчаливи; бледни изглеждатъ отъ лицемѣрния постъ; такива слова не ще продуматъ, не се смѣятъ громко, не се гордѣятъ, пазятъ се отъ погледъ и вѣншно правятъ всичко, та да не бждатъ

¹ Матей, XVIII, 7.

² I Корин., VIII, 11.

³ Ср. Филип., III, 2.

⁴ Ср. Филип., III, 1 8—19.

⁵ Лука, VI, 44.

различени отъ правовѣрнитѣ християни. „Извжтре сж вълци и хищници“, както рече Господь¹. Като виждатъ хората това тѣхно смирение и ги мислятъ за правовѣрни и способни да (ги) насочватъ къмъ спасение, приближаватъ се къмъ тѣхъ и ги питатъ за спасението на душата. Тѣ, подобно на вълка, който иска да грабне агнето, отначало се преструватъ, като въздишатъ и съ смирение отговарятъ и се показватъ, че знаятъ онова, което е на небесата, и гдето съзратъ простъ и невежъ човѣкъ, тамъ посѣватъ плѣвелитѣ на своето учение, като хулятъ предаденитѣ на светитѣ църкви наредби, за което ще кажа по-нататъкъ.

Но, о христорлюбиви народе, никой отъ васъ да не имъ бжде другаръ: Христови врази ще бждете. Усърдствувайте въ четенето на светитѣ книги, за да не влѣзете въ безконечнитѣ мжки. Защото много прелѣщения и много неправда изникна на земята, които не е възможно да избѣгнатъ онѣзи, които живѣятъ въ леностъ. Зарадъ насъ слѣзе отъ небесата Господь и ни изяви своята воля, та, като живѣемъ споредъ Неговитѣ заповѣди, да се избавимъ отъ лютитѣ мжки. Затова да се насочимъ къмъ добри дѣла, та да не се изпълни за насъ казаното отъ Господа: „Ако не бѣхъ дошелъ и не бѣхъ имъ говорилъ, грѣхъ не биха имали, но сега нѣматъ оправдание за грѣховетѣ си“².

* * *

Но, о търпеливий Боже, докога ще гледашъ човѣшкия родъ, който толкова Те разгнѣвява, защото наистина (еретицитѣ) сж по-горчиви и по-мерзски отъ бѣсоветѣ. Защото кой бѣсъ нѣкога се е противилъ на божеството или е дрѣзналъ да хули божията тварь, както еретицитѣ? Какво, прочее, го-

¹ Ср. Матей, VII, 15.

² Иоанъ, XV, 22.

ворятъ, че не Богъ е сътворилъ небесата, нито земята, нито всичко видимо? Понеже наистина сж слѣпи и глухи, не разумяватъ онова, което говори Иоанъ Богословъ: „Въ начало бѣ словото и словото бѣ отъ Бога и Богъ бѣ словото; всичко чрезъ него стана и безъ него не стана нищо отъ онова, което е станало“¹. Павелъ сжщо разказва, като казва: „Отъ Бога бѣха създадени всички нѣща, които сж на небесата и които сж на земята, видими и невидими, или престоли, или господства, или началства, или власти; всички сж отъ Него и за Него сжществуватъ“². И отново сжщиятъ преблаженъ Павелъ заедно съ Давида въззова къмъ Бога съ думитѣ: „И въ началото Ти, Господи, си основалъ земята, и дѣло на Твоята рѣка сж небесата“³. И много пжти светитѣ пророци и апостоли и други проповѣдници разказватъ, че Богъ е творецъ на всичко видимо и невидимо. Що ли говоря за праведниците? Попитай било варваринъ, било невежа, било и самия този дявола, кой е творецъ на всички видими и невидими нѣща, и ще кажатъ този и този. Защо си толкова простъ, човѣче, що може нѣкъде да бжде безъ божия повеля? А вамъ, еретици, кой ви научи, че Богъ не е сътворилъ всички тѣзи твари? Но горко на вашето невѣрие, защото огнь събирате на своитѣ глави.

А за кръста Господенъ тѣзи, като се подаватъ на съблазнь, говорятъ: Какъ да му се кланяме? Евреитѣ разпнаха на него Сина божий, та (поради това) повече неприятенъ е кръстътъ Богу. И поради това учатъ своитѣ да го ненавиждатъ, а не да му се кланятъ, като казватъ, че ако нѣкой би убилъ царевия синъ съ дърво, може ли това дърво да бжде приятно за царя? Така сжщо билъ

¹ Иоанъ, I, 1, 3.

² Колос., I, 16, 17.

³ Евр., I, 10; Псалми, CI, 26.

и кръстътъ Богу. Но, о ненавистъ на дявола къмъ човѣшкия родъ, въ каква пагубна пропастъ този го е въвелъ! Както нѣкога и евреитѣ, като четѣха пророчествата не разбираха онѣзи, които говорѣха за страданията Господни. Ако и всѣкидневно да четѣха пророческитѣ книги, сами станаха убийци на Христа, като мислѣха да погубятъ безсмъртния. Така и еретицитѣ винаги четатъ Господнитѣ и апостолски слова, но не разбиратъ казаното въ тѣхъ. И вѣрно блажениятъ Павелъ ги нарича погинали, като говори: „Словото за кръста е безумство за погиващитѣ, а за насъ, които се спасяваме, е сила божия“¹. И другаде: „А на мене пъкъ, рече, да не се хваля, освенъ съ кръста на Господа нашъ Исуса Христа“². Бихъ, прочее, показалъ и отъ други книги, че е достоенъ за почитъ Господниятъ кръстъ, но еретицитѣ нѣматъ вѣра.

Кой християнинъ, прочее, не се просвѣщава чрезъ кръста Господенъ? Кой не се радва, като вижда да стоятъ кръстовете по високитѣ мѣста, по които по-рано хората принасяха жертви на бѣсове, като колѣха своитѣ синове и дѣщери? Кой, като попадне въ нѣкаква напасть и като направи кръстенъ знакъ на лицето си и на сърдцето, не се избавя отъ злото?

За комкането. Що, прочее, говорятъ за светото комкане? Комкането не било извършвано по божие повеление, нито е, както вие говорите, тѣло Христово, но е като всѣка и то проста храна, нито пъкъ, думатъ, Христосъ е създалъ литургията. Поради това и ние не го почитаме. Но колко голѣмо е тѣхното заслѣпление, колко голѣмо е тѣхното окаменение!

¹ I Корин., I, 18.

² Галат., VI, 14.

Кажи ми, о безбожни еретице, за какво говорѣше Господъ на апостолитѣ, като имъ даваше хлѣбъ, съ думитѣ: „Вземете и яжте, това е моето тѣло, разломено за васъ, за опрощение на грѣховетѣ“. Така и като държеше чаша въ пречистата Си ржка и я даваше на ученицитѣ съ тѣзи думи: „Пийте отъ нея всички. Това е моята кръвъ, изливана за мнозина“¹.

За това вече, еретици, ясно съмъ ви показалъ не съ свои думи, но отъ светото Евангелие и Апостола, че светото комкане не е проста храна, както вие мислите, но самото пречисто тѣло на Господа нашъ Исуса Христа. Както, прочее, (Богъ) и преди каза, когато създаваше тази тварь: „Да бжде свѣтлина!“ И се яви свѣтлина. „Да бжде небе!“ И се създаде небе. „Да бжде земя и всичко на нея!“ И въ сѣщия часъ всичко се създаде, както разказватъ божественитѣ книги. Така сѣщо и сега Светиятъ Духъ, съ своята сила, превръща този хлѣбъ на тѣло Господне и тази чаша на кръвъ, както ни предадоха въ Писанията светитѣ мъже, които сж били самовидци на божиитѣ тайни.

Еретицитѣ, като слушатъ онова, което апостолъ Павелъ е казалъ за кумиритѣ: „Не ни подобава да се повинуваме на злато или сребро, сътворено отъ човѣшко изкуство“², мислятъ, окаянитѣ, че е речено за иконитѣ. И като си намиратъ причина въ това слово, не се кланятъ самоволно на иконитѣ, но поради страхъ людски и въ църква ходятъ, и кръстъ и икона цѣлуватъ, както ни разказватъ онѣзи отъ тѣхъ, които сж се обърнали къмъ нашата истинска вѣра, и признаватъ: „Всичко това вършимъ заради човѣцитѣ, но не отъ сърдце, а въ тайна приеъмъ своята вѣра“.

¹ Ср. Матей, XXVI, 26—28; I Корин., XI, 24—25.

² Ср. Деяния, XVII, 29.

А ние, правовѣрнитѣ люде, като виждаме образа Господенъ, изписанъ на икона, въздаваме ржце къмъ него и въздъхваме издълбоко, и очитѣ на ума като насочимъ въ небесата до единосщ-ния съ Отца и съ Светия Духъ, въззоваваме съ думитѣ:

Господи Исусе Христе, Който въ този образъ си се явилъ на земята зарадъ нашето спасение и пожела по Своя воля да се пригвоздятъ на кръста Твоитѣ ржце, и ни даде Своя кръстъ за прогонване на всѣки врагъ, помилуй насъ, които се уповаваме на Тебе. Когато пъкъ видимъ икона на света Богородица Мария, то сжщо и къмъ Нея изъ дълбинитѣ на сърдцето въззоваваме съ думитѣ: Пречиста Богородице, не забравяй насъ, Твоитѣ люде, защото Тебе имаме застѣпница и помощъ на грѣшния и чрезъ Тебе се надѣваме да получимъ опрощение на грѣховетѣ, и прочее. Когато видимъ образа на който и да е светия, сжщото говоримъ: Божий светецъ (като кажемъ името), който си пострадалъ за Господа, имашъ дръзновение предъ Владиката (небесенъ), моли се за мене, да се спася чрезъ твоитѣ молитви.

Видишъ ли, еретико, че лъжливи и измамни сж твоитѣ слова, които говоришъ, като казвашъ, че подобни сж на елинитѣ онѣзи, които се кланятъ на икони? Когато се кланяме на иконата, не на шара, нито на дъската се кланяме, но на оно-гова, който е ималъ този образъ; той тамъ ще бжде изобразенъ съобразно съ това, какъвто е билъ на видъ, или старъ, или младъ. Сжщо както жена доброумна и която обича своя мжжъ, когато този заине на дългъ пжтъ, като вижда въ своята кжща одеждата мжжова или пояса, взима я въ ржка, цѣлува я и я слага къмъ очитѣ си, не защото обича пѣстротата на одеждата, но защото ще се каже, че е отъ нейния любимъ. Така и ние, христолубивитѣ християни, ако намѣримъ нѣкакъвъ платецъ отъ

одежда, въ която божий угодникъ е страдалъ, или кость отъ неговото тѣло, или прѣстъ отъ гроба му, то къмъ всичко това се отнасяме съ почитъ, и, като го вземеме съ страхъ, цѣлуваме го съ обичъ. Но не прѣстъта, нито плата почитаме, а онзи светия, по-скоро Христа, Когото той е угодилъ, както говори божествениятъ Давидъ: „За мене много почетни бѣха Твоитѣ другари, Боже“¹.

* * *

Виждате ли, братя, колко ги е поразилъ дяволътъ, та отхвърлятъ светото кръщение и се гнусятъ отъ кръщаванитѣ младенци. Ако пъкъ имъ се случи да видятъ младо детенце, то като отъ зълъ смрадъ се гнусятъ, отвърщатъ се, плюятъ, като се извърщатъ, бидейки сами смрадъ за ангелитѣ и човѣцитѣ. Но даже и да искатъ да (ви) излъжатъ, казвайки, по своя обичай: „Християни сме“, не имъ вѣрвайте. Лъжливци сж, както и тѣхниятъ отецъ дяволътъ. И какъ искатъ да се назоваватъ християни, безъ да иматъ попове, които да ги кръщаватъ, нито зачитатъ самото кръстно знамение, нито пѣятъ попскитѣ молитви, нито почитатъ поповетѣ. Но ако има нѣкъде попъ, попадналъ въ тѣхната вѣра, то всичко наше е отхвърлилъ. Ако нѣкой пъкъ се придържа, то е поради страхъ отъ земнитѣ власти, но умътъ и любовта му далече отъ предадения ни отъ светитѣ църкви законъ блуждайтъ. Защото малкитѣ деца сж чисти и безпогрѣшни. Слушаме, какво самъ Господъ говори за тѣхъ на апостолигѣ: „Оставьте децата и не имъ прѣчете да дойдатъ при мене, защото на такива е царството небесно“². И пакъ: „Ако не се обърнете и не бждете като деца, не можете да влѣзете въ царството божие“³. Еретицитѣ толкова се възнесоха

¹ Псалми, СХХХVIII, 17.

² Матей, XIX, 14.

³ Матей, XVIII, 3.

въ своето високоумие, повече отъ онзи фарисей, та смѣтатъ недостойни да бждатъ принасяни при тѣхъ и младенцитѣ, които Господь нарече чисти, но, като се гнусятъ отъ тѣхъ, отвръщатъ се и имъ даватъ все нови имена. Отъ голѣмата своя простота ги назоваватъ и мамончета, като мислятъ, че (ги) наричатъ дяволчета; богаташчета ги наричатъ: защото Мамонъ е богатство. „Създайте си, рече Господь, приятели отъ несправедния Мамонъ“, — което значи: дайте на беднитѣ отъ вашитѣ домове, „за да ви приематъ въ вѣчнитѣ селения“¹.

* * *

Слушаме, прочее, че и нѣкои отъ нашитѣ вѣр- ни се мамятъ относно законната женитба и не вър- шатъ дѣла, достойни за спасението на онѣзи, които живѣятъ въ това творение, сиречь въ свѣта. Други пъкъ странствуватъ и не по закона се подстригватъ, отиватъ въ Иерусалимъ, други въ Римъ и въ оста- налитѣ градове, и така, като поскитатъ, възвръщатъ се въ своитѣ домове, разкайвайки се за безумния трудъ. И едни отъ тѣхъ взиматъ (отново) своитѣ жени, ставайки за смѣхъ на човѣцитѣ; други не хвърлятъ отъ рамене черното расо, бидейки въ ума си далече отъ него. Други пъкъ прехождатъ отъ дома (си) въ чуждитѣ домове и не затварятъ своитѣ уста отъ многоглаголствуване, като разказватъ и правятъ сравнения съ онова, което е по другитѣ земи; съ това желаятъ да бждатъ прославени отъ човѣцитѣ. Други пъкъ извършватъ и по-горчиви нѣща.

Казвамъ това, не за да хуля иночеството, да не даде Богъ! Защото всичко узаконено отъ Бога е свето. Искашъ ли да бждешъ иннокъ и да взе- мешъ кръста, нареченъ на Исуса Христа, вземи и стой въ своята кжца, което значи крепко да тѣрпишъ

¹ Лука, XVI, 9.

напаститѣ, идещи отъ Бога и човѣцитѣ, безъ да роптаешъ, безъ да похулвашъ онзи, който причинява напастъта, да не завиждашъ, да не ревнувашъ, да не лукавствувашъ, като се пазишъ отъ всѣко зло дѣло и слово и мисль, — това значи да вземешъ кръста Господенъ, това значи да се отречешъ отъ себе си, това значи да ходишъ по следитѣ на Господа. „Който иска, рече, да върви следъ Мене въ царството небесно, нека се отрече отъ себе си и да вземе своя кръстъ и да върви следъ Мене“¹.

Ако пъкъ и на тѣзи слова нѣкакъ прекословишъ и казвашъ: Не е възможно на тѣзи, които живѣятъ въ този свѣтъ, да се спасятъ, понеже трѣбва да се грижатъ насила за жена и деца, да се отдаватъ и на работа на земнитѣ власти, а и (да търпятъ) всѣкаква пакостъ отъ дружината и насилие отъ старейшинитѣ. Но и това да знаешъ, брате, че много простота има въ тебе, та затова така говоришъ. Но послушай да ти кажа, не отъ себе си, но отъ светото Писание, че нѣщо нестройно вършишъ, като не напускашъ онѣзи, които се уповаватъ на тебе и се прехранватъ отъ тебе... Ако ли имашъ денемъ да работишъ на земни власти, както го казвашъ, или друго те възспира отъ божитѣ молитви, или нищета, или наредби човѣшки, не се оплаквай отъ това, но по-скоро изпълнявай добре поржчаното ти, като очаквашъ отъ Бога да получишъ награда за това споредъ твоя трудъ, както и по-горе ти показахме отъ светитѣ книги. И ако имашъ време презъ нощъта, колкото и презъ деня, раздѣли го споредъ силитѣ (си): отдѣли една частъ за покой на тѣлото, а друга за служба Богу. Не на едно мѣсто се ограничава Богъ, но както рече божествениятъ Давидъ: „На всѣко мѣсто на Неговото владичество благославяй, душо моя, Господа“². И ако бждешъ възневидѣнъ отъ

¹ Ср. Матей, XVI, 24.

² Псалми, CII, 22.

нѣкого, пакъ не се оплаквай. Защото ако нашиятъ Господъ прие разпятие, и Неговитѣ светии пострадаха отъ жестока смъртъ, бидейки безгрѣшни, колко повече ние, грѣшнитѣ, трѣбва да страдаме, да понасяме люти мъжки. Още Господъ е казалъ: „Блажени сте, когато ви възневидятъ, изгонятъ ви и лъжовно кажатъ противъ васъ всѣкаква лоша дума заради Мене. Радвайте се и се веселете, защото голѣма е вашата награда на небето“¹. „Чрезъ много скѣрби, рече апостолътъ², трѣбва да влѣземъ въ царството небесно“. Но азъ, каза, съмъ богатъ, искамъ да страдамъ въ манастиръ и да спася своята душа, като живѣя въ нищета, а тукъ, въ свѣта, не може човѣкъ да се спаси: защото апостолътъ казва: „Не обичайте този свѣтъ и онова, което е въ него“. Но ако не знаешъ, човѣче, за какво е речено това, то послушай Иоана Богослова, да ти покаже, какво повелява да не се обича: „Ако нѣкой, казва, обича този свѣтъ, нѣма въ него божия любовъ, защото всичко, което е въ този свѣтъ, е похоть плътска, и похоть на очитѣ, и житейска гордостъ, не е отъ небесния Отецъ, но е отъ този свѣтъ“³.

* * *

За вѣрата. Не казваме свои слова, но проповѣдваме Христовото учение. Тѣй като въ Христа сме кръстени, нека се вслушаме въ Христовото учение. За да не бждемъ осждени заедно съ еретици и евреи, трѣбва да следваме светитѣ слова на великия и преславния въ учението нашъ учителъ и апостолъ Павла. Заедно съ него да въззовемъ, казвайки: „Проклетъ да бжде всѣки, който не пребждва въ всички законни книги на Писанието, за да ги изпълнява. Ако, рече, и ангелъ да ви въвести не така, както ние ви благовестихме, проклетъ

¹ Матей, V, 11-12.

² Деяния, XIV, 22.

³ I Иоанов., II, 15-16.

да бжде¹. Така и ние сме длъжни съ него да викнемъ велегласно: Който не обича Господа нашъ Исуса Христа, да бжде проклетъ. Който не вѣрва въ светата и неразлжчна Троица, да бжде проклетъ. Който не смѣта, че светата комка е самото тѣло и кръвъ Христова, да бжде проклетъ. Който не се моли съ упование на светата Богородица Мария, да бжде проклетъ. Който не се кланя съ упование на честния кръстъ Господень, да бжде проклетъ. Който не цѣлува съ страхъ и любовъ иконитѣ на Господа и на Богородица и на всички светии, да бжде проклетъ. Който не почита евангелскитѣ и апостолскитѣ слова, да бжде проклетъ. Който твърди, че светитѣ пророци сж пророчествували не по Духъ Свети, а отъ свой умъ, да бжде проклетъ. Който не почита всички светии, нито се кланя съ любовъ надъ мощитѣ имъ, да бжде проклетъ. Който хули светата литургия и всички молитви, предадени на християнитѣ отъ апостоли и свети отци, да бжде проклетъ. Който не вѣрва, че всички видими и невидими твари сж сътворени отъ Бога, да бжде проклетъ. Който своеволно извращава евангелскитѣ и апостолскитѣ слова, а не се придържа, както сж установили светитѣ мъже, да бжде проклетъ. Който не изпълнява богодадения на Мойсея законъ, но отъ себе си нѣкакъ бледослови, да бжде проклетъ. Който не вѣрва, че църковнитѣ санове сж наредени отъ Господа и апостолитѣ, да бжде проклетъ. Който приема лукаво, а не съ цѣла мисль това правило, да бжде проклетъ. Който хули честната женитба и богатитѣ, които носятъ съ благоговение брачнитѣ одежди, да бжде проклетъ. Който хули онѣзи, които ядатъ месо и пиятъ вино по закона и казва, че сж недостойни поради това да влѣзатъ въ царството божие, да бжде проклетъ.

¹ Ср. Галат., 1, 8; III, 10.

* * *

За богатитѣ. Ти си богатъ, всичко напълно имашъ — Стария и Новия Заветъ и други книги, изпълнени съ обяснителни слова и всѣкакви речи, и самъ всички знаешъ, само едно още не си научилъ: да положишъ душата си за своитѣ братя. Защо затваряшъ спасителния пѣтъ предъ очитѣ на човѣцитѣ, като криешъ божественитѣ слова отъ своитѣ братя? За това тѣ сж написани, та и тѣ да се спасятъ чрезъ тѣхъ, а не (тѣзи книги) да бждатъ разяждани отъ плесень и да сж храна на червеи. Ако въ нѣкои книги си прочелъ, че божественитѣ слова трѣбва да се криятъ отъ братята (ти), то тѣзи книги наистина сж достойни не само да бждатъ разяждани отъ плесень и червеи, но и да бждатъ изгорени въ огънь, понеже учатъ въ несъгласие съ Господа и съ Неговитѣ светии, и ще те изгорятъ въ вѣченъ огънь. Не крии, човѣче, божииѣ слова отъ онѣзи, които желаятъ да ги прочетатъ и препишатъ, но се радвай, да се спасятъ чрезъ тѣхъ твоитѣ братя. Не затова сж писани тѣ, да ги криемъ въ сърдце или въ дома. Не затваряй царството божие за онѣзи, които искатъ да влѣзатъ. Не погребвай божия бисеръ въ своето скжперничество и алчностъ. Не полагай запалена свѣщъ подъ одъръ и крина, защото ни повели Господъ¹ да я притѣкнемъ на свѣщникъ, та всички да видятъ божията свѣтлина.

* * *

Въ Господа, свети отци и пастири и всѣки човѣкъ, който прочете тази книга, ви моля и за това: Никой да не обръща внимание на моята простота и на моето безумие: „Защото Духъ (Свети) диша, гдето иска“. Но повече прославете и хвалете предивния Богъ, Който и въ мене, както и въ Валаа-

¹ Матей, V, 15.

мовия оселъ, вложи човѣшко слово, и чрезъ песъ говорй на соломянитѣ, обличавайки тѣхното безсрамие. Знаете, прочее, знаете, братя и отци, които ме познавате, че азъ съмъ простъ и неукъ. Затова, ако тѣзи нѣща би казалъ философъ или нѣкой художникъ, то нѣкой безумно би казалъ, че не е отъ Бога това учение, но отъ ума на художника. Нито пъкъ нѣкой да се поблазни по мене, като помисли, че нѣщо голѣмо съмъ извършилъ и съмъ получилъ този даръ да поучавамъ, но, всички да славимъ всѣкога Светия Духъ, покланяемъ въ Троица, Който не презира своитѣ роби, но всѣкога всичко тукъ казва, вдъхва въ когото желае, не само въ вѣрнитѣ, но и въ езичниците, като при- влича всички къмъ Себе си за слава, както е писа- но за влѣхва Валаама: „Духъ божий, рече, бѣше върху Валаама“¹, който предсказа всрѣдъ злитѣ и невѣрни люде за рождеството на Господа, казвайки: „Ще изгрѣе звезда отъ Якова и ще се издигне чо- вѣкъ отъ Израиля“, човѣкъ по плътъ, Богъ по бо- жество, Исусъ Христосъ Господъ нашъ, Комуто слава съ Отца и съ Светия Духъ сега и винаги и въ непроходность и навѣки вѣковъ. Аминъ.

¹ Числа, XXIV, 2, 17.

XXIV. ИЗВАДКИ ИЗЪ ХРОНИКАТА НА СИМЕОНА ЛОГОТЕТА

Кроум же, Българ'ския кнзъ, написа къ нему о мирѣ, проса и многы дани; съ же, злыя съвѣты послоушавъ, не приде мира. Съи бѣ въ всемъ благъ и кротокъ бѣ, на оуправленіе же и на радъ до конца не исправленъ и порабощенъ соуетнымъ члч'кымъ съвѣтомъ и не храбымъ. Тѣмъ же, воевавшоу емоу на Българы и съ великожъ побѣдоу възвращшоуся и посрамленъ, поставѣтъся Лъвъ, патрикѣ и вѣвода въсточныи, ꙗ людіи и болѣръ царь на поли тривоуналѣи. Се же Михайль оуслышавъ и въ инѣчьскыи образъ съ женожъ и съ чады облякъся, въ сѣщимъ близъ Цариграда островъ Платосъ затварѣтъся, въ немже и скончася...

[Константинъ IV, 668—685].

[681 г.]. При сѣщия този царь българскыи народъ, като дойде и се отлжчи отъ своитѣ единоплеменници, посели се по хълмоветѣ и планинитѣ при Варна. Царьтъ, като чу това, съ кораби и войска отиде противъ тѣхъ. Българитѣ, като видѣха внезапно това и се отчаяха отъ своето спасение, прибѣгнаха въ нѣкаква крепость и се оградиха. Тѣй като гърцитѣ не можеха да наченатъ бранъ съ тѣхъ поради хълмоветѣ и укрепеностъта на мѣстото, възгордѣ се онзи скверенъ народъ. Случи се, че и царьтъ зле пострада отъ ногоболие и се завърна въ Месемврия, като поржча на своитѣ воеводи да ги подмамватъ и така съ нѣкаква хитрость да ги извлѣкатъ вънъ. Но конната войска, като помисли, че царьтъ бѣга, взе да бѣга безъ никой да я преследва. Като видѣха това българитѣ, впустанаха се следъ тѣхъ и мнозина съсѣкоха. И

отъ тогава, като дойдоха и се засилиха, завзеха (тая земя) и, като се разпространиха, опленяваха гръцката земя. Поради това, като биде принуденъ, царьтъ се помири съ тѣхъ и обеща да имъ дава установенъ данѣкъ, за срамъ на гърцитѣ, поради нашитѣ грѣхове, понеже онзи, който направи всички да му се повинуватъ, отъ погански и скверенъ народъ бѣ победенъ и самъ му се повини.

Императоръ Юстинианъ II Ринотметъ [685—695, 705—711].

[687 г.]. Наруши и мира съ българитѣ и, като се отправи на походъ къмъ западнитѣ области, покори голѣми множества отъ българитѣ, едни съ война, а други съ слово, и се завърна. Отъ тѣхъ избра 30,000 и образува войска, като ги нарече „отбрани люде“. Той ги въоръжи и ги взе при себе си, и, като се уповаваше на тѣхното съюзничество, наруши, поради своето безумие, съществуващия между гърци и агаряни миръ и, като взе своитѣ „отбрани люде“ и останалата войска, отправи се къмъ Севастополъ. Тамъ пристигнаха и агарянитѣ и го молѣха да не нарушава онова, което бѣ установено съ клетви, понеже Богъ ще бжде сѣдия и отмѣстителъ. Царьтъ не прие мира, но се опълчваше за бранъ. Веднага агарянитѣ разгърнаха хартията съ мирния договоръ и я набучиха на копие, устремиха се противъ гърцитѣ и, като стана сражение, прибѣгнаха 20,000 отъ българитѣ къмъ агарянитѣ. И така гърцитѣ бѣха зле победени и избити безчислено множество, правосъдието и победата премина къмъ враговетѣ, като поука за това да не се престѣпватъ божественитѣ клетви, даже и когато сѣж къмъ врагове и невѣрници. Царьтъ, като избѣга и дойде до приморието, наречено Левкатъ, съ голѣмъ срамъ и поражение, избѣ останалитѣ 10,000 отъ българитѣ. Оттогава агарянитѣ още повече се освирепиха и, като имаха помощта на при-

бѣгналитѣ при тѣхъ българи, твърде много опленяваха гръцката земя. Когато царьтъ дойде въ Цариградъ, случи се слънчево затъмнение, та и звездитѣ да се видятъ.

[704/5 г. Авторътъ разказва за бѣгството на сваления отъ престола императоръ Юстинианъ II Ринотметъ отъ царството на хазаритѣ въ Херсонъ къмъ устието на рѣка Дунавъ, гдето той претърпѣлъ силна морска буря].

Като се спаси отъ бурята, изпрати при Тервеля, българския князь, молейки за помощъ отъ него, за да си възвърне прародителското царство, като му обещавахе и много дарове да му даде. Този не само помощъ, но и себе си му даде и, ведно съ него, отиде противъ Цариградъ съ голѣма войска. Юстинианъ влѣзе по водопровода [въ столицата] съ малцина отъ своитѣ люде, благодарение на предателството на нѣкои отъ гражданитѣ, и излѣзе въ света Анна, на мѣстото, названо оттогава, поради него, „Второ“ и влѣзе въ двореца, който се намира въ Влахернитѣ, като си завзе своето царство. Аписмаръ [сиречь императоръ Тиберий III], като узна това, избѣга въ Аполониада.

Второ Юстинианово царство. Юстинианъ, като прие царството за втори пжтъ, царува шесть години, даде много дарове на Тервеля и, като отрѣза отъ гръцката земя, даде му днесъ назоваваната Загория.

[708 г.]. Като наруши мира съ българитѣ, воюва срещу тѣхъ и, бидейки победенъ, избѣга въ нѣкаква малка крепость и тамъ, като подсѣче жититѣ на конетѣ и се качи на ладия, съ срамъ дойде въ Константиновия градъ.

[712 г. За времето на императора Филипикъ Варданъ, който царувалъ презъ 711—713 гг.].

При него и българитѣ, като оплениха даже и до Златнитѣ Врата, се завърнаха.

[Презъ 717 г. арабитѣ обсадили Цариградъ по суша и по море. Българитѣ помогнали на византийцитѣ въ борбата имъ противъ страшнитѣ врагове. Арабитѣ презимували при града, но напролѣтъ ги поразила чумна болестъ и гладъ и погинало голѣмо множество отъ тѣхъ. Останалитѣ воювали съ българитѣ въ Тракия, но загубили, споредъ нѣкои сведения, двадесетъ и две хиляди души отъ своята войска].

Като наченаха бранъ съ българитѣ въ Тракия, избити бѣха преголѣмо множество отъ тѣхъ. Когато (арабитѣ) си отидоха отъ Цариградъ, на 15 августъ, духна силенъ вѣтъръ и едни въ Прикониса, а други въ други крайбрѣжия погинаха, а върху останалитѣ изведнажъ излѣзе пагубенъ градоносенъ облакъ съ силенъ вѣтъръ и всички потоци. Спасиха се по чудо отъ хиляда и осемстотинъ кораба само петъ ладии, които и възвестиха на своитѣ гръцката победа и своята пълна погибель.

[718 г.]. Патрициятъ Никита Ксилинитъ, заедно съ други патриции, като привлѣкоха съ писма и много богатства Тервеля, българския князь, подтикнаха го да излѣзе противъ Льва [сиречь императоръ Львъ III, който царувалъ презъ 717—740 гг.]. Нѣкои отъ българитѣ, обаче, ги предадоха, като известиха на царя, а той погуби всички чрезъ посичане съ мечъ.

[Около 755 г. Авторътъ говори за императора Константина V Копронимъ, царувалъ отъ 741—775 год., когото той, поради неговата иконоборска дейность, нарича „мжчителъ“, сиречь „тиранинъ“, както се чете въ гръцкия текстъ].

Мжчителтъ, като узна, че сарацинитѣ воюватъ помежду си, отправи се къмъ Сирийскитѣ страни и завзе Германикея и Теодосиуполъ и Мелитина и пороби всички тамошни жители. И поради тази причина на мора, той, като взе своитѣ сродници еретици — арменци и сирийци, пресели ги въ Византия и въ Тракия; тѣ и досега поддържатъ ересъта на мжчителя.

[Следъ 763 г. Императоръ Константинъ V Копронимъ].

Воюва и противъ българитѣ по суша и по вода и, като ги победи, влѣзе въ града (Цариградъ), въоръженъ съ вражескитѣ оржжия и водещъ въ триумфъ вързани плененитѣ българи...

Царьтъ, като се отправи противъ българитѣ по суша и по море, пристигна при Тутхонъ [Анхиало]. Духна силенъ вѣтъръ и корабитѣ се разбиха. Като узнаха това, българитѣ наченаха бранъ съ него и той, бидейки зле победенъ, се завърна посраменъ. Даже и до днесъ въ Тутхонъ лежатъ коститѣ на избититѣ и сж явенъ показъ за поражението...

Бѣше си спечелилъ приятели между българитѣ, които му съобщаваха всички решения на своя князь. Тѣ му известиха и това, че българскиятъ князь изпраща войска, за да оплени Верзития. Царьтъ, като се престори, че събира войска срещу арабитѣ, и изпрати при българитѣ за миръ, събра цѣлата войска заедно съ отредитѣ, нападна българитѣ не предупредено и, като ги разби, спечели голѣма победа. Като се завърна въ града и извърши победно шествие, нарече тази война „храбростъ“, понеже никой не бѣ му се съпротивлявалъ и нито единъ грѣкъ не бѣ убитъ. Българскиятъ князь Телерихъ, като разбра, че царьтъ узнава неговитѣ решения отъ собственитѣ му люде, писа му съ хитростъ: „Мисля да бѣгамъ и да дойда при тебе, та чрезъ мене да покоришъ цѣлата българска земя. Но из-

прати ми оѣщание за невредимостъ и ми съобщи, кои приятели имашъ тукъ, та да имъ се довъря да дойдатъ съ мене“. Той, обладанъ отъ лекомислие и безумие, извести онѣзи, които го осведомяваха за решенията (на княза). А този, като ги узна, предаде ги всички на люта смъртъ. Константинъ, когато чу това, оскуба си брадата. Излѣзе отново противъ българитѣ и люто се запалиха неговитѣ бедра и биде обзетъ отъ тежъкъ и силенъ огнь, завърна се на носилка въ Аркадиополъ и, като дойде въ Силиврия и доплува до Кржглия кастель [Стронгилъ], умрѣ духомъ и тѣломъ, като викаше и казваше: „Живъ съмъ предаденъ на огнь, заради Богородица Мария, но отсега да бжде почитана като истинска Богородица“...

[783 год.]. Царица Ирина, като изпрати логотета Ставракия съ много войска противъ българитѣ [славянитѣ], подчини всичкитѣ и ги приведе подъ властта на своето царство. Излѣзе и царьтъ [Константинъ VI, 780—797] съ своята майка въ Тракия съ музикални органи и голѣма войска и стигнаха до Боруи [Стара-Загора]. И, като го застрои, неговата майка го нарече Иринополъ, сиречь Ирининъ градъ; застрои се и Тутхонъ, и се завърнаха съ веселие.

[791 год. Имп. Константинъ VI].

Царьтъ излѣзе противъ българитѣ и, като ги оплени и победи, се завърна.

[796 год.]. Българскиятъ князь Кардамъ писа на царя: „Или ми дай данъ, или ще дойда чакъ до Златнитѣ врата“. Царьтъ, като сложи конски торъ въ кърпа, изпрати му и каза: „Изпращамъ ти данъ, каквато ти подобава. Старъ си и не искамъ да се трудишъ да идвашъ до тукъ, но азъ ще дой-

да при тебе“. И, като събра войска и излѣзе, царьтъ го прогони въ неговата земя.

[811 год.]. Царьтъ [Никифоръ I, 802—811] воюва противъ българитѣ, победи ги силно, та и така назовавания дворъ на тѣхния князь Крума изгори. Когато онзи (Крумъ) му отправи молебни слова и му каза: „Нека ти стигне, царю, това“, той никакъ не прие словата за миръ поради голѣмото свое ненаситство. Варваринътъ, като се разяри за това, загради входоветѣ и изходитѣ на своята земя съ дървени клисури [? прегради !]. Въ два дни събра войска и нападна на царевия станъ, уби него и всички, които бѣха съ него. Като отрѣза главата на Никифора и я повеси на дърво, одра костъта и я обкова наоколо съ сребро, повели да пиятъ въ нея българскитѣ боляри, издевайки се надъ него като ненаситенъ и отхвърлящъ мира Ставракий, синътъ Никифоровъ, царувѣ една година и два месеца. Той биде раненъ въ войната съ българитѣ въ дѣсното бедро и бѣ пренесенъ на носило въ Цариградъ

[812 год.]. Българскиятъ князь Крумъ му писа [на имп. Михаилъ I Рангаве, 811—813] за миръ, като искаше и голѣма данъ. Този (императорътъ), като послуша лоши съвети, не прие мира. Той бѣше благъ и кротъкъ въ всичко, а въ управлението на държавата съвсемъ неизправенъ, подчиненъ на съветитѣ на лекомислени люде и нехрабъръ. Поради това, когато той воювѣ срещу българитѣ и се завърна съ голѣма победа [! вм. поражение !] и посраменъ, биде поставенъ за царь отъ народа [войската] и отъ боляритѣ въ полето на трибунала патрициятъ и источниятъ воевода Львъ

Новиятъ Сенахеримъ Крумъ, българскиятъ князь, възгордѣнъ отъ победата, като остави своя братъ да обсажда Одринъ, на шестия день отъ въз-

качването на Лъва [на престола] дойде при Цариградъ съ множество люде и обхождаше покрай стениѣ, отъ Влахернитѣ до Златнитѣ врата, като показваше своята войска и извърши и скверни жертви на полето при Златнитѣ врата. Той искаше отъ царя да склучи миръ или да забие своето копие въ Златнитѣ врата. Понеже царѣтъ не се съгласи на това, той се завърна въ своя станъ, като се учудваше на градскитѣ стени и на добре устроената царска войска. Съгласи се да бжде склученъ миръ, отправяйки изкустни слова. Царѣтъ, като намѣри случай, опита се да го простреля, но не успѣ да изпълни това поради неопитността на ония, които помагаха въ това и които го уязвиха, но не му нанесоха смъртна рана. Крумъ, като се разгнѣви за това, изпрати войска при Свети Маманта и изгори намиращия се тамъ дворецъ, а медния лъвъ отъ хиподрума, заедно съ мечката и змея и прекрасни мрамори, натовари на кола и се завърна. И като обсади Одринъ и го превзе, мнозина отъ благороднитѣ македонци, заедно съ множество народъ, пресели и ги настани край рѣка Дунавъ.

[Следъ 813 год.]. При тогова [имп. Михаилъ I] излѣзе българскитѣ князъ Крумъ противъ гърцитѣ, и Михаилъ биде победенъ, а когато Лъвъ Арменецъ възстана срещу него и се възцари, дойде подиръ него Крумъ и обсади Цариградъ. Бидейки раненъ отъ Лъва, като се завръщаше при българитѣ, изпрати при Свети Маманта и взе намиращитѣ се тамъ медни [статуи на] животни. Като отиде и противъ Одринъ, превзе го и пресели десетъ хиляди мжже, освенъ женитѣ, и всрѣдъ тѣхъ Василий, и ги настани отатѣкъ Дунава. Въ днитѣ на царъ Теофила [829—842] бѣ воевода въ Македония така назованиятъ Кордили. Той имаше и синъ на име Варда, много храбъръ, когото остави вмѣсто себе си да управлява македонцитѣ, които се нами-

раха оттатъкъ рѣка Дунавъ. Самъ той чрезъ нѣкаква хитростъ пристигна при Теофила. Този го прие съ радостъ и, като узна онова, което желаше, изпрати кораби да ги взематъ и да ги доведатъ въ Цариградъ. Тогава бѣ князь на българитѣ Владимиръ, внукъ Крумовъ и баща на Симеона, който царува следъ него. Народътъ реши да предварятъ корабитѣ и съ женитѣ и децата да излѣзатъ въ Романия. Когато излѣзе противъ Солунъ българскиятъ князь Михаилъ, наченаха да преминаватъ рѣката заедно съ своитѣ имущества. Когато узна това комитътъ, дойде да се бие съ тѣхъ. Като се отчаяха македонцитѣ, поставиха се кефалия Цанция и Кордили и наченаха сражение, избиха мнозина, а други изловиха. Като не можаха да преминатъ, българитѣ отидоха при угритѣ и имъ известиха всичко за македонцитѣ. Пристигнаха и царевитѣ кораби, за да ги взематъ и отведатъ въ Цариградъ. Внезапно се явиха безчислено множество хуни [угри]. Тѣзи [македонцитѣ], като ги видѣха, извикаха съ сълзи и казаха: „Боже на свети Адриана, помогни ни!“ и се готвѣха да наченатъ сражение. Хунитѣ имъ рекоха: „Дайте ни цѣлото ваше имущество и вървете, кждето искате“. Тѣ не се съгласиха на това, но три дни стояха опълчени, а на четвъртия день наченаха да се качватъ на своитѣ кораби. Хунитѣ, като видѣха това, наченаха бранъ отъ петия часъ чакъ до вечерьта, но бѣха победени и македонцитѣ ги прогониха. На другия день, когато тѣ искаха да си отидатъ, пакъ се явиха хунитѣ, като искаха да се сражаватъ съ тѣхъ. Вдигна се единъ юноша македонецъ, на име Лъвъ, отъ рода Гомости — който после стана хетериархъ, — и други видни македонци, победиха ги и ги прогониха и, като се завърнаха, качиха се на корабитѣ и отидоха при царя; бидейки почетени отъ него, тѣ се завърнаха въ Македония, въ своята земя. Тогава дойде и юношата Василий отъ пленъ: той прекара въ пленъ при царя Лъвъ

и при Михаила Аморийски и се завърна при царя Теофила, на възраст 25 години. Когато се завърна въ своята страна, настани се да работи при Цанция, македонския войвода, но, като не видѣ никаква полза отъ него, дойде въ Цариградъ на Златнитѣ врата.

[853 год.]. Понеже българитѣ нападаха и опленяваха въ Тракия и Македония, (императрица) Теодора нареди отреди, които отъ крепоститѣ нападаха българитѣ, когато тѣзи се прѣскаха и опленяваха, убиваха ги и ги заробваха, та българитѣ се принудиха да се завърнатъ въ своята земя.

[865 год.]. Повдигна се Михаилъ зедно съ Варда, събра войски противъ Михаила, българския князь, по суша и по море, защото узна, че всрѣдъ българскиятъ народъ има гладъ. Българитѣ, като научиха това, се изплашиха като отъ грѣмъ и преди да наченатъ борба и сражения, се отчаяха отъ победата и поискаха да станатъ християни и да се повинуватъ на грѣцкия царь. Царьтъ, като кръсти и прие тѣхния князь, даде му своето име, а неговитѣ боляри отведе въ Цариградъ и ги кръсти. Оттогава настана дълбокъ миръ.

[894/6 гг.]. Дойде вестъ на царя отъ македонския воевода, че българскиятъ князь Симеонъ се тѣкми да воюва съ гърцитѣ. Причината, поради която се бѣ разгнѣвилъ Симеонъ, бѣ тази: василеопаторьтъ Заутца имаше робъ скопецъ, на име Мусикъ; този се сприятели съ Ставракия и Козма, еладски сребролюбци и търговци, които поради желание за лихвоимство, съ ходатайството и помощьта на Мусика премѣстиха извършващата се въ Цариградъ българска търговия въ Солунъ, като зле за сѣгаха българитѣ въ (събирането на) кумерка [търговски налогъ]. Българитѣ известиха това на Симеона,

а той осведоми царя Лъва за това. Царьтъ, възспираиъ отъ василеопатора, който помагаше на Мусика, изслуша всичко като празднословие. Симеонъ, като се разгнѣви, отправи се противъ гърцитѣ. Царьтъ, когато узна това, изпрати воеводата Кринитъ срещу българитѣ, съ оржжия и много боляри. И при станалото въ Македония сражение, гърцитѣ бидоха разбити, Кринитъ бѣ убитъ, както и Куртикъ и всички останали. Отъ хазаритѣ, които участвуваха, най-храбритѣ бидоха заловени и съ отсѣчени ржце и носове, за срамъ на гърцитѣ, бидоха изпратени отъ Симеона въ Цариградъ. Когато царьтъ ги видѣ и се разгнѣви, изпрати Никита, названъ Склиръ, съ ладия на рѣката Дунавъ да даде дарове на угритѣ и да ги повдигне на война противъ Симеона. Този, като отиде и говори съ тѣхния главатаръ Арпада и съ Косана и ги увеща да воюватъ, взе заложници и дойде въ Цариградъ. Царьтъ отново изпрати по море патриция и другария на морскитѣ войски Евстатия; Никифора Фока патриция и доместика изпрати съ чиноветѣ по суша и навлѣзе въ България. Царьтъ, понеже обичаше мира, изпрати следъ това при Симеона квестора Константина, за да се съветва за мира. Когато Симеонъ узна за нашествието по суша и по море противъ себе си, затвори въ тъмницата квестора, като човѣкъ, който е дошелъ за измама. Угритѣ дойдоха, докато Симеонъ се занимаваше съ войската на Фока, и оплениха цѣлата българска земя. Като узна това, Симеонъ се отправи противъ тѣхъ, а тѣ преминаха и наченаха сражение съ българитѣ. И Симеонъ биде победенъ и едва се спаси въ Дръстъръ. Турцитѣ, сиречь угритѣ, помолиха царя да изпрати и да откупи плененитѣ българи, което и стори царьтъ, като изпрати цариграждани да ги откупятъ. Симеонъ, чрезъ другария Евстатия, помоли царя за миръ, на което царьтъ се съгласи и изпрати Лъва Хиросфакта да уговори мира, а на

Никифора заповѣда да се върне съ войската, както и на другария Евстатия. Симеонъ не удостои Лъва дори съ едно слово, но го затвори въ тъмница, а самъ отиде противъ турцитѣ (угритѣ). Тѣзи, като бѣха лишени отъ помощта на гърцитѣ и останали неподготвени, той всички ги изби. Възгордѣ се и се завърна, намѣри Лъва въ Мундрага и му рече: „Не ще склуча миръ, ако не получа всички пленници“. Царьтъ заповѣда да ги върнатъ. И дойде съ Лъва българинътъ Теодоръ, (човѣкъ) близъкъ на Симеона, и ги прие. Когато почина Никифоръ Фока, Симеонъ търсѣше причина да разори мира, като искаше и други пленници, и излѣзе противъ гърцитѣ. Царь Лъвъ постави Лъва Катакалона domestikъ на отборитѣ и съ него изпрати патриция и протовестиария Теодосия. Тѣ приведоха всички чинове и полкове. И като стана битка съ Симеона при Българофигонъ, гърцитѣ бидоха победени и всички погинаха, сжщо и Теодосий протовестиарий, за когото царьтъ немалко скърбѣ.

[913 г.]. Изпрати българскиятъ князь Симеонъ, за да извести на [императоръ] Александра [912—913] относно мира и искаше да бжде въ обичъ и почитъ, както и при царь Лъва. А този, обзетъ отъ безумие и лудостъ, отпрати пратеницитѣ съ безчестие, като отправи заплахи къмъ Симеона. Наруши се оттогава мирътъ, и Симеонъ се готвѣше да вдигне оржие противъ християнитѣ...

[913 г.]. Българскиятъ царь Симеонъ излѣзе противъ гърцитѣ презъ месецъ августъ съ голѣма войска, дойде при Константиновия градъ, и като го обсади, окопа отъ Влахернитѣ до Златнитѣ врата, съ надежда лесно да го превземе. Но следъ като разбра здравината на стенитѣ и якостта на многеството въоръжени защитници и на каменнометнитѣ, отчая се и се завърна въ така наречения

Евдомъ, като поиска да сключи миренъ договоръ. Настойницитѣ [на малолѣтния императоръ Константина VII Багрянородни] приеха съ радостъ мира. Симеонъ изпрати своя магистъръ Теодора да преговаря за мира. Патриархъ Николай и Стефанъ и магистъръ Иоанъ взеха царя, дойдоха до Влахернитѣ и въведоха двамата Симеонови синове и обѣдваха съ царя въ палата. А патриархъ Николай излѣзе при Симеона, предъ когото Симеонъ преклони своята глава. Патриархътъ, като извърши молитва, положи на главата му, както казватъ, вмѣсто вѣнецъ, своя епириптарий. Симеонъ и синоветѣ му, като бидоха почетени съ безчислени дарове, се завърнаха въ своята страна, бидейки несъгласни отъ носно мира.

[914 г.]. Българскиятъ царъ Симеонъ отново опленяваше Тракия и царицата и боляритѣ бѣха загрижени какъ да утолятъ неговото свирепство. Иоанъ Вога поиска да бжде въздигнатъ патриций, като обещаваще да доведе противъ него печенезитѣ. Като получи желаното, той взе дарове и отиде въ печенежската страна и взе оттамъ заложници, доведе ги въ Цариградъ, следъ като се бѣха съгласили печенезитѣ да дойдатъ и да воюватъ съ Симеона... Презъ месецъ септемврий, индиктъ трети, арменецътъ Панкратука предаде на Симеона Одринъ. Не следъ много бидоха изпратени отъ царица Зоя патрициятъ и каниклеи Василий и протоспатариятъ Никита и го взеха отново.

Като виждаше Зоя Симеоновата гордостъ и неговитѣ нападения противъ християнитѣ, посъветва се съ боляритѣ да сключи съюзъ и миръ съ агарянитѣ и приведе цѣлата източна войска, за да победи и разбие Симеона. Патрициятъ Иоанъ и Михаилъ Токсара бидоха изпратени въ Сирия, за да сключатъ миръ. Като стана това [сключване на мира],

раздадоха обичайната заплата на (военнитѣ) чинове и ги взеха и ги преведоха въ тракийската земя, подъ предводителството на доместика и магистра Лъва Фока. Константинъ, дворцовиятъ първосвещеникъ, и Константинъ Малелиа изнесоха животоверното дърво [кръста] въ Тракия и всички се поклониха и, като се заклеха да умратъ единъ за другъ, устремиха се съ цѣлата войска противъ българитѣ. Иоанъ Грапсонъ началствуваше надъ екскувитския чинъ, а надъ иканатския — синътъ на Марулосъ. Воеводствуваха Романъ Аргиръ и неговиятъ братъ Лъвъ и Варда Фока. Съ тѣхъ бѣше и Мелиа съ арменцитѣ и всички останали воеводи на отборитѣ. Съ другитѣ бѣше и патрициятъ Константинъ Липсосъ, съветникъ на доместика Лъва въ всички застъпачи (го) дѣла. На двадесетия день отъ месеца въгуста стана бранъ между българите и гърци при Тутхонската рѣка. И какви сж неизпитани и неизследими божиитѣ сжъдби! Победена бѣ цѣлата гръцка войска и цѣлата войска докрай се обърна въ бѣгство, и бѣ страшенъ плачъ и шумъ: едни се тъпчеха единъ другого, други биваха избивани отъ враговетѣ. И (стана) кръвопролитие, каквото отвѣки не бѣ имало. Доместикътъ Лъвъ съ бѣгство се спаси въ Месемврия. Заедно съ другитѣ бѣ убитъ и Константинъ Липсосъ, Иоанъ Грапсонъ и мнозина други отъ боляритѣ. Тогава бѣ изпратенъ и патрициятъ Романъ, друнгарий на воднитѣ войски, съ цѣлата войска на рѣката Дунавъ въ помощъ на Лъва Фока, а сжщо и Иоанъ Вога да доведе печенезитѣ, както бѣ казано по-напредъ. На друнгария Романа бѣ заповѣдано да ги преведе противъ българитѣ, въ помощъ на Лъва Фока. Между Романа и Иоана се завърза разпра и (си казаха) крамолнически слова. Когато печенезитѣ ги видѣха да се крамолятъ помежду си и да се препиратъ, отидоха си въ своята страна. Когато войната се свърши и се завърнаха въ Цариградъ Ро-

манъ и Иоанъ Вога, противъ него (Романа) бѣха всички боляри. И въ такава беда изпадна другариятъ Романъ, щото го осждиха да го ослѣпятъ, защото поради небрежностъ, а повече поради зломислие не е прекаралъ печенезитѣ, но бързо си е отишелъ и дори бѣгащитѣ гърци не е приелъ на корабитѣ. И би истрадалъ това (наказание), ако не бѣха се противопоставили на присждата патрициятъ Константинъ и магистърътъ Стефанъ, които се ползуваха съ голѣма властъ предъ царицата. Българитѣ, възгордѣни отъ победата, се отправиха противъ Цариградъ. Доместикътъ Лъвъ и хетериархътъ Иоанъ и Николай, синътъ на Дука, излѣзоха противъ българитѣ въ тракийската областъ, така назована Катасиртъ, заедно съ множество люде. Презъ нощта българитѣ внезапно нападнаха на тѣхъ и Дука избѣга; убитъ бѣ неговиятъ синъ Николай и мнозина други съ него

[921 г.]. Българитѣ отново нападнаха до Катасиртъ. Следъ смъртта на доместика Адралеста, Потъ Аргиръ бѣ поставенъ за доместикъ на отборитѣ. Той, като излѣзе до Термополъ заедно съ чиноветѣ, изпрати Михаила, сина на Моролъва, мѣстоблюстителъ, за да следи българитѣ. Този, като нападна внезапно на тѣхъ, изби мнозина отъ българитѣ; но и самъ бѣ раненъ и като се върна въ града (Цариградъ), почина

[921 г.]. Симеонъ се отправи отново противъ гърцитѣ съ всички български войски и, като изпроводи кавхана и миника съ другитѣ, повели имъ да отидатъ бързо противъ Цариградъ. Тѣ преминаха планинитѣ и стигнаха до Манглава. Когато царъ Романъ узна за тѣхното пристигане и помисли да не би да дойдатъ и запалятъ двореца при Изворитѣ и Устието, изпрати Иоана ректора заедно съ Лъва и Пота, назовавани Аргирѣ, имащи съ себе

си достатъчно множество (люде) отъ царския дворъ, отъ хетерията и отъ чиноветѣ. Съ тѣхъ бѣ и Алексий Муселе, патриций и друнгарий на воднитѣ войски, съ своитѣ люде. Това бѣ презъ петата недѣля отъ поста. Тѣ разположиха войскитѣ, които имаха, по равнитѣ и низки мѣста на Изворитѣ. Когато българитѣ се явиха отгоре съ оржжие и надавайки грозенъ и страшенъ викъ, силно устремени на тѣхъ, Иоанъ ректоръ побѣгна веднага; Фотинъ, синъ на Платипода, защищавайки го, бѣ убитъ, както и мнозина други. Едва спасенъ, пристигна съ бѣгъ и въоръженъ до единъ корабъ и друнгариятъ Алексий Муселе, но като не можа да се качи добре на корабната стълба, падна въ морето съ своя протомандаторъ и се удави. Аргиритѣ избѣгаха и се спасиха въ (единъ) кастелъ. Отъ морската войска и цѣлото останало множество едни, като избѣгаха отъ ржцетѣ на неприятелитѣ, се издавиха въ морето, други станаха жертва на оржжие, а трети бѣха взети пленници отъ българитѣ. Българитѣ, като нѣмаше кой да имъ брани, опожариха дворцитѣ при Изворитѣ и изгориха цѣлото Устие. Такова зло е безразсждството и неопитността, когато има за съюзникъ дързостта!

.
[922 г.]. Презъ месецъ юний българитѣ пакъ се отправиха на походъ и стигнаха даже до палатитѣ, които се намиратъ при Света Теодора. Царъ Романъ свика на угощение воеводитѣ, а съ тѣхъ и наречения Сактики, и ги увещаваше да излѣзатъ противъ враговетѣ и да се борятъ за своето отечество. Тѣ се съгласиха да бждатъ готови да умратъ за неговото царство и за християнитѣ. На утринята, казаниятъ Сактики, въоръженъ отъ царя, показанаистина своята вѣра и храбростъ. Като отиде задъ българитѣ и нападна на тѣхния станъ, изби всички, които намѣри тамъ. Когато българитѣ узнаха ста-

налото, върнаха се въ стана и, като наченаха сражение, победиха Сактики, който бѣ (излѣзълъ) съ малцина. А той, като се сражаваше доблестно, мнозина изби; като не можеше да се съпротивява на множеството врагове, пустна юздата на коня си и бѣгаше. Като преминаваше една рѣка, която течеше тамъ, и коньтъ му затъна въ тинята на рѣката, биде раненъ въ седалището и въ бедрото. Едва бѣ измъкнатъ коньтъ отъ калъта съ помощта на неговитѣ подчинени и той пристигна въ Влахернитѣ и бѣ положенъ въ светата ракла. Понеже ранитѣ му бѣха лоши, почина презъ нощта. . . .

Когато воеводствуваше въ Одринъ патрициятъ на име Моролъвъ, храбъръ въ бранъ и изкустенъ — който показва много подвизи противъ българитѣ, българскиятъ князь Симеонъ отново обиколи съ всичкитѣ си войски речения градъ. И, като го обкопа яко, обсаждаше го. И понеже оскждѣ житото на намиращитѣ се въ града и ги измъчваше силенъ гладъ, защото нѣмаха откъде да си набавятъ жито, бѣха принудени отъ оскждицата и предадоха себе си и воеводата на българитѣ. Симеонъ, като го улови и окова цѣлъ въ вериги и подложи на много мъжки, най-сетне го наказва съ жестока смъртъ, достойна за лютата и сурова своя душа. Като предаде града въ стража на българитѣ, отиде си.

Тѣзи, като узнаха, че идатъ гръцки войски срещу тѣхъ, оставиха го и си отидоха. Той мина пакъ подъ властта на гърцитѣ...

.
[923 г.]. Презъ месецъ септемврий, индиктъ втори, българскиятъ князь Симеонъ съ всичкитѣ си войски дойде при Цариградъ, оплени Тракия и Македония и всичко опожари и разори и изсѣче овошкитѣ. Като пристигна чакъ до Влахернитѣ, поиска да му изпратятъ патриарха Николая и нѣкои

отъ боляритѣ, та да говори съ тѣхъ за мира. Взеха зложници единъ отъ другъ и излѣзе най-напредъ патриархъ Николай, после патрициятъ Михаилъ и мистикътъ Иоанъ И тѣ говориха съ Симеона за мира. Този ги отпрати и искаше да види самия царъ Романа, защото бѣ слушалъ отъ мнозина за неговата мъдростъ, мъжество и разумъ. Царътъ много се зарадва за това, защото желаше мира и (искаше) да престанатъ всѣкидневнитѣ кръвопролития. Като изпрати въ Космидското крайбрѣжие, направи въ морето здравъ изходъ, та царскиятъ корабъ да може да доплува и се спре при него. И, като го ограда отвсѣкжде, заповѣда да направятъ въ срѣдата преграда, гдето щѣха да говорятъ единъ съ другиго. А Симеонъ изпрати и опожари църквата Света Богородица, която се намира при Изворитѣ, и всичко наоколо, отъ което се виждаше, че той не желае мира, но съ праздни надежди го мами. А царътъ, като отиде въ Влахернитѣ заедно съ патриарха Николая, влѣзе въ светата ракла и въздигна ржце за молитва. После падна ничкомъ, омокряше съ сълзи земята, призовавайки пречистата Богородица да умекчи неумекченото и жестоко негово сърдце и да го направи да склучи миръ. Като отвориша светия ковчегъ, гдето лежи честниятъ омофоръ на пресветата Богородица, и царътъ го взе оттамъ и го наметна като нѣкаква нерушима броня и си положи като нѣкакъвъ шлемъ вѣрата въ пречистата Богородица, излѣзе изъ църквата, обграденъ съ силни оржжия. Украсилъ намиращата се съ него войска съ щитове и оржжия, пристигна на приготвеното мѣсто, за да се срещне съ Симеона. Деньтъ, когато това стана, бѣ четвъртъкъ, девети отъ месеца септемврий. На четвъртия часъ отъ деня дойде Симеонъ, водейки безчислено множество, раздѣлено на множество полкове, едни съ златни щитове и съ златни копия, други съ всѣкакъвъ видъ оржжия украсени

и всички облечени въ желѣзо. Тѣзи, като поставиха помежду си Симеона, прославяха го като царь на грѣцки езикъ. Всички сенатори стояха на стѣнитѣ и гледаха това, което ставаше. И заслужава учудване безстрашниятъ разумъ и храбростта негова (на Романа), какъ, като видѣ нашествието на толкова врагове, не се учуди, уплаши и скри, но отивайки като на любимо множество, така безстрашно отиваше, за своитѣ люде полагайки душата си на враговетѣ. Той прѣвъ пристигна при казания изходъ и очакваше Симеона. Следъ като се взеха заложници отъ дветѣ страни и българитѣ прегледаха добре изхода, да нѣма нѣкаква измама или примка, слѣзе Симеонъ отъ коня и се изкачи при царя. Следъ като се цѣлунаха единъ другиго, наченаха да говорятъ за мира. Царьтъ, разправятъ, казалъ на Симеона така: „Чухъ, че ти си благочестивъ човѣкъ и истински християнинъ, но виждамъ, че дѣлата не се схождатъ никакъ съ думитѣ. Защото за благочестивия човѣкъ и християнина е свойствено да обича мира и любовта, понеже Богъ е и се нарича любовъ. Нечестивиятъ човѣкъ и християнинъ (само) по име, а двойно невѣренъ, се радва на убийствата и неправедно проливанитѣ кърви. Ако ти си истински християнинъ, както чухме, спри, най-сетне, неправеднитѣ избивания и невиннитѣ кръвопролития и склучи миръ съ насъ, християнитѣ. И ти самъ си назоваванъ християнинъ и не желай да окървявашъ дѣсницата на християни съ кърви сжщо на вѣрни християни. Ти самъ си човѣкъ, който очаква смъртъ и възкресение и сждѣ. Днесъ сжществувашъ, а утре ще се разсипешъ въ прахъ: една болестъ ще изгаси цѣлото ти високомѣрие. Съ какво слово ще отговоришъ Богу, когато се представишъ тамъ, за неправеднитѣ избивания, съ какъвъ образъ ще погледнешъ страшния и праведенъ Сждия? Ако правишъ това съ желание за богатства, азъ ще те изпълня до ситостъ

съ желаното, но само спри дѣсницата си, възлюби съединението, умири се, та и самъ да прекарашъ живота си мирно, безкрѣвно и леко и християнитѣ да си починатъ, най-сетне, отъ бедитѣ и да престанатъ да убиватъ християни. Защото не имъ подобава да вдигатъ орѣжие противъ единовѣрци“. Като каза това, царятъ замлъкна. Симеонъ се засрами отъ него и склони да склучи миръ. Като се цѣлунаха единъ другия, раздѣлиха се, следъ като царятъ почете Симеона съ великолеппи дарове. Ще разкажа какво нѣщо чудно и странно за онѣзи, които разбиратъ, се случи тогава. Казватъ, че докато царетѣ беседвали, два орли, като прелетѣли надъ тѣхъ, пицѣли и се смѣсвали помежду си и веднага се раздѣлили, като единиятъ отишелъ надъ Цариградъ, а другиятъ отлетѣлъ въ Тракия. Онѣзи, които наблюдавали точно това нѣщо, казаха, че не друго ще стане, но точно това, че двамата ще се разотидатъ несговорни относно мира. Симеонъ, като пристигна въ своя станъ, разказваше на своитѣ боляри за разумността и смиренieto на царя, говорѣше за неговия видъ, мощъ и безстрашна мъдростъ...

[927 г.]. Месецъ май 17 [вм. 27] българскиятъ князь Симеонъ почина, следъ като постави за князь своя синъ Петра, роденъ отъ втората своя жена, сестра на Георгия Сурсувула, когото Симеонъ остави и настойникъ на своитѣ деца. Михаила, отъ първата си жена, той направи монахъ. Иоанъ и Венеаминъ, Петровитѣ братя, още се красѣха съ български одежди. Околнитѣ народи, хърватитѣ и останалитѣ, като узнаха за Симеоновата смъртъ, мислѣха да нападнатъ българитѣ. Силенъ гладъ и много скакалци измжчваха българския народъ. (Българитѣ) се уплашиха отъ нашествието на другитѣ народи, а повече се страхуваха отъ нахлуването на гърцитѣ. Като се посѣветваха, отправиха се на походъ про-

тивъ гърцитѣ и стигнаха въ Македония, за да уплашатъ, както подобава, гърцитѣ. После, като узнаха, че царь Романъ възнамѣрява да се отправи противъ тѣхъ, Петъръ и Георгий изпратиха тайно нѣкакъвъ монахъ, на име Калокиръ, отъ арменски родъ, съ златопечатникъ. Въ него пишеше, че искатъ да се помирятъ съ гърцитѣ и сж готови да сторятъ това съ любовъ, обаче не само това, но, ако искатъ, да сключатъ и браченъ съюзъ. Царьтъ прие съ радостъ този монахъ и веднага изпрати съ ладия въ Месемврия монаха Теодосия, назоваванъ Авукъ, и клирика Василия Родоски, за да говорятъ съ българитѣ за мира. Тѣ, като отидоха и говориха за належащитѣ дѣла, тръгнаха заедно съ Стефана българина и пристигнаха по сухо, а следъ тѣхъ пристигна и Георгий Сурсувулъ. И като пристигнаха въ Цариградъ, сключиха мира и поискаха да сключатъ бракъ съ царя. Когато видѣха дъщерята на царя Христофора — Мария и много я обикнаха, писаха на Петра скоро да дойде, следъ като понапредъ бѣха сключили договоръ за миръ. Магистъръ Никита, сватъ на царь Романа, биде изпратенъ да посрещне и доведе Петра въ Цариградъ. Когато българскиятъ князь Петъръ пристигна, царь Романъ се качи на ладия, стигна въ Влахернитѣ, срещна идващия насреща му Петъръ и (го) цѣлуна. И следъ като си казаха единъ другиму потрѣбното, подписаха мирнитѣ договори и брачнитѣ съглашения, при съдействието и смисленото разпореждане между гърци и българи на протовестиария Теофанъ. На осмий, октомврий месецъ, излѣзе патриархъ Стефанъ, заедно съ протовестиария Теофанъ и Мария, дъщерята на царя Христофора, и съ цѣлия синклитъ въ църквата Пречиста Богородица при Изворитѣ, бидоха благословени Петъръ и Мария и бѣха положени брачни вѣнци на главитѣ имъ, като сватуваха протовестиариятъ Теофанъ и Георгий Сурсувулъ. Бѣ сложена блестяща и скжпа трапеза и бидоха из-

вършени блѣскаво всички сватбени обичаи. Прото-
вестиариятъ Теофанъ се завърна съ Мария въ града.
На третия день отъ сватбата царь Романъ устрои
блѣскаво угощение на изхода при Изворитѣ, като
го украси съ брачни и сирийски [копринени] завеси,
а царскиятъ корабъ стоеше при този изходъ, гдето
царь Романъ обѣдвѣ съ Петра българина, съ своя
зеть Константина и съ сина си Христофора. Българитѣ
направиха немалка крамола, да се славослови пър-
вомъ Христофоръ, а после Константинъ. Царь Ро-
манъ се съгласи на тѣхното искане и стана, както
тѣ поискаха. А следъ като се извършиха всички
сватбени обичаи и Мария трѣбваше вече да отиде
въ българската земя заедно съ своя мжжъ Петра,
нейнитѣ родители и протовестиариятъ Теофанъ из-
лѣзоха съ нея до Евдома и обѣдваха тамъ съ Петра.
И когато трѣбваше да си отиде, тѣ прегърнаха дъ-
щеря си и проливаха много сълзи, както подобава
при раздѣлата съ превъзлюбено чедо, и, като цѣ-
лунаха своя зеть и му я предадоха въ ржцетѣ, за-
върнаха се въ дворцитѣ. Мария, предадена въ бъл-
гарски ржце, отиваше при българитѣ, радостна и
скръбна: скръбна, защото се лишаваше отъ пре-
възлюбени родители, царски домове и обичаи и
сродници, а радостна, защото се свързваше съ
мжжъ царь и се назоваваше царица на българитѣ.
Тя отиваше, като носѣше всѣкакво богатство и
безчислени сждове...

[928 г.]. Противъ българския царь Петра
начена да се повдига неговиятъ братъ Иванъ съ
други Симеонови боляри. Бидейки уловени, Иванъ
бѣ битъ и затворенъ въ тъмница, а останалитѣ
предадени на немалки мжки. Когато Петъръ из-
вести за това на царя Романа, царьтъ изпрати инокъ
Ивана, който бѣ ректоръ, подъ предлогъ да осво-
боди задържанитѣ пленници, а въ сжщность да
вземе Ивана и да го доведе въ Цариградъ. Това
и стана. Качи се (този) заедно съ Ивана на корабъ

въ Месемврия и пристигна въ Цариградъ. Не следъ много той [братътъ на царя Петра] отхвърли иноческото одеяние и поиска да се ожени. Царътъ му даде домъ, премного имоти и жена отъ своята страна, изъ арменцитѣ. И биде извършена прекрасна сватба въ кесаревия домъ, като сватуваха царь Христофоръ и бившиятъ ректоръ, монахътъ Иванъ...

. [Между 931 и 945 години]. А казаната внучка на царя, Мария, жена на Петра български, много пжти дохождà въ Цариградъ, за да посети своя баща и дѣдо. Последенъ пжтъ дойде съ трима синове, следъ като баща ѝ Христофоръ бѣ вече умрѣлъ. И като получи много богатство отъ своя дѣдо, завърна се съ почестъ...

.
Дотука е писание на Симеона Логотета, а оттука — на другиго.

— — — — —

XXV. НАДПИСЪ НА ЦАРЬ САМУИЛА ОТЪ 993 ГОДИНА

† в[ъ] нма ѿтъца н съ-
нна н старго доуха а-
зъ Самонн рабъ бж[н]
полагаж памать [ѿтъц-]
ѿ н матери н брат[ѿ н-]
а крѣстѣхъ си[хъ . се]
имена оуспѣш[ихъ Нн-]
кода рабъ бжи [Рнѣими-]
ѿ Дав[ѣ]дъ . написа [же сѧ въ]
лѣто отъ сътво[рениа миро-]
у , с̄ ф̄ а . индѣи[кта с̄] .

† Въ името на Отца и Сина и Светия Духъ.
Азъ Самуилъ, рабъ божий, полагамъ поменъ на баща
[си] и майка [си] и брата [си] на този кръстъ. Това
сж имената на покойнитѣ: рабъ божий Никола, [Рип-
симия и] Давидъ. Написа се въ годината отъ сътво-
рението на свѣта 6501 [=992/93], индиктъ [VI].

XXVI. СОЛУНСКА ЛЕГЕНДА

. Уѣха Българи ѿ мнѣ, и великій князь Десимиръ Моравски и Радикон князь Прѣславски и вси князи български собраше са околѣ Солзѣи и ратовахъ Солзѣи эи глѣта, крѣви великіа проливающѣ, и галголахъ: дѣдите на уѣвкѣ негоже нѣмѣ бѣ послалъ. Такожѣ и даше мене.

Покѣше мене Българе съ радостію великою, и прикѣдоше мене въ граѣ Равьнѣ на рѣцѣ Брѣгѣхнинѣ. Азъ напишахъ нѣмѣ лѣ слова. Азъ нѣхъ мало уѣахъ, а они сами много прѣобрѣтахъ. Те бо рѣе глѣ православнѣмѣ вѣрѣ христѣто бѣ предадѣхъ.

Слово на Кирила Философа, какъ обѣрна
къмъ вѣрата българитѣ

Отче, благослови!

Роденъ съмъ въ Кападокия и се учихъ въ Дамаскъ. И единъ день бѣхъ въ църквата на великата патриаршия на Александрия, и отъ олтара се чу гласъ къмъ мене, който ми каза: Кириле, иди въ земята и всрѣдъ славянскитѣ народи, назовавани българи, защото, рече, тебе Богъ е опредѣлилъ да ги обѣрнешъ въ вѣрата и да имъ дадешъ законъ.

Азъ много се нажалихъ, защото не знаехъ, где е българската земя. И дойдохъ въ Кипъръ и не получихъ сведение за българската земя, та искахъ да се завърна. Но се убояхъ да не стана като пророкъ Иона, отидохъ още и въ Критъ и тамъ ми казаха: Слѣзъ въ града Солунъ.

Отидохъ и се явихъ предъ митрополита Иоана и когато му разказахъ, той много ми се присмѣ и рече: „О, безумни старче, българитѣ сѣ

човѣкоядци и ще те изядатъ“. Азъ излѣзохъ на тържището, чухъ българи да говорятъ, сърдцето ми се уплаши въ мене и бѣхъ като въ ада и въ тъма.

И единъ день, една света недѣля, излѣзохъ изъ църквата и седнахъ на мрамора, замисленъ и наскърбенъ. И видѣхъ тогава гължбъ, който говорѣше, и въ устата си носѣше връзка смокинови (?) пръчици, превързани двойно. И той ми ги хвърли на скута, и азъ ги преброихъ и ги намѣрихъ всичкитѣ (на брой) 31. И, като ги поставихъ въ пазвата, отнесохъ ги на митрополита. Тогава тѣ се скриха въ моето тѣло и азъ забравихъ гръцкия езикъ. Когато митрополитътъ изпрати да ме позове на трапеза, азъ не разбрахъ що ми говорѣше по гръцки. Всички солунци се събраха тамъ, като се чудѣха за мене. Така и ме скриха.

Чуха българитѣ за мене. Великиятъ князь Десимиръ Моравски, Радивой князь Преславски и всички български князе се събраха около Солунъ и воюваха противъ Солунъ три години, като проливаха много кръвъ и казваха: „Дайте ни човѣка, когото Богъ ни е изпратилъ“. Така и ме дадохъ.

Българитѣ ме взеха съ голѣма радостъ и ме заведоха въ града Равенъ на рѣка Брѣгалница. Азъ имъ написахъ 32 слова [букви?]. Азъ малко ги учехъ, а тѣ сами много придобиваха. Тѣ, прочее, рече Господь, православната вѣра на християнството Богу ще предадатъ [запазятъ?].

XXVII. ВИДЕНИЕ ИСАЕВО

Въ дѣкодесатьное лѣтѣ црѣ-
ствоуюцю Езекию црѣю Юо-
дѣюю, приде Исаяа снѣ Амो-
совѣ и Иасусѣ снѣ Саавовѣ
къ Езекии въ Иерусалимѣ. И
вѣшѣдѣ, сѣде на одрѣ црѣевѣ,
и всѣи князи иероусалимь-
стни, свѣтъици црѣви и ка-
женници стоахоу предѣ нимѣ.
Придоша же и вѣзвѣсан и ѿ
селѣ и сѣ горы прѣрци и снѣове
прѣрухѣстни, слышавѣше Исаяа
ѿко приде ѿ Галгаль къ Езе-
кии и ѿзова юго, вѣкоупѣ же
и блѣговѣстнѣ юмоу ѿ хота-
щиихѣ быти.

Anno XX regnante Ezechia,
rege Jude, venit Ysaïas pro-
pheta, filius Amos, ad Eze-
chiam in Hierusalem. Et in-
trans, sedit supra lectum
regis, et omnes principes
Israël, et consilarii regis, et
eunuchi stabant ante illum.
Veneruntque ex omnibus
villis et agris et montibus
prophete et filii prophe-
tarum, audientes quod Y-
saïas venerat a Galgatha ad
Ezechiam salutare eum et
annunciare ei, que ventura
erant.

Видение, което видѣ свети Исая про-
рокъ, синѣ Амосовѣ

I. Въ двадесетата година отъ царуването на
юдейския царъ Езекия, дойде Исая, синѣ Амосовѣ,
и Иасусѣ, синѣ Саавовѣ, при Езекия въ Иеруса-
лимѣ. И като влѣзе, седна на царското легло, и
всички иерусалимски князе, царски съветници и ев-
нуси стояха предѣ него. Дойдоха и отъ всички се-
лища и отъ планинитѣ пророци и синове проро-
чески, когато узнаха, че Исая е дошелъ отъ Гал-
галъ при Езекия и го е поздравилъ, и заедно съ
това ще му извести за онѣзи нѣща, които ще се
сбжднатъ.

Когато говорѣше слова все истинни, слѣзе на него Духъ Свети, и всички видѣха и слушаха думитѣ на Светия Духъ. Призова царѣтъ него и всички пророци, и влѣзоха всички, колкото се намѣриха тамъ заедно: бѣха Михея, и старецѣтъ Аняния, и Иоелъ, и колкото седѣха отдѣсно и отлѣво нему. И когато чува гласа на Светия Духъ, преклониха колѣне и възпѣха вишния Богъ, Който почива на светиитѣ и дава такава сила на словата на свѣта. Като говорѣше той въ Духа Свети на всеуслишание, внезапно замълча и следъ това не виждаше стоящитѣ предъ него: очитѣ му бѣха отворени, устата затворена, но вдъхновението на Духа бѣ съ него. И подозираха всички, че Исаия бѣ въ възвишение. А пророцитѣ разбраха, че той бѣ получилъ откровение. Видението, което видѣ, не бѣ отъ този вѣкъ, но отъ онова, което е скрито за всѣка плътъ.

И когато се освободи отъ видението и се възвърна на себе си, разказа на Езекия и на неговия синъ Иасона и на Михея и на останалитѣ пророци, като каза: Когато пророчествувахъ гласно, което вие чухте, видѣхъ славенъ ангелъ, не по славата на ангелитѣ, които винаги сѣмъ видѣлъ, но който имаше друга по-велика и света слава, която не мога да изкажа. И като ме взе за ржката, възведе ме нависоко. И азъ казахъ: Кой си ти, какъ ти е името и кжде ме възнасяшъ? Защото ми бѣ дадена сила да говоря съ него. Тогава, като ми отвърна, рече: Когато те възведа нависоко и ти покажа видение, заради което сѣмъ изпроводенъ, тогава ще проумѣешъ кой сѣмъ азъ, а моето име не ще узнаешъ, защото пакъ ще се възвърнешъ въ своето тѣло. И когато те възнеса, ще видишъ. — И азъ се зарадвахъ, че ми отговори кротко. — И ми рече: Зарадва ли се, загдето ти отговорихъ кротко? И по-великъ отъ мене ще видишъ, по-кроткъ и по-внимателенъ, желаящъ да приказва съ тебе, и по-го-

лѣмъ отъ по-голѣмия, по-свѣтълъ и по-миренъ. Затова съмъ изпроводенъ, да ти известя всичко това.

II. И се възкачихме азъ и той на твърдѣта и видѣхъ азъ тамъ велика битка на сатаната и неговата сила, противяща се на благочестието, и единъ завиждаше другиму. Както е на земята, така е и на твърдѣта, защото образитѣ на твърдѣта сж тукъ на земята. И рекохъ на ангела: Каква е тази война и завистъ и битка? И той ми отговори и рече: Това е войната на дявола, и не ще престане, докато не дойде [Онзи]. Когато ще видишъ, и го убие съ духа на Своята сила.

III. После ме възведе на онова, което е надъ твърдѣта и което е първото небе. И видѣхъ тамъ престолъ посрѣдата, и на него седѣше ангелъ съ велика слава, а ангели седѣха отдѣсно и отлѣво на него. Онѣзи, които седѣха отдѣсно, имаха друга слава и пѣха съ единъ гласъ, а онѣзи, които бѣха отлѣво, пѣха следъ тѣхъ и пѣсенъта имъ не бѣше като на дѣснитѣ. Запитахъ ангела, който ме водѣше: Кому е отправена тази пѣсенъ? И, като ми отговори, рече: За велика слава на Бога, Който е на седмото небе, и на Неговия любимъ Синъ, отгдето азъ съмъ изпроводенъ при тебе.

IV. И пакъ ме възведе на второто небе. Неговата височина бѣ както отъ първото небе до земята. Видѣхъ тамъ, както и на първото небе, дѣсни и лѣви ангели, и пѣсенъта имъ бѣ по-възвишена отъ тази на първитѣ. И, като паднахъ на лицето си, поклонихъ имъ се, и не ме остави ангелътъ, като ме наставяше: Не се покланяй нито на престола, нито на ангела отъ небесата, за това съмъ изпратенъ да те наставя, но само на Оногова, Когато азъ ще ти покажа и Който е надъ всички престоли, и одежди, и вѣнци, и Когато ще видишъ тепърва. И зарадвахъ се много съ голѣма радостъ, защото такъвъ е краятъ на онѣзи, които познаватъ вишния и вѣчния възлюбенъ Неговъ Синъ, и че

като ангели чрезъ Светия Духъ тѣзи възхождатъ [до Него].

V. И възведе ме на третото небе. И тамъ сжщо така видѣхъ малѣкъ престолъ и дѣсни и лѣви ангели. Обаче, поминанието на този свѣтъ тамъ не се именуваше, но се промѣняше славата на моя духъ, когато възхождахъ на небето, и рекохъ: Нищо отъ онзи свѣтъ тукъ не се именува. И ангелътъ ми отговори и ми рече: Нищо не се именува заради неговата немощъ, но тукъ нищо не се скрива отъ онова, което тамъ се върши. — А пѣсенъта, която пѣхъ, и славословието на седящия и (самиятъ) ангелъ бѣха по-голѣми отъ втория.

VI. И отново ме възведе на четвъртото небе. Височината отъ третото до четвъртото небе бѣше много по-голѣма. И тамъ пакъ видѣхъ престолъ и дѣсни и лѣви ангели. И тѣзи пакъ пѣхъ. И славата и пѣенето на [дѣснитѣ] ангели бѣха по-голѣми, отколкото на лѣвитѣ, и славата на седящия бѣше по-голѣма отъ онази [на ангелитѣ], които бѣха отдѣсно; тѣхната слава сжщо надвишаваше славата на по-низкитѣ.

VII. И възкачихъ се на петото небе. И тамъ сжщо видѣхъ безчислени ангели, а тѣхната слава и пѣсенъ бѣха по-славни, отколкото на четвъртото небе. Азъ се учудихъ, като видѣхъ толкова голѣмо множество ангели, украсени съ различни доброты и всѣки съ своята слава. И тѣ славѣхъ живѣящия въ висинитѣ, Чистото име не е явено на никоя плътъ, защото такава слава е дадена на ангелитѣ на всѣко небе. И отговори ангелътъ, като ми рече: Защо се учудвашъ на това, че не сж съ едно лице? Защото не си видѣлъ непреодолимитѣ сили на ангелскитѣ пълчища.

VIII. И пакъ ме възведе на въздуха, на шестото небе. И видѣхъ тамъ слава по-голѣма отколкото онази, която видѣхъ на петото небе: видѣхъ ангели въ голѣма слава, дѣлата на тѣхнитѣ сили по-

четни и възвишени, пѣсенъта имъ бѣше света и чудна. И рекохъ на ангела, който ме водѣше: Що е това, което виждамъ, господарю мой? И каза ми: Не съмъ ти азъ господарь, но съветникъ. И пакъ рече: Отъ шестото небе [нѣма] нито престоли, нито лѣви ангели, но отъ силитѣ на седмото небе сж устроени, гдето е именитиятъ и единороденъ Неговъ Синъ, и всичкитѣ небеса и ангели Го слушатъ. И азъ съмъ изпратенъ да те възнеса тебе тамъ, та да видишъ тази слава и Господа на всички небеса и ангели и сили. Казвамъ ти, Исае, никой човѣкъ, който ще се върне въ плътъта на онзи свѣтъ, не [е видѣлъ] видението, което ти виждашъ, нито може да се види, което ти ще видишъ, защото по божий жребий ти е опредѣлено да дойдешъ тукъ. — Азъ възвеличихъ моя Господъ, пѣйки, защото въ Негово жребие отивамъ. И каза ми: Когато по волята на Отца ще се завърнешъ тукъ отъ плътъта, тогава ще приемешъ одеждата [си] и тогава ти ще бждешъ равенъ на ангелитѣ, които сж на седмото небе.

IX. И възведе ме на шестото небе. И тамъ вече нѣмаше престоли, нито дѣсни, нито лѣви ангели, но всички имаха единъ обликъ и пѣсенъта имъ бѣше еднаква. И даде ми се и азъ да пѣя съ тѣхъ, и [азъ и] ангелътъ, който бѣше съ мене, бѣхме съ слава като тѣхната. И славѣха Отца на всички и възлюбения Синъ и Светия Духъ, всички пѣеха съ една уста, но не съ такъвъ, какъвто имаха на петото небе, но съ другъ гласъ, и свѣтлината бѣ много голѣма. И когато бѣхъ на шестото небе мислѣхъ свѣтлината, която бѣ на петото небе, че е тъмнина, и се възрадвахъ много и възпѣхъ Оногова, Който даряваше, такава Ірадостъ на ония, които приемаха Неговото милосърдие, и помолихъ ангела, който ме наставляваше, да не се завръщамъ отъ тука въ този плътски свѣтъ; защото казвамъ ви, много тъмнина има тукъ. А ангелътъ, който ме наставляваше, ми каза: Ако си се възрадвашъ за тази свѣтлина,

колко повече ще се възрадвашъ и ще се възселишъ, когато съзрешъ свѣтлината на (седмото) небе, гдето седи небесниятъ Отецъ и единородниятъ Неговъ Синъ, гдето лежатъ одеждитъ и престолитъ и вѣнцитъ за праведнитъ; а за това — да не се възвърнешъ въ своята плътъ, — още не е дошло време да дойдешъ тукъ. Като чухъ това, многосенаскърбихъ. И каза ми: Не скърби, нито бжди печаленъ.

X. И възнесе ме на въздуха на седмото небе. И чухъ гласъ, който ми каза: Защо, като ще живѣешъ въ плътъ, идвашъ тукъ? И азъ много се убояхъ и се разтреперахъ. И пакъ другъ гласъ чухъ, който казваше: Недейте, нека влѣзе достойникътъ божи, защото тукъ е одеждата. И попитахъ ангела, който бѣше съ мене: Кой е този, който ми забранява, и кой е, който пъкъ ми позволява да възлѣза? И рече ми: Забраняващиятъ е онзи ангелъ, който стои надъ пѣщитъ изъ небесата[ангели], и повеляващиятъ ти, това е Синътъ божий, а името Му не можешъ да чуешъ, догдето не напуснешъ своята плътъ.

XI. И когато възлѣзохмe на седмото небе и видѣхъ тамъ чудна и неизречима свѣтлина и безчислени ангели и праведници, видѣхъ други, излѣзли отъ плътскитъ одежди и облѣчени въ възвишени одежди, и бѣха въ велика слава, стояха, но не седѣха на своитъ престоли; вѣнцитъ на тѣхната слава не бѣха на тѣхъ. И попитахъ ангела и рекохъ: Защо приеха одежди, а престоли на славата и вѣнци не приематъ? И каза ми: Не ги приематъ сега, догдето слѣзе и Синъ божий; Той отнапредъ, обаче, знае, чии сж тѣхнитъ престоли и вѣнци. Когато слѣзе и бжде въ вашия обликъ и князътъ на този свѣтъ, заради Неговиятъ Синъ, ще простре своитъ ржце на Него и ще Го обесятъ на дърво и ще Го убиятъ, безъ да знаятъ, кой е. И ще слѣзе въ ада и ще направи голи и пуси тѣзи видения, ще вземе пленникъ и княза на смъртъта, и ще погуби цѣлата негова сила, и ще възкръсне на третия

день, имайки други праведници съ Себе си и ще изпрати Свои проповѣдници по цѣлата вселена и ще възлѣзе пакъ на небесата; тогава тѣзи ще приематъ своитѣ престоли и вѣнци.

И следъ тия слова му казахъ: За онова, за което те запитахъ на третото небе, кажи ми, защото ми обеща тукъ да ми кажешъ, какъ онова, което става на другия свѣтъ, тукъ се знае. Още докато азъ говорѣхъ съ него, ето другъ ангелъ отъ стоящитѣ, много по-славенъ отъ онзи, който ме възведе, и отъ всичкитѣ ангели, и показа ми книга, и, като я разгърна, ми даде, и видѣхъ, че имаше писмена не както отъ този свѣтъ, и ги прочетохъ, и ето деянията иерусалимски бѣха тамъ написани, и на други човѣци видѣхъ дѣлата, които азъ не знаехъ; и тѣй узнахъ, наистина, че нищо не се скрива на седмото небе отъ онова, което става по свѣта. И попитахъ ангела: Кой е този, който надвишава ангелитѣ въ своята слава? И като ми отговори, рече ми: Този, който надвишава ангелитѣ, той е великиятъ архангелъ Михаилъ, който винаги моли за човѣчеството. Видѣхъ много одежди и престоли и вѣнци лежащи за ангелитѣ. Тѣзи одежди и престоли и вѣнци за тѣхъ се пазятъ. И каза ми: Мнозина отъ онзи свѣтъ се лишаватъ отъ тѣзи одежди, като вѣрватъ словата на оногова, за когото ти се говори.

XII. И като се обърнахъ, видѣхъ Господа въ велика слава, и бѣхъ много ужасенъ. И престѣпиха къмъ Него всички праведници, които видѣхъ, и Му се поклониха, като пѣха въ единъ гласъ. И Той бѣше подобенъ тѣмъ. И славата имъ бѣ както на онѣзи. И тогава пристѣпи Михаилъ и се поклони и съ него всички ангели се поклониха и Го възпѣха. И пакъ се преобрази и бѣ като ангелъ. Тогава рече ми ангелътъ, който ме водѣше: На Тогова се поклони и Го възпѣй! И поклонихъ се и Го възпѣхъ. И каза ми ангелътъ: Това е Господъ на цѣлата слава, която видѣ. И още докато той говорѣше,

видѣхъ другъ много преславенъ, подобенъ Нему по всичко. И праведниците пристѣпиха и се поклониха и възпѣха и Тогова. И той възпѣ съ тѣхъ и не се преобрази по тѣхния видъ. И съ Него дойдоха ангели и Му се поклониха. И рече ми ангелътъ : Поклони се и Го възпѣй ! И се поклонихъ и Го възпѣхъ. И пакъ видѣхъ другъ, че идва въ велика слава, и попитахъ ангела : Кой е този ? И каза ми : Поклони му се, защото това е ангелътъ на Светия Духъ, Който говори въ тебе и въ всички праведници. И следъ това се яви друга неизречима слава, която азъ съ отворенитѣ очи на моя духъ не можахъ да видя, нито ангелътъ, който ме доведе, нито всички ангели, които видѣхъ, че се покланятъ на Господа, освенъ само праведниците, (които) видѣхъ, че въ велика сила се взираха въ неговата слава. И пристѣпи къмъ тѣхъ най-напредъ моятъ господаръ и ангелътъ духовенъ и се поклониха и Го възпѣха само двамата. И тогава всички праведници се поклониха и съ тѣхъ Михаилъ и всички ангели се поклониха и възпѣха.

XIII. Следъ това чухъ гласъ тамъ, и чухъ пѣсни по небето, възхождащи на седмото небе, и всички славѣха Тогова, Чиято слава азъ не можахъ да видя. Пѣсенъта на всичкитѣ седемъ небеса не само се чуваше, но и се виждаше. И каза ми ангелътъ : Това е Единниятъ Вѣченъ живъ въ вишния вѣкъ и почиващъ на светиитѣ, нито името на Когото може да се понася, Който и е възпѣванъ отъ Светия Духъ въ устата на праведниците. И следъ това чухъ гласа на Вѣчния, говорящъ на Господа : Сине, излѣзъ и слѣзъ отъ всички небеса и бжди въ свѣта и (иди) даже и до ангела, който е въ ада, като се преобразишъ по тѣхния образъ, и не ще Те познаятъ нито ангелитѣ, нито князетѣ на този свѣтъ, и ще сѣдишъ княза и неговитѣ ангели и свѣта, владѣнъ отъ тѣхъ, защото се отвърнаха отъ Мене и казаха : Ние сме и освенъ насъ не

существова никой другъ. И когато се възнесешъ отъ земята, при това не ще се преобразишъ по небесата, но ще възлѣзешъ въ велика слава и ще седнешъ отдѣсно Ми; и тогава ще Ти се поклонятъ князетѣ и силитѣ и ангелитѣ и всѣко начало небесно и земно и отъ произподнята. И чухъ, че велика слава заповѣдваше това на моя Господъ. Тогава слѣзе Господъ отъ седмото небе и низлѣзе на шестото небе. И ангелътъ, който ме наставляше, ми каза: Разбери, Исае, и вижъ бждещето Му преображение и слизане. Като видѣха ангелитѣ, възпѣха Го и Го възхваляха, защото не се преобрази по тѣхния видъ. И азъ възпѣхъ съ тѣхъ. И като слѣзе на петото небе и се преобрази по образа на ангелитѣ тамъ, и не го възпѣха, нито се поклониха, защото Неговиятъ образъ бѣше като тѣхния. Слѣзе и на четвъртото небе, и имъ се яви по тѣхния образъ, и не Го възпѣха, защото бѣше по тѣхния образъ. Дойде и на третото небе, и на второто, и на първото, като се преобразяваше на всѣко отъ тѣхъ; затова нито пѣха, нито Му се покланяха, защото се явяваше подобенъ тѣмъ, показваше знамения на онѣзи, които пазѣха вратитѣ на всѣко небе. Слѣзе на твърдъта, гдето седи князътъ на този свѣтъ; и тамъ даде знамение, и Неговиятъ образъ бѣ както и на тѣхъ, и не [Го] прославиха и не Го възпѣха. Слѣзе и къмъ ангелитѣ на този въздухъ, и бѣше като единъ отъ тѣхъ, и не имъ даде знамение, нито го запитаха.

XIV. И следъ това ангелътъ ми каза: Разбери, Исае, сине Амосовъ, защото за това съмъ изпроводенъ отъ Господа, всичко да ти покажа, което нито нѣкой преди тебе е видѣлъ, нито следъ тебе може да види, както ти видѣ и чу. И това видѣхъ сжщо, какъ Синътъ човѣчески, дори като поживѣ всрѣдъ човѣцитѣ въ свѣта, пакъ не го познаха. И видѣхъ, че възлизаше на твърдъта и вече не се преобразяваше споредъ тѣхния обликъ. Видѣха Го всички

ангели, ужасиха се и се поклониха, като казваха: Какъ се укри всрѣдъ насъ Господъ и не познахме царя на славата? И отъ първото небе възхождаше по-славенъ, и не се преобразяваше, но всички ангели, и дѣсни, и лѣви, и седящи на срѣдния престолъ Му се преклониха и Го възпѣха, като казваха: Какъ премина покрай насъ Господъ и не узнахме и не се поклонихме Нему? И така възлѣзе на второто, и на третото, и на четвъртото, и на петото, и на шестото небе, обаче на всички небеса Неговата слава се увеличаваше. И когато възлѣзе на седмото небе, възпѣха Го всички праведници, и всички ангели, и всички сили. И тогава Го видѣхъ, че седна отдѣсно на великата слава, която не можяхъ да видя. И видѣхъ духовния ангелъ, че седѣше отлѣво. И каза ми: Достатъчно ти, Исае, узна отъ това, което не узна никой отъ плътскитѣ синове, нито око видѣ, нито ухо чу, нито влѣзе въ човѣшко сърдце, — това, което Богъ приготви на ония, които Го обичатъ. И рече ми: Върни се въ твоята [плътска] одежда, докато се изпълни времето на твоитѣ дни, и тогава ще дойдешъ тукъ.

XV. Това видѣхъ, рече Исае на онѣзи, които стояха около него. И като чуа тѣзи чудеса, прославиха и възпѣха Бога, Който дава такава благодать на човѣцитѣ. И рече на царъ Езекия: Краятъ на този свѣтъ и цѣлото това видение ще се изпълни въ последния родъ. И ги закле да не известяватъ на синоветѣ Израелеви, нито тѣзи слова да даватъ за писание на нѣкой човѣкъ, но колкото разберете отъ царя [и отъ] казаното въ пророцитѣ, тѣзи нѣща разберете всички. Вие бдете за Светия Духъ, та да приемете вашата одежда и престолитѣ и вѣнцитѣ на славата, лежащи на небесата. И престана да говори и излѣзе отъ при царъ Езекия. Томува нашия Богъ слава и сега и винаги и навѣки вѣковъ.

XXVIII. БЪЛГАРСКА АПОКРИФНА ЛЪТОПИСЬ

III. И тоу по нѣмъ обрѣте се нѣмъ цѣрь къ земли бѣлгарьстѣн, дѣтиштѣ въ краѣъ ношенѣ . г . лѣ⁷, еже нѣрече се нѣмъ емоу Испоръ цѣрь, прѣмъ цѣрьство бѣлгарьское. И тѣмъ цѣрь създа гради великѣ: и на Доунавѣ Др'стерѣ гради, онъ създа и великѣ прѣзидѣ отъ Доунава до море, онъ създа и Плускѣ гради. И тѣмъ цѣрь множество много измѣнѣтене погоуѣн. И тѣ цѣрь насели всю землю Каркоуискую, и оубо бѣху прѣжде еѣионѣ. И роди же Испоръ еѣино отроуѣ, и нареуѣ (нѣмъ) емоу Изотѣ. Цѣрь же Испоръ цѣрьствова на земли бѣлгарьской лѣтъ . ров . и по томъ погоуѣнише его измѣнѣтене на Доунавѣ. И по оумрѣтѣю же Испора цѣря бѣлгарьскаго, нарекоше коуманѣ бѣлгарѣ, а прѣжде бѣху Испора цѣря погани зѣло, и безбожныи соуште, и въ нехъстѣи много, и бѣяху всегда врази грѣхъскому цѣрьствоу на лѣта много.

Сказание на пророка Исая какъ бѣ възнесенъ отъ ангелъ до седмото небе

Азъ, пророкъ Исая, възлюбенъ въ прѣроцитѣ отъ Бога Господа нашъ Исуса Христа, дойдохъ по божие повеление да кажа онова, което ще стане въ последнитѣ дни на рода човѣшки по цѣлата земля. Не азъ разказвамъ това, братя, но небесниятъ Отецъ чрезъ Своя Духъ Свети ми разказа на мене. Тогава изпрати при мене Своя свети ангелъ, и вдигна ме отъ земята на висотата небесна, и тамъ видѣхъ пѣнене на ангели, (които) пѣха и славѣха Господа. И въведе ме отново на второто небе, и тамъ видѣхъ много други наредби и възрадвахъ се много за онова, което видѣхъ, и се смутиха всичкитѣ мои кости. И рече ми ангелътъ, който ме водѣше: Повдигни се, Исая, да видишъ великата и неизречена божия слава. И въведе ме пакъ оттамъ на третото небе, и на четвъртото, и на петото, и на шестото, и достигнахме даже и до седмото небе. И тамъ ви-

дѣхъ Сждия, Който седѣше на високъ и превъзвися престола, а около Него видѣхъ да тече горяща и клокочаща огнена рѣка, и хиляди, хиляди ангели Му служеха, и безброй други стояха предъ Него. И отново видѣхъ отдѣсно Нему ангелско пѣние, а отъ лѣвата Му страна плачъ на грѣшниците. Тогава запитахъ ангела, който ме водѣше, и му рекохъ: Господине, покажи ми Господа мой, Който ме е призовавъ отъ утробата на моята майка. И рече ми ангелътъ на силитѣ господни: Слушай, избрани божий пророче Исае, невъзможно е да видишъ въ тѣло своя Господа, но ще чуешъ само Неговия гласъ, отправенъ къмъ тебе. И следъ това, прочее, чухъ гласа на Господа Бога мой, Който ми говорѣше: Исае, Исае, възлюбениче мой, иди и разправи на човѣшкия родъ по [цѣлата] земя всичко това, което видѣ и чу, и какво ще бжде въ последнитѣ времена на последния родъ. Азъ Му казахъ: Господи, добре ми е да бжда тукъ, и не ме възвръщай (тамъ), отгдето дойдохъ. Тогава чухъ гласа на Господа мой, Който ми говорѣше: Исае, възлюбени мой пророче, та какъ ще се поучатъ живѣящитѣ на земята люде? Следъ тебе не ще има другъ пророкъ, нито ще има следъ това, нито ще възлѣзе на [небесата], нито ще разкаже тѣзи Мои слова. И следъ това веднага ангелътъ Господенъ ме свали отъ небесата и ме постави долу на земята.

II. И следъ това чухъ гласъ, който друго ми разказваше: Исае, възлюбени мой пророче, иди на западъ отъ най-горнитѣ страни на Римъ, отлжчи третата часть отъ куманитѣ, наречени българи, и надели земята Карвунска, която опраздниха римляни и елини. Тогава азъ, братя, по божия повеля, дойдохъ на лѣвата страна на Римъ и отдѣлихъ третата часть отъ куманитѣ, и поведохъ ги по пѣтъ, посочвайки съ трѣстъ, и ги доведохъ до рѣката, която се нарича Затиуса, и при друга рѣка, наречена Ереуса. И тогава имаше три голѣми рѣки. И

населихъ земята Карвунска, наречена българска; бѣше опустѣла отъ елини презъ 130 години. И населихъ я съ множество люде отъ Дунава до морето, и поставихъ имъ царь изъ тѣхъ: името му бѣше царь Славъ. И този царь, прочее, насели села и градове. Нѣколко време тѣзи люде бѣха езичници. И този царь сътвори сто могили въ земята българска; тогава му дадохъ име „стомогилень царь“. И въ тѣзи години имаше обилие отъ всичко. И имаше сто могили въ неговото царство. И той бѣше първиятъ царь въ българската земя, и царува 119 години и почина.

III. И тогава следъ него се намѣри другъ царь въ българската земя, детище, носено въ кошница 3 години, на което се даде име Испоръ царь, (който) прие българското царство. И този царь създаде велики градове: на Дунава Дръстъръ градъ; създаде и великъ президъ отъ Дунава до морето; той създаде и Плюска градъ. И този царь погуби голѣмо множество измаилтяни. И този царь насели цѣлата Карвунска земя, и бѣха, прочее, преди това етиопи. И роди Испоръ едно отроче и го нарече Изотъ. Царь Испоръ царува на българската земя 172 години и следъ това го погубиха измаилтянитѣ на Дунава. И следъ погубването на Испора царя български, нарекоха куманитѣ българи, а по-рано бѣха (при) Испора царя езичници и безбожни и въ голѣмо нечестие, и бѣха всѣкога врагове на грѣцкото царство презъ много години.

IV. И следъ това отново прие българското царство синътъ на Испора царя; името му бѣ Изотъ. И този царь погуби Озия, царя на изтокъ, съ своитѣ войски, и Голиата, франка поморски. И въ годинитѣ на българския царь Изотъ имаше много велики градове. И роди царь Изотъ две отрочета: едното назова Борисъ, а другото Симеонъ. Царь Изотъ царува 100 години и 3 месеца, и въ града наречень Плиска почина.

V. И следъ смъртъта на царя Изота пакъ прие българското царство синъ му Борисъ, и бѣ благочестивъ и много благовѣренъ. И този царъ покрѣсти цѣлата българска земя и създаде църкви по българската земя, и на рѣка Брѣгалница, и тамъ прие царството. На Овчо поле създаде бѣли църкви и отиде на Добричъ и тамъ завърши своя животъ. И царувà 16 години, безъ да има грѣхъ, ни жена. И бѣ благословено царството му, и почина съ миръ въ Господа.

VI. Следъ това пакъ прие българското царство Симеонъ, неговиятъ братъ. И създаде градове велики по морето, и великия градъ Преславъ той създаде, и тамъ въ него прие царството, [което се простираше] до града, нареченъ Звѣчанъ, и до Солунъ. И Преславъ градъ (той) гради и създаде въ 28 години. И много знамения сътвори царъ Симеонъ. Царувà 130 години и роди свети Петра, царя български, мжжъ светъ и напълно праведенъ. И тогава, въ това време, когато царуваше царъ Симеонъ, той взимаше данѣкъ отъ цѣлата своя земя по всѣка област на своето царство: едно повесмо и лъжица масло и яйце на година. Това бѣ неговиятъ данѣкъ отъ неговата земя, отъ неговитѣ люде, и нищо друго не искаше той. И много изобилие имаше въ онова време при тоя царъ Симеона.

VII. И следъ неговата смъртъ пакъ прие българското царство синъ му царъ Петъръ, и той бѣ царъ на българитѣ, още и на гърцитѣ. И царувà въ българската земя 12 години, безъ да има грѣхъ, ни жена, и благословено бѣ неговото царство. Тогава, прочее, въ днитѣ и годинитѣ на свети Петра царя български имаше изобилие отъ всичко, сиречь пшеница и масло, медъ, млѣко и вино и врѣше и кипѣше отъ всѣко божие дарование, и нѣмаше скѣдностъ отъ нищо, но имаше ситостъ и изобилие отъ всичко по (?) изволение божие. И тогава, въ годинитѣ на свети Петра царя български, намѣри

се една жена вдовица, млада и мъдра и много праведна, въ земята българска, на име Елена. И роди царя Константина, мъжъ светъ и праведенъ. Този, прочее, бѣ синъ на Константина Зелени и на майка Елена, и този Константинъ (бѣ) нареченъ багряно-родни, царъ римски. И поради завистъ, неговата майка Елена избѣга въ Виза градъ отъ римскитѣ едини, понеже се намѣри несправедна, и тамъ роди царя Константина. И томува се яви ангелъ Господенъ и му благовести за честния кръстъ на изтокъ. Обичаха се царъ Петъръ и царъ Константинъ. И събра своята войска и взе своята майка, и отиде на изтокъ, по море, въ Крайниевото мѣсто. Тамъ, гдето бѣ царъ Константинъ, тамъ бѣ малъкъ градъ на име Византия. И дойде Константинъ до това мѣсто, и видѣ мѣсто пусто отъ море до море, и помисли въ себе си: Ако отида въ Крайниевото мѣсто и намѣря честния кръстъ Христовъ, на който бѣ разпнатъ Христосъ, и пакъ ще се възвърна тукъ на това мѣсто, и ще съградя градъ и ще му нарека име Нови Иерусалимъ, покоище на светии, а на царе украшение. Но докато отиде царъ Константинъ въ Крайниевото мѣсто, тогава дойдоха нѣкакви насилници, като исполини, и погубиха българската земя по морето, и Петъръ, царъ български, мъжъ праведенъ, остави царството и избѣга на западъ въ Римъ и тамъ завърши своя животъ.

VIII. Следъ това се издигна другъ царъ, на име Селевкия, а неговото прозвище (бѣ) Симеклитъ. И този, прочее, излѣзе изъ планинитѣ, наречени Витоша, и отиде на полето, наречено Романия, и тамъ прие царството. И този създаде 5 града по българската земя: 1. Пловдивъ; 2. Сръмъ; 3. Бръзникъ; 4. Сръдецъ; 5. Нишъ. И царува царъ Селевкия въ града Сръдецъ и по българската земя 37 години. И тамъ царъ Селевкия завърши своя животъ подъ града Бръзникъ. Докато създаде Селевкия 5 града по българската земя, презъ това

време царь Константинъ намѣри честния кръсть Христовъ. Върна се пакъ и отиде въ градъ Византия, и, като помисли въ себе си, рече: Кжде е това пусто мѣсто? Азъ ще съградя градъ и ще го нарека Константин-градъ. И изпрати царь Константинъ въ Римъ единъ зълъ кураторъ: Иди, каза, изгони римската войска за 6 години.

Този отиде и ги изгони за 3 години. Зълъ бѣ кураторътъ и се бѣ съвещавалъ съ елините да погубятъ царя Константина и майка му Елена. Тогава видѣ Господь тѣхното високобуйство и ги порази съ невидима палица и станаха невидими. Злиятъ кураторъ нѣмаше ни деца, ни жена. И взети бѣха римляните въ Новия Иерусалимъ. Тогава свети Константинъ устрои цѣлото Иерусалимско царство, царски палати, и трѣгна съ войска на Дунава, и създаде градъ нареченъ Бдинъ, а прозвището му (бѣ) седмовръхи Вавилонъ. И пакъ Константинъ насели българската земя отъ западнитъ земи. И създаде Константинъ 9 града следъ заемаването на всички тѣзи земи. И тамъ прекара въ своето си царство 62 години и почина.

IX. Следъ него пакъ настана другъ царъ въ българската земя; неговото име (бѣ) Симеонъ, и царувà 12 години и почина.

X. И следъ това пакъ се намѣри другъ царъ, на име Никифоръ, и прие българското царство. И той погуби беззаконния царъ Максимиана и неговата войска. И той създаде Мотикъ и Морунецъ и Сѣръ, а на западъ Бѣлградъ и Костуръ, и на Дунава Никополъ. И той царувà 43 години и погина.

XI. И той имаше отроче, чието име бѣ Симеонъ Премждри. И прие българското царство, бидейки непочтенъ и зълъ за людетъ, и погуби българската, иерусалимската и римската земя, областта на царя Константина. И тогава въззоваха всички люде на царя Симеона: О, горко ни, братя,

отъ този царь! Прекара царь Симеонъ въ царството си 4 години и почина.

XII. И следъ това се намѣри царь отъ друго колѣно, на име Василий. Тогава падна вѣнецътъ на благочестивия и христолобивъ царь Константинъ на неговата глава. И прие Василий царството и погуби всички вражески земи и езически народи, като нѣкакъвъ храбъръ мжжъ. Въ днитѣ на царя Василия много блага имаше всрѣдъ людетѣ. Прекара Василий въ царството си 30 години, безъ жена, ни грѣхъ, и благословено бѣше царството негово.

XIII. И въ днитѣ на царя Василия намѣриха се царе трима братя отъ вдовица пророчица: Мойсей, Аронъ и Самуилъ. И имаше (единъ) отрокъ Самуиловъ, на име Августиянъ, и той прие българското и грѣцкото царство и царува 37 години.

XIV. И следъ това се въздигна другъ царь отъ сжщата вдовица, прие царството, царува 3 години и почина.

XV. И следъ това се въздигна другъ царь, на име Романъ, пакъ отъ това колѣно, и прие българското царство.* И той събра своята войска и се разсърди на източния царь и отиде по море на изтокъ, като да погуби два царя, а своята войска погуби. И възвърна се отъ изтокъ въ градъ Преславъ. И прекара въ царството си Романъ 9 години и почина.

XVI. И следъ това се намѣри другъ царь, синъ на праведната Теодора, благовѣренъ и благочестивъ царь. И той създаде велики манастири по българската и грѣцката земя. И въ неговото царство имаше всички блага. И прекара въ царството си този царь 23 години и почина.

XVII. И следъ това излѣзе другъ царь, на име Геганъ, а прозвището му бѣше Оделѣнъ, много красивъ. И този прие българското и грѣцкото царство. И погуби въ Кумида два града, които бѣха

оттатъкъ морето. И създаде три града на българската земя: 1. Червенъ, 2. Несебъръ, 3. Шипъ. И тамъ царувà 28 години, и бѣ посѣченъ отъ друго-племенникъ на Овче поле.

XVIII. И следъ това се яви другъ царъ отъ Константиновия градъ, на име Аревъ, седна на престола на царя Константина, царува 7 години и почина.

XIX. И следъ това се яви другъ царъ отъ южнитѣ страни, на име Тургий. И този взе вѣнеца на царя Константина и взе цѣлото българско и гръцко царство, царувà 17 години и почина.

И следъ това пакъ излѣзоха нѣкакви насилници и измамници, наречени печенези, невѣрни и беззаконници.

БЕЛЕЖКИ

I. Именникъ

„Именникътъ на първобългарскитѣ ханове“¹ е най-ранната историографска творба въ българската книжнина. Той представя списъкъ на първобългарскитѣ владѣтели отъ приказно време до „тората половина на VIII в. За всѣки владѣтель сж дадени съвсемъ кратки сведения: името му, общото число на годинитѣ на животъ или царуване, указание за рода и годината на заемането на властта. Приема се, че този паметникъ се състои отъ две части, които сж съставени въ различни времена. Най-напредъ сж споменати Авитохолъ, Ирникъ, Гостунъ, Куртъ и Безмѣръ. Следъ това съставителятъ добавя: „Тѣзи петъ князе управляваха княжеството отъ татъкъ Дунава 515 години съ остригани глави. И следъ това дойде отсамъ Дунава Исперихъ князь сжщо и досега“. Тѣзи думи показватъ, че първата часть на паметника е била съставена по времето на ханъ Исперихъ — значи, между 681 и 701 година. Можеби по повеля на първия български ханъ, съ настаняването на първобългаритѣ въ днешнитѣ български земи — съ други думи, съ основаването на първобългарската държава — въ паметъ тъкмо на това събитие, сж били издѣлвани

¹ Този паметникъ е издаденъ най-напредъ отъ А. Поповъ, Обзоръ хронографовъ русской редакціи, I (Москва 1866), с. 25 сл. Ново и по-добро издание, което съмъ използвалъ тукъ, даде финландскиятъ ученъ J. J. Mikko la, Die Chronologie der türkischen Donaubulgaren (въ: Journal de la Société finno-ougrienne, XXX, 33. 1913/18, pp. 1 — 25). Други библиографски указания вж. у Ив. Дуичевъ, Прегледъ на българската историография (= Jugosl. Istor. časopis, IV, 1/2, 1938, p. 41 sqq.); да се добави и писаното отъ Ив. Д. Шишмановъ, СбНУК, XVI—XVII, сс. 556 сл., 682 сл.; Ю. Кулаковскій, Исторія Византіи, III (Кіевъ 1915), с. 381 сл.

върху каменни плочи имената на по-ранните, приказни и исторически, предци на Испериха, като за всеки сж казани само по няколко думи. По-късно тази летопись е била продължена: следъ смъртта на всеки владѣтель неговото име е било издѣлвано върху споменната плоча, за да се запази презъ вѣковетѣ. Следъ смъртта на Испериха, неговото име е било добавено на паметника: „Есперерихъ князь 60 и една година. Родѣтъ му (бѣше) Дуло, а неговата година [на заемането на властта] верениалемъ...“ Името на този владѣтель, значи, е упоменато два пѣти въ паметника, но въ два различни написа: първиятъ пѣтъ „Исперихъ“, правилно, и вториятъ — „Есперерихъ“, погрѣшно. Можеби това е грѣшка на нѣкой преписвачъ, но допустимо е сжщо, че името е било написано така и въ първообраза. Различието въ написана името се използва отъ нѣкои учени като другъ доводъ въ подкрепа на мнението, че паметникътъ се състои отъ две основни части, съставени въ различно време. Следъ упоменанието за Испериха въ паметника сж изредени първобългарските владѣтели до втората половина на VIII вѣкъ. Очевидно, по грѣшка е изпуснато името на владѣтеля, който управлява следъ Тервеля. Последниятъ упоменатъ владѣтель е Уморъ, следователно, *terminus post quem* за съставянето на тази втора часть е месецъ августъ 766 година—падането на Умора и възцаряването на ханъ Телерига (768/769—777). Стотина години следъ създаването на първобългарската държава паметникътъ е билъ изоставенъ по неизвестни причини.

„Именникътъ на първобългарските ханове“ бѣ откритъ отъ руския ученъ Андрей Поповъ въ два славянски ръкописа, все отъ XVI вѣкъ: единиятъ въ Московската синодална библиотека, а другиятъ въ Погодиновската сбирка въ Петроградската публична библиотека. Този паметникъ, след., е известенъ само по късни преписи, които се отличаватъ съвсемъ малко помежду си, можеби, иматъ общъ първообразъ. Неотречима е, обаче, голѣма старинностъ на паметника — върху която, впра-

чемъ, досега не сж изказани съмнения отстрана на ученикъ. Има податки, по които може да се сжди, че „Именникътъ“ е билъ съставенъ първоначално на гръцки езикъ и едва по-късно преведенъ на славянски. Името „Укиль“ е запазено въ текста въ написа: „Вокиль“, „Оукиль“; последниятъ написъ се срѣща два пжти. За обяснение на тѣзи два различни написа на несъмнено едно име трѣбва да се иматъ предвидъ гръцкитѣ написи на нѣкои чужди имена, напримѣръ като „Валентинианъ“ или „Валентъ“ предадени съ гръцки букви: Οὐαλεντιανὸς или Οὐάλης. Вж., напр., Georgii monachi Chronicon, ed. De Boor. p. 550 sqq.; за други подобни имена pp. 382, 465 pass.; G. Cedrenus, I, 379, 21: Οὐτέλιος ἢ Βιτέλιος. Различното предаване на звука „в“ въ Именника чрезъ „В“ и „ОУ“ показва несъмнено, че първоначално името е било написано на гръцки Οὐοκίλ или Οὐοκίλ, но преписвачтъ не съумѣлъ да го препише правилно: „Вокиль“, вмѣсто „Оукиль“. Можеби по сщия начинъ би трѣбвало да се обясни и името „Оуганъ“. Глаголнитѣ форми „дръжа“ и „дръжаше“ напомнятъ гръцкитѣ форми ἐκράτησε, ἐκράτησαν, които се употребяватъ въ подобни случаи. Нѣкои учени припомнятъ сжщо, че въ написа на името „Кормисошъ“ е запазено гръцко окончание.

За старинността на паметника могатъ да свидетелствуватъ и онѣзи титли, които се даватъ на първобългарскитѣ владѣтели: „снн є кѣнаъ дръжаше княжение“, „Исперихъ кнъзь“ или „Бсперерихъ кнъзь“; „сннже кнъзь нѣмъни родъ Доулокъ...“ Въ първоначалния гръцки текстъ се е четѣло вѣроятно ἀρχωνъ или πῦκς κανός, както се чете въ първобългарскитѣ надписи. Думата „княжение“ отговаря на гр. ἀρχοντία.

Всички дати въ Именника сж дадени споредъ особена първобългарска хронология — чрезъ единъ 12-годишенъ животински цикълъ, въ който годинитѣ сж означени чрезъ тюркскитѣ имена на 12 животни, а месецитѣ — съ числителни редни имена, сжщо на езика на първобългаритѣ.

Първата година отъ 12-годишния първобългарски животински цикълъ се означавала съ думата соморъ (мишка); втората — шегоръ (волъ); третата — веръ (вълкъ); четвъртата — дваншъ (заякъ); петата е неизвестна; шестата — диломъ (змия); седмата е неизвестна; осмата — текучитемъ (овенъ или, споредъ друго тълкувание, конь); деветата — неизвестна; десетата — тохъ (кокошка); единадесетата — итъ или ехтъ (куче); дванадесетата — доксъ (свиня). Месецитъ сж били означавани съ числителни редни имена: първиятъ месецъ — алемъ, третиятъ — вечемъ; четвъртиятъ — тутомъ; шестиятъ — алтомъ (алтемъ); осмиятъ — ехтемъ; деветиятъ — твиремъ; единадесетиятъ — верениалемъ.

Историческитъ данни на Именика сж използвани особено отъ проф. В. Н. Златарски, История на българската държава предъ сръднитъ вѣкове, I, 1 (София 1918); с. 353 сл. сж разгледани даннитъ за „българското лѣтоброение“.

II. Първобългарски надписи

По мѣстонахождение повечето надписи принадлежатъ на североизточна България — гдето се е развивала първобългарската държавна дейность; само четири надписа сж намѣрени въ южнитъ области: два въ Хамбарлий (Къзълагачко) и два въ Филипи. Намѣренитъ надписи сж писани на камъкъ, като затова сж били използвани вече употребени каменни стълбове. Много палеографски особености — напистъ на букви, съкращения, лигатури и други — могатъ да бждатъ разяснени само съ огледъ на тогавашното гръцко писмо.

Надписитъ, доколкото се датиратъ, принадлежатъ главно къмъ IX и X вѣкове. Притежаваме три надписа отъ времето на ханъ Крума (802—814), единадесетъ отъ ханъ Омуртага (814—831), три отъ ханъ Маламира (831—836), два отъ ханъ Преснана (836—852), единъ отъ Бориса (852—889) и единъ отъ Симеона (893—927). Останалитъ надписи не могатъ да се датиратъ съ точ-

ност — едни, поради своя откжслеченъ видъ, а други поради особеното си съдържание (напр., съдържатъ само имена на градове и крепости). Проф. В. Бешевлиевъ е разпредѣлилъ надписитѣ на нѣколко отдѣлни групи: 1. надгробни; 2. надписи, които съобщаватъ за строежи; 3. лѣтописни; 4. договорни; 5. военни; 6. надписи съ имена на крепости и сражения.

Гръцкиятъ езикъ на нашитѣ надписи е билъ проучванъ отъ нѣколцина учени. Езикътъ на тия надписи е билъ преценяванъ различно и тая преценка е оказвала влияние и върху самото проучване на текста имъ. Нѣкои учени смѣтатъ, че надписитѣ сж писани на „разваленъ гръцки езикъ“, или отъ люде, които не сж знаели добре гръцки. Други учени, обаче, доказаха, че езикътъ на тѣзи паметници е напълно правиленъ по фонетика и форми, и че тѣ не трѣбва да се допълватъ съ помощта на класическия гръцки езикъ, а съ помощта на сръдновѣковния и дори новогръцкия езикъ. Проф. Бешевлиевъ изтъква, че „първобългарскитѣ надписи сж почти единственитѣ гръцки езикови паметници, които ни предаватъ безъ подправки гръцката прстонародна речъ презъ IX в. въ северната частъ на Балканския полуостровъ“. Поради това тѣ иматъ значение не само като извори за българската история, но и като паметници за историята на гръцкия езикъ. Проф. Бешевлиевъ, който особено много се е занимавалъ съ проучване езика на тѣзи надписи, признава, че езикътъ, на който сж написани, не се отличава отъ „сввременната тѣмъ жива прстонародна речъ“.

Кой е съставилъ тѣзи надписи? Гърци или българи? Отъ думитѣ на Черноризецъ Храбра разбираме, че е имало и българи, които сж писали съ гръцко писмо. Знае се сжщо, че гръцкиятъ езикъ е билъ добре познатъ въ България по онова време. Самъ царъ Симеонъ се училъ на младини въ Цариградъ и поради неговото знание на езика и голѣмата му начетеностъ билъ назоваванъ „полугръкъ“. Презъ 923 год., при срещата му съ византийския императоръ Романъ Лакапина, той билъ поздравенъ

отъ войскитѣ си на грѣцки езикъ като „царъ“ (βασιλεὺς). Намѣренитѣ печати отъ този владѣтель сж сжщо така на грѣцки езикъ, съ грѣцко писмо. Въ България, освенъ това, е имало многобройни пленници-византийци. При всѣка война противъ Византия докарвали въ страната множество пленници, които били поселвани въ разни покрайнини на държавата. Ако тѣзи пленници-ромен сж оказвали влияние, напр., за разпространението на християнството между първобългари и славяни, то тѣ, несъмнено, сж разпространявали и византийската култура и грѣцкия езикъ. Изобщо, въ България презъ IX—X вѣкове е имало множество лица, които сж познавали грѣцкия езикъ и сж могли да съставятъ надписитѣ. Нѣкои учени допускать, че нашитѣ надписи сж били съставени отъ пленници-грѣци. Надписитѣ датирать отъ единъ сравнително дълъгъ периодъ, след., не сж писани отъ едно или едни и сжщи лица. Възможно е, че нѣкои отъ тѣхъ сж писани и отъ българи, които сж си служили съ готови образци. Нееднаквостта въ написа на първобългарски имена и титли може да се обясни не само съ предположението, че съставителитѣ не сж познавали добре българския езикъ, понеже сж били грѣци, но и съ това, че надписитѣ не произхождатъ отъ едно и сжщо време, а отъ единъ сравнително дълъгъ периодъ. Най-сетне, тази нееднаквостъ не се ли дължи и на невъзможността да се предадатъ съ грѣцко писмо първобългарски думи?

Безспорно е, че всички тѣзи надписи иматъ значение, а не частенъ характеръ. Самата държава — поточно ханската властъ — се е грижела за издигането на подобни паметници. Наличността на тѣзи грѣцки надписи у насъ презъ IX—X вѣкове е още единъ доказъ за това, колко много е билъ разпространенъ у насъ тогава грѣцкиятъ езикъ. Тѣхното написване на грѣцки езикъ не трѣбва да се смѣта само като проява на нѣкакъв „дворцовъ етикетъ“ отстрана на първобългарскитѣ владѣтели. Тѣзи надписи, чрезъ които първобългарскитѣ владѣтели сж искали да прославятъ себе си и своитѣ боляри, да оставятъ споменъ за извършени ве-

лики дѣла — не сж могли да бждатъ написани на единъ чуждъ езикъ, ако този езикъ не е билъ разбираемъ, поне до известна степенъ, за народа.

Нѣкои отъ първобългарскитѣ надписи носятъ въ началото кръстния знакъ (†), или съ други думи, начеватъ съ *invocatio symbolica*. Първиятъ надписъ (вж. тукъ с. 4, № 1) носи въ началото си така назования „Христовъ монограмъ“ (*chrismon*). Надписътъ на Онегавонъ носи кръстенъ знакъ въ началото и въ края. Съ кръстенъ знакъ начеватъ търновскиятъ надписъ на Омуртага (вж. тукъ с. 4, № 9) и другъ Омуртаговъ надписъ (вж. тукъ с. 4, № 6). Надписътъ на царъ Симеона отъ с. Наръшъ (Солунско) не носи, въпрѣки очакването, никакъвъ кръстенъ знакъ (вж. тукъ с. 7, № 18), докато надписътъ на Борисъ Михаила (вж. тукъ с. 6, № 16) има въ началото кръстъ. Какъ трѣбва да се обясни наличността на кръстния знакъ въ началото на първобългарски надписи отъ езическо време? Нѣкои учени виждатъ въ това единъ доказъ, че съставителитѣ сж били гърци (вж. В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи, с. 21). Любопитно е да се отбележи, че надписитѣ съ имена на крепости и сражения сжщо носятъ въ началото си кръстенъ знакъ (вж. В. Бешевлиевъ, п. т., сс. 49—51). Може да се мисли, че кръстниятъ знакъ е билъ поставенъ на тѣзи езически надписи само по подражание на византийскитѣ надписи, безъ да му се отдава нѣкакво вѣрско значение. Въ всѣки случай, появата му въ езическитѣ надписи на първобългарскитѣ владѣтели е показателно за постепенното и незабелязано проникване на византийски християнски елементи въ културата на първобългаритѣ. — Титлата канъ и виги (*κανὸς ὀβιγί*) се тълкува различно отъ ученитѣ. За тази титла вж. повече у Бешевлиевъ, Първобългарски надписи, сс. 65—66. Споредъ ориенталистътъ G. I. Ramstedt (*Journal de la Société finno-ougrienne*, XXX, 3, 1914, p. 6), канъ означава „князь“ (*Fürst*), докато каганъ (която титла е дадена и на Петра Дѣлянъ; вж. тукъ с. 160), означава „царъ“ (*Kaiser*). За титлата

ханъ и хаганъ ми е недостъпно изследването на K. Shiratori, *Khan and Khagan* (Procéd. Jap. Académie, June 1926). — Епитетътъ ὀβηγῆ „ивиги“ се свързва съ куманско-тюркската дума ὀweghū, ὀwghū „възвишенъ, прославенъ“ (вж. у Бешевлиевъ, II т., с. 65). Въ нѣкои надписи на уйгуритѣ (старотюркско племе въ източния Тюркестанъ, сродно на първобългаритѣ) се чете твърде често титлата bilgä Kagan („мждриятъ каганъ“) (вж. Ramstedt, *op. cit.*, pp. 12, 13, 16, 37, 43). Думата bilgä произлиза отъ тюркския гл. bilmek „зная“. Дали сжщата титла, — разбира се, въ измѣнена форма, — не трѣбва да се чете и въ първобългарскитѣ надписи? — Едва ли би могло тази титла да се съпостави и съ засвидетелствуваната за Hiong-nou (предци на историческитѣ хуни) титла chan-yu (вж. R. Grousset, *L'Empire des steppes*, Paris 1939, pp. 54/5, 62 sqq., 65, 70, 162 pass.). Напротивъ, най-вѣроятно е да се свърже нашата титла съ владѣтелската титла yabghu, която се срѣща у западнитѣ тюрки презъ VI в., особено като се има предвидъ, че първобългарскитѣ племена сж били известно време подъ тѣхна власть (указания за титлата у Grousset, *ib.*, pp. 132, 133, 140 pass.; ср. и Ив. Дуйчевъ, *МакПр.*, XIII 3 (1943) с. 127). — Значението на титлата „копанъ“ не е точно известно. Изразътъ „храненъ човѣкъ“ означава, очевидно, „свой, близъкъ човѣкъ“ и може да се сравни съ византийското οἰκεῖος ἀνδρῶπος; вж., напр. G. Hamart., *ed. M.*, p. 666, 19; p. 667, 13; p. 888, 18-19 (свои люде, „които ядатъ и хлѣба му“); Theoph., *ed. B.*, p. 572, 11-12; Cedr., *ed. B.*, I, p. 779, 19. Познатъ е единъ първенецъ на царь Симеона, на име Тодоръ, когото византийскитѣ автори назоваватъ οἰκεῖος τοῦ Σιμεῶν или пъкъ οἰκεῖος ὧν τῷ Σιμεῶν (вж. Theoph. cont., *ed. B.*, p. 359, 15-16; G. Hamart., p. 774, 4-5. За него ср. и Златарски, *История*, I, 2, с. 314 бел. 3). Вж. за титлата сжщо Suidas, *Lex.*, *ed. Adler*, IV, 617, 26. Значението на тази титла, обаче, може да се оточни още повече, ако се вземе предвидъ, че съ думата οἰκία въ Византия презъ ранното

срѣдновѣковие се означавала личната дружина отъ наемници на служба при видни длѣжностни или частни лица и при самия императоръ. На тѣзи наемни войници, назовавани *bussellarii*, била давана храна, оржие, коне и дарове. Очевидно, названието *δρεπτός αὐθρητος* отъ нашитѣ надписи трѣбва да се тълкува въ смисълъ на „дружинникъ“; вж. указанията у Ив. Дуичевъ, Бѣломорски прегледъ, I (1942), с. 247 бел. 1; ср. сжщо Родина, III 2 (1940), с. 85.

Първиятъ надписъ на Омуртага (вж. тукъ с. 4, № 1) е поставенъ въ паметъ на единъ първобългарски първенецъ, загиналъ въ войнитѣ на Омуртага къмъ Диѣпъръ около 818—820 гг. (Златарски, История, I, 1, с. 307). — Титлата „зера-тарканъ“ сжщо не е точно обяснена; титлата „тарканъ“ е запазена и въ други паметници и се употрѣбява и досега въ нѣкои тюркски езици. Покойниятъ проф. В. Н. Златарски (въ: СбНУК, XV, отдѣлъ Критика, сс. 32—33) писа, че „титлата „тарканъ“ се е давала на лица отъ военната аристокрация, които сж водили потеклото си отъ дружинниците на Аспаруха — отъ бояритѣ, и сж оказали особени заслуги на държавата и държавния глава, а пѣкъ по длѣжността, която е заемалъ въ държавата; тарканътъ е билъ областенъ управител или намѣстникъ на българския царъ въ известна областъ, зависѣлъ е на право отъ него и, като такъвъ, вѣроятно е съединявалъ въ лицето си военната и гражданската власть, подобно на византийскитѣ катепани, дуки, стратези на темитѣ“.

Бояринътъ Онегавонъ, както добре подсѣща проф. В. Н. Златарски, История, I, 1, с. 316, ще да се е удавилъ въ рѣката Тиса при войнитѣ на Омуртага противъ франкитѣ въ 827—829 гг. — Титлата „жупанъ“ (вж. тукъ с. 4, № 3) е запазена въ сръбски езикъ и досега. Титлата „багатуръ“ въ надписъ № 4 се свързва съ руското „богатырь“, а „багаинъ“ се смѣта като сродно на турското „бегъ“ (въ значение „боецъ, воевода“). — Титлата „коловъръ“ (въ надписа № 5) означава нѣкаква военна длѣжностъ и нѣкои учени я тълкуватъ въ сми-

сълъ на „пжтеводъ, водачъ“. Изглежда, че въ сжщия надписъ тази дума е употребена веднажъ и като лично име, ако, разбира се, не е нѣкакво неволно повторение. Думата „изиргу“ (ичиргу) се срѣща и въ титла „изиргу-боила“ („ичиргу-боилъ“) (вж. тукъ с. 6, № 13); тази последната титла означава, по мнението на нѣкои учени, „вжтрешенъ боляръ“ (за тѣзи боляри вж. статията на В. Н. Златарски, Кон сж бити вжтрешни и вѣншни боляри, въ: Унив. юбил. сб. Ст. С. Бобчевъ, София 1921, с. 45—57). Би могло да се предположи, че тази форма „изиргу“ или „ичиргу“ произлиза отъ тюркскитѣ форми *içigir* и *içik* „подчинявамъ се, покорявамъ се“ (ср. Ramstedt, ор. с., р. 45), и въ такъвъ случай бихме превели „ичиргу коловъръ“ съ „под-коловъръ“, и „ичиргу-боилъ“ съ „под-боилъ“. — Изразътъ (надписъ № 5) „умрѣ вжтре“ трѣбва да се тълкува въ смисълъ, че боляринътъ починалъ не на война вѣнъ отъ страната, а вжтре, може би, въ столицата. — „Боготоръ“ и „кулуверъ“ (надписъ № 8) сж равнозначни на „багатуръ“ и „коловъръ“ (надписи № № 4, 5). — Търновскиятъ надписъ на Омуртага (надписъ № 9, сс. 4—5) се намира въ църквата Св. Четиридесетъ мѣченици въ Търново. Името на владѣтеля е написано въ надписа погрѣшно: Омомортагъ. Двадесетъ хиляди растега сж равни на 42,680 метра. Нѣкои учени предполагаха, че „домътъ“ на Дунава е „градището“ при с. Кадж-кѡй (източно отъ Тутраканъ), отстоящо отъ Плиска на 85 клм., и самата построена могила отъжествяваха съ Мумджилярската могила (Разградско, Кеманларска община). Унгарскиятъ ученъ Геза Фехеръ (ИБАИ, VIII, 1934, сс. 106—115) разкопа две могили при Мумджилярската могила, но се оказа, че съдържатъ погребения отъ V в. пр. Хр., отъ което трѣбва да се заключи, че и тази могила не е могла да бжде въздигната отъ Омуртага. — Благопожеланието „да живѣе сто години“ се чете, освенъ въ този надписъ, сжщо и въ Чаталарския надписъ на Омуртага (№ 10) и въ единъ надписъ на Маламира (№ 11). Това благопожелание за животъ сто години има, очевидно, византийски произ-

ходъ (ср. сведенията у Бешевлиевъ, п. с., с. 95 сл.). Числото „сто“ (ἐκατόν) у византийцитѣ означава голѣмо множество, голѣмъ брой, както нашего указание „триста“. Въ този смисълъ числото „сто“ (или „стократно“) се употребява твърде често у византийскитѣ автори: вж., напр., G. Hamart, ed. M., p. 249, 22; p. 403, 12 („стократно“); p. 453, 9-10; p. 574, 6, 21-22; p. 575, 7; Byzantion, IX, p. 115, 30; p. 147, 26, 27; „ако живѣете сто години и не умрете“ ibidem, p. 125, 16-17; p. 145, 18; p. 123, 18-19, 22; p. 125, 29-30; A. Tougaard, De l'histoire profane dans les Actes des Bollandistes (Paris 1874), p. 66; Cedr., II, p. 723, 8; I, p. 673, 4 pass.; I, p. 793, 21 (βιώσειν χρόνους ἐκατόν); I, p. 499, 20; I, p. 551, 2; II, p. 364, 20; J. Zon., ed. B., I, p. 285, 2; Anna Comnena, ed. Reiff., II, p. 172, 12, 14; Cesaumeni Strategicon, ed. Jern.—Wass., p. 15, 8-10; p. 57, 25; G. Pachym., II, p. 438, 14; p. 415, 8; p. 396, 8; p. 481, 11; p. 330, 15; p. 332, 10; p. 621, 20; I. Kantak., III, p. 98, 23; M. Glyca, p. 259, 2-5; L. Chalc., ed. Darkó, II, p. 72, 5; p. 74, 4; Nic. Chon., p. 429, 13 et nota; p. 440, 20; стократницею Livot sv. Symeona od kr. St., ed. Šaf., p. 11, 8; и др.

Това значение на „сто“, като указание за множество, се срѣща още въ евангелскитѣ текстове; вж. Матей, XVIII, 12; Марко, X, 30; Лука, VIII, 8, и др., а сжщо и въ антични текстове. Трѣбва, прочее, да се заключи, че употребата на числото „сто“ съ това значение въ първобългарскитѣ надписи издава сжщо така известно византийско влияние. — Търновскитѣ надписъ на Омуртага е датиранъ чрезъ указване на името на владѣтеля.

Въ Чаталарския надписъ (вж. тукъ с. 5, № 10) е дадено указание за божествения произходъ на властѣта на владѣтеля. Изразътъ *δ ἐκ Θεοῦ ἄρχων* („отъ Бога владѣтельтъ“) има, изглежда, византийски произходъ (вж. указанията на Бешевлиевъ, п. с., с. 86 сл.). — Омуртагъ е изтъкнатъ като врагъ на гърци и славяни. Проф. В. Бешевлиевъ, п. сс., сс. 98 и 43, чете: „като

тъпчи добре съ краката си императора“, като допълва въ надписа думата *καλοπατοῦντα*; буквите λ и ο не сж сигурни; по-добре е, обаче, да се чете *καταπατοῦντα*, защото именно гл. *καταπατέω* „тъпча“ се употребява, за да се изрази подчинението на враговетъ; ср. примѣритъ п. т., с. 94; вж. още *Script. incertus*, ed. B., p. 351, 15; *Achm. Oneir.*, ed. Drexl, p. 68, 22-23; p. 80, 7; p. 85, 27-28; p. 89, 16; p. 219, 18; *C. Hamart.*, p. 186, 19, 27; p. 189, 25-26; p. 699, 8 sqq. „по старъ обичай“; *Theoph.*, ed. B., p. 408, 16 (и върху предмети; ср. *C. Hamart.*, p. 173, 4-5); *Georgius Cedren.*, II, p. 89, 10 sqq.; *G. Supc.*, I, p. 275, 20; и др. Изразътъ „като тъпче съ крака императора, докато... и подчинява своитъ врази“ въ надписа е въ зависимостъ отъ Писанието; ср. I Коринт., XV, 25—28; Псал., CIX, 1; VIII, 7; Къмъ Евр., II, 8; Лука, XX, 43; Матей, XXII, 44; Исусъ Нав., X, 23—25: „И изведоха изъ пещерата петимата царе... И когато ги изведоха предъ Исуса, Исусъ свика всички израилтяни и каза на военачалниците, които бѣха ходили съ него: „Приближете се, стъпете съ нозетъ си върху вратоветъ имъ“. Тъ се приближиха и стъпиха съ нозетъ си върху вратоветъ имъ...“ и др. Най-известни сж нѣкои мѣста отъ литургията на Св. Иванъ Златоустъ: напр., τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας πάσας κατακατήσαντες или по славянския преводъ: плотскія похоти вса поправше; за съответния старобългарски глаголъ поправати „conculcare“ вж. *Miklošić*, *Lex.*, s. v. Употрѣбата на този глаголъ отговаря на единъ библейски обичай, запазенъ сжщо и въ класическата древностъ, споредъ който победителътъ е трѣбвало да тъпче подъ краката си победения. Запазена е, напр., една статуя (открита въ Критъ и пренесена въ музея въ Стария Сарай въ Цариградъ) на императоръ Адриана (117—138), който тъпче подъ краката си единъ пленникъ; вж. *V. Dugou*, *Histoire des Romains*, V (Paris 1883), p. 108. Въ фрескитъ въ Дафни възкръсналиятъ Христосъ е представенъ, че подава ржка на Адама, за да го извлѣче отъ гроба, а подъ краката на Христа е Адътъ, съборенъ

и вързанъ, сиречь победенъ; вж. L. Bréhier въ *L'art byzantin chez les Slaves*, II (Paris 1932), p. 158 и табл. XIX. — Въ този надписъ се даватъ сведения за основаването на града Преславъ (вж. подробности у Златарски, История, I, 1, с. 319 сл.), извършено презъ септемврий 821 година. „Сигоръ елемъ“ е указание споредъ първобългарското лѣтоброение: „сигоръ“ (или споредъ Именника, вж. тукъ сс. 1—2) „шегоръ“ — втора циклова година, и „елемъ“ — първи месецъ; тази дата отговаря на 15-ти индиктионъ отъ византийската циклова система, която се отличава отъ първобългарската, между другото, по това, че числото на годинитъ въ цикъла било 15, докато у първобългаритъ — 12. Знае се, — напримѣръ отъ хрониката на Симеона Логотета (вж. тукъ с. 125), че още Крумъ, презъ 812 г., докаралъ отъ Византия различни медни и мраморни статуи на животни. Дали тъкмо нѣкон отъ тѣхъ не сж били използвани отъ Омуртага за украса на Преславъ?

— За кавханъ Исбула и неговата дейность вж. сведенията у П. Никовъ, Кавханъ Ибулъ (въ: Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски, София 1925, сс. 195—228); сж щиятъ, Ханъ Омортагъ и Кавханъ Ибулъ (= Бълг. ист. библ., IV, 1 (1931), сс. 1—55). За титлата „кавханъ“ вж. казаното отъ В. Н. Златарски, въ: СБНУК, XV (1898), сс. 140—141; той смѣташе, че кавханътъ е „билъ единъ отъ велможитъ на хана“ и „личность твърде влиятелна и... най-ближенъ неговъ съветникъ... следов., кавханътъ, който се е назначавалъ отъ болярското съсловие..., е заемалъ най-висока длъжность следъ княза или царя... Кавханътъ е стоялъ начело на управлението на държавата и е вѣроятно председателствувалъ отъ лицето на княза или царя, въ съвета, който сж съставяли дванаисеттѣ велики боляри...“.

— Въ надписа (с. 6, № 12) е споменатъ 30-годишниятъ миръ, сключенъ въ края на 814 год. или въ началото на 815 год. отъ Омуртага въ византийцитъ; подробности вж. у В. Н. Златарски, История, I, 1, с. 299 сл.; с. 434. Съ този надписъ напоследъкъ се занима

белгийският ученъ Н. Grégoire, *Les sources épigraphiques de l'histoire bulgare* (=Byzantion, IX (1934), pp. 745—786; особено pp. 773—783), като го назова „лѣтопись на царя Маламира“ (*Chronique du roi Malamir*). Проф. Grégoire е далъ едно ново четене на надписа, значително различно отъ онова на проф. Бешевлиевъ, което е използвано отъ менъ. Споредъ текста, възстановенъ отъ проф. Grégoire (ib., pp. 782—783 и 783 п. 1), надписътъ трѣбва да се чете: [Канъ ивиги Маламиръ]. Отъ Бога владѣтельтъ моятъ дѣдо Крумъ съ войската намѣри [или: издигна] тѣзи три мраморни [колони], а баща ми [владѣтельтъ Омуртагъ], като склучи 30-годишенъ миръ, добре живѣ съ гърцитѣ... (и) нѣкога азъ добре живѣхъ съ гърцитѣ, а гърцитѣ опустошиха [страната ми. И владѣтельтъ] Малѣмиръ съ кавхана Исбула, като взе [войска и] боляри отиде противъ гърцитѣ и зае крепостъта Проватъ, крепостъта [Скутарионъ, крепостъта] Бурдицо и земята на гърцитѣ, воюва съ тѣхъ и извърши всѣкакви подвизи, и отиде до Филипополъ и гърцитѣ избѣгаха. (И) тогава кавханътъ Ибулъ заедно съ преславния владѣтель извърши походъ противъ Филипи“.

— За ханъ Пресианъ (или Персианъ), споменатъ въ надписа намѣренъ въ Филипи (вж. тукъ с. 6, № 13) вж. Златарски, *История*, I, 1, с. 337 сл. — Думата канъ въ сложната титла „кана-боила-коловра“ се смѣта за тѣждествена съ *κανός* и се изказва предположение, че тази титла „канъ“ сж „могли да носятъ и други лица покрай върховния ханъ, който за отлика отъ тѣхъ се е наричалъ *κανός ὀβριγί*“ (Бешевлиевъ, п. с., с. 118). Може да се предположи сжщо, че това ще да е означавало нѣкакъвъ епитетъ, и цѣлата титла би могла да се приведе „ханскиятъ боилъ коловъръ“, съ което се указва единъ особено приближенъ до владѣтеля и до двора първобългарски първенецъ. За споменатото славянско племе на смолянитѣ, което е живѣло по р. Места и къмъ стария градъ Филипи (между Драма и Кавала), вж. указанията на проф. Д. Дечевъ, Гдѣ сж живѣли смолянитѣ (въ: Сборникъ въ честъ на В. Н. Златарски, сс. 45—54).

— Въ надписа на Омуртага отъ 820 г. (вж. тукъ с. 6, № 15) заслужава да се отбележи употребата на две християнски хронологически указания — едната дата отъ Р. Хр., а другата — отъ Сътворението на свѣта. Думитѣ „появата (пришествието) на истинския Богъ“ издаватъ влияние на евангелския езикъ; ср. I Иоан., V, 20; Мат., XXIV, 37, 39; II Петр., I, 16; I Кор., XV, 23. Дадената 6328 година е изчислена споредъ византийската ера — съ 5500 години отъ Сътворението на свѣта до Рождество Христово. Този надписъ съдържа такива християнски византийски елементи, че е въ разрѣзъ съ езичеството на Омуртага и може да бжде смѣтнатъ като едно ново доказателство за проникване на силно чуждо влияние срѣдъ първобългаритѣ.

— Въ надписа отъ Балши (с. 7, № 17) сжщо така е подчертана мисълта за божествения произходъ на властта на вече покръстения български владѣтель; споменато е, че владѣтельтъ се е покръстилъ заедно съ дадения му отъ Бога народъ. Сжщата мисль е изтъкната и въ надписа на Симеона отъ Наръшъ (тукъ с. 7, № 18). Годината 6374 е изчислена споредъ византийската ера (5508 години отъ Сътворението). Годината отъ Р. Хр. е 866, септемврийска година, която начева отъ 1. IX. 865 година и свършва на 31. VIII. 866 год.

— Въ Симеоновия надписъ отъ с. Наръшъ (вж. тукъ с. 7, № 18) е дадена годината 6412—5508 = 904 година отъ Р. Хр., която отговаря точно на седми индиктъ. Този надписъ показва, между другото, до къде се е простирала българската граница по онова време. Той свидетелствува сжщо и за това, че българитѣ сж държели за точното обозначение на границитѣ на тѣхната държава, което се подчертава и отъ други извори. — Титлата олгу-траканъ (очевидно олгу-тарканъ) не е добре обяснена, въпрѣки че сж изказани различни предложения. Напоследъкъ Н. Grégoire (*La légende d'Oleg et l'expédition d'Igor*, въ: *Bull. de l'Acad. royale de Belgique*, XXIII (1937), pp. 80—94) се опита, недоказано обаче, да я свърже съ името на руския князь

Олегъ, на което съ право се противопостави видниятъ руски византологъ Г. Острогорскій (*L'expédition du prince Oleg contre Constantinople en 907*, въ: *Annales de l'Inst. Kondakov*, XI (1936), pp. 47—62). „Комитътъ Дристъръ“ въроятно е сжщиятъ „комисъ Дистъръ“, който е споменатъ за времето на Симеона въ „Мжченичеството на светитѣ 15 свещеномжченици, пострадали въ Тивериуполъ, именуванъ на български Струмица...“, съставено отъ архиепископа Теофилакта Охридски (вж. Митрополитъ Симеонъ, Писмата на Теофилакта Охридски архиепископъ български, въ: СбБАН, XXVII (1931), с. 266). Доскоро не бѣ известно мѣстонахождението на този надписъ и той се смѣташе почти за загубенъ, докато неотдавна унгарскиятъ ученъ Г. Фехеръ го намери въ Цариградския музей. Ср. Б. Филовъ, Симеоновиятъ надписъ отъ Солунско, ИБАИ, XI (1937), сс. 302—303. Повторното намиране на този надписъ има голѣмо значение, тъй като нѣкои шовинистично настроени гръцки учени, въ желанието си да оспорятъ указанието на този паметникъ относно българо-византийската граница презъ 904 г., разположена въ непосреднитѣ околности на града Солунъ, твърдятъ, съ пропагандна целъ, че това било, въ сжщность, само една измама и мистификация.

III. Житие Кирилово

Гл. II. За башата на двамата славянски просвѣтители е казано: *Лѣвъ, прѣдрѣже снѣ дроугарьскыи подѣ стратигомъ* (вж. А. Теодоровъ — Баланъ, Кирилъ и Методи, I, с. 30, 12—13). За военната длъжностъ *дроггарь* или *дронгарь*, *δρουγγάριος* вж. посочванията у Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, s. v.: *δρουγγάριος*, *drungarius* qui *drungo* seu *turmae militari* praeeat; въ нѣкои извори той е опредѣлянъ като „хилиядникъ“. Въ тактиката на имп. Лѣва е казано, че пръвъ началникъ е стратегътъ (*ὁ στρατηγός*), следъ него идватъ, на трето мѣсто, друнгариитѣ. За

титлата вж. у Ю. А. Кулаковскій, Друнгъ и друнгарій (= Виз. Врем., XI (1902), сс. 1—30).

За званieto „стратегъ“ (στρατηγός) вж. Du Cange, ор. с., s. v.; то означава управителъ на провинция или на градъ; известна е сжшо титла ὑποστράτηγος. За друнгарския санъ вж. и указанията у Fr. Dvorník, Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, pp. 18—19. — Нѣкои учени превеждатъ славянския текстъ: „друнгарски санъ подъ властѣта на стратегъ“; ср. Dvorník, ор. с., pp. 2, 19, 350. Ако и да е точенъ този преводъ, азъ смѣтамъ, че трѣбва да се преведе „друнгарскиятъ санъ подстратегъ“. Въ Византия и България презъ IX. в. сж знаели добре, че друнгариятъ или онзи, който е носѣлъ „друнгарски санъ“, се е намиралъ подъ властѣта на съответния стратегъ, та затова житиеписецътъ излишно би добавилъ, че Лъвъ като друнгарий се е намиралъ подъ стратигомъ. По-вѣроятно е, че той е искалъ да укаже, че Лъвъ е ималъ друнгарски санъ и е изпълнявалъ длѣжностъ „подстратегъ“, значи е представялъ нѣщо повече отъ обикновенъ друнгарий, който е заемалъ трето мѣсто следъ стратега.

За отбелезване е, че числото седемъ, смѣтано за свещено, се повтаря нѣколко пжти въ житието — самостоятелно и въ съчетание — нѣщо, на което вече е обърнато внимание (вж. указанията у Dvorník, ор. с., pp. 14—15). Указанията въ свръзка съ това число, между другитѣ, сж; че родителитѣ на Константина сж имали седемъ деца и самъ той е билъ седмиятъ (тукъ, с. 7); разказва се една случка, когато той е билъ на 7 години (ЖК, гл. III); че бащата е умрѣлъ 14 (7×2 ?) години следъ раждането на Константина (тукъ, с. 8); апостолитѣ сж извършили въ Римъ служба, „подпомогнати отъ епископа Арсения, единъ отъ седемѣтъ епископи...“ (тукъ, с. 19); К. починалъ на 42 (7×6 ?) години, на 14 (7×2 ?) февруарий, и е билъ държанъ въ ковчега „седемъ дни“ (тукъ с. 21), и др. Тази условностъ и символичностъ на числото „седемъ“, която му се придава въ много стари наши паметници, изглежда, че е прокарана и тукъ, а това прави

съмнителна стойността на нѣкои числови указания на житието. Самъ проф. Ал. Тодоровъ-Баланъ (п. с., с. 69), признава, че „числото на децата бива да се смѣта приказно“, но не е обърналъ внимание на другитѣ подобни случаи въ житието.

— Въ житието се кизва, че малкиятъ Константинъ билъ даденъ на дойка: Въдѣше го донхичи, да н бы донли: отроуе не раун се юти по тоуждѣ съсьщъ никакоже, разкѣ по матернь, донѣже отъдоюнъ бысть (вж. Баланъ, п. с., с. 30, 17—19) и това станало по божие усмотрение, та „добрата издѣнка отъ добрия коренъ да бжде изкърмена съ чисто млѣко“ (вж. тукъ, сс. 7—8). Сжщата обща мисль, засилена още повече, намираме въ възхвалата на св. Филотея, писана отъ видинския митрополитъ Йоасафъ: Вънигда во родити се отроковичи сей прѣблжениѣи, небеснымъ и невестествнымъ млѣкомъ питати се глаголетъ се, отъ съсцоу же матерню никакоже ѡтнюдѣ въкоушлючи; вж. изданието на E. Kalužniacki, *Aus der panegyrischen Litteratur der Südslaven* (Wien 1901), p. 102, 12—15.

Гл. IV. Относно сведенията за образованието на Константина въ Цариградъ вж. бележитѣ на Dvorník, op. c., p. 25 sqq. Споменатиятъ Лъвъ е известиятъ съ своята начетеность и иконоборската си дейность Лъвъ Математикъ или Философъ; за него вж. у Dvorník, op. c., p. 39 sqq., а другиятъ Константиновъ учителъ е знаменитиятъ цариградски патриархъ Фотий (858—867, 878—886). Споменатиятъ „логотетъ“ е Теоктистъ, главенъ деятель по времето на императрица Теодора (842—856) и презъ малолѣтството на сина ѱ Михаила III (842—867); за него вж. Dvorník, op. c., p. 34 sqq. Той е изпълнявалъ длѣжность „логотетъ на дрома“ (λογοθέτης τοῦ δρόμου) — нѣщо като министъръ на външнитѣ дѣла на византийската империя. За тази длѣжность вж. Du Cange, *Glossarium*, s. v. λογοθέτης. Думата „княжение“ (кнежнѣ, Баланъ, п. с., с. 34, 17, очевидно кнлжєннє, п. т., с. 86, 18; с. 87, 3) отговаря на гр. ἄρχοντια, и животописецътъ изтъква, че упра-

влението на такова „княжество“ е по-долна длъжност отъ длъжността „стратегъ“ (ср. Dvorník, ор. с., р. 15; р. 15 п. 1). За „прадъдовска честъ и богатство“ вж. тълкуванието на F. Grives, *Žitja Konstantina in Metodija*, pp. 124/5, 137. Въ житието се съобщава, че логотетътъ (Теоктистъ) отишелъ при царицата — сиречь при императрица Теодора. Споредъ Dvorník, ор. с., р. 49 sqq., Константинъ е билъ назначенъ за хартофилаксь на патриаршията. Наименованието „Тѣсно море“ (Οὐζυκον Μορε, Баланъ, п. с., с. 34, 26) е преводъ на гр. τὸ Στένον, τὰ Στένα, съ което име билъ означенъ Босфорътъ (Баланъ, п. с., с. 70; Dvorník, ор. с., р. 68).

Гл. V. Тази глава съдържа занимливи сведения въ свръзка съ второто иконоборско движение въ Византия. Споменатиятъ Анисъ (Ἀνίστ) е византийскиятъ патриархъ Иоанъ VII Граматикъ (834-843), известенъ съ своята иконоборска дейностъ и съ своитѣ занимания съ магия (за него вж. сведенията у Iv. Dujčev, *Appunti di storia bizantino-bulgara*, въ: *Studi bizantini e neoellenici*, IV (1935), р. 129 sqq.). Поради тѣзи му занимания той билъ названъ отъ съвременниците си съ името Ἰαννῆς — по подобие на споменатия въ II Тимот., III, 8, магьосникъ Янисъ. Ср. указанията на Dvorník, ор. с., р. 71 sqq. Спорътъ е станалъ, изглежда, наскоро следъ възстановяването на иконопочитанието — значи, следъ 843 год. Въ този споръ сж изложени само нѣколко точки отъ голѣмата борба между иконоборци и иконопочитатели: 1) защо не се почита счупенъ кръстъ, а се почита нецѣлъ образъ върху икона; 2) защо се почита кръстътъ безъ всѣкакъвъ надписъ, а иконата трѣбва да носи надписъ; 3) защо не се спазва запрещението за създаване на изображения, дадено въ Изходъ, XX, 4. Вж. въ свръзка съ това бележките на Dvorník, ор. с., р. 78. Множество нови указания за иконоборството сж дадени у G. Ostrogorsky, *Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreites*, Breslau 1929. Употрѣбенитѣ въ житието думи: *образъ*, *подобие*, *прѣкаго образъ* отговарятъ на гр. εἰκών, *ομοίωμα*, *πρωτότυπον* — думи толкова употрѣбавани въ тѣзи

спорове. Този споръ може да послужи за отлична характеристика на Константина. Така, напр., той изтъква, че Богъ повелилъ на Мойсея (И з х., XX, 4; ср. В т о р о з а к., V, 8) не: не сътвориши никакого же подобия, но: не **всакого**, **сирѣчь** **недостонное**. На това мѣсто напоследъкъ обърна внимание проф. В. П о г о р е л о в ъ, На какомъ языкѣ были написаны, такъ называемыя, Паннонскія Житія? (= Byzantinoslavica, IV. 1 (1932), pp. 13—21), p. 20. Въ грѣцкия текстъ И з х о д ъ XX, 4, се чете: οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω..., което въ славянския преводъ е предадено: „не сотвори себѣ кумира и **всакого** **подобія**... Погореловъ заключава, че „славянскій переводчикъ передалъ правильно: „не сотвориши себѣ кумира“, но поставивъ слово „кумирѣ“ въ gen. sg. въ зависимости отъ отрицанія при глаголтѣ, онъ принялъ за подобную же форму и греч. сочетаніе παντὸς ὁμοίωμα, не обративъ вниманія на различіе падежныхъ формъ греческихъ словъ и перевелъ и **всакого подобія**, тогда какъ долженъ былъ бы перевести: „ни подобія всего того, что и т. д.“ Эта неправильность перевода лишній разъ свидѣтельствуемъ намъ о томъ, что славянскій переводчикъ не очень хорошо разбирался въ греческомъ текстѣ...“ Рускиятъ ученъ изтъква, че на този неправиленъ преводъ е построенъ цѣлиятъ разказъ за спора и поради това той смѣта, че този разказъ не е могълъ да съществува на грѣцки езикъ, гдето текстътъ е напълно ясенъ. Обяснението, обаче, на този текстъ може да бѣде и по-друго. Думитѣ οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα могатъ на грѣцки езикъ да се тълкуватъ двуюко: когато се взематъ отдѣлно отъ текста, който следва следъ тѣхъ (παντὸς..., ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ...), тогава тѣ наистина могатъ да означаватъ: „не си прави подобие (ὁμοίωμα) на всичко (παντὸς)“, значи на каквото и да е, безразлично дали е достойно или недостойно. Когато παντὸς се гълкува така откъснато, то може да значи παντοῦ и да бѣде използвано като запрещение да се правятъ безразборно всѣкакви подобия, след., като позволение да се създаватъ „достойни“. Така откъснато го тъл-

кува и Константинъ на гръцки езикъ въ спора си и затова той казва, че то не означава да се не прави „никакво“ подобие, или „на нищо“ (οὐδενός), а „на всичко“ (παντός) безразборно; значи изобразяването на достойното е позволено. Само по себе си това тълкувание на гръцки езикъ е възможно, но е неправилно, защото въ текста παντός се отнася къмъ ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ... и забраната е абсолютна: не си прави „подобие на всичко [значи: на нищо!] онова, което е на небето горе, и което е долу на земята, и което е подъ водата...“. Спорътъ на тази основа е напълно възможенъ и на гръцки езикъ и не е необходимо да се допуска погрѣшенъ славянски преводъ. Цѣлиятъ този споръ, съ използването на въпроснитѣ библейски думи, показва още веднѣжъ тънцитѣ казуистични способности на Константина, доказани и другаде. — Занимливо е да се припомни, че по времето, когато въ Византия е съществувало иконоборството, на Западъ сжщо е билъ повдиганъ въпросъ за почитането на кръста. За това свидетелствува, напр., писмото на Einhard отъ мартъ—априлъ 836 г., съдържащо *Questio de adoranda cruce* (вж. MGH, *Epistolarum* t. V, *Karolini aevi* III, pp. 146—149), въ което той, като разграничава *orare* и *adorare* и съобщава, че *Greci inter orationem et adorationem talem differentiam faciunt, ut orationem proséuchin* [προσευχήν] *adorationem proschínusin* [προσχύνειν] *appellent*, та едното се отнася до духа, другото до тѣлото, заключава: *adoratio sancte cruci non sit dene-ganda*. Защото, казва Einhard, чрезъ това поклонение *eum, qui in ea rependit interioribus oculis intuentes adoremus*.

Гл. XIV. За връзките на моравския князь Ростиславъ съ Византия вж. указанията на Dvorník, *op. c.*, p. 226 sqq. Думитъ на Константина: *кѣто можеть на водоу бесѣдоу написати и юретиуьско име обрѣсти* (Баланъ, *п. с.*, с. 58, 1—2; за тѣхъ ср. Лавровъ, *п. с.*, с. 41) предаватъ една византийска послонница, за която вж., напр., Kantak. *Hist.*, ed. B., I, p. 287, 13-14; *καὶ καθ' ὁδόν, τὸ τῆς παροιμίας, ἐδόκειν γράφειν*; споредъ Suidas, *Lex.*, ed. Adler, II, p. 431, 9, „пиша на

вода“ се казва за „онѣзи, които се трудятъ напраздно“; ср. р. 543, 11—13, съ указанията; III, р. 11, 24; ср. сжшо G. Phrantzes, *Chronicon*, I, ed. Papadopoulos, р. 58, 3. По значение тази пословица, споредъ Свидасъ, отговаря на подумката „да се пише на пепель“ (вж. Suidas, s. v. εἰς τέφραν γράφειν).

Варда е вуйчото на Михаила III — кесарь Варда, който е управлявалъ заедно съ младия императоръ. Въ житието е даденъ, както изглежда, изцѣло текстътъ на писмото (епистола) на византийския императоръ Михаила III до Ростислава (вж. Баланъ, п. с., сс. 58, 13—59, 3). Писмото (подъ дата „около 863“ год.) е указано отъ Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565—1453*. I (München u. Berlin 1924) р. 56 № 463. Въ писмото си императорътъ пише на Ростислава да приеме даръ болни и устыѣни пѣче въсего злата и сребра, и каменни драгаго, и богатства прѣходящаго (Баланъ, п. с., с. 58, 21—22; тукъ с. 12); ср. Псалми, XIX, 10. Тѣзи думи напомнятъ онова, което презъ 1202 г. царь Калоянъ писалъ на папа Инокентия III, следъ получаването на неговото писмо: *rescriptum vestras sacrosanctas litteras... et nos reputavimus eas sagas super omne aurum et quemlibet lapidem pretiosum*; вж. Ив. Дуйчевъ, *Преписката на папа Инокентия III и българитѣ*. ГодСУиф, XXXVIII, 3 (1942), с. 22, п. II, 6-9. Споредъ митр. Иоасафа (вж. Kalužnicki, *Aus der papen-gug. Litt.*, pp. 111, 35—112, 3) Иванъ Срацимиръ писалъ на турския управитель на Търново за мощитѣ на св. Филотея: *Аще и до полъ мѣстѣа моего, шѣдати въса готовъ есмь, аще злато, аще сребро, аще енсы, аще каменіе устыное... да жедаемое мнѣ положуу скровише...* — Споменатиятъ „царь Константинъ“ е византийскитъ императоръ Константинъ Велики (306—337).

Гл. XV. Въ житието се казва за Константина: *въ скорѣ же въсь црьковьнынъ уннѣ прѣложѣ нлоуѣи ѣ оутръчичи, уасовомъ и веуерни, павеуерници и тлизи слоужьбѣ* (Баланъ, п. с., с. 59, 6—8; тукъ с. 13). Въ тѣзи редове сж дадени сведения за преводаческата дейность на

славянскитѣ просвѣтителѣ. Въ свръзка съ тѣзи указания, напоследѣкъ проф. Ив. Гошевъ, Светитѣ братя Кирилъ и Методий. Материали изъ ржкописитѣ на Синодалния църковенъ музей въ София (=ГодСУбф, XV, 3, 1937/8), с. 56 сл., изтъкна, че двамата братя сж превели всички онѣзи църковни текстове, които сж били необходими за извършване на църковнитѣ служби изобщо. — За триезичната ересь се отнася цѣлото писанне на Черноризеца Храбра (вж. тукъ с. 65 сл.). Въ Византия, обаче, употрѣбата на други езици въ богослужението е било допущано. Както може да се види отъ самитѣ думи на житиеписеца, славянската азбука е била създадена по подбудата на византийския императоръ. Любопитно е да се отбележи, че византийцитѣ отъ това време обвинявали привърженицитѣ на западната църква въ „триезична ересь“. Въ това отношение е показателно едно неизползувано досега указание на патриархъ Фотия, въ писанието му „Относно франкитѣ и останалитѣ латини“. Тамъ съвременникътъ на славянскитѣ просвѣтителѣ изброява най-осждителнитѣ латински „противозакония“ и „варварски обичаи“ и, между другото, обвинява „латинитѣ“ въ това, че „твърдятъ, че Богъ не трѣбва да се почита на други езици, освенъ на тѣзи три: еврейски, елински и римски (латински) (19. λέγουσι, μὴ δεῖν ἄλλαις γλώσσαις τὸ θεῖον ὑεραΐρεσθαι, εἰ μὴ ταῖς τρισὶ ταύταις διαλέκτοις· ἑβραϊστί, ἑλληνιστί, ῥωμαϊστί.; вж. изданието на J. Hergenroeter, Monumenta graeca ad Photium eiusque historiam pertinentia (Ratisbonae 1869), p. 68; ср. p. 6). Буквално сжщото обвинение се чете въ единъ гръцки ржкописъ въ Брюкселъ, отъ 1281 година; вж. J. Davreux, Le codex Bruxellensis (graecus) II 4836 (De haeresibus) (= Byzantion, X (1935), pp. 91—106), p. 105, пр. 33. Житиеписецътъ, освенъ това, е предалъ нѣкои обвинения на Константина противъ известни вѣрвания на латинскитѣ свещеници. Най-много мѣсто е отдѣлено на нападкитѣ противъ тѣхната догма за безбрачието на свещеницитѣ, като се опира на различни мѣста отъ Св. Писание. — Когато Константинъ се раздѣлилъ съ Ростѣ-

слава и моравския князъ Коцеля, той, споредъ житиеписеца, не приелъ нищо друго, освенъ да бждатъ отпущнати пленниците — на брой 900 души (тукъ с. 15). Отъ хазаритѣ той по сжщия начинъ освободилъ до 200 пленници гърци (Баланъ, п. с., с. 55, 4—7).

Гл. XVI. Григорий Богословъ (389/90—325/40) е билъ любимиятъ църковенъ писателъ на Константина. За него житиеписецътъ съобщава ЖК, гл. III: *сѣдѣхше въ домоу скоуиъ, оуус се изъ оустъ книгамъ свѣтаго Григориа Богослова* (Баланъ, п. с., с. 32, 6—7). Противниците на славянското писмо сж указали въ пренията двамата най-известни богослови на Западната църква, св. Иеронима (347—420) и св. Августина (354—430). Константинъ, въ спора съ привърженицитѣ на „триезичието“, имъ изтъква, че има — на Изтокъ, подъ Източнитѣ църкви — многобройни народи, които извършватъ богослужението на свой езикъ — което сведение изглежда напълно вѣрно (ср. Dvorník, op. c., p. 207 sqq.).

Цѣлата гл. XVI е една блѣскава защита на славянската писменостъ. Тази защита почива на нѣколко вида доводи: първо, общи — за равноправието на всички народи предъ Бога, за това, че вече сжществуватъ на Изтокъ многобройни народи, които „иматъ книги и въздаватъ възхвала Богу всѣки на своя езикъ“; второ, на многобройнитѣ доводи отъ Писанието — отъ Псалмитѣ, четирмата евангелисти, и, главно, отъ първото послание на апостолъ Павла Къмъ коринтянитѣ (гл. XIV, 5—40), въ което Константинъ наистина е могълъ да намѣри здрави опори за своята защита. Накрая е добавенъ и единъ доводъ отъ посланието на ап. Павла Къмъ филипянитѣ (II, 11). Трѣбва да се признае, че тази защита е изнесена напълно сполучливо. Може би самъ Константинъ да не си е послужилъ точно съ всички тѣзи докази, но житиеписецътъ да е използвалъ случая съ препирнята му съ „триезичичитѣ“, за да защити славянското писмо. За дълбоко вѣрващитѣ люде отъ онова време защитата и богословското оправдание на новосъздадената писменостъ — съ която се е извършвалъ цѣлъ превратъ въ сжще-

ствуването на славянското племе — е било нѣщо преко-
мѣрно важно и необходимо, и затова никакъ не е чудно,
че на това дѣло е отдѣлено толкова мѣсто въ ЖК.

Гл. XVII. Апостоликътъ Адрианъ е римскиятъ
папа Адрианъ II (867—872). Въ житието се съобщава, че
Константинъ носѣлъ съ себе си мощитѣ на свети Кли-
мента папа и мжченикъ римски, които той взелъ отъ
Херсонъ (вж. ЖК, гл. IX = Баланъ, п. с., с. 42, 11 сл.).
За спорния въпросъ относно тѣзи мощи вж. у Баланъ,
п. с., сс. 73—74. Приема се, че Константинъ наистина
е открилъ въ Херсонъ светителски мощи, но не на рим-
ския папа Климента, а на мѣстенъ светецъ съ сжщото
име (вж. Dvorník, op. c., p. 190 sqq.). Любопитно е
да се отбележи, че въ Цариградъ презъ IX в. билъ из-
дигнатъ храмъ на св. мжченикъ Климента (εὐκτήριον τοῦ
αἰγίου Κλήμεντος; ср. Theoph. cont., ed. B., p. 330,
5), съ мощи за светеца.

Папата положилъ славянскитѣ книги въ църквата
св. Мария ~~мже нарицанъ~~ се Фатанъ — съ което име е
означена църквата S. Maria ad Praesepere. Любопитно е,
че въ житието е употребено не латинско название на
църквата, но изопачено гръцко: Фάτνη (ясли). Не е ли
това указание на неотразимо силното влияние на визан-
тийската начетеност върху житиеписеца? — Спомена-
тиятъ Формоза — епископъ Портуенски, по-късно (891
—896) папа, е сжщиятъ, който презъ 866 г. е билъ изпра-
тенъ отъ папа Николая I при Борисъ-Михаила, за да до-
несе прочутитѣ Responsa Nicolai papae I ad consulta Bulga-
rorum; по-късно князь Борисъ е поискалъ той да бѣде
назначенъ за глава на българската църква. Вж. подробно
за това В. Н. Златарски, История на българската
държава презъ сръднитѣ вѣкове, I, 2 (София 1927), сс.
107 сл.; 110 сл.; Iv. Du jž e v, Uno studio inedito di mons.
G. Ciampini sul papa Formoso (Roma 1937: отпечатано
въ Archivio della R. Deputazione Romana di Storia patria,
vol. LIX, NS. II). Споменатиятъ Гондрихъ е Gaudericus,
епископъ на града Велетри (Velletri). До сжщия е отпра-
вено писмото на Анастасия библиотекаря (преводача на

Теофановата хроника отъ гръцки на латински) за мощитѣ на св. Климента; вж. J. Friedrich, Ein Brief des Anastasius Bibliothecarius an den Bischof Gaudericus von Velletri, über die Abfassung der „Vita cum translatione S. Clementis Papae“, München 1892); Ю. Трифоновъ, Две съчинения на Константина Философа (Св. Кирила) за мощитѣ на св. Климента Римски (=СпБАН, XLVIII (1934), сс. 159—240); E. Georgiev, Die Italienische Legende (Sofia 1939).

Гл. XVIII. Сведението за видението и молитвата на светеца преди смъртта е общо мѣсто въ агиографската книжнина; вж. напр., въ житието на св. Филотея (Kalužniacki, ор. с., р. 105, сар. VI). Когато Константинъ почувствувалъ приближаването на смъртта си, той, споредъ житиеписеца, казалъ: „Отъ сега не съмъ служител нито на царя (ни църю слоуга), нито нѣкому другиму на земята...“ (тукъ с. 20). Въ тѣзи думи Grivec (Jugosl. Istor. Časopis, III, р. 89) вижда едно признание, че той е билъ служител („sluga, poslanec“) на византийския императоръ. Сжщото тълкувание бѣ далъ преди това Ю. Трифоновъ (Сб. Милетичъ, София 1933, с. 320). Това възклицание на славянския апостолъ може да се тълкува не въ букваленъ смисълъ, а повече като изразъ на предобитото предъ смъртта чувство на независимостъ спрямо земнитѣ власти и преминаване къмъ небесенъ животъ. Непосрѣдствено следъ тѣзи думи за освобождение отъ земния животъ, Константинъ добавя: не вѣхъ, н вѣхъ, н ѣсмъ въ вѣки (Баланъ, п. с., с. 65, 27; тукъ с. 20). На тѣзи думи не е обърнато досега почти никакво внимание, въпрѣки несъмнено голѣмия интересъ, който тѣ представятъ. Тѣ напомнятъ твърде много известния родъ надгробни надписи отъ античната епоха, въ които е изразена мисълъта за краткостта на земния животъ. Сжщата мисълъ, напр., е изразена въ единъ гръцки надписъ отъ Фригия: Οὐκ ἦμιν · ἐγεύομεν · οὐκ ἔσομα... или другаде: οὐκ ἦμιν, γεύομεν ἦμιν, οὐκ εἰμι... οὐκ ἔσομα (вж. примѣритъ у S. Reinach, Traité d'épigraphie grecque, Paris 1885, р. 431 съ указанията; р. 169 и р. 169 п.

1); особено ярко е изразена тази мисъл въ единъ другъ надписъ, който гласи: Οὐκ ἤμην, ἐυεὐόμην, οὐκ ἔσομαι· οὐ μέλοι μοι ὁ βίος ταῦτα, сиречь: „Не бѣхъ, бѣхъ, не ще бжда. Не ми важи. Това е животътъ“ (вж. Bull. Corr. HELL., VI (1882), p. 516). Сжщата идея се срѣща и въ нѣкои надгробни латински надписи: non fuer m, non sum, nescio, non ad me pertinet; или въ другъ: non fui, non sum, non curo; вж. R. Cagnat, Cours d'épigraphie latine (II éd., Paris 1890), p. 254, notes 4, 5. Единъ новъ примѣръ е даденъ въ Inscriptiones graecae ad Res Romanas pertinentes, I (Paris 1911), p. 107 nr. 313, въ надписъ отъ Римъ: . . . Νικοδήμος, ὅστις οὐκ ἤμην καὶ ἐυεὐόμην, οὐκ εἰμι καὶ οὐ λυποῦμαι (или на латински: non fui, fui, non sum, non curo); другъ примѣръ ср. ib., p. 120, nr. 361. Разбира се, когато се изтъква, че тѣзи думи отъ ЖК иматъ толкова силна класическа окраска и дори че представляватъ само единъ точенъ преводъ на надгробенъ езически надписъ, може да се постави въпросъ, отгдетъ тѣ сж могли да бждатъ познати на житиеписеца. Мисълта за прѣко познаване на антични творби изглежда малко вѣроятна. Напротивъ, изтъкваното напоследъкъ мнение, че въ ЖК и ЖМ се забелязва силно влияние на византийската църковна книжнина отъ IV в. (ср. Grivès въ Jug. Ist. Čas., II, pp. 104—105) може да ни наведе на мисълта, че този класически изразъ ще да е миналъ у житиеписеца на ЖК подъ влияние на нѣкой църковенъ писателъ отъ тази епоха, въ която класицизмътъ и класическото образование е още нѣщо твърде живо и за носителитѣ на християнството. Класическия изразъ, обаче, въ ума на християнския писателъ е трѣбвало да бжде промѣненъ въ съгласие съ новата вѣра: сиречь, да се премахне песимистичното заключение, че следъ земния животъ не сществува нищо, и да се изтъкне, че праведникътъ ще живѣе въ вѣчността. Съ огледъ на това житиеписецътъ на ЖК — или пъкъ неговиятъ изворъ отъ по-ранната епоха — е замѣнилъ песимистичното οὐκ ἔσομαι съ християнското κῆδος ἐν αἰῶνι (εἰμι εἰς τοὺς αἰῶνας).

Когато Константинъ видѣлъ, че приближава смъртта му, той приелъ, споредъ единъ разпространенъ въ Византия обичай, монашеско звание, като промѣнилъ и името си съ име, което започва съ сжщата буква: Константинъ — Кирилъ. Още когато билъ назначенъ хартофилаксъ (ЖК, гл. IV), той получилъ поддяконски или дяконски чинъ (вж. Dvorník, ор. с., р. 66); думитѣ постригъше и на поповство... (ЖК, гл. IV; Баланъ, п. с., с. 34, 23) означаватъ, че той получилъ *ierwotvny* (Dvorník, ор. с., р. 64; р. 66 п. 1). Противно на това мнение застъпва прот. Ив. Гошевъ, Светитѣ братя, с. 70 сл., а именно, че минаването на поповство означавало преминаване къмъ монашество. Но и при това негово обяснение оставатъ неизяснени нѣкои въпроси, напр., за промѣната на името при приемане на монашеско звание: защо Константинъ получилъ име Кирилъ едва преди смъртта си? — Константинъ въ молитвата си, между другото, казва: и въдохни въ сръдѣца нхъ слово твоего [на Бога] оуслышении (Баланъ, п. с., с. 66, 13; въ другъ преписъ е дадено: оуслышении, ib., с. 80; другаде — *ушенїа*, вж. Гошевъ, Светитѣ братя, с. 53 и бел. 13), Dvorník, ор. с., р. 379, превежда: *inspirez leurs cœurs de la parole de votre enseignement*. Думата оуслышение е точенъ преводъ на гр. *uioдeσiα*, а цѣлиятъ изразъ е намекъ за нѣколко евангелски мѣста, гдето се говори за божественото осиновление на повѣрвалитѣ въ Христа, вж., напр., Къмъ римл., VIII, 15; VIII, 23: *uioдeσiav āпekδexόμενοι*, IX, 4; Къмъ галат., IV, 5-6: „За да изкупи онѣзи, които бѣха подъ закона, та да получимъ осиновление (*uioдeσiav*), а понеже вие сте синове, Богъ изпрати въ сръдцата ви духа на Своя синъ...“; Къмъ ефес., I, 5: „като предопредѣли да ни осинови (*eis uioдeσiav*) за Себе си чрезъ Исуса Христа...“.

Споредъ ЖК гл. XVIII (тукъ с. 21) Константинъ починалъ на 14 февруарий 6377 година отъ Сътворенето на свѣта, която отговаря (6377—5508) на 869 година, индиктъ втори. Въ Римъ по онова време е имало доста гърци (ср. сведенията у Dvorník ор. с., р. 285

sqg), и тѣ били поканени отъ папата да участвуватъ въ погребението на Константина. За участието на славяни житиеписецътъ не споменува, защото тѣ, вѣроятно, сж били малобройни. — За гроба на славянския просвѣтителъ вж. проф. Б. Филовъ, Църквата на св. Климента и гробътъ на св. Кирила въ Римъ (= Родина I, 1, 1938, сс. 5—23), съ библиографски указания.

IV. Житието на св. Методия

Гл. II. Въ текста е казано: и пърѣци любаче и издѣтски... (Баланъ, п. с., с. 86, 17; тукъ с. 23). Подъ думата пърѣци се разбиратъ, очевидно, риторитѣ (ρίτορες).

Въ житието се споменува, че императорътъ княжениемоу дасть държити словѣнско (Баланъ, п. с., с. 86, 18—19; тукъ с. 23). Споредъ Dvorník, op. с., p. 15 sqq., Методий ще да е билъ назначенъ за управителъ на „славянското княжество“ (ἀρχοντία) по областта на Струма, следъ 843 год. Споредъ свидетелството на Jo. Sathen, ed. B., p. 514, 15, презъ X в. славянското население отъ околноститѣ на Солунъ се намирало подъ властта на стримонския стратегъ.

Житиеписецътъ смѣта, че тази длъжностъ на управителъ на славянско княжество е дала на Методия възможность постепенно да свикне съ всички славянски обичаи и да обикне славянитѣ: да бы проучилъ ся въсѣмъ обмыслѣмъ словѣнскимъ и обмыслъ а по малю (Баланъ, п. с., с. 87, 1—2; тукъ с. 23). Светитѣ братя произлизали отъ българославянски родъ, който поради приеането на християнството и византийската образованость изпадналъ подъ силно ромейско влияние. Когато Методий билъ назначенъ за управителъ на едно славянско княжество, откъснатиятъ отъ своитѣ съплеменници българославянинъ отново се връщаль всрѣдъ тѣхъ, но вече като представителъ на византийската власть. Очевидно, изпращането на Методия всрѣдъ славянитѣ имало съвсемъ други сетини въ сравнение съ онова, което очаквали

самитѣ ромеи. Вмѣсто да стане проводникъ на византийското влияние между подчиненитѣ нему българославяни, той самъ се приобщицѣ къмъ тѣхъ. Пребиванието между славянитѣ му дало възможность да се запознае по-добре съ всички славянски обичаи и „постепенно да ги обикне“. Думитѣ на житиеписеца не могатъ да се тълкуватъ като указание за грѣцки произходъ на светитѣ брата, а като признание, че тъкмо пребиванието на Методия между сроднитѣ славяни е било повратна точка въ неговия животъ, за да го отклони отъ византинизма и духовно да го подготви за бждната дейность като славянски просвѣтителъ. Ср. въ свръзка съ това моитѣ бележки въ МакПр, XIII 2 (1942), сс. 149/50.

Думитѣ по малоу азъ превеждамъ „постепенно“, сиречь „малко по малко“ (ср. у Dvorník, ор. с., р. 384: *petit à petit*). Сжщиятъ изразъ се чете въ ЖМ, гл. I (Баланъ, п. с., с. 81, 7-8): *помышлани по малоу*, което проф. Баланъ, п. с., с. 81 бел. 8, тълкува „по малко (сир. постепенно)“. За сжщия изразъ ср. Fr. Grives, *Prvo poglavje žitja Metodija* (въ: Сборник у част А. Белича, Београд 1937), с. 139: „Там је ромеп *popolnoma jasen: po malo, polagoma, natančno (podrobno), temeljito*“.

Гл. III. Методий, следъ като напусналъ княжеството, се оттеглилъ въ манастиръ въ планината Олимпъ въ Витиния, гдето е имало множество прочути манастири. Ценни сведения за планината Олимпъ и монашеството тамъ сж събрани у Dvorník, ор. с., pp. 112—147. Тази планина, поради множеството монаси тамъ е била назована по-късно отъ турцитѣ *Keşiş-dag*; ср. J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, I (Paris 1835), р. 70.

Гл. IV. За мисията на двамата брата при хазаритѣ разказва по-подробно ЖК, гл. VIII—XI (Баланъ, п. с., сс. 41—55); вж. указанията на Dvorník, ор. с., р. 148 sqq; Ю. Трифоновъ, Константинъ Философъ (Св. Кирилъ) като царски пратеникъ при сарацини и хазари (въ: Сборникъ Милетичъ, сс. 307—320). За манастира Полихронъ, за чийто игуменъ билъ назначенъ Ме-

тодий, Dvorník, op. c., pp. 210—211, смѣта, че това е манастирътъ Сигрианъ въ пл. Олимпъ.

Гл. V. Едно късно указание за това, че солунци сж говорѣли славянски езикъ — или, по думитѣ на имп. Михаила III къмъ Константина, че „всички солунци говорятъ чисто славянски“ (тукъ с. 24)—е дадено въ „Солунската легенда“ (вж. тукъ с. 143), но вече като се споменува български езикъ. За българи въ Солунъ презъ XII в. ср. ИРАИК, XIV (1909), с. 23. Общо вж. указанията на Ив. Снѣгаровъ, Солунската духовна култура (София 1935), с. 5 сл.

За различнитѣ тълкувания на сетнитѣ думи на ЖМ, гл. V, че апостолитѣ възвратиста са изъ Моравы—които думи, споредъ едни учени, означаватъ, че славянскитѣ просвѣтителѣ се отправили за Цариградъ, а споредъ други, за Римъ,—вж. Fr. Grivec, *Reversi sunt ex Moravia* (= *Jugoslovenski Istor. Časopis*, III (1937), pp. 62—91).

Гл. VI. Апостоликътъ Николай е римскиятъ папа Николай I (858—867). За думата „апостоликъ“ вж. Dvorník, op. c., p. 295 sqq. Докато, споредъ ЖК, гл. XV (тукъ с. 13), самъ Константинъ е назвалъ противникитѣ на славянското писмо „триезичници и пилатовци“, споредъ ЖМ, гл. VI (тукъ с. 25), това билъ сторилъ папа Николай I.

Гл. VII. За тълкуванието на тази глава вж. Fr. Grivec въ *Jugoslovenski Istor. Časopis*, II (1936), p. 101 sqq; хърватскиятъ ученъ подчертава особено поетичността на тѣзи мѣста отъ житието.

Гл. VIII. Въ тази глава е дадено изцѣло едно писмо на папа Адриана II до Ростислава, Светополка и Коцеля. За това писмо (епистола) вж. повече указания у Fr. Dvorník, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle* (Paris 1926), p. 201 sqq.; *idem*, *Les légendes...*, p. 268 п. 1; вж. сжщо изследването на Г. А. Илински й, О грамоти папы Адриана II в Похвальном Слове Кириллу и Мефодию (Саратов 1921), което е останало неизвестно на Fr. Dvorník. Въ началото на писмото, интитулацията: *Адрианъ епископъ и рабъ божи* е неточенъ

преводъ на обичайната интитулация на папскитѣ писма: X. episcopus servus servorum Dei; ср. въ похвалата на свв. Кирила и Методия: *Андрѣиъ епископъ рѣкъ <късѣмъ> мѣомъ божнѣмъ* (Баланъ, п. с., с. 126, 20).

Методий е билъ поставенъ за епископъ „на престола на св. Андроника“ — сиречь на Срѣмъ (Сирмиумъ). Св. Андроникъ като „апостолъ отъ 70“ е споменатъ отъ св. апостолъ Павла, Къмъ римлянитѣ, XVI, 7. Ср. сжщо сведенията у Dvorník, op. c., pp. 252 sqq., 270, 273 sqq.

Гл. IX. Относно указанията за дявола, „стариятъ врагъ, завистливъ на доброто и противникъ на истината“ въ житието вж. бележитѣ на Fr. Grivec, Jugosl. Ist. Cas., II, p. 102.

Гл. XV. Твърде любопитно е свидетелството за почитъта на Методия къмъ паметъта на св. Димитрия Солунски. Даже много години следъ като напусналъ родния си градъ, Методий не ослабва въ почитанието къмъ светеца покровитель на Солунъ. Проф. Йорд. Ивановъ (в. Зора отъ 3. VII. 1937 г.) съобщи, че открилъ канонъ на св. Димитрия Солунски, съставенъ отъ двамата славянски апостоли.

Гл. XVII. Хърватскиятъ ученъ Fr. Grivec, Prvoglavje..., pp. 135-6, изтъква, че двата цитата въ началото на тази глава — II Тим. IV, 7-8 и Лука, XXIII, 46, сж използвани въ словото на св. Григория Богословъ за смъртъта на св. Василия (Migne, P. Gr., XXXVI, coll. 600-601). Трѣбва да се добави, обаче, че на сжщото мѣсто св. Григорий е използвалъ още и други цитати — изъ Къмъ филип., I, 23; Второзакон., XXXII, 49; отъ друга страна, и самиятъ редъ и връзка, въ които сж употребени тия цитати, е различенъ. У Григория, на първо мѣсто, е цитатътъ изъ II Тим., IV, 7, и после отъ Лука, XXIII, 46, докато въ ЖМ е обратно. Всичко това показва, че зависимостъта между ЖМ и словото на св. Григория не трѣбва да се преувеличава, както, изглежда, е склоненъ да стори Fr. Grivec. Житиеписецътъ на ЖМ е привелъ тѣзи широко използвани мѣста отъ св. Пи-

сание напълно свободно. За извадката изъ II Тимот., IV, 7 ср. и Лука, XXIII, 46, вж. сжщо възхвалата на св. Филотея отъ Йоасафа Бдински: теуеніе съвършени и въроу съблюдиши... и въ роуцѣ твои прѣдѣю доухъ мой (Kalužniacki, Aus der raneg. Litt., pp. 106, 8 sqq., 107, 17). За израза, по-нататкъ: „И следъ като така угаждаше Богу и бѣ възлюбенъ [отъ Него], начена да се приближава времето да получи покой отъ страданията и награда за многото трудове“ вж. тълкуванията на Grives, въ Jug. Ist. Čas., II, p. 102; той изтъква, че въ първата си часть това е цитатъ отъ Премждр., IV, 10.

Занимливи сж думитѣ: „На разсъмване на третия день, прочее, рече: „Въ твоитѣ ржце, Господи, отдавамъ моята душа“. Въ свещенически ржце той почина на 6-тия день...“ (тукъ с. 30). Обръщението къмъ Бога може да бжде цитатъ сжщо и отъ Псалми, XXX, 6. Цѣлото това мѣсто по сложение твърде много напомня казаното отъ св. Григория за св. Василия, следъ като той изрича обръщението къмъ Бога: „... И като каза най-сетне словата: „Въ Твоитѣ ржце полагамъ духа си“, всрѣдъ ангелитѣ, които го отвеждаха, не безрадостно издѣхна... Въздигаше се светецѣтъ, възвисяванъ отъ ржце на светии...“ (вж. ib., col. 601A).

Споредъ житието, Методий починалъ на 3 априль 6393 година отъ Сътворението на свѣта, която се равнява (6393—5508) на 885 година отъ Р. Хр. и отговаря наистина на трети индиктъ. — Житиеписецѣтъ разказва, че Методий като починалъ, приложи сѧ къ отцѣмъ своимъ и патриархомъ и пророкомъ и апостоломъ, оучителемъ, мочуенникомъ, което, както приема Grives, op. c., p. 136 (ср. idem, Jug. Ist. Čas., II, p. 103 sqq.) е дословно повторение на писаното отъ св. Григорий за св. Атанасий (Migne, P. Gr., XXXV, col. 1128 B). Grives, обаче, не е забелязалъ, че у св. Григория липсва съответствие за оучителемъ, и освенъ това за „мжченицитѣ“ е добавено обяснение, че сж се борили за истината. Къмъ тази успоредица може да се добави и онова, което св. Гри-

горий пише за св. Василия, Р. Гр., XXXVI, col. 601 С, где то е изразена сжщата мисълъ.

Цитата изъ I Къмъ коринт., IX, 22, който е използванъ и въ ЖМ, гл. II (Баланъ, п. с., с. 86, 12-13) Grives открива у св. Григория (Р. Гр., XXXVI, col. 604 BC). Въ сжщностъ у св. Григория цѣлата гл. LXXXI развива тази мисълъ, която е изразена въ ЖМ: людии же кеѣнслънъ нхрѣхъ... приоврѣхъ; тамъ св. Василий, между другото, е названъ учитель (τὸν παιδευτήν), спомената е неговата дейностъ на духовенъ пастиръ, жени и мъже, врѣстни и неврѣстни, които го оплакватъ, богатитъ (ἡ εὐπορία), беднитъ (πτωχοί), вдовицитъ (χήραι), сирацитъ (ὀρφανοί), странницитъ (οἱ ξένοι), болнитъ (οἱ νοσοῦντες), здравитъ (οἱ ὑγιαίνοντες) и всичко завършва съ цитата отъ Къмъ коринт., IX, 22. Може да се приеме, наистина, че авторътъ на ЖМ ще да е използвалъ този текстъ, като изобщо го е съкратилъ и, сжщевременно, доразвилъ въ известни подробности и добавилъ нѣкои противопоставяния.

Заклучителната молитва къмъ св. Методия, споредъ Grives, сжщо е взета отъ словата на св. Григория за св. Василия и св. Атанасия (Р. Гр., XXXV, col. 1128; XXXVI, col. 604). Различието, обаче, съ Р. Гр., XXXVI, coll. 604 D—605 A, е много по-голѣмо, отколкото сходството. Общо е, въ сжщностъ, само обръщението: σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεύοις ἄνωθεν, ὃ θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλὴ... Не е пълно сходството и съ Р. Гр., XXXV, col. 1128 BC; общи сж само нѣкои дребни изрази. Напротивъ, въ ЖМ тази мисълъ, даже и да е подъ влияние на св. Григория, е развита самостоятелно.

Думитъ „като живѣемъ тукъ достойно споредъ нашето призвание“, Grives, Jug. Ist. Čas., II, p. 102, смѣта като свободенъ цитатъ отъ Къмъ ефес., IV, 1. Тѣзи думи, обаче, могатъ да се съпоставятъ и съ Филип., I, 27; Къмъ колос., I, 10; I Къмъ солун., II, 12.

V. Похвала за св. Кирила

Гл. III. Сведенията за иконоборството при имп. Теофила (829—842) и за възстановяването на иконопочитанието съ събора през 843 год. при имп. Михаила III (842—867) сж твърде кратки, но точни.

Гл. IV. За мисиитъ на Константина при хазари и сарацини, за дейността му при „Фулския народъ“ се разказва по-подробно въ ЖК, гл. VI-XII; вж. Dvorník, op. c., p. 148 sqq. вж. и тукъ по-напредъ. Думитъ „като проясни пророчески гжгнивъ езикъ“ могатъ да се смѣтатъ като свободенъ цитатъ отъ И с а я, XXXII, 4.

Гл. V-VI. Въ гл. V авторътъ несдържано е изразилъ голѣмата си почитъ къмъ св. Кирила, като го е поставилъ надъ всички други преди него. Изтъкнато е, че появата на св. Кирила е особена божия благодать за „славянския народъ“, за чието просвѣщение той е билъ изпратенъ отъ Бога.

Гл. VII. Цѣлата тази глава е съставена по подражание на гръцкитъ „макаризи“ (μακαρίσμοι).

Гл. VIII. Думитъ „и приложи се съ живота и вѣрата си къмъ всички свети отци... И бѣ съ ангелитъ като ангелъ и съ апостолитъ — апостолъ и съ пророцитъ — пророкъ, съ всички светии съобщникъ въ славата божия“, напомнятъ много ЖМ, гл. XVII, и вѣроят-но оттамъ е черпено, а не направо отъ св. Григория.

VI. Прогласъ на Евангелието

За Прогласа ср. П. Лавров, Кирило та Методій в давно-слов'янському письменстві, сс. 188-191; Е. Георгиевъ, Две произведения на св. Кирила (София 1938). За стиховетъ: „Христосъ иде да събере народитъ, защото...“ ср. И с а я, LXVI, 18-20. Думитъ „Слѣпитъ ще прогледатъ, глухитъ ще чуятъ буквеното слово...“ напомнятъ И с а я, XXXV, 5; ср. XXXII, 3; Лука, VII, 22. „Даръ божий е за дѣсната частъ“ трѣбва да се тълкува като указание за праведниците; „дѣсната страна“ е почетната страна, споредъ Евангелието; ср. М а т.,

XXVI, 64; Деяния, VII, 55 и др.; ср. сжщо въ края: „Застанали отъ дѣсно на божия престолъ“ (тукъ с. 39). Доментијан, Живот св. Саве, изд. Дан., (Биоград 1860), с. 5, разказва за св. Сава, че се отказалъ отъ земнитѣ блага и се отдалъ на църковно учение и набожност: *Всѣа елика ѹловѣтѣскаѣ на земли соѹетнаѣ и не-соѹштнаѣ разоѹмѣѣ, деснаго поѹта имѣѣт се...* Стихотъ: „Кой слухъ, като не е чулъ грѣмотевичния тѣтнежъ, ... ноздритѣ, които не миришатъ цвѣта...“, издаватъ особено чувство къмъ природата и нейнитѣ красоти — нѣщо твърде рѣдко у срѣдновѣковнитѣ люде. Думитѣ за Христовата вѣра, „която е като семе, що пада на нивата...“ (тукъ с. 38), отговарятъ на казаното у Матей, XIII, 3-43. — Изразътъ *безъ кнѣнигъ ѹзѣи* не означава „безъ книги езичниците“; ср. *безъ кнѣнигъ ѹзѣи* — „народи безъ книги“. За *ѹзѣи* = *ἔθνος* ср. Ст. Младеновъ, ГодСУиф, XVII, с. 201; М. Дриновъ, ПспБр, I, 4. 1871, с. 4; Трифоновъ, СпБАкН, XLVIII, с. 201; *ὑλῶσα* = *populus*, A. Tougard, De l'histoire profane dans les actes grecs des Bollandistes, p. 66, 4. Равнозначността на тѣзи две понятия показва най-добре отсъствието на истинско и дълбоко народностно самосъзнание у срѣдновѣковнитѣ люде, за които единъ „народъ“ е единство, доколкото той е обединенъ съ общъ езикъ и обща вѣра.

VII. Азбучна молитва

За нея вж. Лавров, п. с., сс. 192-196; Е. Георгиевъ, Две произведения..., с. 17 сл. — За „фараонска злоба“ вж. Изходъ, II, 22 („и ме избави отъ ржката фараонова“); VII, 3, 13; VIII, 15, 19, 32; и др. — Подъ „шестокрили“ се разбиратъ серафимитѣ (ср. Исая, VI, 2), докато по-горе сж споменати херувимитѣ. Изразътъ: *ѹпостасъ же всѣкѣѣѣ ѹлѣиши* не може да се преведе „цѣришъ и всѣка немощъ“, както нѣкои правятъ; сл. *ѹпостасъ* отговаря на гр. *ὑπόστασις* „существо“, „лич-

ность“, ср. К ъ м ъ е в р., I, 3. — За думитѣ: „...отъ всѣка тварь и дихание“, ср. П с а л м и, CL, 6. — Азбучнитѣ молитви сж били широко распространени въ Византия. Въ византийската книжнина сжществуватъ иѣколко десетки „азбучни молитви“ отъ различни писатели. Особено познати сж азбучнитѣ молитви на Григория Назиански; молитвата, приписвана на св. Нила Синайски или на Евагрия Понтийски (IV—V вв.); на Игнатия Дяконъ (IX в.), на Лѣва VI Мждри (886—911), на Симеона Нови Теологъ (XI в.) и др. Вж. за тѣхъ доброто изследване на D. N. Anastasijewiĉ, *Die paränetischen Alphabete in der griechischen Literatur*, München 1905, който е изредилъ около 40 произведения отъ този родъ. За съжаление тази работа е останала съвсемъ неизползувана отъ досегашнитѣ изследвачи на въпроса за Константиновата „азбучна молитва“, която, безсѣмнено, трѣбва да се изучава единствено въ свръзка съ този книжовенъ родъ на богатата византийска книжнина. Въпросътъ заслужава ново подробно изучване. Неотдавна, о. М. Jugie, *Poésies rythmiques de Nicéphore Calliste Xanthopoulos* (=Byzantion, V (1930), pp. 357-390), обнародва различни стихотворби на този византийски авторъ отъ втората половина на XII и началото на XIII в. (за датата ср. ib., p. 358 n. 1), и това, което е най-занимливо е, че почти всички сж съставени по подобна схема: единъ азбученъ акростихъ въ честь на Богородица (I), единъ „химнъ на възхвала и страдание“ пакъ въ азбученъ акростихъ (II), другъ химнъ въ честь на Богородица съ четиристишенъ азбученъ акростихъ (IV); другъ химнъ пакъ къмъ Богородица, съ сжщия стихъ (V); възхваленъ химнъ къмъ Богородица въ азбученъ акростихъ (VI); „херетизми“ (ἡρετισμοί) въ честь на Богородица, въ четиристишенъ азбученъ акростихъ (VII); азбученъ тропаръ къмъ Богородица (VIII); шестистишенъ азбученъ и акростихенъ тропаръ (IX).

VIII. Предисловие къмъ Поучителното Евангелие

За Поучителното Евангелие вж. статията на Ю. Трифоновъ, Бележки върху Учителното евангелие на еп. Константина (въ: Сборникъ В. Н. Златарски, сс. 459-479); А. В. Михайлов, К вопросу о времени происхождения Учительного Евангелия Константина Болгарскаго (=Slavia, VII (1928/29), pp. 284-297). Занимливо е да се отбележи, че епископъ Константинъ начева своето предисловие съ цитатъ отъ Григория Богословъ — сжия авторъ, който е билъ така любимъ на св. Кирила и животописеца на ЖМ.

Отъ това предисловие може да се заключи, че Константинъ и Наумъ ще да сж си сътрудничели въ общото дѣло. — Думитъ „възвеличиха се дѣлата Господни въ всичко“, очевидно, сж преповторение на Псалми, СIII, 24.

IX. Беседа 42

За думитъ: „Защото кой е развързалъ нашия умъ и нашата уста е разгърналъ и нашия езикъ е уяснилъ...?“ ср. Исаия, XXXV, 5; XXXII, 4.

X. Историкитъ на еп. Константина

Подробни сведения за даннитъ на този книжовенъ паметникъ сж дадени у В. Н. Златарски, Най-стариятъ исторически трудъ..., СпБАН, XXII (1923), с. 132 сл. Особено внимание заслужаватъ думитъ, които предаватъ единственото сведение въ свръзка съ българитъ — именно за убийството на Никифора I: *Никѣфоръ . и . а . мѣ . ѿ . него . же . оубишѣ . . въ . българѣхъ* (тукъ сс. 45, 50). Поставенитъ точки означаватъ единъ пропускъ: въ ржкописа на това мѣсто една дума е изтрита. Не е мжчно да се открие каква е била тази дума, като се взематъ предвидъ гръцкитъ текстове, отъ които авторътъ се е ползвалъ. За убийството на имп. Никифора на едно

мѣсто се съобщава, че Крумъ отишелъ къмъ стана на Никифора и българитѣ убили императора по окаянъ начинъ: καὶ τοῦτον ἀναιρούσιν οἱ κτρώς (вж. G. Hamart., p. 676, nota 16). Вѣроятно сжщата тази дума οἱ κτρώς или подобна е стояла въ първообраза на Константина, била е преведена, а после изтрита отъ преписвача, защото му се е сторила обидна. Самото това би могло да се тълкува като проява на народностно самосъзнание. — Въ края на „Историкиитѣ“ е дадена датата на тѣхното написване: 12 индиктъ 6406 година (вж. тукъ с. 50), което отговаря на 894 г. Сжщата дата 6406 се чете въ „Лѣтописецъ вскорѣ“ въ: ИзвОРЯС, XVII (1912), часть 3-а, с. 316, за голѣмата промѣна съ предложениѣ книгъ (за тази реформа вж. у Златарски, История, I, 2, с. 255 сл.). Дали хронологическото съчинение на еп. Константина не е съставяло часть отъ голѣмата реформа на предложениѣ книгъ, та затова носи сжщата дата? Ср. Iv. Du jčev, Una pagina della civiltà bulgara nel medioevo. La cronologia bulgara (=L'Europa Orientale, N. S. XIV, fasc. V—VI (1934), p. 339 sqq.

XI. Изъ Посланието на Фотия

Гл. 6. За Фотиевитѣ сведения относно първия вселенски съборъ вж. обясненията на митрополитъ Симеона, Посланието..., с. 93. — Анализъ на Фотиевото послание въ дветѣ му части — въроучителната и поучителната — е далъ проф. Златарски, История, I, 2, с. 71 сл. — Началната часть на Фотиевото послание — главата за църковнитѣ събори — е била казана отъ цариградския патриархъ като отдѣлни беседи отъ амвона на църквата св. София въ Цариградъ; текстътъ е издаденъ и отдѣлно; вж. Φωτίου λόγοι καὶ ὁμιλίαι..., ed. S. Aristarchos, I (Constantinople 1901), pp. 236 sqq., 238 sqq.

ХІІ. Житие на св. Наума

Обяснителни бележки къмъ първото Наумово житие е далъ проф. Йор. Ивановъ, Български старини. . ., сс. 305-311. — Подъ „Бѣлото езеро“ се разбира Охридското езеро; другаде (п. т., с. 52) то е споменато само като „езеро“. — Симеонъ е споменатъ съ титла „блговѣрїи црь“. — Наумъ преди смъртъта си приема ѳрмънѣскїи образъ. Думитъ ѳрь можъ „царски човѣкъ“ сж точенъ преводъ на византийското βασιλικὸς ἄνθρωπος или само βασιλικός, съ което име сж били означавани царскитъ пратеници. Вж. у Du Cange, Glossarium, s. v. βασιλικοὶ qui imperatoris mandata perferebant; βασιλικοὶ ἄνθρωποι. Ср. още De adm. imp., p. 129, 7; p. 72, 9 sq.; p. 73, 9 sq.; p. 201, 10 sq.; p. 215, 5-6; De cerim., ed. B., 8, 14; 15, 7-8; Achm. Oneir., p. 7, 16 и pass. Въ житието се казва, че въ „Константиновия градъ (тази форма — отговаряща на ἡ Κωνσταντίνου πόλις — е употребена навѣкъжде, вмѣсто славянското „Цариградъ“) нѣкои отъ ученицитъ на светитъ братя починали ѳреми навѣдним. Можеби чрезъ употребата на ѳреми авторътъ е искалъ да намекне за двата византийски царе — Василия I и сина му Льва VI, или пъкъ за Льва VI и брата му Александра. За маджаритъ въ житието е казано: οὐγγρὶ πεωνισκῖν ἐσμῖν. Съ това име византийскитъ автори сж назовавали маджаритъ, като сж смѣсвали имената „Панония“ и „Пеония“. Къмъ примѣритъ, изтъкнати отъ проф. Й. Ивановъ, п. т., с. 311, могатъ да се добавятъ още много други, напр.: Philost., ed. Bidez, pp. 73, 10; 123, 5; Lydus, De mag., ed. Wuensch, p. 120, 22-24: ἔχρι μὲν Παννονίας, ἣν Ἑλλήνες Παιονίαν δι'εὐφωνίαν καὶ φυγὴν βαρβαρισμοῦ καινοτομοῦντες ἐκάλεσαν; Hist. gr. min., ed. D., I, p. 286, 25 pass.; Pisida, ed. B., p. 122; особено показателни сж мѣстата у Никита Хониатъ (XII—XIII вв.), гдето въ текста е употребено името „Пеония“, а въ вулгарногръцката преработка съответно стои „Унгария“, напр., Nic. Schon., p. 164, 19: Παιονικά=Οὐγγρικά; 132, 7: Παίονοι=Οὐγγροί, Οὔννοι; p. 705, 22; Zonag., ed. B.,

II, p. 599, 17 sqq.; N. Greg., ed. B., I, p. 109, 9; Laon. Chalc., ed. D., II, p. 127, 13; I, p. 64, 2 sqq.; p. 68, 9; p. 70, 17 pass.

XIII. Второ Наумово житие

Това житие е проучено обстойно отъ проф. В. Н. Златарски, Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI вѣкъ (= СпБАкН, XXX, 17 (1925), сс. 1—28). По всичко личи, че то е преработка на гръцко житие. За проучването на това Наумово житие допринася извънредно много откритиятъ отъ мене, презъ 1938 год., гръцки текстъ на едно обширно житие и служба на св. Наума, въ преписъ отъ 1646 год., запазенъ въ Атинската народна библиотека. Двата нови паметника сж извънмѣрно любопитни и допринасятъ много за изучаването на живота и дейността на св. Наума, както и за проучването на познатитѣ досега негови гръцки жития. Текстовеѣ сж готови за печатъ и ще мога да ги издамъ наскоро. За тѣзи паметници едно кратко съобщение вж. у Iv. Du j č e v, *Un manuscrit grec inconnu avec l'accolouthie et la vie de St. Naum d'Ohrid* (= *Studia historico-philologica Serdicensia*, I, 1938, pp. 121—124).

Съ името „Мизия“ въ второто славянско житие на Наума се означава, споредъ византийския обичай, северна България. За посрѣщането на Кирила и Методия въ Римъ отъ папа Адриана вж. ЖК, гл. XVII (тукъ с. 19 сл.). Името „Виглиско“ да се разбира „Вихингъ“; ср. Златарски, Слов. житие, с. 8 и бел. 1. За еретика Македония вж. тукъ с. 104. Проф. Йорд. Ивановъ, п. с., с. 311, приема, че името „Радиславъ“ стои вмѣсто „бориѣаканъ“, което твърдение проф. Златарски, п. с., с. 9 и бел. I, смѣта погрѣшно. Въ житието се съобщава за създадения отъ Наума манастиръ при Охридското езеро. За този манастиръ вж. и проф. Ив. Гошевъ, Старитѣ печати на манастира Св. Наумъ въ Македония (= ИзвБИД-во, XVI—XVII (1939), сс. 91—108).

Споредъ житието, манастирътъ билъ създаденъ съ когатѣствомъ и покаяніемъ благоуспѣваго цара българ'скаго Мѣхана Борниа и сына его Симеона цара (вж. тукъ с. 64). Царската титла на Бориса е прибавена отъ неукъ писателъ или преписвачъ. Все пакъ тѣзи думи свидетелствуватъ за грижитѣ на българскитѣ владѣтели Бориса и Симеона за създаване на манастири, и то въ самата Македония. Ако Наумовиятъ манастиръ е билъ построенъ въ 905 год., то значи св. Наумъ е живѣлъ въ него само 5 години и починалъ въ 910 год., шестъ години преди св. Климента († 916 г.) (вж. тукъ с. 60). Значи св. Наумъ е учителствувалъ на мѣстото на св. Климента, седемъ (17) години — отъ 893 г. до 900 г., следъ това петъ години е живѣлъ въ нѣкакъвъ манастиръ („отиде въ манастиръ“), а въ 905 год. преминалъ въ създадения отъ него манастиръ св. Архангелъ Михаилъ. Проф. Йорд. Ивановъ, п. с., сс. 309-310, съобщава, че св. Наумъ прекаралъ 10 години въ манастира св. Архангелъ, безъ да вземе предвидъ съобщението на второто житие, споредъ което манастирътъ е билъ създаденъ едва въ 905 год.: тогда текхше лето 888г [6413—5508=905].

XIV. Черноризецъ Храбъръ

За това съчинение, между другитѣ издания, вж. сжщо изданието на Р. J. Šafařík, *Okázky občanského písemnictví* (V Praze 1870), pp. 90—92. Ср. сжщо П. Лавровъ, Кирило та Методій, сс. 137—160. Разнитѣ мнения относно личността на автора сж събрани у проф. Ив. Гошевъ, Монашеско храбро „воюване“ и „черноризецъ храбъръ“ (вж. Сборникъ Милетичъ, сс. 639-644); изказаното, обаче, отъ автора обяснение на името не е напълно убедително и изглежда, че пакъ ще трѣбва да се върнемъ къмъ мненията на И. В. Ягича и др.

Въпроситѣ, които сж свързани съ отдѣлни мѣста изъ съчинението на Черноризеца Храбъръ сж извънредно занимливи и заслужаватъ нарочно и задълбочено про-

учване. Важното изследване на И. В. Ягичъ, Разсужденія южнославянской и русской старины о церковно-славянскомъ языкѣ (= Изслѣдованія по русскому языку, I, 1885/95), сс. 310-319, може да бъде допълнено благодарение на новото градиво, съ което разполагаме днесъ; вж. п. с., сс. 297 сл., 951 сл. текстоветъ.

Черноризецъ Храбъръ съобщава, че когато славянитъ се покръстили, тѣ наченали да пишатъ славянски думи съ гръцки и латински букви „безъ устроение“. Любопитно е, обаче, че той се занимава само съ невъзможността да се пишатъ съ гръцки букви думи, които сж отъ чисто славянски произходъ. Не е спомената нито една дума отъ езика на първобългаритъ, а това би могло да подсказе, че за него новата азбука е изглеждала необходима само за нуждитъ на славянското или вече пославянчено население. — Доводитъ на Черноризеца Храбъръ сж главно отъ историческо естество. По-особено той се спира на първата буква — гр. „алфа“ и стб. „азъ“. Доказано е, че въ тази частъ той се е ползувалъ отъ гръцки източници. Ягичъ, п. с., сс. 311-312, показва, че това мѣсто е букваленъ преводъ изъ граматиката на Псевдо-Теодосия. Може да се добави още едно указание къмъ тия сведения. Гръцкиятъ глаголъ ἀλφάνω означава „спечелвамъ, получавамъ“, както и „търся да придобия“, „желая“. За ἄλφα... ἀπὸ τοῦ ἄλφ᾽ ἐβραίου τὴν ἐπὶ κλησὶν ἔλαβεν вж. Suidas, Lex., ed. Adler, I, p. 129, 15—16; тамъ е обозначено, че ἄλφ᾽ αἰνὶ значи εὐρίσκει.

Сведенията на Черноризеца Храбъръ за гръцката азбука сж вѣрни. За тази азбука ср. Ε. Θόμψων — Σ. Λάμπρος, Ἑυχερίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας, I (Атина 1903), pp. 13 28; Б. Цоневъ, История на българский языкъ, I (София 1919), с. 114 сл.; проф. В. Бешевлиевъ, Историческа граматика на гръцкия языкъ, I (София 1939), с. 18 сл., съ библиографски указания.

На привърженицитъ на триезичието Черноризецъ Храбъръ отговаря, че тѣ грѣшатъ, като смѣтатъ за първи

езици еврейския, гръцкия и латинския. Доводът е взетъ отъ Писанието. Споредъ разпространеното въ сръдновѣковieto мнѣние, първиятъ езикъ, на който е говорилъ Адамъ, е билъ сирийскитъ. Това мнѣние, обаче, не е било възприемано отъ нѣкои, които поддържали, че най-старъ езикъ билъ еврейскитъ. Така напр., въ хрониката на Георгия Амартолъ се съобщава, че людетъ отъ Адама още сж говорѣли еврейски езикъ; авторътъ се противопоставя на онѣзи, „които невежо твърдятъ, че първиятъ езикъ не е еврейскитъ, но сирийскитъ“, и привежда единъ доказъ противъ това изъ съчиненията на Оригена, споредъ когото „старитъ“ (οἱ παλαιοί) назовавали Сирия Юдея и сирийци палестинцитъ (вж. G. Hamart, p. 38, 7 sqq.; ср. още p. 12, 3-5). Още Ягичъ, п. с., с. 313, писа, че Храбъръ ще да се е ползувалъ тукъ отъ нѣкакви гръцки извори, като признаваше, обаче, че не е въ състояние да посочи „най-близкия“ и непосреденъ неговъ изворъ. Той приведе едно мѣсто изъ Теодорита, *Questiones in genesim*, и заключи: „подобнаго рода извѣстие въ какой-нибудь византийской компилиции послужило источникомъ Храбру“. Твърде вѣроятно е, прочее, че Храбъръ ще да се е ползувалъ отъ нѣкоя византийска хроника.

Сведенията за разпредѣлението на „изкуствата“ сж дадени у византийскитъ автори и Черноризецъ Храбъръ е могълъ да ги почерпи отъ тамъ. У Георги Амартола, напр., четемъ, че земемѣренето (γεωμετρία) било изнамѣрено отъ египтянитъ; по-нататъкъ се разказва, че звездоброенето (ἀστρολογία) било открито отъ халдеитъ, астрономията — отъ вавилонцитъ, магията, чародейството и врачуването — отъ мидитъ и перситъ, а пъкъ елинитъ казвали, че финикийцитъ били изнамѣрили писмената (τὰ μὲν γράμματα Φοίνικας εὐρηκέναι φασὶν Ἕλληνες) (вж. G. Hamart, pp. 52, 20—53, 25; *ibid.*, p. 44, 21 sqq. за другитъ искусства на елинитъ; Georgii monachi chronicon, ed. De Boor, pp. 73, 22—75, 17). Всички тѣзи сведения, както изрично е изтъкнато въ хроникитъ, сж заети отъ Теодорита (Θεοδώριτος τοιάδε φησὶν: G. Ha-

part., p. 52, 19=Georg. mon., p. 73, 22), именно въ неговото съчинение Graecarum affectionum curatio (у Migne, P. Gr., LXXXIII, coll. 793 D и 796 AB; вж. новото издание Teodoro to, Terapìa dei morbi pagani, a cura di N. Festa, vol. I, Firenze 1931, p. 66, 19 sqq.). На зависимостта на Черноризеца Храбъръ отъ Теодорита бѣ обърналъ внимание още Я. Ягичъ, Разсужденія, сс. 313. 314. Трѣбва да се мисли, обаче, че Черноризецъ Храбъръ не ще да е черпилъ направо отъ писанията на този ранно-византийски авторъ, а по-скоро отъ съвременнитѣ нему хроники, особено отъ тази на Георги Монахъ.

По-нататкъ Черноризецъ Храбъръ припомня, че прѣжде сего еллни не имѣхъ своимъ азыкомъ писменъ, нѣ финицкымъ писменъ писахъ своя си рѣчь (ср. И. Ивановъ, п. с., с. 445). У Georg. mon., p. 62, 17-18 четемъ: ὑράματα μὲν γὰρ Φοίνικες ἐφεύρον; G. Hamart., p. 45, 1-2; това сведение у тѣхъ е заето отъ Athanasius, Contra gentes (Migne, P. Gr., XXV, col. 37 C); ср. сжщо у Teodoro to, op. с., p. 66. Ягичъ, п. с., с. 314, бѣ намѣрилъ подобенъ изразъ на този на Черноризеца Храбъръ у Псевдо Теодосія.

Едно сведение за Паламидъ (у Храбра: Панамида) се чете у Georgii mon., op. 62, 22—63, 1: τῶν δὲ ὑράματων τὴν σύνταξιν... Παλαμίδης ἐφεύρεν; ср. p. 542, 10-11; G. Hamart., p. 45, 67; p. 446, 9. На Паламида наистина се приписва откриването на 16 или 17 букви (вж. Szanto въ PWRE, I, col. 1612).

На второ мѣсто е упоменатъ Кидмъ Миласин. За Кадма сведенията за византийскитѣ автори сж сравнително по-многобройни. За него четемъ у Georg. mon., p. 75, 16-18, че „елинитѣ разказвали, че финикийцитѣ открили буквитѣ, и Кадмъ пръвъ ги пренесътъ въ Елада“ (ср. G. Ham., p. 53, 24-26), което сведение е заето отъ Теодорита (P. Gr., LXXXIII, col. 796 A; Teodoro to, op. с., p. 66). За Кадма съобщава и Suidas, Lexic., ed. Adler, III, p. 2, подъ името Κάδμος Μιλήσιος. Кадмъ е смѣтанъ отъ нѣкои за най-древния гръцки ис-

торикъ и нему се приписва въвеждането въ Гърция на открититѣ първомъ отъ финикийцитѣ писмена. За него вж. и F. Jacoby, *Kadmos* въ *PWRE*, X, 2, coll. 1473-76. Славянската форма на името Милсий произхожда отъ гр. Μιλῆσιος и би трѣбвало на български да се преведе „милетски“.

Поетътъ Симонидъ отъ Кеосъ (род. 558/52 — † 468) се смѣта наистина за откривателъ на нѣколко букви (η, φ, ξ и др.); вж. P. Maas—Geffcken, въ *PWRE*, II R., III 1, coll. 186-197; особено col. 192. За тази дейность на Симонида споменува и *Suidas*, *Lex.*, IV, p. 361, 7-8.

Името на „писателя Епихарий“ трѣбва да се чете Епихармъ (Ἐπίχαρμος). Споредъ *Suidas*, *Lex.*, ed. Adler, II, p. 393, 27-28, той се смѣта за откривателъ на буквитѣ η и ω. За него вж. и Kaibel, *PWRE*, VI, 1, coll. 34-41.

Черноризецъ Храбъръ приписва на Дионисия Граматикъ откриването на шестъ двугласни (diphthongi), на другъ—на петъ нови двугласни. — Сръбскиятъ ученъ П. Срећковић, Неколико српскихъ споменика (=Споменикъ Ср. Кр. Ак., XV. 1892), е обнародвалъ два кратки разказа за създаването на гръцката азбука: **Ω** единскои граматн (с. 24) и, вториятъ, съ надсловъ: **Θ** сложеніи грамоты слово (с. 31). Вториятъ откъслекъ наподобява твърде много разказа на Черноризеца Храбъръ, но не е завършенъ. Двата тѣзи текста заслужаватъ да бждатъ проучени по-внимателно и привлѣчени при изучването на творението на Черноризеца Храбъръ, поне като варианти.

Доводитѣ на Черноризеца Храбъръ за светостѣта на славянскитѣ букви сж отъ историческо и богословско естество. Той изтъква, че гръцкитѣ букви сж били създадени и устроени отъ седмина мжже (Паламидъ, Кадъмъ, Симонидъ, Епихармъ, Дионисий, и двама неназвани), а преводътъ на Св. Писание е извършенъ отъ седемдесетъ души (Septuaginta) и всичко това въ много години. Напротивъ, славянскитѣ букви и преводътъ сж извършени само отъ единъ човѣкъ—именно отъ св. Ки-

рила, и то въ малко време, значи, неговата заслуга е много по-голяма. Отъ друга страна, гръцкитѣ букви сж създадени и самиятъ преводъ е направенъ отъ гърци езичници, а славянскитѣ сж творба на християнинъ, светъ мжжъ. Всичко това показва, заключава Храбъръ, че славянското писмо е по-свето и по-достойно за почитъ.

Храбъръ предполага, че нѣкой може да му противопостави, че славянскитѣ писмена не сж нагласени и уредени добре, та затова още и въ негово време се нагласяватъ. На това той отговаря, че и самитѣ гръцки писмена „много пжти“ сж били нагласявани и устроявани. Въ свръзка съ това той посочва имената на Акила и Симаха. Свързването на Акила и Симаха съ устрояването на гръцката азбука е погрѣшно. Очевидно, Храбъръ е искалъ да укаже тѣхната дейность относно превода и изправянето на Библията. Въ цѣлата тази частъ отъ съчинението на Храбра, както изтъкна още Ягичъ, п. с., с. 316, става дума не за азбуката, а за превода на Св. Писание (по-горе, въ израза, с. 68, „сжщо така и гръцкитѣ [букви]...“ да се чете писмена, сиречь светото Писание). За Акила (Ἀκύλας), който е живѣлъ презъ II в. сл. Хр. и превелъ отъ еврейски на гръцки Библията вж. Jülicher, въ: PWRE, II, col. 314; U. Cassuto, Aquila, въ: Encycl. judaica, III, coll. 27-35. Неговиятъ преводъ на Библията е билъ използванъ и поправенъ отъ Symmachos (вж. Cassuto, ib., col. 30), който живѣлъ по времето на имп. Септимия Северъ; за Симаха вж. v. Sampehnhausen, въ PWRE, II R., IV. 1, coll. 1140-1141. Името на Акила е добре познато на срѣдно-вѣковнитѣ автори. Самъ Константинъ въ препирнята си съ юдеитѣ споменува веднажъ името му (ЖК, гл. IX: *Акила бо тако глаголетъ*; Баланъ, п. с., с. 45, 16-17); за това вж. сжщо Fr. Grivès, *Žitja Konstantina in Metodija*, pp. 130, 137. За Акила вж. G. Hamart, p. 340, 23; M. Glucka, p. 448, 16 sqq.; MGN, Epist. Kar. aevi III, p. 214, 42: *illi famosissimi interpretes iudaizantes et heretici, Aquila scilicet et... Simachus*. Вж. още Suidas, Lex., I, p. 96, 3, Chr. Pasch., I, p. 476, 10 sqq.; p. 496, 6 sqq.

(по Епифания). Храбъръ ще се е ползувалъ отъ подобенъ византийски изворъ за Акила и Симаха, а не отъ Епифания или Евсевия, които привежда Ягичъ, п. с., сс. 318-319.

Твърдението на Храбра за постепенния развой на гръцката азбука и за превода на Библията е напълно вѣрно исторически. То, обаче, е важно и само по себе си, защото изразява една нова и рѣдка за сръдновѣковieto мисль — именно мисльта за постепенното усъвършенствуване. За сръдновѣковния човѣкъ много нѣща — особено онѣзи, които сж свързани съ Бога и вѣрата — сж се представляли въ напълно статична, замръзнала форма. Тѣмко затова сръдновѣковниятъ човѣкъ вѣрвалъ въ вѣчността и непромѣнливостъта на известни нѣща. Той, напр., приемалъ, че имената на животнитѣ създадени още отъ Адама, че раздѣлението на езицитѣ е станало още при стѣлпотворението... Тѣзи схващания сж господствуващи въ писанията на мнозина византийски автори. У Храбра се долавя една нова мисль и тя лежи въ основата на цѣлия му отговоръ. Неговото писание е насочено тѣмко противъ „консерваторитѣ“ — онѣзи, които искатъ да се поддържа установения изначало редъ. Храбъръ показва, че гръцката азбука не е създадена изведнажъ, а въ течение на много време, че тя не е създадена отъ самото начало въ съвършенъ видъ, но е била усъвършенствувана по-късно. Като плодъ на подобенъ развой се явява и създаването на славянската писменостъ — нѣщо напълно ново и въ разрѣзъ съ цѣлата тогавашна мисль. Въ защита на славянското писмо Храбъръ изтъква именно схващането за развой и усъвършенствуване — и въ това се крие една отъ най-занимливитѣ страни на неговото писание.

Признанието на Храбра, че по негово време още е имало живи люде, които били видѣли Кирила и Методия, е извънредно важно, защото то показва, че самъ той е писалъ въ време, не много отдалечено отъ тѣхъ (ср. Й. Ивaнoвъ, п. с., с. 442; Лaвpoвъ, п. с., с. 137). Ягичъ, Разсужденія, с. 311, обаче, изказа известни съмнения от-

носно достовѣрността на това мѣсто, което той бѣ склоненъ да приеме повече като „по-късна вставка“ въ текста. Любопитно е и самото датиране на Храбра; на първо мѣсто той споменава, по единъ установенъ и на Западъ въ по-раншно време обичай, името на „грѣцкия царъ“ (βασιλεὺς) Михаилъ III, на второ мѣсто името на „българския князь“ Бориса, а после Ростислава и Коцеля, въ годината отъ Сътворението на свѣта 6363 (=855). За края ср. още и Ягичъ, п. с., с. 319.

Писанието на Храбра има полемиченъ характеръ. Накрая той съобщава и за други „открити“, отъ което може да се мисли, че ще да е писалъ по въпроса за славянската азбука и триезичието и нѣщо друго, което, за жалость, е загубено. — Писанието на Храбра завършва, въ съгласие съ установения сръдновѣковенъ обичай, съ възхвала къмъ Бога.

XV. Чудото на св. Георги и българинътъ

Това „чудо“ вѣроятно е преводъ отъ грѣцки езикъ, но досега неговиятъ първообразъ не е откритъ; то нѣма съответствие въ издаденитѣ досега чудеса на св. Георгия, на грѣцки езикъ, у J. B. Aufhäuser, *Miracula S. Georgii* (Lipsiae 1913). Това „чудо“, въпрѣки всичко, обаче, се смѣта за цененъ домашенъ изворъ за българо-византийската война презъ 894-896 гг. (вж. Златарски, История, I, 2, с. 283 сл. и особено с. 298 сл., гдето са дадени сведения за войната). Разказътъ за чудото заслужава особено внимание поради богатитѣ културно-исторически данни, които съдържа. Самъ разказвачътъ съобщава, че билъ **ѿ языка мѡкопросѣщенѡго болгарскаго**, отъ което може да се заключи, че разказътъ е съставенъ не много време следъ края на IX в. За самото кръщение разказвачътъ съобщава, че се е извършило въ онова време: **въ снѣ лѣтѣ**, отъ Бога, чрезъ Неговия избранникъ Бориса. Въ думитѣ, че Борисъ „съ силата Христова и кръстното знамение побѣдилъ (побѣди) коравия и непокорливъ български родъ“, за да го покрѣсти,

би могло да се види единъ намекъ за недоволството и възстанието всрѣдъ българскитѣ боляри въ 866 г. Старата езическа вѣра е указана съ общи думи, като е споменато, че Борисъ отвърналъ българитѣ отъ „тъмнитѣ, и лъжливи, и смрадни, и богомерзски жертви“, и е добавено, че той разсипалъ тѣхнитѣ жертвеници (треници нхъ расыпа) Споменатиятъ свети Йосифъ не бива да се смѣта за първи български архиепископъ (вж. Златарски, История, I, 2, сс. 249, 252, 252 бел. 1, 260 сл.). Само съ нѣколко думи е очертана християнизаторската дейностъ на Бориса, като е казано, че довелъ и други вѣрски учители и наставници, създавалъ църкви и манастири, поставилъ епископи, попове и игумени. Споменато е сжщо, че Борисъ приелъ монашеска одежда (принимъ ангълскій образъ). Сведенията за Владимира сж вѣрни. Авторътъ на „чудото“ изтъква, че възкачването на Симеона на престола (столъ) станало по благословение на Бога и на Борисъ-Михаила — съгласиѣ братъ. Последнитѣ думи подсказватъ, че свалянето на Владимира се е извършило по насилственъ начинъ, но проф. Златарски, п. с., с. 251 бел. 1, изказва съмнение, че Симеонъ „едвали е могълъ въ даденото време да предприеме нѣщо безъ знанието и съгласието на баща си“. Съмнението е излишно, защото въ самия контекстъ ясно е указано, че това е станало съ знанието, по-точно съ благословието на Бориса: **бѣ** бѣгнѣ бѣне и Михаилъ на Симеоне, и [же] приа столъ, съгласиѣ братъ. — Самъ Георги съобщава, че не билъ почетенъ отъ княза съ никакъвъ санъ, и добавя, че не билъ живѣлъ, гдето живѣлъ князътъ, но **внѣ, в людѣхъ**, което проф. В. Н. Златарски, Кои сж били вътрешни и външни боляри, с. 47 сл., тълкуваше като указание, че той е принадлежалъ къмъ така назованитѣ „външни боляри“ — който изводъ не е много убедителенъ. Самъ Георги се представя като заможенъ човѣкъ, който може да купи два коня, прави служби съ заколване на волъ, раздава на беднитѣ десетъ овце и свине, но нѣма никакво указание да е принадлежалъ къмъ болярското съсловие. Отъ раз-

каза се вижда, че той е служилъ заедно съ други, като обикновенъ войникъ, въ дружината. — Когато се намира въ опасностъ, той призовава въ помощъ своя съименникъ свети Георгия, като добавя, че съ това име е билъ кръстенъ: **твонѣмъ именѣмъ прозваѣмъ ма крѣсть попѣ къ сѣтъ крѣтъ нѣмъ**. Георги, след., се е родилъ следъ 865 год. и е билъ кръстенъ въ християнската вѣра. По времето на войната ще да е ималъ около 30 години. Въ обръщението къмъ Бога Георги казва: „Господи Боже християнски“. Това опредѣление „християнски“ не е ли изказано отъ човѣкъ, който иска да подчертае различието на своя Богъ отъ другитѣ езически божества, споменътъ за които още е съществувалъ? Любопитно е, че и жена му носи християнско име — Мария. Селото на Георгия е било на три дни пѣтъ отъ мѣстото на сражението. — Свети Георги се явява като „голобрадъ и свѣтълъ мжжъ“, та Георги не е могълъ да съзре лицето му. Споредъ Život sv. Symeona od krále Štěpána, ed. P. J. Šafařík (V Praze 1868), p. 6, 8 sqq., Св. Георги се явилъ на единъ свещеникъ къ **коннѣцѣмъ обрѣзѣ** и помагалъ на сърбитѣ въ войната. — На война Георги отива съ дружина; първиятъ пѣтъ дружината се състояла отъ 50 души. При първата война загубитѣ сж били доста голѣми: Георги съобщава, че отъ цѣлата дружина се завърнали само трима. Споменатъ е сжщо ковачътъ (**кѣзнѣцъ**), който изковалъ кръста. Въ разказа има единъ другъ елементъ, който заслужава да се изтъкне, а именно повторението на числото три — сжщо така смѣтано за священо. Така напр., при разказа присѣтствували 3 старци; трима души се спасяватъ; разстоянието отъ селото до полесражението било три дни пѣтъ; коньтъ издържалъ 3 дни; въ ногата се намѣрили 3 желѣзни обрѣжа; чудото извършила св. Троица и св. Георги. Това повторение на числото три поражда съмнение относно точността на нѣкои числови данни въ „чудото“.

XVI. Писма на царь Симеона

Атинският ученъ Иоанъ Саккелιονъ откри презъ миналия вѣкъ писмата на Лъва Магистра Хиросфакта (845/50—919) въ единъ ръкописъ отъ X в., запазенъ въ библиотеката на прочутия грѣцки манастиръ св. Иоанъ Евангелистъ на о-въ Патмосъ. Той обнародва тѣзи писма въ „Списание (Δελτίον) на грѣцкото историческо и етнографско дружество“, I (1883), pp. 380-410. Покойниятъ проф. В. Н. Златарски преведе и проучи отъ тѣзи писма само преписката между Лъва Хиросфакта и царь Симеона (вж. СбНУК, XXIV (1908), с. 122 сл.; БИБ, I (1928), 4, сс. 180—192). Въ тази преписка сж запазени 11 писма на Лъва Магистра до Симеона, и 3 писма на Симеона до Лъва. Тѣзи писма произлизатъ отъ времето на първата Симеонова война противъ Византия въ 894-896 гг., когато Лъвъ Хиросфактъ е билъ изпратенъ пратеникъ въ България (за тѣзи събития вж. Златарски, История, I, 2, с. 304 сл.). Би могло да се постави въпросъ за автентичността на тѣзи писма: дали тѣ сж били писани по времето на пратеничеството, или нѣкъ по-късно, когато Лъвъ Магистръ изпадналъ въ немилостъ предъ имп. Лъва VI, та искалъ по този начинъ, чрезъ подобни писма, да покаже своитѣ заслуги. Споредъ проф. Златарски (п. с., с. 304) писмата на Симеона сж писани още въ началото на пратеничеството на Лъва Магистра. Симеонъ Логотетъ (вж. тукъ с. 129) свидетелствува, че „Симеонъ не удостоилъ Лъва дори съ едно слово, но го затворилъ въ тъмница“, а самъ отишелъ да се бие противъ маджаритѣ. Цѣлата преписка между двамата, значи, би трѣбвало да се развие едва по-късно, следъ Симеоновата победа, а тогава българскиятъ владѣтель изстѣпилъ съ ясни и опредѣлени искания. Въобще, въ свръзка съ тази преписка стои откритъ единъ неразрешенъ въпросъ. Ако, обаче, се приеме, че тѣзи Симеонови писма сж истински, то тѣ представятъ единственитѣ запазени засега документи, издадени отъ българската царска канцелария презъ първото царство. — Спомена-

тиятъ въ писмата „царь“ е византийският императоръ Лъвъ VI (886-911), който билъ известенъ съ своитѣ занимания съ магия и астрология (вж. у Du j č e v, Arruntii., р. 132). Симеонъ се отнася съ явно пренебрежение къмъ астрологическитѣ занимания на Лъва VI и го нарича „метеорологъ“ (μετεωρολόγος). Тази дума има двойно значение: тя означава „онзи, който се занимава съ небеснитѣ нѣща“, а сжщо, подигравателно, „човѣкъ, който се хвали съ възвишени знания; празднословецъ“. Тази игра на думи би могла да се стори съмнителна и, чрезъ това, да се потвърди още повече предположението, че писмата на Симеона сж по късна творба на Лъва Магистра. Отъ друга страна, знае се, че самъ Симеонъ е добилъ здраво класическо образование въ цариградската Магнаура и ще да е познавалъ добре гръцката книжина и езикъ.

XVII. Приписка къмъ превода на словата на Атанасия Александрийски

Тази приписка е била обнародвана и проучвана много пжти; вж., напр., у З л а т а р с к и, История, I, 1, с. 371 сл.; сжщиятъ, СпБАкН, I (1911), с. 79 сл.; A. Vaillant въ Byzantinoslavica, IV (1932), р. 287, и др. Приписката е извънредно важна съ своитѣ исторически указания. Отъ нея узнаваме, че преводътъ е билъ направенъ отъ епископъ Константина по искане на князь Симеона, въ годината 6414 (—5508) или 906; тази година, обаче, отговаря на 9, не на 10 индиктъ. Преписътъ, по повеля на княза, е билъ направенъ отъ инока Тудоръ (=Тодоръ) Доксовъ, когото В. Н. З л а т а р с к и, Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ? (=БПр, IV, 3 (1897), сс. 42-61) смяташе за братъ на князь Бориса. За времето на преписа е указана годината отъ С. М. 6415 (—5508) или 907. Индиктътъ — 14-и — и тукъ не отговаря, защото истинскиятъ индиктъ е 10-и. Споредъ ржк. № 968 отъ Погодиновската сбирка тукъ стои индиктъ 11 (вж. A. Vaillant, ib., р. 287). Като се упо-

вава на указанията за индиктитъ, Vaillant заключава, че цифритъ за годинитъ трѣбва да се четатъ 6415=907 и 6416=908, което значи да се даде на буквитъ д' и е' онази тѣхна цифрова стойностъ, която тѣ иматъ въ глаголическата азбука, именно 5 и 6. Неговото заключение е, че въпросната приписка произлиза отъ единъ глаголически първообразъ. Струва ми се, че изводитъ на именития ученъ сж прибързани. Най-чести грѣшки въ паметниците ставатъ въ указанията на индиктионитъ; затова при изчислението на подобни дати за основа трѣбва да се взематъ, преди всичко, указанията на годинитъ и по тѣхъ да се провѣрватъ индиктионитъ, а не обратно. Въ приписката дветъ индиктионни указания сж несъответни, а това още повече потвърждава мисълта, че именно тѣ трѣбва да бждатъ поправени. — Покойниятъ Б. Цоневъ, п. с., с. 134, сжщо приемаше, че Константинъ Преславски е писалъ съ глаголица. — „На устието на Тича“ означава манастира Патлейна; ср. Златарски, п. с., I, 2, с. 242. — Въ приписката сж дадени сведения за „светата златна нова църква“, която, споредъ нѣкои учени, е тѣждествена съ кржглата църква въ Преславъ; ср. Кр. Миятевъ, Кржглата църква въ Преславъ (София 1932), с. 185 сл.

Въ приписката е спомената точната дата на смъртта на Борисъ-Михаила — 2 май 907 год. Той е названъ „рабъ божий“, като сж му дадени епитетитъ: великѣи и ѹтны и кѣ́гоуѣрны госпо́дѣ [== δεσπότης] нашъ князъ болгарскѣ. Накрая на приписката се съобщава, че сжщиятъ Борисъ-Михаилъ покрѣстилъ българитъ въ лѣт(о) еѣхъ кѣхти. Както показва J. J. Mikkoла, Die Chronologie..., p. 14 sqq., p. 16 (ср. Златарски, История, I, 1, с. 371 сл.), изразътъ еѣхъ кѣхти принадлежи къмъ първо-българската лѣтобройна система и означава година на кучето, значи XI циклова година, пети месецъ. За сжщия изразъ A. Vaillant, La date de la conversion des Bulgares (= Revue des études slaves, XIII, 1-2 (1933), pp. 5-8), вѣрнѣж на предположението си, че цѣлата приписка първоначално била писана съ глаголица, изказа

мнение, че тукъ се разбира „просто една дата на глаголица, извратена отъ преписвачитѣ“. Той предполага, че тукъ има „une translittération mécanique de la glagolite en cirillique sans modification de la valeur numérique des lettres“ (ib., p. 8). Това предположение е неприемливо и неговата незадоволителностъ самъ авторътъ е призналъ, както изглежда неприемливо и въобще твърдението, че приписката първоначално е била писана съ глаголица. Ср. и Du j č e v, Una pagina..., p. 341 n. 3.

XVIII. Похвала на царъ Симеона

Въ началото на възхвалата е казано за българския владѣтель: великѣи въ цѣсарѣхъ (=δ μέγας ἐν βασιλείῃσι) Симеонъ. Въ този паметникъ можеби за най-раненъ пътъ се дава на Симеона титла цѣсаръ=царъ (за тази титла вж. проф. Ст. Романски, Симеоновата титла цѣсаръ, БПр, I, 1 (1929), сс. 125-128). Думитѣ дръжалинѣи владыкѣи отговарятъ на гр. κράτιστος κράτωρ или δεσπότης. Упоменатиятъ „премждъръ Василий“ е св. Василий Велики (ок. 330—379). Думитѣ: прѣмѣнѣхъ сътворити рѣчи нѣмако означава просто да се извърши преводъ отъ гръцки на български. За Симеона се казва: „ако бѣуемъ любодѣлѣни, съ всакаго цѣста пѣслиню събѣравѣ, ако въ единѣ сътъ, въ велимыслѣноу срьдѣце свое проликатѣ, ако стрѣдѣ сладѣхъ изъ оустѣ сконхъ прѣдѣ болярѣ... Подобно сравнение е употребено въ стихотворната хроника на Константина Манасий за имп. Теофила (829—842): царъ ѿ Теофила въ книгѣхъ присно оупражѣхъ сѧ и стрѣды разоумѣныя воскомъ съставляхъ изъ нѣхъ, шкѣже пѣсѣла троудѣлюбивѣа ѿ цѣстоу пѣжитѣхъ... (вж. J. Bogdan, Cronica lui Constantin Manasses. Traducere mediobulgara (Bucureşti 1922), p. 168); ср. също въ една приписка отъ 1319 г. у Л. Стојановић, Стари српски записи и натписи, I (Београд 1902), с. 22, № 52: ...ако нѣмаѣ устѣмѣи пѣсѣла ѿ ксѣхъ краснѣхъ цѣстѣхъ сѣбѣравѣ...“

Въ похвалата се казва, че Симеонъ се явявалъ на боляритѣ си като новъ Птолемей — като се намеква за египетския владѣтель Птолемей I Сотиръ (337—283), известенъ като основателъ на Музея и Библиотека въ Александрия. Тога сравнение съ Птолемей — сведения за когото сж могли да се намѣрятъ въ нѣкоя отъ тогавашнитѣ византийски хроники — показва, че българитѣ сж имали известни познания относно класическата древностъ. Но авторътъ на възхвалата, веднага следъ сравнението на Симеона съ Птолемей, добавя, че Симеонъ е подобенъ нему не въ външн, но повече по желание и поради голѣмата честъ, че е събралъ като него всички божествени книги. Самото това разграничение показва, че писачътъ не иска да уприличи Симеона на Птолемей по езическа вѣра, след., той, ако и да признава античността поради нѣкои нейни дѣла и прояви, отнася се отрицателно къмъ нейното езичество. За него е ясно основното различие между античността и неговата съвременностъ — именно въ вѣрата. Сравнението на Симеона съ Птолемей може да се обясни и иначе. Споредъ нѣкои стари автори, преводътъ на Библията отъ еврейски на гръцки отъ LXX-тѣ („седемдесеттѣ преводачи“, *Septuaginta interpretes*, но въ сжщ-достъ 72!) е билъ извършенъ по искането на египетския владѣтель Птолемей Филадельфъ (283-247) въ Александрия (вж. подробно у Houtsch, *Septuaginta*, въ: *PWRE*, II R., II 2, coll. 1586-1621). У Eusebius, *Hist. eccles.*, ed. G. Dind., pp. 208, 16—209, 22, е разказано за извършването на превода по искане на „Птолемей Лагосъ“, който билъ сторилъ това, за да обогати „съ писанията на всички люде“ създадената въ Александрия библиотека. Нѣкои много четени александрийски автори, като напр., G. Hamart., ed. M., p. 326, 14-15 (= Georg. mon., ed. De-Boor, 435, 10-12) сжщо съобщаватъ за „Птолемей Филадельфъ, при когото седемдесеттѣ еврейски мъдрци превели закона“ (сиречь Библията). Въ Chron. Pasch., I, pp. 326, 3—327, 2, е разказано подробно за извършването на превода при Птолемей Филадельфъ; съобщава

вѣчността. Въ Византия, па и въ Сърбия презъ късното сръдновѣковие, на царетѣ нерѣдко се дава епитетъ „светъ“ (ἅγιος). Изглежда, че авторътъ на възхвалата дава и на Симеона подобенъ епитетъ. — Въ единъ ржкописъ отъ XVII в. проф. Л. Милетичъ, Царь Симеонъ споменатъ въ единъ сръднобългарски ржкописъ (=БПр, IV. 7 (1898), с. 159) бѣ открилъ любопитни сведения за този български владѣтель и за книжовнитѣ му занимания: Сущесн царъ български исписа многы кннгы и яко Давидъ царъ на златты строуи играаше и кинги паче всѣсег(о) любаше...

XIX—XXI. Изъ Шестоднева на Иоана Екзарха

Думитѣ: „На онѣзи, които ще бждатъ такива, както казва Писанието, пера ще израстатъ като на орли...“ намекуватъ на Псалми, СII, 5. — Споменатиятъ Иоанъ (тукъ с. 83) е св. Иоанъ Златоустъ (цариградски патриархъ, 398—404 г.), единъ отъ най-виднитѣ църковни отци.

Северианъ е сирийски епископъ († следъ 409 г.).

Цѣлата часть: „Въ начало... Като помисля за това велико дѣло... — завършиха съ пълна гибель“ (тукъ с. 85) е преведена изъ Шестоднева на св. Василия (Migne, P. Gr., XXIX, col. 5 C — 8 A § 2). Подъ „външна наука“ (τῶν ἔξω) се разбира „свѣтската наука“. Ср. М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Борила (София 1928), с. 32 § 28: *Иже бо҃ѣхъ кнѣзѣннѣхъ философѣ гл҃емѣхъ мѣдростъ прѣпоуѣнта҃щихъ... а҃наѣмѣ* (=ib., с. 22 бел. § 28: τοῖς τὴν μωράν τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων... σοφίαν). За „външната, свѣтска наука“ (les études profanes) или ἡ δὲραθεν παιδεία въ различие отъ „вътрешната, църковна наука“ вж., напр., у Dvorník, op. c., p. 29 sqq.; Marin, Les moines de Constantinople (Paris 1897), p. 375 sqq.; L. Bréhier въ: Byzantion, III (1926), p. 87.

Цѣлата частъ „Не знаеха да кажатъ... — безъ начало и безъ край“ (тукъ сс. 85—86) е преводъ изъ Шестоднева на св. Василия (ib., coll. 8 В — 9 В).

Въ началото на шестото слово е дадено описание на двореца на царь Симеона, което представя цененъ източникъ за изследвача. Това описание е използвано и тълкувано твърде много отъ ученитъ; вж., напр., у проф. В. Filow въ: *Mélanges Ch. Diehl*, II (Paris 1930), p. 11 sqq. — Ю. Трифоновъ, Свѣдѣния изъ старобългарския животъ въ Шестоднева на Иоана Екзарха, с. 5 сл., е направилъ цененъ анализъ на нѣкои важни мѣста изъ Шестоднева, между другото, и на описанието на двореца и облѣклото на царь Симеона. — За описанието на човѣшкото тѣло у Иоана Екзарха (вж. тукъ сс. 87—98), което е направено въз основа на Аристотеля, вж. повече у Ю. Трифоновъ, Иоанъ Екзархъ български и описанието му на човѣшкото тѣло (=БПр, I. 2 (1929), сс. 165—202). Въ моя преводъ сж поправени нѣкои дребни опущения и сж добавени въ гръцки написъ употребенитѣ въ старобългарския текстъ гръцки наименования на разнитѣ тѣлесни части. Споменатиятъ Алкмей (тукъ с. 90) е гръцки лѣкаръ и натурфилософъ отъ южна Италия; за него вж. E. Wellmann, *Alkmaion*, въ: *PWRE*, II, col. 1556.

XXII. Служби на св. царь Петра

Царь Петъръ се слави съ своята светостъ още отъ своитѣ съвременници. Така напр., византиецътъ Львъ Дяконъ го нарича „мжжъ боголюбивъ и почтенъ“ (ἄνδρα θεοφιλή καὶ σεβάσιον; L. Dias., ed. В., p. 78, 11). Въ нѣкои паметници той е упоменатъ като светия (вж. указанията на Й. Ивановъ, п. с., 383 сл.). Покойниятъ Б. Цоневъ, Книжовни старини отъ Елена (=ГодСУиф, XIX. 7, 1923) е обнародвалъ отъ календаря на такаи. Попъ Иоаново или Банишко четвероєвангелие (срѣднобългарски ржк.) указанието, подъ дата 30 януарий: *памѣ* прѣподобнаго ѿца Петра црхъ кѣлгѣрскаго (п. т., с. 28).

За нѣкакво грѣцко житие на царь Петра става дума у Fabricii-Harles, Bibliotheca graeca, VII (Hamburgi 1801), p. 598: A Montfaucon in B. bibliothecar. MSS I, p. 505 CD. haud clare indicatur, num ad Theophylactum Bulgar. quoque pertineat, et fere dubito, in cod. Mediolan. Ambros. dialogus de rebus naturalibus ad Petrum regem, item vita eiusdem. Диалогътъ се приписва на Теофилакта Симоката (ib., p. 598 п. С). Смѣта се, че това указание е погрѣшно и се отнася до познатото послание на цариградския патриархъ Теофилакта до царь Петра (вж. Златарски, История, I, 2, с. 840 сл., с. 562 сл.). — Подъ сжщата дата — 30 януарий — се празнува паметътъ и на св. Климента (за него вж. тукъ по-горе; ср. и Баланъ, Кирилъ и Методи, I. с. 74). — Първата служба каточели отразява смутното време следъ смъртъта на царь Петра, въ което е писана. Почитателитѣ умоляватъ царь Петра да ги закриля „отъ видимитѣ... врагове противни“, да „умири всички страни“; споменува се нѣкаква заплашваща „голѣма беда“ и изнемогването на молителитѣ, които молятъ да бждатъ защитени „отъ всѣка напасть“. Разбира се, това могатъ да бждатъ и общи мѣста; ср. P. Gr., XXIX, p. CCCXXVIII С, p. CCCLVII С, p. CCCLXXV А, и др. Службата е писана, очевидно, наскоро следъ смъртъта на царь Петра и то тамъ, гдето е било неговото тѣло. Думитѣ: „На върховния ти този съименникъ [св. Петра апостола] създаде твоята църква, като я утвърди на камѣкъ, запазвайки я съ вѣра отъ вражескитѣ рѣки“ съдържатъ намекъ за Матей, VII, 24—27; Лука, VII, 47—49, и др., и сжщевременно игра на думитѣ „камѣкъ“ (пѣтра) и личното име Пѣтросъ. Въ втората служба Петъръ е нареченъ „царь отъ Бога“ (ср. по-горе с. 172). Обръщението „твърди камѣко на вѣрата“ съдържа пакъ сжщата игра на думи, както и въ първото житие. Отъ службата се узнава за „миро“ на св. царь Петра. Упомената е щедростъта на царь Петра къмъ иноци и свещеници. Самъ съставителътъ на службата не е забравилъ да спомене, накрая, и себе си. Из-

глежда, че службата е била извършвана „въ честния домъ на пресветия отецъ“, въ неговата църква или монастирь. — Възклицанията „радоуи се“ въ крѣя на службата отговарятъ на познатитѣ грѣцки χαίρεσμοι (χαίρε), разпространени въ византийската църковна книжнина; вж., напр., у М. Jugie, op. c., p. 380 sqq., p. 360; ср. сжщо въ Život sv. Symeona, ed. Dan., p. 26 sqq., подобни възклицания съ „радвай се“. — Въ първата служба се чете: **Първыи родъ процѣтеть ижеже пророкъ прорече, слава и богатство къ домоу (и прѣ)жда его къ кѣкы...** (И. Ивановъ, п. с., с. 388). Въ тѣзи редове е цитирано Псалми, СХІ, 2—3: „Родътъ на праведнитѣ ще бже благословенъ. Слава [въ грѣцкия текстъ; изобилие въ синодалния преводъ] и богатство въ неговия домъ и правдата му пребжда навѣки вѣковъ“; ср. Притчи, ХХ, 7. Подобенъ изразъ се намира у Домениѣан, Живот св. Саве, с. 83: **Сѣн же по Давидоу глаголахоу: родъ правыхъ благословит се, и нами благо-словенъ боудн...** Текстътъ на службата на св. царь Петра, след., трѣбва да се поправи: **вм. първыи родъ да се чете правыи родъ или правыхъ родъ.**

XXIII. Изъ Беседата на пресвитеръ Козма

Първи еретикъ се смѣта Арий († 336 год.), а отъ другитѣ сж упоменати Савелий (III вѣкъ) и Македоний (341—360) и свиканиятъ противъ ересъта на Ария никейски съборъ (325 год.) (за този съборъ вж. тукъ с. 51 сл.). На Константина (Велики) е дадена титла „царъ на бога“ (ср. тукъ с. 172). Въ обнародвания откъслекъ (с. 106 сл.) се говори за дулизма на богомилитѣ, за непочитанието на кръста, отношението имъ къмъ причастнето, иконитѣ, кръщението и женитбата. Въ текста (с. 108), въ който се говори за кръстове по високитѣ мѣста, гдето по рано сж били принасяни човѣшки жертви, се дава ценно сведение за човѣшки жертви у първобългаритѣ, за каквито знаемъ отъ нѣкои други исторически извори. За това мѣсто вж. у Іv. Дујчев,

Un nouveau témoignage sur les sacrifices humains chez les Protobulgares (= *Studi hist. phil. Serdicensia*, II (1939), pp. 93-94). Ср. общо по въпроса E. Mader *Die Menschenopfer der alten Hebräer und der benachbarten Völker* (Friburg 1909). — Въ словото на Козма сж дадени сведения за странствуване на монаси българи по Иерусалимъ и Римъ (с. 112).

Проклятията (анатели) противъ богомилитѣ (тукъ сс. 114-115) сж важни, защото въ тѣхъ е изложено съкратено цѣлото учение на еретицитѣ. — Главата „за богатитѣ“ е ценна особено съ сведенията за книжовнитѣ богатства въ тогавашна България. Думитѣ на Козма (вж. тукъ с. 116): „Защото Духъ (Свети) диша, гдето иска“ напомнятъ много Йоанъ, III, 8: „Вѣтръ духа, гдето иска, и гласа му чувашъ, но не знаешъ, отгдето иде и накжде отива: тъй бива съ всѣкого, роденъ отъ Духа“.

Писанието на пресвитеръ Козма е единичниятъ и най-важенъ домашенъ изворъ за ранното богомилство въ България. Съ личността и дѣлото на Козма сж свързани редица въпроси, нѣкои отъ които се смѣтатъ за още неразрешени. Самото богомилско учение не е проучено достатъчно. Добри указания за него сж дадени у Й. Ивановъ, *Богомилски книги и легенди*, с. 1 сл. Въ свръзка съ изказанитѣ отъ проф. М. Г. Попруженко, Козма пресвитеръ., с. LX сл., схващания относно личността на тоя старобългарски писател писаха напоследъкъ Ю. Трифоновъ въ: *СпБАН*, LVIII (1939), с. 15 сл. и Н. П. Благоевъ въ: *ИзвБИД-во*, XVI—XVII (1939), с. 25 сл.; ср. тукъ с. XIV сл.

XXIV. Изъ хрониката на Симеона Логотета

При превода на славянския текстъ е взетъ подъ внимание съответниятъ гръцки първообразъ, главно въ хрониката на Георги Амартола (*Georgii Aematholi Chronicon*, ed. Migne, СПб 1861). По този начинъ славянскиятъ преводъ е изправенъ на нѣкои мѣста.

За откъслека за 679 год. вж. Златарски, Извѣстията, с. 17 сл.; История, I, 1, с. 141 сл. За отбелязване е, че преводачътъ на този откъселекъ не е премаханлъ онѣзи изрази, които биха били обидни за народността му чувство — като напр., „скверенъ народъ“ (с. 118) и „погански и скверенъ народъ“ (с. 119). — За откъслека за 687 г. вж. Златарски, Извѣстията, с. 18 сл.; История, I, 1, с. 159. Въ съответния грѣцки текстъ е казано „много отъ славянитѣ“, което — както впрочемъ навѣкжде (ср. Златарски, Извѣстията..., с. 19) — преводачътъ е предалъ съ „българи“; отъ това може да се заключи, че за него тѣзи две наименования сж били вече тъждествени.

Въ хрониката се разказва, че когато Юстинианъ нарушилъ мира, агарянитѣ разгърнали книгѣ миражъ — значи, самия миренъ договоръ, набучили го на копие и така наченали сражение. Това известие напомня твърде много думитѣ на G. Asgori, ed. Heis., p. 42, 7-8, който разказва, че въ 1230 г. Иванъ Асѣнь II се отправилъ на бой срещу нарушителя на договора Теодора Комнинъ, „като издигналъ на знаме писмената клетва на Теодора“.

Отъ този откъселекъ се вижда сжщо, че преводачътъ е предавалъ думитѣ 'Ρωμαῖοι съ „гърци“, а 'Ρωμανία — съ „грѣцка земя“. — За откъслека за 704/5 год. вж. Златарски, Извѣстията, с. 19 сл.; История, I, 1, с. 164 сл.; подъ Загория се разбира областъта между източна Стара-планина и пограничния окопъ Еркесията и градоветѣ Сливенъ и Месемврия (Златарски, История, I, 1, с. 170).

За откъслецитѣ за 708 и 712 гг. вж. Златарски, Изв., с. 20; История, I, 1, с. 174 сл. За 717 год. и обсадата на Цариградъ отъ арабитѣ вж. сжщия, Изв., с. 20 сл.; История, I, 1, с. 184 сл.

За съзаклятието на Никита Ксилинитѣ (тукъ с. 121) вж. у Златарски, Изв., с. 22; История, I, 1, с. 186 сл.; въ славянския текстъ погрѣшно е даденоимето „Ксилитѣ“; за събитията презъ 755 и 763 гг. вж. сжщия, Изв., с. 22 сл.; История, I, 1, с. 202 сл. Преселването на

еретицитѣ арменци и сирийци отъ източнитѣ византийски провинции въ тракийскитѣ области се свързва отъ нѣкои наши учени съ появата, по-късно, на богомилството всрѣдъ българитѣ. За колонизаторската политика на византийскитѣ императори въ български земи (напр., Лъвъ IV, къмъ 778 г.; Никифоръ I, къмъ 809 г., и Иоанъ Цимисхи презъ втората половина на X в.) ср. у Iv. Du j-čev, *Un épisode de la première croisade* (= *Studia hist. phil. Serdicensia*, I (1938), pp. 221—224). Въ славянския преводъ е дадено сжщо и българското (първобългарското?) име на Анхиало (у G. Ham., p. 653, 22: ἐπὶ Ἀχελῶν; p. 653, 26: τῶν Ἀχελῶν) — Тѣтхонъ. За това име вж. у Златарски, Изв., сс. 24-25; той изказа мнение, че това име, както се вижда, „не ще да е славѣнско“; ср. още сжщия, История I, 1, с. 217 бел. 1; с. 386, гдето изказва мнение, че „по-правилно би трѣбвало да се чете Тотхунъ или Тохунъ“, по подобие на „Thosum, българското име на Кримския Анхиалъ (на Керченския заливъ)“. — Лѣтописецътъ, между другото, съобщава: „Даже и до днесъ въ Тутхонъ лежатъ коститѣ на избититѣ и сж явенъ показъ за поражението“ (тукъ с. 122). Любопитно е, че Лъвъ Дяконъ, въ края X в., съобщава приблизително сжщото за следитѣ на ахелойското поражение на византийцитѣ презъ августъ 917 год. (вж. Leo Diaс., ed. B., p. 124, 10-12).

За областъта Верзития (тукъ с. 122), гдето е живѣло славянското племе „берзити“ вж. Златарски, История, I, 1, с. 230; ср. за този походъ и у Iv. Du j-čev, *Protobulgares et Slaves* (= *Annales Inst. Kond.*, X (1938), p. 152 п. 30). — Въ грѣцкия текстъ е казано: τῶν ταυράτων (G. Ham., p. 655, 4), а въ славянския ѳнновъ, предадено отъ мене отреди (тукъ с. 122). За наименованието вж. Du Cange, *Glossarium...*, s. v. ταυράτα, *pomeri militares*. Споредъ славянския преводачъ, Константинъ Копронимъ „бранъ тж нарече храбрость“, докато въ грѣцкия текстъ тя е назована „благородна“ (G. Ham., p. 655, 7: εὐγενή). За името на българския владѣтель Телеригъ ср. у Златарски, История, I, 1,

с. 226 и бел. 1. Въ славянския преводъ се чете: Телѣрихъ, както у Лео Грам., ed. В., р. 189. 5. За „Кржглия кастелъ“ вж. у Златарски, п. т., с. 234 бел. 2. Въ гръцкия текстъ е запазена думата καστέλλου (G. Н а т., р. 655, 24), която е предадена отъ преводача „кастелъ“. Това е любопитенъ примѣръ за преминаване на латински думи въ български езикъ чрезъ Византия.

За откъслецитѣ за 783 и 796 г. вж. Златарски, Изв., с. 26 сл.; История, I, 1, с. 238 сл. Споредъ гръцкия текстъ (вж. G. Н а т., р. 663, 17-18), имп. Ирина изпратила Ставракия „противъ славянскитѣ народи“, та ги подчинилъ и ги направилъ данници (ὀποφόρους) на империята, което е предадено не твърде точно отъ преводача (тукъ с. 123). — При други случаи византийскитѣ императори сѣщо сѣ промѣняли имената на завоювани отъ тѣхъ български градове. Споредъ новия текстъ за похода на Никифора I въ България презъ 811 г., императорътъ, като завоювалъ Плиска, заявилъ: „Искамъ да построя тукъ градъ на мое име, та да стана именитъ въ всички бждни поколѣния“ (вж. у Ив. Дуичевъ въ СпБАКН, LIV (1936), с. 149). Презъ 971 год. Иоанъ Цимиски преименувалъ Преславъ въ Иоанополисъ, а Дръстъръ — въ Теодоруполисъ (вж. указанията у Златарски, История, I, 2, сс. 613, 624). Всички тѣзи имена, разбира се, скоро били забравени.

Въ откъслека за 796 год. (вж. тукъ сс. 123-124) думата дѣнь отговаря въ гръцкия текстъ на πάκτα (за значението на тази дума и за това мѣсто вж. у Дуичевъ, Protobulgares..., р. 148 п. 14). Думата πάκτων означава просто „данѣкъ“, а не „данѣкъ споредъ договоръ“, както я тълкуваше Златарски, История, I, 1, с. 243 сл., та, възъ основа на това, прибързано прие, че въ 792 г. между България и Византия билъ сключенъ договоръ съ задѣлжение Византия да плаща дѣнѣкъ. — За възрастъта на Кардама отъ гръцкия текстъ (G. Н а т., р. 669. 27) узнаваме, че българскитѣ владѣтели билъ „старецъ“ (γέρων) което преводачътъ е предалъ само съ „старъ“.

За откъслека за 811 год. вж. Златарски, Изв., с. 27 сл.; История, I, 1, с. 255 сл.; новъ паметникъ е обнародванъ отъ Ив. Дуйчевъ, Нови житийни данни за похода на имп. Никифора I въ България презъ 811 г. (=СлБАКН, LIV (1936), сс. 147-188). — Думата *αὐλή* въ гръцкия текстъ (Г. Нат., р. 676, 10) е предадена отъ преводача съ „дворъ“. — За разказа за черепа на Никифора вж. В. Бешевлиевъ, Чаши отъ черепи у прабългаритъ (=ГодСУиФ, XXII, 3, 1926); ИзвНЕМ. VIII-XI (1929), сс. 156-158. — Гръцкия текстъ (Г. Нат., р. 676, 16) *ὁχυρώμασι ξυλίνοις* е преведенъ „кисоурзми дрѣвѣными“. За този изразъ ср. и Златарски, История, I, 1, с. 257 и бел. 2.

За откъслека за 812 г. вж. Златарски, Изв., сс. 28-29; История, I, 1, с. 261 сл. Въ гръцкия текстъ (Г. Нат., р. 678, 21) е казано *πάκτα*, което преводачътъ е предалъ съ „данн“ (Хроника Сим. Лог., с. 90).

За библиейскя Сенахеримъ, съ когото е сравненъ Крумъ (тукъ с. 124) вж. IV Царства, XVIII, 13 сл.; II Парал., XXXII, 1 сл.; Исаия, XXXVI, 1 и др. У Доментијан, Живот св. Саве, с. 103, 12 сл., царъ Калоянъ, когато напада Солунъ въ 1207 г., е представенъ *якоже Синахеримъ древле на божин градъ...* Любопитни сж думитъ, съ които се обърналъ Крумъ къмъ ромеитъ: „прости же цареви сътвори миръ, аще копие свое възнѣтъ въ Златаа врата“ (Хроника Сим. Лог., с. 90); въ гръцкия текстъ (Г. Нат., р. 680, 13 и бел.) се чете: *ἢ τὸ δόρυ αὐτοῦ πῆξιν...*, въ единъ преписъ, обаче, се чете: *εἰ... πῆξει*; вж. сжшо текста у (Pseudo-) Georgius mon. Chronicon ed Bonn p. 765, l. Сюредъ Theoph., ed. De Boer, I, p. 503, 10 sqq. Крумъ „поискалъ да забие копиею си на самата Златна врата“. Проф. В. Бешевлиевъ (въ: ИзвНЕМ, VIII-IX (1929), с. 177 сл.) вижда въ това сведение, между другото, указание, че ханътъ е билъ върховенъ жрецъ. Въ самото забиване на копиею той съзира (п. т., с. 180) „магическо деяние“, което „принадлежи къмъ т. н. контагиозна или аналогична магия“. Споредъ него, „ако Крумъ забие копиею си въ

Златната врата, една отъ най-важнитѣ части на Цариградъ, то цѣлиятъ градъ ще бжде сразенъ благодарение на вътрешната връзка, която съществувала споредъ върването на първобитния човѣкъ между отдѣлнитѣ части на единъ предметъ и тайнствената сила, която се крие въ копието“. Самото действие, обаче, може да бжде съпоставено съ онова, което знаемъ за обичаитѣ на други народи пакъ отъ онази епоха. Споредъ руската лѣтопись Олегъ окачва своя щитъ на в р а т а т а на византийската столица. Като изтъква това, G. Ostrogorsky, L'expédition..., p. 58 sqq., е привелъ и други примѣри за норманскитѣ народи и за този обичай относно „clipeus pacis“. Острогорски изтъква, че щитътъ се издигалъ или се окачвалъ на видно мѣсто, „за да се означа, че мирътъ е сключенъ и че не е нужно повече да се защищаватъ противъ прежня си неприятель“. Споредъ старата руска лѣтопись, Олегъ „окачилъ своя щитъ на вратата, показвайки победа“ (вж. у Ostrogorsky, ib., p. 59 et n. 35). Така, „le bouclier de paix“ е преобразенъ въ „bouclier de victoire“. Споредъ Ostrogorsky, ib., p. 61, Олегъ „наистина е окачилъ своя щитъ на цариградската врата“. — Изглежда, че и искането на Крума да сключи миръ или да забие (по другъ преписъ, както и споредъ славянския преводъ на хрониката: а ко забие!) копието си на Златната врата сжщо трѣбва да се тълкува не като магично, но просто символично действие. — Въ грѣцкия текстъ G. H. m., p. 680, 17-18) се казва, че Крумъ отправилъ πειραστικοὺς λόγους, което въ славянския преводъ е предадено съ „искоуснаа словеса“, значи „изкусни, изпитателни думи“. — Въ края на текста сж дадени сведения за колонизаторската политика на Крума. — За откъслека за 813 год. вж. З л а т а р с к и, Изв., с. 31 сл. Съ име „Македония“ се е означавала областта около Одринъ. Въ текста погрѣшно е отъждественъ Маламиръ (831-836), презъ чието време сж станали събитията, съ Владимира, братъ (не баща!) на царъ Симеона. Относно сведението за нападението на „князь Михаилъ български“ върху Солунъ вж. З л а т а р с к и, п. т., с. 35 сл.; той

предполага, че „тукъ има бъркотия въ имената, но не и въ събитията“. Думата „комитъ“ отговаря на *κόμης*, лат. *comes*; за тази титла вж. Du Cange, Gloss., s. v. — Думата „кефалиа“ отговаря на гр. κεφαλῇ, и ще да е означавала отначало военна длъжност — началникъ на войскова частъ; кефалиа-та по-късно се явява като граждански и воененъ управителъ. За тази титла, която е спомената и въ Боженишкия надписъ, вж. сведенията у проф. П. Мутафчиевъ, въ: СпБАкН, XXII (1920), с. 96 сл. — Нападнатитъ ромеи се обръщатъ къмъ Бога съ въззивъ: „Боже на свети Адриана“. Градътъ Одринъ е носѣлъ име Адрианополъ по името на имп. Адриана, а не по името на св. Адриана (празнува се на 26. VIII и 8. IV; за него вж. BHG, Bruxellis 1895, p. 2). Тамошнитъ жители, обаче, изглежда сж смѣтали св. Адриана за свой покровителъ, което представя любопитенъ случай на смѣсване на имена. — За титлата „хетериархъ“ вж. у Du Cange, Gloss., s. v. — Въ този откъслекъ сж дадени сведения за младия Василий — по късно императоръ Василий I Македонецъ (867-886). — За откъситъ за 853 и 865 гг. вж. Златарски, Изв., с. 43 сл.; История, I, 2, с. 2 сл., с. 18 сл. — Откъслекътъ за 894/6 гг. дава сведения за първата българо-византийска война при Симеона; вж. повече у Златарски, Изв., с. 82 сл.; История, I, 2, с. 283 сл., с. 809 сл. Заутца е приелъ титла βασιλεοπάτωρ като тѣтъ на императора. Въ гръцкия текстъ (G. Hat., p. 771, 16) е казано, че българитъ били ошетени ἐν τῷ κομμερκεύειν или, споредъ славянския преводъ „въ кѣмер-кѣ“. За думата κομμερκιον (отъ лат. commercium; по-късно тур. gümrlük) вж. у Du Cange, Gloss., s. v. За тѣзи събития вж. и статията на G. I. Bratianu, Le commerce bulgare dans l'Empire byzantin et le monopole de l'empereur Léon VI à Thessalonique (= ИзвБИД-во, XVI—XVII (1939), сс. 30—36).

За думата „доместикъ“ вж. Du Cange, Gloss., s. v. Съ „чинове“ е преведена византийската форма *θέματα*.

За Лъва Хиросфакта вж. тукъ с. 74 сл.; въ свързка съ тѣзи събития вж. тукъ с. 70 сл. За отъждествява-

нето на крепостта Мундрага вж. проф. Д. Дечевъ, въ: ИзвБГД-во, I (1933), с. 181 и бел. 4 съ указанията. Гръцкият текст *δομestikov τῶν σχολῶν* (вж. G. Hatz., p. 774, 9) е преведенъ „доместика ѿборо“^а, а думитѣ *τὰ θέματα καὶ τὰ τάγματα* (ib., p. 774, 12)—съ „чиновы и плѣкы“.

За титлата протовестиарий вж. у Du Cange, Gloss., s. v. *βεστιάριος*.

За откъслека за 913 г. вж. у Златарски, История, I, 2, с. 357 сл. — На Симеона у G. Hatz., p. 802, 20, е дадена титлата „князь“ (*ἄρχων*), а славянскиятъ преводъ му дава титла „царь“ (както и въ откъслека за 914 г., вж. тукъ с. 130; на съответното мѣсто у G. Hatz., p. 804, 20 липсва всѣкаква титла), когато навсѣкжде другаде го назовава само „князь“, а титлата „царь“ (съответно „царица“) дава на византийския императоръ. За коронясването на Симеона отъ патриарха Николая Мистика вж. важнитѣ издирвания на G. Ostrogorsky, Die Krönung Symeons von Bulgarien durch den Patriarchen Nikolaos Mystikos (= ИзвБАИ, IX (1935), сс. 275-286); Глас Ср. Кр. Ак., 164 (1935), с. 121 сл. — Fr. Dölger, Bulg. risches Cartum und byzantinisches Kaiserthum (= ИзвБАИ, IX (1935), сс. 57-68).

Въ откъслека подъ 914 год. (тукъ с. 130 сл.) сж дадени сведения и за по-къснитѣ събития — именно за Ахелойската битка презъ 917 год. За събитията вж. Златарски, История, I, 2, с. 376 сл. За ескувити вж. Du Cange, s. v.: *significat interdum cohortes praetorias, seu excubitores qui ad Palatium excubant*.

За иканатитѣ вж. указанията у Дуйчевъ, Нови житийни данни..., с. 155, бел. 1 и 2. Иканати означава *militēs selecti ad custodiam Imperatoris vel Palatii*.

За откъслецитѣ за 921 г. вж. Златарски, п. т., с. 420 сл. Термополъ сж днешнитѣ Айтошки бани. Въ текста сж дадени две първобългарски титли „кавханъ“ и „миникъ“. Думата „мѣстоблюстителъ“ (въ слав. текстъ „схѣдникъ“) е употребена въ значение „сѣгледвачъ“.

За събитията презъ 922 и 923 гг. вж. п. т., с. 432 сл., с. 464 сл. Любопитно е, че преводачътъ е допусналъ въ превода си израза за „лютата и сурова душа“ на Симеона (вж. тукъ с. 134), безъ да се засегне неговото родолюбиво чувство. Срещата между Симеона и Романа Лакапина въ славянския преводъ (Хроника Сим. Лог., с. 134) погрѣшно е отнесена къмъ ноемврий 923 г., ви. 9 септемврий; сжщо и у G. Cedr., II, p. 303, 20 sqq., срещата е отнесена къмъ м. септемврий. За тази среща споменува и M. Glusa, p. 558, 4 sqq.

За събитията следъ 927 год. (вж. текста тукъ с. 137 сл.) вж. Златарски, п. т., с. 513 сл. Въ този откъслекъ на Петра е дадена титлата „царъ“ (вж. тукъ с. 139). — За съзаклятието презъ 928 г. (текста с. 140) вж. Златарски, п. т., с. 536 сл. За църковната длъжностъ „ректоръ“ вж. Du Cange, Gloss., s. v.

Огъ последния откъслекъ (тукъ с. 140) узнаваме, че (до 945 г.) царъ Петъръ е ималъ вече три деца отъ Мария-Ирина; ср. G. Ham., p. 840, 10 sqq. Известни сж двама синове на царъ Петра — Борисъ и Романъ (вж. Златарски, п. с., с. 569 сл.; ср. с. 536); третото Петрово чедо е непознато. Въ Синодика се поменуватъ, следъ Бориса: Симѣонъ сн'ъ его, и Петръ ц'ръ ст'мъ вн'ку его, Плѣнмиръ, Борисъ Романъ, Самѣилъ... (вж. М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Борила, с. 77 § 87, по Дриновия преписъ). Тъкмо този Пленмиръ ще да е неизвестното досега чедо на ц. Петра, и то вѣроятно първороденъ неговъ синъ. Ср. повече у Ив. Дуйчевъ, Българскиятъ князь Пленмиръ, МакПр., XIII 1 (1942), сс. 13—20.

XXV. Надписъ на царъ Самуила

Самуиловиятъ надписъ отъ 993 год. е откритъ въ с. Германъ, на Прѣспанското езеро, презъ 1888 година. Този надписъ е най-стариятъ кирилски паметникъ, познатъ досега. Надписътъ е не по-малко цененъ и като исторически изворъ за родословието на царъ Самуила.

Плочата, на която е издълбанъ надписътъ, не е запазена изцѣло и затова текстътъ е непълненъ. Допълването може да се направи, като се взематъ предвидъ указанията на прибавкитѣ къмъ виенския ржкописъ на хрониката на Иоана Скилица, които бѣха обнародвани отъ сръбския ученъ С. Proklіć, *Die Zusätze in der Handschrift des J. Skylitzes cod. Vindob. hist. gr. LXXIV* (München 1906). Отъ тѣзи прибавки узнаваме, че майката на Самуила се е назовавала Рипсимия. Благодарение на това сведение може да се допълни нейното име въ надписа, тъй като тамъ то не е запазено. Допуска се, че това име ѝ е било дадено въ честъ на най-видната арменска мжченица, св. Рипсимия, загинала презъ IV вѣкъ. Проф. Йорд. Ивановъ изтъква, че наличността на име Рипсимия въ рода на царь Самуила е още единъ доказъ за арменското потекло на този български владѣтель. Надписътъ, отъ друга страна, показва, че въ края на X вѣкъ кирилското писмо е било употребявано и „въ най-западнитѣ наши краища“, по думитѣ на покойния Б. Цоневъ. Споредъ сжщия ученъ, това писмо ще да е било още ново за онѣзи краища, защото въ надписа има нѣколко „явни следи отъ глаголица“.

Името на св. Рипсимия е указано и у G. Hamart., p. 372, 16 sqq. — Къмъ библиографскитѣ указания за този надписъ да се прибави още: P. Diels въ: *Archiv für slavische Philologie*, XLI (1927), p. 317; проф. С. т. Романски, въ *Макѣлр*, III. 4 (1927), сс. 144-145; М. Кос, *O natpisu cara Samuila* (въ: *Гласник Св. Н. Д-ва*, V (1929), сс. 209—213).

XXVI. Солунска легенда

Ако и свързана съ името на св. Кирила, така назованата Солунска легенда трѣбва да бѣда отнесена къмъ по-късно време, не къмъ съвременната или близка на славянскитѣ апостоли епоха, и дори да бѣде включена, както правятъ нѣкои учени, между апокрифната книжнина. Тази легенда нѣма почти никаква стойностъ

отъ чисто историческо гледище — като изворъ за живота на св. Кирила, защото сжщинскитѣ исторически податки въ нея сж съвършено оскждни и неясни. Това произведение, обаче, е занимливо, преди всичко, по своята форма — това е, може да се рече, първата автобиография въ старата ни книжнина — и поради своитѣ основни мисли и тежнения. Изглежда, че легендата е била съставена отъ българинъ отъ южна Македония, можеби отъ околноститѣ на Солунъ. Съставителътъ е проявилъ нескрита обичъ къмъ своя народъ. Създаването на славянското писмо отъ родения въ Кападокия грѣкъ Кирилъ е обяснено като чудо божие. Самъ Кирилъ се отправя къмъ българитѣ, защото Богъ му повелява да отиде всрѣдъ тѣхъ, за да имъ даде християнски законъ чрезъ славянското писмо. Той не знае, где се намиратъ българитѣ, но следъ дълги скитания пристига въ Критъ. Тамъ го насочватъ къмъ Солунъ, гдето щѣлъ да намѣри българи. И наистина, той стига въ този градъ, отива на тържището и чува, че се говори български. Солунъ, прочее, е представенъ като срѣдище, въ което живѣятъ гърци, но и многобройни българи. Откриването на азбуката се извършва чрезъ едно чудо. Въ продължение на три години българскитѣ князе воюватъ противъ града Солунъ, за да получатъ Кирила — човѣка, който е „изпратенъ отъ Бога“, за да ги просвѣти. Най-после гърцитѣ, които сж представени въ легендата като врагове на българитѣ, даватъ Кирила на българскитѣ князе. Българитѣ приематъ Кирила съ „голъма радостъ“, и той имъ съставя 32 писмена. Самъ Кирилъ признава, че неговата заслуга въ това е била малка: той, по собственитѣ му думи, малко ги учелъ, а тѣ сами много придобивали. Тѣзи думи сж казани, явно, не само поради иноческа скромность, но и съ желание да се възвиси собствения народъ. Българитѣ, най-сетне, сж представени като богоизбранъ народъ, който е отреденъ да запази и предаде Богу правата Христова вѣра. Всички тѣзи елементи: отсъствието на точни и многобройни исторически податки, наличността на народностно съз-

нание и на силно родолюбиво чувство, желанието да се прослави собствения народъ и да се изтъкне зложеланието на гръцкото духовенство — позволяватъ да се заключи, че легендата е възникнала въ по-късно време, изглежда презъ времето на византийското владичество въ България, въроятно презъ XII в. Мжчно може да се допусне, че тя е възникнала въ време на турското робство — въ нея нѣма никакъвъ намекъ за турцитѣ, а като единствени врагове на народа сж представени гръцитѣ. — Любопитно изследване върху легендата, съ проучване върху основнитѣ й идеи, съ славянски текстъ и френски преводъ, даде напоследъкъ St. Gečev. *La légende dite de Thessalonique* (= *Studia historico-philologica Serdicensia*, I (1938), pp. 135 164). Авторътъ се е постаралъ особено да изтъкне „месианическата тенденция“ на тази легенда — и то като „съзнателна проява на народностно чувство“ на съставителя. — Въ текста е казано, че гълъбътъ хвърлилъ на Кирила зорькъ сълнци смокни. Тълкуванията на това мѣсто (вж. Gečev, *op. cit.*, p. 137 п. 2) сж незадоволителни. Дали не може да се чете „смокни“, отъ смокни (смокы, *figus*) ?

XXVII. Видение Исаево

Така-назованото „Видение Исаево“ може да бжде посочено като образецъ на апокрифна творба. То е запазено въ славянскитѣ кирилски ржкописи въ две преработки — едната начална, а другата като преправка на началния текстъ. Видението Исаево се е появило като отдѣленъ, самостоятелънъ разказъ въ християнска срѣда къмъ I-II вв. По-късно то е било внесено въ апокрифната книга на Исаия, известна подъ надсловъ „Възнесение Исаево“. Първоначалниятъ текстъ е билъ съставенъ на гръцки езикъ. Къмъ X—XI вв. то е било преведено на старобългарски, но по непознатъ досега гръцки първообразъ. Следъ XII в. се е явилъ единъ латински преводъ, направенъ, споредъ нѣкои учени, по гръцки текстъ. Проф. Йорд. Ивановъ, обаче, поддържа, че този

латински преводъ ще да е билъ направенъ по старобългарски преводъ. Той изтъква, че „погрѣшките на славянския текстъ, въ собственитѣ имена и въ съдържанието, волнитѣ или неволни изпушания, кривото разбиране на грѣцкия оригиналъ отъ старобългарския преводачъ—всичко това се е отразило въ латинския преводъ, а това е могло да стане само при превеждане отъ български на латински“. Отъ латинския преводъ се заключава сжщо, че преводачътъ на нѣкои мѣста не е разбралъ славянскитѣ граматични форми. Запазени сж сведения, отъ които се вижда, че Видението Исаево е било любимо четиво, както на източнитѣ, така и на западнитѣ богомили. Благодарение на тѣснитѣ връзки, които сж съществували между нашитѣ еретици и тѣхнитѣ едновѣрци на Западъ, това апокрифно съчинение е могло да бжде включено въ богомилската книжнина. Самѡ то не съдържа нищо, по думитѣ на проф. Йорд. Ивановъ, което да е въ противоречие съ богомилското учение, а въ сжщото време всички богомилски елементи сж умело прикрити и сж дадени въ такъвъ видъ, че не сж могли да бждатъ забелязани отъ обикновенния християнинъ; всичкото това е давало възможность да проникватъ незабелязано и безнаказано тѣзи еретически схващания всрѣдъ народа. Поменатиятъ нашъ ученъ предполага, че българската версия на този апокрифъ ще да се е появила въ областта около Рила, Витоша и Осогово, въ която покрайнина изглежда сж били превеждани и съставяни и нѣкои други апокрифни творби.

Най-ново и добро издание на Видение Исаево, съ старобългарски и успореденъ латински текстъ, съ бележки за ръкописитѣ и изданията, съ историко-литературни бележки, е далъ проф. Йорд. Ивановъ, Богомилски книги и легенди, сс. 131—164.

При превода по старобългарския текстъ съмнѣвалъ винаги предъ очи и латинския преводъ. Думитѣ: *придоша же ѿ кѣси* (ср. Й. Ивановъ, п. с., с. 134 и бел. 8 и сс. 156—157) и *ѿ селъ и съ горъ . . .*, които въ лат. преводъ сж предадени неточно: *veneruntque ex*

omnibus villis et agris et montibus . . . , трѣбва да се преведатъ (вж. тукъ с. 144): „дойдоха отъ селата, селищата и планинитѣ . . . “. Въ слав. текстъ (п. т., с. 134) се чете: къ томоу не видаше стоащихъ прѣдъ нми; съответниятъ лат. текстъ exinde videbunt stantem . . . (п. т., с. 135) трѣбва да се поправи non videbat . . . Въ слав. текстъ се чете: и мепѣваху всн, яко . . . (п. т., с. 134), което въ лат. преводъ е предадено: et non extimabant . . . Това мѣсто може да бѣде добавено къмъ онѣзи „криви разбирания на славянски граматични форми, които следи личатъ въ латинския преводъ“ и които, споредъ проф. И. Ивановъ (п. т., с. 156 сл.) доказватъ зависимостта на латинския преводъ отъ славянския. Въ този случай е ясно, че преводачътъ е схваналъ мепѣваху като не пѣваху и го е превелъ съ non extimabant, когато гл. мепѣвати означава existimare и не съдържа никакво отрицание. На слав. него же слышасте (п. т., с. 134) отговаря лат. quem vos vidistis. Слав. текстъ едно едно-жого видѣши сѣщо е преведено неточно на латински, като преводачътъ съвсемъ не е разбралъ слав. текстъ: et unus erat prestantior alio in videndo (п. т., с. 137). Въ гл. IV (сс. 136, 137) съответствието между двата текста не е пълно поради една добавка (gloria istorum angelorum) и нѣкои размѣствания на думи въ лат. преводъ. Лат. текстъ (п. т., с. 141, гл. VIII): quia in forte ejus ambulo да се поправи in sorte, споредъ слав. текстъ (п. т., с. 140): къ жребни его . . . Слав. преводъ: и прѣобрази са . . . и бѣ яко ангѣлъ (п. т., гл. XII, с. 144) е по-точенъ отъ латинския (п. т., с. 145): et transfiguravi (вм. transfiguravit) me (вм. se) . . . et fui (вм. fuit) sicut angeli . . . Слав. текстъ (п. т., гл. XII, с. 144): се бо есть ангѣльскаго дѣа . . . трѣбва да се поправи, възъ основа на лат. преводъ (п. т., с. 145: iste enim est angelus Sancti Spiritus . . .): ангѣлъ стѣго дѣа . . . Думитъ: дѣа тѣкѣмо (п. т., гл. XII, с. 144) сѣ били разбрани и преведени погрѣшно: secundo insimul (п. т., с. 145) вм. tantum ambo. Лат. текстъ: in ore sanctorum justorum (п. т., гл. XIII, с. 145) трѣбва да се поправи: in ore iusto-

гип, съобразно съ слав. текстъ: въ оустѣхъ прѣкъд-
нѣхъ... (п. т., с. 144). Лат. преводачъ не е разбралъ
добре слав. текстъ: и се видѣхъ подобна яко Снѣ уа-
куа и съ уакуа пожикъ... (п. т., гл. XIV, с. 146) и го
е превелъ: et vidi similem (вм. similiter) Filii (вм. Filium)
hominis et cum hominibus habitare...

XXVIII. Българска апокрифна лѣтопись

На този паметникъ К. Jireček, *Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer* (= Sitzungsber. d. Kais. Akad. d. Wiss. in Wien, phil.-hist. Classe, Bd. CXXXVI, 1897), pp. 86-93, посвети нарочно изследване (*Die geographischen Namen in der bulgarischen Visio des Propheten Isaias*; преведено отъ Ст. Аргировъ въ Псп, LV LVI (1898), сс. 261-267). Иречекъ (вж. Псп, п. т., сс. 266-267) смѣташе, че това видение ще да е съставено отъ нѣкой български калугеръ презъ втората половина на XI в. (ср. и Й. Ивановъ, п. с., с. 273). Въ този автобиографиченъ разказъ Исаия казва, между другото, че на седмото небе видѣлъ соудѣю седешта на престола висока и прѣвъзнесенѣ, и окръсть его... рѣка огнѣна горешта и клокотешта... (Ивановъ, п. с., с. 280). У Доментијан, Живот св. Саве, сс. 91-92, се говори за божия сждъ: егда прѣстоли прѣдѣстаетъ се, и богъ на соудѣ седнѣ, рѣка огнѣна течетъ, шомъ просешти грѣшныи въсприѣти, и книги дѣла нашихъ отъверзаютъ се, идеже вси прѣстоми божіемъ мнѣсахом се... — Въпрѣки че смѣта този паметникъ за „почти съвсемъ безъ значение исторически“ (*historisch fast ganz werthlos*), Иречекъ (*Das christ. El.*, p. 86), все пакъ, го намира занимливъ за географскитѣ проучвания и за запознаване съ сръдновѣковнитѣ български предания. И неговото изследване засѣга предимно тази страна на паметника. По божия повеля Исаия отлжчва „трета часть отъ куманитѣ, наречени българи“ и населва съ тѣхъ землю Карвоуноскою, която по-рано били опразднили римляни и гърци. Името „кумани“ е било давано на различни народи: араби, руси, печенези; вж. указанията на

Ю. Трифоновъ, въ: ИзвБАИ, II (1923/24), с. 145 сл. Въ дубровнишката грамота на Иванъ Асѣня II отъ 1230 г. се споменува: *Карвѣнскѣхъ хорѣ* (вж. у Й. Ивановъ, Български старини изъ Македония, с. 578). Съ име „Карвунска хора“ е била означавана южна Добруджа (вж. указанията у Иречекъ, Псп, п. т., сс. 261/2 и Ивановъ, Богомилски книги..., с. 281 бел. 1). За рѣкитѣ Загнуса (у Иречека: Затисуал) и Ереуса вж. Иречекъ, п. т., сс. 261/2 и Ивановъ, п. т., с. 281 бел. 2. Указанието, че тѣзи български земи били поселени съ множество люди отъ Доунавъ до море е вѣрно, защото наистина срѣдишето на първобългарската държава е добруджанската област, съ граница на югъ до Стара планина. — Споменатиятъ *Славъ* царъ е възникналъ, очевидно, като герой епонимъ, за да се свърже съ името на българитѣ, които авторътъ е смѣталъ за славяни. Въ свръзка съ този „царъ Славъ“ се споменува за създаването на „сто могили“ въ царството. Това указание се свързва съ сведениято за мѣстностъ „ἐκατὸν βουνοί“; вж. Иречекъ, Псп, п. т., с. 262; Ивановъ, п. т., с. 282 бел. 1; В. Н. Златарски, История, II (София 1934), с. 96 и бел. 2; сс. 498/9. Правилно изтъкна Иречекъ, че това название ще да е било давано на областта около Черно море поради намиращитѣ се тамъ многобройни могили. Очевидно, и тукъ (ср. по-горе, с. 171 сл.) съ число „сто“ се указва множество. — *Испоръ* царъ ще да е Исперихъ (680-701); ср. Иречекъ, п. т., с. 262; Ивановъ, п. т., с. 282 бел. 2. Любопитно е, че името Испоръ наподобява формата *Исперихъ* (вм. *Есперерихъ*) отъ Именника. Въ Карвунската земя той билъ намѣрилъ *ѡгопи*. Царъ Изотъ, очевидно, е митическа личностъ (ср. Иречекъ, п. т., с. 263). Въ името на „Голиата франка поморски“ се крие нѣкакво неясно възпоменание за борбитѣ на българитѣ съ франкитѣ. Но този царъ погубитѣ и *Озѣдъ* царъ отъ востокъ. Изотъ е представенъ като баща на Бориса и Симеона. Дали съ това име авторътъ не е указалъ Крума, като е споменато за убийството на Никифора? — За Бориса и глава V, вж. Иречекъ,

чекъ, п. т., с. 263; Ивановъ, п. т., с. 283 бел. 1 и 2. Споредъ Иречека, добавката, че Борисъ живѣлъ **грѣха не имѣ ни жени** издава богомилски възгледи; по тази причина Симеонъ се явява като братъ на Бориса.

Съ добри думи авторътъ е очерталъ и времето на Симеона (гл. VI). Той се представя като баща на **скетаго Петра**, **царя българскаго**, **моуѣа света и праведна отъноуду**. Любопитно, ако и легендарно, е сведение за данъцитѣ при царъ Симеона. — Петъръ е **назованъ църъ българомъ еште же грѣкомъ**. Той сжщо е представенъ като **отшелникъ грѣха не имѣ ни жени**. Занимливо е, че въ видението нравствеността на владѣтеля се свързва съ изобилне и богатство въ сграната. Като съвременникъ на Петра се явява **Констандинъ галголеми багренородни църъ римскы**, подъ което име авторътъ е съчеталъ личноститѣ на Константина Велики и Константина VII Багренородни (913-959) (вж. Иречекъ, п. т., с. 264 сл; Ивановъ, п. т., 284 бел. 1) Смѣсането е било улеснено още и отъ това, че майката на Константина Велики и жената на Константина VII (дъщеря на Романа Ликапина) сж носѣли все име Елена. Константинъ Зеленъ е Константинъ Хлоръ. — Подъ **Крдинѣво** (или **Кранѣво**) мѣсто се разбира Голгота. Въ думитѣ: **прѣидоше изъкоторы насильници, яко исполни, и погоубише землю българскою по ороу** се намеква за нахлуването на руситѣ подъ предводителството на Светослава въ България презъ 968 г. Споредъ лѣтописѣта, царъ Петъръ починалъ въ Римъ (вж. други посочв ния у Иречекъ, п. с., с. 264; Й. Ивановъ, п. с., с. 285 б. 1; ср. още у Л. Стојановъ, Стари записи и натписи, III (Београд 1905), с. 56) Съмнително е, обаче, дали всички тѣзи сведения се отнасятъ до Петра I. Напълно измислено име носи наследникътъ на царъ Петра: **Селв'кѣа, а порекло моу Симеклянтъ**. Вж. нѣкои посочвания у Й. Ивановъ, п. с., с. 285 б. 2; K Jireček, въ *Arch. f. sl. v. Ph.*, XIV, p. 277, п. 60 изказа мнение, че Паисий е познавалъ това сказание и отъ него е заелъ името на царъ Селевкия; ср. Иречекъ, Псп, п. с., с. 267. У турцитѣ сжществувало предание за царъ Силиврий (Гаджановъ въ: Псп,

LXX (1910), с. 643). Въ легендите си павликяните, споредъ Филипа Станиславовъ, разказвали, че „Il re Silivich“ билъ толкова добъръ християнинъ, че „обърналъ почти цѣлия свѣтъ въ римската вѣра“ (вж. E. Fernendžin, *Acta Bulgariae ecclesiastica (Zagrabiae 1887)*, р. 42); ср. Н. Милевъ, Католишката пропаганда въ България презъ XVII в. (София 1914), с. 46. — Изглежда, въ името Селевкия трѣбва да се види едно смѣтно споменанне за царъ Самуила. Любопитно е, че Анна Сомпепа, Alexias, ed. R., I, р. 235, 13 sqq., пише, че Самуилъ билъ „последенъ отъ българската династия, както Седекия на юдеитъ“. — За дейността на царъ Константина, за която се говори въ гл. VIII, вж. посочванията у Иречекъ, п. с., сс. 264/5. Указаниятъ „зълъ кураторъ“ (сиречь настояникъ) е, вѣроятно, Романъ Лакапинъ, който поелъ властта като „василеопаторъ“. Симеонъ въ гл. IX е измислено лице, а Никифоръ (гл. X) е вѣроятно имп. Никифоръ Фока (963—969). Мотикъ е Димотика, а Морунецъ — Кавала (Иречекъ, п. с., с. 265; Ивановъ, п. с., с. 286, б. 2 и 3). Симеонъ премждри (гл. XI) е измислено лице, а Василий, вѣроятно, е имп. Василий II (976—1025) (Иречекъ, п. с., с. 265). Самуилъ е споменатъ въ гл. XIII; Августинъ ще да е Алусианъ, внукъ на Аарона (Иречекъ, п. с., с. 265/6). Романъ (гл. XV), споредъ Иречекъ, п. с., с. 266, ще да е имп. Романъ III Аргиръ (1028—1034). Указаниятъ (гл. XVI) „синъ на праведната Теодора“, споредъ предположението на Иречекъ, п. с., с. 266, е билъ имп. Константинъ Мономахъ (1042—1054). Съ име Оделънъ, очевидно, е названъ Петъръ Дѣлянъ; името Гаганъ подсъща за титлата „хаганъ“ (Иречекъ, п. с., с. 266). Въ сказанието се казва, че Оделънъ погиналъ отъ иноплеменикъ, съ което, вѣроятно, се намеква за участието на норманския князь Харалдъ Хардратъ въ усмиряването на българското въстание въ 1041 год. (вж. В. Н. Златарски, *История*, II, с. 77 б. 1). Последнитъ владѣтели: Аревъ и Тургий е трудно да се отъждествятъ. Сказанието завършва съ указание за нахлуването на печенези.

ПОКАЗАЛЕЦЪ НА ПО-ВАЖНИТЪ ИМЕНА

- Ааронъ (братъ Самуиловъ), 160, 240.
 Августинъ (легендаренъ ц.: Алусианъ?), 160, 240.
 Авитохолъ, 1, 162.
 Адрианъ II (папа), 19, 21, 25, 27-8, 63, 186, 192-3, 202.
 Акила, 68, 208 9.
 Александъръ (виз. имп.), 129, 201.
 Алкемъ, 90, 220.
 Анастасий библиотекаръ, 19, 186.
 Аннисъ (Иоанъ VII Граматикъ), патриархъ, 10, 11, 180.
 Анхиало, вж. Тутхонъ.
 Аполинарий, еретикъ, 63.
 Аполониада, 120.
 Апсимаръ (Тиберий III), виз. имп., 120.
 Аревъ (легенд. ц.), 161, 240.
 Арий, еретикъ, 104, 222.
 Аркадиополъ, гр., 123.
 Арсений, епископъ, 19, 178.
 Бдинъ, гр., 159.
 Безмъръ, 1, 2, 162.
 Богомилъ, 104.
 Борисъ-Михаилъ, XI, 3, 6, 7, 51-59, 64, 69-71, 76, 126-7, 156-7, 165, 168, 186, 203, 210-11, 214-5, 228, 238-9.
 Боруи (Стара Загора), 123.
 Бръгалница, р., 142-3, 157.
 Бръзникъ, гр., 158.
 Бурдепто, кр., 6, 175.
 Бурдицо, кр., 175.
 Българофигонъ, сел., 129.
 Бѣлградъ, гр., 64, 159.
 Бѣлото езеро (Охридското ез.), 60, 64, 201.
 Варда, управ. въ Македония, 125.
 Варда кесаръ, 12, 127, 183.
 Варна, гр., 118.
 Василий (легенд. ц.: Василий II?), 160, 240.
 Василий I (виз. имп.), 45, 50, 61, 125-6, 201, 229.
 Венеаминъ, князь, 137.
 Венеция, 15, 60.
 Верзития, обл., 122, 225.
 Виглиско (Вихингъ), 63, 202.
 Виза, кр., 158.
 Византия, гр., 158-9.
 Винехъ, 1, 2.
 Витоша, 158, 235.
 Вихингъ, 202, вж. Виглиско.
 Вихтунъ, 1, 2.
 Владимиръ, 71, 126, 211, 228.
 Влахерни, 120, 125, 129, 130, 134-5, 138.
 Вокилъ (Оукилъ), 1, 2, 164.
 Гаганъ Оделѣнъ (легенд. ц.: Петъръ Дѣлянъ?), 160, 240.
 Гаудерихъ, епископъ, 19, 186.

- Георги българинътъ, XIII, 70-3, 210-12.
 Георги Сурсувулъ, 137-8.
 Голиатъ „франкъ поморски“, 156, 238.
 Гостунъ, 1, 2, 162.
 Григорий Богословъ, 15, 42, 185, 193-6, 199.
 Давидъ (братъ Самуиловъ), 141.
 Дакия, 64.
 Далмация, 64.
 Девошки Ливанъ, 62, 64.
 Деволя, 61-2.
 Десимиръ (морав. князь), 142-3.
 Димотика, 240.
 Дионисий Граматикъ, 65, 68, 207.
 Дистъръ, вж. Дристеръ.
 Днепъръ, р., 4, 170.
 Добричъ, 157.
 Драма, гр., 175.
 Дристеръ, комитъ, 3, 7, 177.
 Дръстеръ, кр., 128, 154, 156, 226.
 Дуло, 1, 2, 163-4.
 Дунавъ, 1, 2, 4, 5, 64, 120, 125-6, 128, 131, 154, 156, 159, 162, 171, 238.
 Езекия (юдейски ц.), 144-5, 153.
 Елена, 158-9, 239.
 Епихарий (Епихармъ), 65, 68, 207.
 Ерми, 1, 2.
 Ермиаръ, 4.
 етиопи, 156, 238.
 Загория, обл., 120, 224.
 Затиуса, р., 155, 238.
 Заутца, василеопаторъ, 127-8, 229.
 Звъчанъ, гр., 157.
 Златнигъ Врата, 121, 123, 125, 127, 129, 227-8.
 Зоя (виз. императрица), 130.
 Иванъ (Симеоновъ синъ), 137, 139-40.
 Иванъ Асѣнь II, 218, 224, 238.
 Иванъ Срацимиръ, 183.
 Изворитъ, мѣстн., 132-3, 135, 138-9.
 измаилтяни, 154, 156.
 Изотъ (легенд. ц.: Крумъ?), 154, 156-7, 238.
 Иоанъ VII Граматикъ, вж. Ан-нисъ.
 Иоанъ Богословъ, 107, 114.
 Иоанъ Вога, 130-2.
 Иоанъ Екзархъ, XIV, 78-98, 219-20.
 Иоанъ Златоустъ (цариградски патриархъ), 83, 173, 219.
 Ирина (виз. имп.), 50, 123, 226.
 Иринополъ (Боруи), 123.
 Ирникъ, 1, 2, 162.
 Исая, пророкъ, XVI, 92, 144-55, 234-37.
 Исбулъ, 5, 6, 174, 175.
 Исперихъ, 1, 2, 162-4, 170, 238.
 Испоръ (легенд. ц.: Испе-рихъ?), 154, 156, 237.
 Йосифъ, архиепископъ, 71, 211.
 Кавала, гр., 175, 240.

- Кадъмъ Милиски, 65, 68, 206-7.
 Калокиръ, пратеникъ, 138.
 Калоянъ, 183, 227.
 Кападокия, 142, 233.
 Карвунска земя, 154-6, 237-8.
 Кардамъ, 123, 226.
 Катасиртъ, обл., 132.
 Киригиръ, 4.
 Козма пресвитеръ, XIV, XV, 103-117, 222-3.
 Коловъръ (?), 4, 170.
 Константиновиятъ градъ (Цариградъ), 51, 60-1, 120, 129, 159, 161, 201; вж. Цариградъ.
 Константинъ (легенд. ц.), 158-61, 239 40.
 Константинъ Зелени (Хлоръ), 158, 239.
 Константинъ Велики, 13, 49, 52, 104, 183, 222, 239.
 Константинъ IV (виз. имп.), 50, 118.
 Константинъ V Копронимъ (виз. имп.), 50, 121-23, 225.
 Константинъ VI (виз. имп.), 50, 123.
 Константинъ VII Багрянородни (виз. имп.), 130, 139, 239.
 Константинъ, епископъ Преславски, X, XI, XIII, 36-50, 76, 196-200, 214-6.
 Кордили (мак. воевода), 125-6.
 Кормисошъ, 1, 2, 164.
 Костуръ, гр., 159.
 Коцелъ (панонски князъ), 14-5, 25, 27, 69, 185, 192, 210.
 Крайниевото мѣсто (Голгота), 158, 239.
 Крумъ, 6, 118, 124-6, 165, 174-5, 200, 227-8, 238.
 Кржглиятъ кастелъ (Стронгилъ), 123, 226.
 Кувиаръ, 4.
 кумани, 154-6, 237.
 Куртъ, 1, 2, 162.
 Латинци, 13, 22, 25-6, 30, 184.
 Лъвъ (баща на свв. Кирила и Методия), 7, 177-8.
 Лъвъ III (виз. имп.), 50, 121.
 Лъвъ V Арменецъ (виз. имп.), 45, 50, 118, 124-6.
 Лъвъ VI (виз. имп.), 45, 50, 128-9, 201, 213-4.
 Лъвъ Гамости (македонецъ), 126.
 Лъвъ Магистъръ Хиросфактъ, XIII, 74-5 128-9, 213-14, 229.
 Лъвъ Математикъ, 7, 8, 179.
 Маджари, 61, 71, 201, 213; вж. Унгария.
 Македоний, еретикъ, 63, 104 202, 222.
 Македония, македонци, 125-8, 134, 138, 203, 228.
 Маламиръ, 4-6, 165, 171, 175, 228.
 Манглава, кр., 132.
 Мария (бълг. царица), 138-40, 231.
 Мария, българка, 70, 73, 212.
 Марко, епископъ, 61.
 Месемврия, 118, 131, 138, 140, 224.
 Мизия, 62, 64, 202.

- Михаилъ (Симеоновъ синъ), 137.
 Михаилъ, вж. Борисъ.
 Михаилъ I Рангаве (виз. имп.), 45, 50, 118, 124-5.
 Михаилъ Аморийски (виз. имп.), 127.
 Михаилъ III (виз. имп.), 11-2, 24-5, 31-2, 45, 50, 69, 127, 179, 183, 196.
 Мойсей (братъ Самуиловъ), 160.
 Морава, гр., 63.
 Моравия, моравци, 11, 13, 14, 23-4, 27-8, 61, 63, 69, 142-3, 185, 192.
 Морунецъ (Кавала), гр. 159, 240.
 Мотикъ (Димотика), гр., 159, 240.
 Мундрага, кр., 129, 230.
 Мусикъ, 127-8.
 Несебъръ, гр., 161.
 Никея, съборъ въ, 51-2, 104, 200, 222.
 Никита Ксилинитъ, 121, 224.
 Никифоръ (легенд. ц.: Никифоръ Фока?), 159, 240.
 Никифоръ I (виз. имп.), 45, 50, 124, 199, 200, 225-7, 238.
 Никифоръ Фока, domestikъ, 128-9.
 Никола (баща на Самуила), 141.
 Николай Мистикъ (цариград. патриархъ), 130, 134-5, 230.
 Николай I (папа), 22, 24, 186, 192.
 Никополъ, гр., 159.
 Нишъ, гр., 158.
 Нови Иерусалимъ, 158-9.
 Нѣмско, нѣмци, 24, 28.
 Овчо поле, 157, 161.
 Одринъ, гр., 124-5, 130, 134, 228-9.
 Озия (легенд. ц.), 156, 238.
 Окорсисъ, 4.
 Омуртагъ, 3-6, 165, 168, 170-2, 174-6.
 Онегавонъ, 4, 170.
 Ославна, 4.
 Оугаинъ, 1, 2, 164.
 Оукилъ, 1, 2, 164; вж. Вокилъ.
 Охридско езеро, 201-2; вж. Бѣлото езеро.
 Охридъ, 62, 64.
 Охсунъ, 4.
 Панамидъ (Паламидъ), 65, 68, 206-7.
 Панония, 27, 63, 201; князь, 14, вж. Коцелъ.
 Пеония, пеонски народъ (унгарци), 61, 201.
 Петъръ, вж. св. Петъръ.
 Петъръ Дѣлянъ, 168, 240; вж. Гаганъ Оделѣнъ.
 печенези, 130-2, 161, 237, 240.
 Пленимиръ, 231.
 Плиска, кр., 3, 5, 156, 171, 226; вж. Плюска.
 Пловдивъ, гр., 158; вж. Филипополъ.
 Плюска, гр., 154, 156; вж. Плиска.
 Полихронъ, м-ръ, 23, 191.
 Пресианъ, 6, 165, 175.

- Преславъ, гр., 98, 101, 157, 160, 174, 215, 226.
 Проватъ, кр., 6, 175.
 Птолемей (I Сотиръ, Лагосъ, Филадельфъ), 47, 77-8, 217-8.
- Равенъ, гр., 142-3.
 Радивой Преславски, 142-3.
 Радиславъ Бѣлградски, 64, 202.
 Растица, 69; вж. Ростиславъ.
 Римъ, римляни, 19, 21, 22, 33, 62-3, 65, 67, 99, 112, 155, 158-9, 178, 184, 188-9, 202, 223, 237, 239.
 Рипсимия (майка Самуилова), 141, 232.
 Романия (? мѣстн.), 158.
 Романъ (легенд. ц.: Романъ III Аргиръ?), 160, 240.
 Романъ Лакапинъ (виз. имп.), 132-3, 135-9, 166, 231, 239-40.
 Ростиславъ (моравски князь), 11-3, 15, 23, 25, 69, 182-5, 192, 210.
- Савелий, еретикъ, 104, 222.
 Самуилъ, XVI, 141, 160, 231-2, 240.
 сарацини, 32, 122, 196.
 св. Августинъ, 15, 185.
 св. Андроникъ, престолътъ на (Срѣмъ, Сирмиумъ), 27, 193.
 св. Архангелъ Михаилъ (св. Архангели), м-ръ, 60, 64, 202-3.
 св. Атанасий Александрийски, XIII, 76, 194-5, 214-6.
 св. Василий Велики, 77, 82-3, 193-5, 216, 219-20.
- св. Георги, XIII, 70-3, 210-12.
 св. Димитрий Солунски, 29, 193.
 св. Иеронимъ, 12, 185.
 св. Климентъ (Български), 60, 61, 64, 203.
 св. Климентъ (папа и мжченикъ), XIV, 19, 21-2, 26, 63, 99, 101, 186-7, 221.
 св. Константинъ—Кирилъ, VI VIII-X, 7-26, 29, 31-5, 62-3, 65-9, 142-3, 177-93, 196, 201-2, 207-9, 218, 232-4.
 св. Мамантъ, мѣстн., 125.
 св. Мария (църква Фатни), 19 вж. Фатни.
 св. Методий, VI, IX, X, 21-31, 61-3, 69, 76, 184, 190-5, 201-2, 209, 218.
 св. Наумъ Охридски, XII, 42, 60-5, 199, 201-3.
 св. Петъръ (църква въ Римъ), 19, 21-2, 24, 63.
 св. Петъръ, бѣлг. ц., XIV, 98, 102, 104, 137-40, 157-8, 220, 22, 231, 239.
 Светополкъ, князь, 23, 25, 28, 192.
 Севаръ, 1, 2.
 Северианъ, епископъ, 83, 219.
 Селевкия Симеклитъ (легенд. ц.: Самуилъ?), 158, 239-40.
 Сигриани, м-ръ, 192.
 Силиврия, гр., 123.
 Симеонъ (легенд. ц.), 156-7, 159, 60, 238-40.
 Симеонъ, XIII, XIV, 3, 7, 60, 64, 71-2, 74-9, 126-30, 132, 134-7, 139, 165-9, 176-7, 201, 203.

- 211, 213-4, 216-20, 228-31.
 Симеонъ Логотетъ, XV, 118-40, 174, 213, 223-31.
 Симмахъ, 68, 208-9.
 Симонидъ, 65, 68, 207.
 Скутарионъ, кр., 175.
 Славъ (легенд. ц.), 156, 238.
 смоляни, 6, 175.
 Солунъ, солунци, 7, 22, 24, 126-7, 142-3, 157, 168, 177, 190, 192-3, 227-8, 232-3.
 Срѣдецъ, гр., 158.
 Срѣмъ (Сирмиумъ), 158, 193.
 Ставракий, логотетъ, 123, 226.
 Ставракий (виз. имп.), 45, 50, 124.
 Стефанъ българинътъ, 138.
 Стронгилъ, вж. Кржглиятъ кастель.
 Струма, р., 190.
 Струмица, кр., 177.
 Сѣръ, гр. 159.
 Телеригъ, 122-3, 163, 225-6.
 Телець, 1, 2.
 Теодора (виз. имп.), 50, 179-80.
 Теодоръ, 3, 7, 129-30, 169.
 Теоктистъ, логотетъ (8, 9), 179-80.
 Теофанъ, протовестиарий, 138-9.
 Теофилъ Иконоборецъ (виз. имп.), 31-2, 45, 50, 125-7, 196, 216.
 Тервелъ, 1, 2, 120-1, 163.
 Термополъ, гр., 132, 230.
 Тиберий III (Апсимаръ), 120.
 Тивериуполъ (Струмица), 177.
 Тиса, р., 4, 170.
 Тича, р., 3, 5, 76, 215.
 Тракия, 121-3, 127, 130-2, 134, 137, 225.
 Тудоръ Доксовъ, черноризецъ, 76, 214.
 Тургий (легенд. ц.), 161, 240.
 турци (угри), 128-9.
 Тутхонска (Ахелойска) рѣка, 131, 230.
 Тутхонъ (Анхиало), кр., 122-3, 225.
 Тѣсно море (Босфоръ), 9, 180.
 Угри (унгарци), 61, 71-2, 126, 128, 201; вж. Унгария.
 Укиль (Вокиль и Оукиль), 164.
 Уморъ, 1, 2, 163.
 Унгария, унгарци, 29, 201; вж. маджари, турци, угри, хуни.
 Устието, мѣстн., 132-3.
 Фатни (църква въ Римъ), 19, 186.
 Филипи, гр., 175.
 Филипикъ Варданъ (виз. имп.), 50, 120.
 Филипополъ, гр., 6, 175.
 Формоза Портуенски (по-късно папа), 19, 186.
 Фотий (царигр. патриархъ), XI, 7, 8, 51-9, 179, 184, 200.
 франки, 156, 238.
 фулски народъ, 32, 196.
 Хазари, 15, 23, 32, 120, 128, 185, 196.
 Христофоръ, синъ на Р. Лакапина и тъстъ на св. ц. Петра I, 138-40.

хуни (угри), 126, 201.
хървати, 137.

Цанций (мак. воевода), 126-7.
Цариградъ, 7, 8, 60, 118, 120-
22, 124-28, 130-2, 137-40, 166,
173, 179, 186, 192, 200, 201,
224, 228; вж. Константино-
виятъ градъ.

Чакараръ, 4.
Червенъ, гр., 161.
Черноризецъ Храбъръ, XII, 65-
9, 166, 184, 203-10.

Швабия, 27.

Щипъ, гр., 161.

Юстинианъ II Ринотметъ (виз.
имп.), 50, 119-20, 224.

СЪДЪРЖАНИЕ

	сс.
Уводъ	V—XIX
I. Именникъ на първобългарскитѣ ханове	1—2
II. Първобългарски надписи	3—7
III. Изъ житието на св. Кирила	7—22
IV. Изъ житието на св. Методия	22—31
V. Похвала на св. Кирила	31—35
Съчинения на епископъ Константина:	
VI. Прогласъ на Евангелието	36—39
VII. Азбучна молитва	39—41
VIII. Предисловие къмъ Поучителното Евангелие	42—43
IX. Беседа 42	43—44
X. Историкинитѣ на еп. Константина	45—50
XI. Изъ посланието на патриархъ Фотия до князь Бориса	51—59
XII. Житие на св. Наума Охридски	60—62
XIII. Второ житие на св. Наума	62—65
XIV. Черноризецъ Храбъръ	65—69
XV. Чудото на св. Георги и българинътъ	70—73
XVI. Писма на царъ Симеона	74—75
XVII. Приписка къмъ превода на словата на св. Ата- насия Александрийски	76
XVIII. Похвала на царъ Симеона	77—78
XIX. Изъ Шестоднева на Иоанъ Екзарха	78—83
XX. Книги за шестѣ дни	84—86
XXI. Изъ словото за шестия день	86—98
XXII. Служби на св. царъ Петра	98—102
XXIII. Изъ беседата на пресвитеръ Козма	103—117
XXIV. Извадки изъ хрониката на Симеона Логотета	118—140
XXV. Надписъ на царъ Самуила отъ 993 година	141
XXVI. Солунска легенда	142—143
XXVII. Видение Исаево	144—153
XXVIII. Апокрифна българска лѣтопись	154—161
Бележки къмъ паметниците	162—240
Показалецъ на по-важнитѣ имена	241—247

